STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00445

DRAMEN

David Pinski

Permanent preservation of this book was made possible by
Ida Lew Barron
in memory of
Velvul & Shaina Lev

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דוד פּינסקי
דראַמען

פערלאַג „פּועלי ציון“
ניו יאָרק
1919

Copyright by David Pinski
1919.

PINSKI - MASSEL PRESS
NEW YORK

דריטער באנד

אינהאלטספערצייכניס פון דעם דריטען באנד

דער פרעמדער, טראגעדיע אין איין אקט.

דער שטומער משיח, טראגעדיע אין דריי אקטען.

די פאמיליע צבי, טראגעדיע אין פיער אקטען.

אייזיק שעפטעל, דראמע אין דריי אקטען.

דער פרעמדער

(דער אייביגער איד.)

טראגעדיע אין איין אקט
(אוגוסט, 1906.)

דער איינאַקטער „דער פרעמדער“
איז ערשינען צום ערסטען מאָל
אונטער דעם טיטעל „דער אייביגער
איד“ אין דער ניו יאָרקער וואָכענ־
שריפט „דער ארבייטער“ אין 1906,
און אין דער ווילנא'ער וואָכענשריפט
„דאָס איד. פאָלק“ אין 1907.

דער פאָרליגענדיגער איינאקטער, כאָטש אַן און פאַר זיך אַ זעלבסטשטענדיג ווערק, איז די ערסטע אָבטיילונג פון אַ טעטראַ־לאָגיע — פון אַ טראַגעדיע אין פיער אָבטיילונגען, וועלכע בעהאַנ־דעלט איינינגע מאָמענטען פון דער משיח־זוכענים פון דעם גלות־פאָלק. דער „אייביגער איד" פון מיין טעטראַלאָגיע איז נישט דער אייביגער „וואנדער־איד" אהאספער פון דער קריסטליכער לעגענדע. דער לעצטער איז פערשאָלטען פאַסיוו ארומצוליופען און קיין רוה ניט געפינען, ביז דער קריסטליכער משיח ועט וויע־דער קומען. מיין „אייביגער איד" איז אַקטיוו. ער מוז זוכען. ער מוז ארומגעהן, ביז ער וועט משיח'ן געפינען.

„דער פרעמדער", וועלכער איז בעגרינדעט אויף אַ מדרש (איכה רבתי, א. נז.), איז דער אויסגאַנגספונקט, נאָך וועלכען עס וועלען נאָכקומען די דריי וייטערע טראַגעדיעס: „רב עקיבא", „שלמה מולכו" און „נתן העזתי".

און מיט דאנק דערמאָן איך דאָ מיין ליעבען פריינד דוב אבערסאָן, וועלכער האָט מיך אויפמערקזאם געמאכט אויף דעם אויבען דערמאָנטען מדרש.

דער מדרש

(איכה רבתי נ"ז).

ר' יודן בש"ר איבו אמר מנחם שמו שנאמר כי רחק ממני מנחם... והדא מסייע להדא דר' יודן בש"ר איבו. עובדא הוה בחד בר נש דהוה קא רדי געת חדא תורתי עבר עלוי חד ערבי א"ל מה את א"ל יהודאי אנא א"ל שרי תורך ושרי פדנך א"ל למה א"ל דבית מקדשון דיהודאי חרב א"ל מנא ידעת א"ל ידיעת מן געייתא דתורך. עד דהוה עסיק עמיה געת זימנא אחריתי. א"ל אסר תורך אסר פדנך דהאתייליד פריקהון דיהודאי. א"ל ומה שמיה. א"ל מנחם שמיה. ואבוי מה שמיה. א"ל חזקיה. א"ל והיכן שריין. א"ל בבירת ערבא בדבית לחם יהודה. זבין ההוא גברא תורוי זבין פדניה והוה מזבין לבידין דינוקין עלל לקרתא ונפק לקרתא עלל למדינה ונפק למדינה, עד דמטא לתמן. אתיין כל כפריא למיזבן מיניה וההיא איתתא אימיה דההוא ינוקא לא זבנית מיניה. א"ל למה לית את זבנת לבידין דינוקין. אמרה ליה דחשייה קשיי לינוקי. א"ל למה. אמרה ליה דעל ריגלו חרב בית מקדשא. א"ל רחיצין אנן במריה עלמא דעל ריגלוי חרב ועל רגלוי מיתבני. א"ל את הוי נסיבא ליך מן אילין לבידין דינוקין ולבתר יומין אנא אתי לביתך ונסב פריעיך. נסבה ואזלה. לבתר יומין אמר האי גברא איזיל ואיחמי ההוא ינוקא מאי קא עביד. אתא לגבה א"ל ההוא ינוקא מאי קא עביד. אמרה ליה לא אמריתי לך דחשייה קשיי אפילו על רגליה נחשיה. דמין ההיא שעתא אתיין רוחין ועלעולין טענוניה ואזלין להון. א"ל ולא כך אמרית לך דעל ריגלוי חרב ועל ריגלוי מתבני.

די איבערזעצונג:

רב יודן דער זוהן פון רב איבו האָט געזאָגט: מנחם איז זיין נאָמען ווי עס שטעהט אין פסוק: ווארום עס איז וויט פון מיר מנחם. — — און דאָס איז א ראיה צו רב יודן דעם זוהן פון רב איבו: עס איז געוועזען א מעשה מיט איינעם א מאן, וועלכער האָט געאקערט. האָט זיך צושריען איינער פון זיינע אָקסען. איז פארבייגעגאנגען אן אראבער און איהם געזאָגט: ווער ביזטו? האָט ער איהם געזאָגט: א איד בין איך. האָט ער איהם געזאָגט: בינד אָב דיינע אָקסען און בינד אָב דיין געשפאַן. האָט ער איהם געזאָגט: פארוואָס? האָט ער איהם געזאָגט: ווייל דער בית המקדש פון די אידען איז חרוב געוואָרען. האָט ער איהם געזאָגט: פון וואנען ווייסטו? האָט ער איהם געזאָגט: איך ווייס עס פון דעם געשריי פון דיין אָקס. ווי ער עוסקט זיך מיט איהם, האָט זיך דער אָקס נאָך אמאָל צושריען. האָט ער איהם געזאָגט: שפאַן איין דיין אָקס, שפאַן איין דיין געשפאַן, ווייל עס איז געבאָרען געוואָרען דער אויסלייזער פון די אידען. האָט ער איהם געזאָגט: און וואָס איז זיין נאָמען? האָט ער איהם געזאָגט: מנחם איז זיין נאָמען. און ווי איז דער נאָמען פון זיין פאָטער? האָט ער איהם געזאָגט: חזקיה. האָט ער איהם געזאָגט: און וואו וואוינט ער? האָט ער איהם געזאָגט: אין דעם אראבער־פיערטעל פון בית לחם יהודה. האָט דער מאן פערקויפט זיינע אָקסען און זיין געשפאַן און אָנגעקויפט לייווענט פאר קינדער, און איז געגאנגען שטאָדט־איין שטאָדט־אויס, מדינה־איין מדינה־אויס, ביז ער איז אָנגעקומען אהין. זיינען זיך צונויפגעקומען אלע דאָרף־טעכטער צו קויפען פון איהם און יענע פרוי, די מוטער פון דעם קינד, האָט פון איהם נישט געקויפט. האָט ער צו איהר געזאָגט: פאר וואָס קויפסטו נישט קינדער־לייווענט? האָט זי איהם געזאָגט: ווייל דורך זיין געבורט איז חרוב געוואָרען דער בית־המקדש. האָט ער איהר גע־

זאָגט: מיר זיינען בטוח אין דעם האר פון דער וועלט, אז דורך איהם איז ער חרוב געוואָרען און דורך איהם וועט ער אויפגעבויט ווערען. האָט ער איהר געזאָגט: דו נעם דיר פון דעם קינדער־לייוועגט און אין טעג ארום וועל איך צו דיר קומען און נעמען געצאָהלט. האָט זי גענומען און איז אוועקגעגאנגען. אין טעג ארום האָט דער מאן געזאָגט, איך וועל געהן און געוואָהר ווערען, וואָס דאָס קינד מאכט. איז ער אוועק צו איהר און איהר געזאָגט: וואָס מאכט דאָס קינד? זאָגט זי איהם: האָב איך דיר נישט געזאָגט אז זיין מזל איז א שווערער און פערפאָלגט איהם, וואָרום פון יעמאָלט אָן זיינען אָנגעקומען ווינטען און שטורמס און האָבען איהם אוועקגענומען. האָט ער איהר געזאָגט: האָב איך דיר נישט געזאָגט, אז דורך איהם איז ער חרוב געוואָרען און דורך איהם וועט ער אויפגעבויט ווערען?

פערזאָנען:

דער פרעמדער.
די יונגע פרוי.
איהר דיענסט.
גוריון,
טרפון,
גמליאל.
דריי זקנים.
ברכיה.
ערסטער שומר.
צווייטער שומר.
דריטער שומר.
ערסטע פרוי.
צווייטע פרוי.
דריטע פרוי.
פיערטע פרוי.
אן אלטער מאן.

פערשיעדענע קלאסען פון דער בעפעלקערונג;
מענער, פרויען און קינדער.

דאס שטיק שפיעלט אין דער שטאדט בירת ערבא
אין דער צייט פון דעם חורבן בית שני.

דער מאַרקפּלאַץ אין בירת ערבא. רעכטס און לינקס און אין הינטערגרונד קראָמען — הילצערנע צעלטען, אָבגערוקט איינע פון די אנדערע און אויסגעלעגט מיט פערשיעדענע סחורות, ווי קליידערוואַרג, געשיר, וואָלענס. אין מיטען פּלאַץ שטעהען צושטרויט דריי צעדערבוימער. פון הינטער די צעלטען־קראָמען זעהט מען אַ רייהע הילצערנע הייזער מיט בוימער פאר זיי.

רעכטס פון מאַרק אַ גערויש פון אַ גרויסען עולם. די קרעמער — אַלע עלטערע מענשען — שטעהען אין איין גרופּע ביי דער רעכטער רייהע קראָמען און קוקען דערשראָקען אין די זייט פון דעם רעש. פון די הייזער אין הינטערגרונד און פון לינקס העבען אָן אַרויסצושיטען מענער, פרויען און קינדער, דערשראָקענע, צורודערטע. דער גערויש ווערט נעהנטער, מען הערט דייטליך: „וועה אונז! וועה אונז! אַ שלעכטע בשורה איז געבראכט געוואָרען! וועה אונז! וועה אונז!“ — גוריון, טרפון און גמליאל, דריי שניי־ווייסע זקנים, קומען אַרויף אויפ׳ן פּלאַץ, און הינטער זיי אַ גרויסער עולם, וועלכער שפּאַרט זיך דורך פון צווישען די צעלטען. די מענער אין דעם עולם זיינען אַלע אין די מיטעלע יאָהרען און עלטער; די עטליכע יונגע, וועלכע געפינען זיך דאָ, זיינען קאַליקעס.

גוריון (מיט אַ וויינענדיגען קול). שטעלט אָן אייערע אויערן, אידישע קינדער, און גרייט אייך צו צו הערען. ציון גוסס׳ט און ירושלים האַלט אין פאַלען.

אַן אויסברוך פון געוויין אין עולם. אוי וועה! אוי וועה!

גוריון. אַן אורח האָבען מיר יעצט געהאַט, אַ דורכגעהער

פון ירושלים, און שרעקליך איז דאָס, וואָס ער האָט דערצעהלט. אייערע הערצער װעלען צוגאַנגען ווערען ווי וואקס, און אייערע אויגען וועלען ארויסשווימען פון אייערע לעבער דורך פיעל טרערען.

דער געוויין (ווערט שטאַרקער). וועה אונז! וועה אונז!

גוריון. טריט ביי טריט האָבען די בעלאגערטע געמוזט אָבטרעטען פאַר די רוימער. ווי די לייבען האָבען זיי זיך געשלאָגען און ווי די ווילדע אָקסען. הונגעריגע, מידע, נישט אויסגעשלאָפענע, האָבען זיי דאָך לאנג אויסגעהאלטען, און יעדער טריט פאָראויס האָט אָבגעקאָסט די רוימער א סך בלוט. אָבער, וועה! — די רוימער האָבען דאָך געזיעגט, און יעצט איז געבליבען ביי אונזערע שטרייטער נאָר איין פעסטונג — דער בית המקדש. זיי האָבען זיך איינגעשלאָסען אין דעם בית המקדש, און די רוימער בעלאגערען זיי. אוי און וועה, די רוימער בעלאגערען דעם בית המקדש! די רוימער זיינען שוין אונטער די וואנד פון דעם בית המקדש!

(צואווייינט זיך, דער געוויין איז עולם ווערט שטאַרקער.)

יאָמערגעשרייען. וועה צו אונז! וועה צו אונז!

גמליאל (ווייינעריש). און דער הונגער האָט זיך נאָך געשטארקט אין שטאָדט. מען שטארבט אין די גאַסען, מען פאַלט ווי די פליגען. מען געהט ארום ווי די שאָטענס און מען קוקט אויס די אויגען נאָך א זאך, וועלכע מען זאָל קאָנען געניסען. מרים די טאָכטער פון ביתוס, די פרוי פון דעם כהן גדול יהושע...

טרפון. איינע פון די רייכסטע פרויען אין ירושלים. אויף טעפּיכער פלעגט זי געהן פון איהר הויז ביז צום בית המקדש, אויף טייערע טעפּיכער פון פּרס. איך האָב זיי אליין געהאלטען אין מיינע הענד, טעפּיכער, וועלכע האָבען אָבגעקאָסט א שלל...

גמליאל. און צוויי הונדערט מאָס וויין פלעגט זי פערברויכען א טאָג, צוויי הונדערט מאָס וויין — קאָנט איהר שוין פערשטעהן איהר עסען! — אָט אָ די מרים געהט יעצט ארום איבער די גאַסען פון ירושלים און לעגט אין איהר מויל די עקעלסטע

זאכען, וועלכע זי געפינט, און זעטיגט איהר הונגער מיט אלץ, וואס זי קאן נאר אראבשלינגען. מרים די טאכטער פון נקדימון...

טרפון. איז נאך אפשר רייכער געוועזען פאר מרים די טאכטער פון ביתוס. פינף הונדערט גאלדענע דינר פלעגט זי אויסגעבען א טאג אויף בשמים!

גמליאל. זי געהט ארום איבער די גאסען פון ירושלים און קלייבט צוזאמען דעם האבער, וועלכער פאלט אראב ביי די פערד. (וויינענדיגער.) אי, די תוכחה האט זיך אויסגעגאסען אויף אונז! מוטערס קוילענען זייערע קליינע קינדערלעך, אום אנצוזעטיגען זיך מיט זייער פלייש... (דער געוויין פון עולם שלאגט אויף אין גייע כוואליעס.)

טרפון (ברעכט פלוצלונג אויס מיט א יאמער). וועה צו אונזערע קעפ! דער בית המקדש איז א ודאי שוין חרוב געווארען און ירושלים איז געפאלען!

שטימען. וועה צו אונזערע קעפ! וועה צו אונזערע קעפ! דער בית המקדש איז א ודאי שוין חרוב געווארען.

גמליאל (מיט געוויין). אוי צו אונז, וועה צו אונז!

א פרוי (העבט אן צו רייסען אויף זיך דאס האר מיט א ביטערען געשריי). וועה! וועה! וועה!

גוריון (קעמפפענדיג מיט זיין שוואכקייט). שווייגט, איהר שוטים! (צו טרפון.) ווי האסטו געקאנט אזוינס ארויסרעדען? אלט ביזט דו און גרוי, און ווייסט נאך אלץ נישט, וועלכע וואונדער גאט קאן בעווייזען. איז עס נישט א וואונדער, אז הונגעריגע זיינען אונזערע טאג־טעגליך מנצח איבער די רוימער און טרייבען פון זיך אוועק זייערע זאטע לעגיאנען? איז עס נישט א וואונדער, וואס א סך פון די רוימער, געריהרט דורך דער אידישער גבורה און דעם אידישען מוט, פערלאזען זייערע פאהנען און זייערע געטער און געהען אריבער צו אונזער גאט און צו אונזער פאלק? (בעוועגונג.)

שטימען. טוען זיי עס? טוען זיי עס?

גוריון. טאָג אין טאָג טוען זיי עס! (בעוועגונג.)

שטימען. גאָט, ווי גרויס דו ביזט!

גוריון. ווען ער, אונזער גרויסער גאָט, לאָזען חרוב מאכען זיין הויז? ווי האָסט דו דאָס געקאָנט ארויסרעדען, טרפון?

טרפון. גוריון, האָט ער דען נישט געלאָזען חרוב מאכען זיין ערסטען בית המקדש? איך האָב מורא! איך האָב מורא!

שטימען. וועה אונז! וועה אונז!

גוריון. זאָל דיין צונג אָבדאָרען, טרפון! דו לעסטערסט גאָט, און מיט דיינע ווערטער גיסט דו נאָר מוט דעם שטן. און איך זאָג אייך, דער בית המקדש איז נישט חרוב געוואָרען. מיינט איהר, אז גאָט'ס הויז וואָלט פערניכטעט געוואָרען, און מיר און די גאַנצע וועלט וואָלטען עס נישט גלייך דערפיהלט? וואָלט די זון נישט שווארץ געוואָרען, און דער הימעל וואָלט זיך נישט פערצויגען מיט טרויער און געגאָסען מיט ביטערע טרערען? וואָלטען אונזערע הערצער נישט געוויינט אין אונז, און מיר וואָלטען אפילו נישט געוואוסט, פון וואנען די טרערען קומען? און נישט בלויז מיר, נאָר אפילו חיות אין וואלד און בהמות אין פעלד וואָלטען עס דערשפירט. זינדיגט נישט מיט אייערע רעד, און אייערע טרערען ניצט אויס נישט אויף צו בעוויינען, נאָר אויף צו בעטען און תפלה צו טאָן. אין זעק לאָמיר אונז אָנטאָן, מיט אש בעדעקען אונזערע קעפּ און פייניגען אונזערע לייבער אין תענית. אז גאָט זאָל רחמנות האָבען, זאָלען מיר בעטען, און אָבטאָן זיין שווערע האנד פון זיין פאָלק און ראטעווען זיין הייליגטום. קומט אלע און לאָ'מיר פערבריינגען דעם טאָג אין געוויין און געבעט. (בעוועגונג, נייער אויסברוך פון געוויין.)

שטימען. בריינגט זעק! בריינגט אש!

א מענערשטימע (לינקס הינטער די קראָמען). וויקעלעך פערקויף איך, ווינדעלעך פאר ערסט געבאָרענע קינדער! וויקעלעך פערקויף איך, ווינדעלעך פאר ערסט געבאָרענע קינדער! (אלע אויגען ווענדען זיך אין דער זייט פון דער שטימע.)

גוריון. ווער קאָן דאָס אזוי רוהיג אויסרופען זיינע סחורות, און אונזער פאָלק פערגעהט אין געוויין?

דער פרעמדער (מיט אַ פעדלער־קאַסטען אויף זיך, קומט אַרויס פון צווישעןביידע פאָרדערסטע קראָמען לינקס). דאָס רוף איך מיין מזל. פערקליבען דאָ זעה איך אויף איין מאָל גאַנץ בירת ערבא, און איך וועל לייכטער געפינען, וועמען איך זוך. זאָגט, וואוינט ביי אייך נישט איינער מיט'ן נאָמען חזקיה, ביי וועמען עס איז געבאָרען געוואָרען אַ זוהן אין דעם טאָג, ווען דער בית המקדש איז חרוב געוואָרען, און ער האָט איהם אַ נאָמען געגעבען מנחם? (בעוועגונג.)

שרעק־געמורמעל. אין דעם טאָג, ווען דער בית המקדש איז חרוב געוואָרען?

גוריון, טרפון און גמליאל (מיט שרעק). אין דעם טאָג, ווען דער בית המקדש איז חרוב געוואָרען?

גוריון. איז דער בית המקדש חרוב געוואָרען?

דער פרעמדער (פערוואונדערט). איהר ווייסט עס נישט? איז דען דער... (מיט בעשטימטהייט.) יאָ, חרוב געוואָרען איז אונזער בית המקדש, אַבגעטאָן געוואָרען די קרוין פון אונזער קאָפּ.

קלאַנגשטימען. חרוב געוואָרען איז אונזער בית המקדש, אַבגעטאָן געוואָרען די קרוין פון אונזער קאָפּ!

טרפון (מיט אַ ציטעריגער שטימע). גוריון, זעהסט דו...

גוריון (צום פרעמדען מיט אַ פערשטיקטען קול פון טרערען). קומסט דו פון ירושלים אָדער פון איהר אַרום?

דער פרעמדער. איך קום נישט פון ירושלים און נישט פון איהר אַרום. בירת ערבא ליגט אין מיטען וועג צווישען ירשלים און מיין היים.

גוריון (העבט אויף איהם אויף אַ פערוואונדערטען בליק). און דאָך ווייסט דו, וואָס מיר ווייסען נאָך נישט? האָסט דו אָנ־

נעטראָפּען אויף דיין וועג מענשען פון ירשלים אָדער פון איהר אַרום?

דער פרעמדער. איך האָב קיינעם נישט אָנגעטראָפען אויף מיין וועג. די וועגען זיינען יעצט וויסט און פער׳אַבל׳ט, אָהן א דורכגעהער. נאָר מחנות פרעהליכע רוימער ציהען אָפט דורך, און זיי זיינען געפעהרליך, וויל זיי טויטען אָדער נעמען געפאנגען יעדען אידען, וועלכען זיי טרעפען אָן. דורך וואלד און נאכט האָב איך מיך גע׳גנב׳עט אהער, און צעהן טעג האָט מיר גענומען דער וועג, וועלכען איך וואָלט געקאָנט דורכמאכען אין צוויי.

גוריון. דו קומסט נישט פון ירשלים און האָסט קיינעם נישט בעגעגענט, און דאָך זאָגסט דו...

דער פרעמדער. און דאָך זאָג איך, אז דער בית המקדש איז חרוב געוואָרען, און אין יענעם טאָג איז געבאָרען געוואָרען מנחם, וועלכער וועט אונז טרייסטען אין אונזער אונגליק און אויסלייזען אונז פון אונזערע פיינד, און ער געפינט זיך ביי אייך אין בירת ערבא. (בעוועגונג.)

געמורמעל. א נביא? — א פאלשער נביא אפשר! — א פאלשער נביא!

גוריון (שטרענג). ווער ביזט דו, וואָס דו ווייסט זאכען, וועלכע דו האָסט נישט געזעהן און נישט געהערט? האָט גאָט דיר א צייכען געשיקט? האָט ער דיר דאָס דורך א חלום ענטפּלעקט?

דער פרעמדער. דיין מויל האָט עס געזאָגט. גאָט האָט עס מיר דורך א צייכען ענטדעקט.

געמורמעל. א נביא! — א פאלשער נביא!

גוריון. רעד און לאָ׳מיר וויסען, צו דארפען מיר דיר גלויבען. ווער ביזט דו, זאָג אונז, און ווי האָט זיך גאָט צו דיר ענטפּלעקט.

דער פרעמדער. אין זאָג עס דיר גלייך, אָבער צוערסט וועל איך מיך אוועקזעצען און פייכט מאכען מיין פערטריקענטען האלז (נעמט אראָב פון זיך דעם קאסטען, זעצט זיך אויף דער ערד, טוט

אַ טרונק וואַסער פון זיין לאַגעל און נעמט אריין אין מויל אַ שטיק באַקסער.) אַן ערדארבייטער בין איך געוועזען אין אַ דאָרף ווייט אין גליל, און טייערער איבער אַלץ איז מיר געוועזען מיין שטיקעל ערד. ווען די מלחמה מיט די רוימער האָט זיך אָנגעהויבען, בין איך דער איינציגער פון אַלע לענדענשטאַרקע מענער אין מיין דאָרף געבליבען אין פעלד ביי מיינע אָקסען און נישט געגאַנגען העלפען אונזער פאָלק און אונזער לאַנד.

אַ קריפּעל (אין דער פאָרנסטער רייהע). ער דערצעהלט'ס און ווערט נישט רויט.

דער פרעמדער. איהר הערט נאָר ווייטער. נישט לייכט איז מיר אָנגעקומען מיין בלייבען. איך האָב אַ שטאַרקע מלחמה אויסגעהאַלטען אין מיין בוזים. פון איין זייט האָט מיך גערופען מיין פאָלק, פון דער אנדער זייט מיין ערד, ביז די ערד האָט מיך אראָבגעצויגען צו זיך. פאַר מיין פאָלק בין איך נאָר איין איינציגער, האָב איך מיר געזאָגט, אָבער פאַר מיין ערד בין איך אַלץ, און בין געבליבען אויף מיין ערד. אַרום און אַרום איז אונזער לאַנד פערוויסט געוואָרען, שטאָדט נאָך שטאָדט און געגענד נאָך געגענד איז איינגענומען געוואָרען פון די רוימער, ביז ענדליך האָבען זיי בעלאַגערט ירשלים. און אַלץ נויטיגער האָט אונזער פאָלק געברויכט זיינע שטאַרקע קינדער. און איך האָב עס גע־וואוסט, און האָב מיך נישט געריהרט פון אָרט. איך האָב מיך געשעמט צו קוקען רעכטס און לינקס, און בין דאָך געגאַנגען הינטער מיינע אָקסען. ווי צוגעוואַקסען וואָלט איך געוועזען צו מיין ערד און נישט געקאָנט מיך אָברייסען פון איהר.

גוריון (האַרט). רעד קורץ. גאָט'ס צייכען ווילען מיר וויסען.

דער פרעמדער (שטעלט זיך אויף). דאָס דערצעהל איך גלייך. מיט צעהן טעג צוריק בין איך געשטאַנען אין פעלד ביי מיינע אָקסען. פּלוצלונג זיינען זיי אַזוי אונרוהיג געוואָרען און האָבען זיך צושריען מיט אימה'דיגע קולות, ווי זיי וואָלטען פאַר

עפּעס זיך דערשראָקען. איך האָב מיך ארומגעקוקט אין אלע זייטען, אונטער די אָקסען און איבער די אָקסען און נישט געזעהן גאָרנישט, וואָס האָט זיי געקאָנט דערשרעקען. און ווייל זיי האָבען אלץ נישט אויפגעהערט צו שרייען, האָב איך אויפגעהויבען אויף זיי מיין שטאָק און געשלאָגען זיי און צו זיי גערעדט: „וואָס האָט איהר אייך אזוי צושריען, איהר נארישע אָקסען!" און זעה מיט אמאָל — פאר מיר שטעהט אן אלטער־אלטער מאַן, שניי־וויים דער קאָפּ און שניי־וויים דער באָרד, און אָנגעטאָן איז ער ווי אן אראבער, און ער זאָגט צו מיר: „שלאָג דיינע אָקסען נישט. שפּאַן זיי ליעבער אויס און לעג אוועק דיין ארבייט, ווארום בזו הרגע איז חרוב געוואָרען דער בית המקדש". איך האָב אויפגעשריען פאר שרעק און מיט א קלאפּענדיגען הארץ און מיט ציטערדיגע הענד האָב איך געטאָן, ווי ער האָט מיר געזאָגט. אָבער די אָקסען האָבען זיך ווידער צושריען. גאַנץ אנדערס זיינען געווען זייערע קולות דאָס מאָל; עס איז געווען, ווי ווען א שמחה האָט זיי אָנגעפילט. און דער אלטער מאַן האָט צו מיר א זאָג געטאָן: „שפּאַן איין דיינע אָקסען און קאָנסט ווידער געהן צו דיין ארבייט, וואָרום בזו הרגע איז משיח געבאָרען געוואָרען, וועלכער וועט אויסלייזען די אידען פון זייערע פיינד און צוריק אויפבויען דעם בית המקדש." (ווערט אויפגערעגט.) און עפּעס האָט זיך אין מיר א בעוועג געטאָן און איך האָב געפרעגט דעם אלטען מאַן, ווי הייסט דאָס ניי־געבאָרענע קינד. און ער האָט מיר געזאָגט: „מנחם איז זיין נאָמען." און ווי הייסט זיין טאטע? זאָגט ער מיר: „חזקיה." וואו וואוינט ער? און ער האָט מיר געענטפערט: „אין בירת ערבא וועסט דו מנחם'ס מוטער געפינען." (בעוועגונג.)

געמורמעל. האָסט דו געהערט? — האָסט דו געהערט? — חזקיה — מנחם —

דער פרעמדער. און ווי ער האָט דאָס אויסגערעדט, איז ער גלייך פערשוואונדען געוואָרען פאר מיינע אויגען, און איך האָב געוואוסט, אז דאָס האָט איהם גאָט געשיקט צו מיר. (ווערט

נאָך אויפגערעגטער.) צווערסט איז אויף מיר אָנגעפאַלען א שרעק און מיט ציטערנים אין יעדען אבר האָב איך מיך ארומגעקוקט ארום מיר, און מיר איז געוועזען, ווי עמיצער וואָלט געוועזען לעבען מיר און וואָלט מיר איינג געמאכט דעם פּלאַץ. איך האָב מיך געוואָלט נעמען צו מיין ארבייט און האָב נישט געקאָנט. און פּלוצלונג זיינען מיינע אויגען געוואָרען צו צוויי קוואלען, און טרערען האָבען זיך אָנגעהויבען צו גיסען אין צוויי שטראָמען. און איך האָב זיך א וואָרף געטאָן אויף דער ערד און געוויינט וועה און ביטער. און אז די טרערען האָבען זיך ביי מיר אויסגענומען, האָט א געדאנק אָנגעפילט מיין קאָפּ און מיין הארץ. פאר וואָס האָט גאָט מ י ך אויסגעקליבען צו ענטפּלעקען מיר אזא זאַך? און עס איז מיר געוועזען, גלייך עמיץ האָט א זאָג געטאָן לעבען מיר: „דו ערד־וואָרים, דו צוגעקלעבטער צו דער ערד, גאָט וויל דיך בעשטראָפען פאר דיין גלייכגילטיגקייט צו דיין פאָלק׳ס צרות, פאר דיין הארץ פון שטיין, וואָס די אונגליקען פון דיין פאָלק האָבען נישט געקאָנט ריהרען!“ איך האָב מיך ארומגעקוקט, אָבער איך האָב קיינעם נישט געזעהן לעבען מיר. און עס איז מיר געוועזען, ווי גאָט האָט מיט מיר גערעדט, און ווידער האָט מיך אָנגעפילט דער גרויסער שרעק, און איך האָב מורא געהאַט צו קוקען רעכטס און לינקס. און איך בין געזעסען מיט צוגעמאכטע אויגען און מיט מיין גרויסען שרעק אין מיר, און מיין קאָפּ און מיין הארץ האָבען געזוכט, וועלכע שטראָף האָט גאָט דאָ אויסגעקליבען פאר מיר. און מיט א מאָל האָט מיך אָנגעפילט א דונקעל געפיהל, פון וועלכען א שוידער איז מיר דורך איבער׳ן גאַנצען קערפּער. פאר די אויגען האָט מיר אָנגעהויבען צו שווינדלען, און עס איז מיר געוועזען, ווי איך הער א שטימע זאָגענדיג מיר: „דו ערדוואָרים, דו צוגעקלעבטער צו דער ערד, האָסט נישט געוואָלט העלפען דיין פאָלק אין זיין מלחמה פאר זיין פרייהייט און נישט געוואָלט ביי־שטעהן זיין הייליגטום, געה און זוך אויף זיין בעפרייער און דעם אויפבויער פון זיין קומענדיגען בית־המקדש און זיי ביי איהם אן

אייביגער קנעכט.“ און פול מיט שרעק האָב איך מיך געפרעגט: פאר וואָס, אויב גאָט וויל דאָס פון מיר, פאר וואָס האָט מיר דאָס זיין שליח נישט געזאָגט? און איך האָב מיך פּערטיעפט אין געדאנקען און געזוכט אן ענטפער און געווארט אויף א צייכען פון גאָט. און עס איז מיר ווידער געוועזען, ווי עמיץ האָט א זאָג געטאָן: „גאָט האָט דיר פריהער געגעבען די בחירה און גיט זי דיר יעצט. פריהער האָסט דו אויסגעקליבען דאָס נישט־ריכטיגע, יעצט קלייב דיר אויס דאָס ריכטיגע.“ און מיט א קלאָפּענדיגען הארצען בין איך אויפגעשטאַנען פון דער ערד, האָב אוועקגעטריבען די אָקסען אין שטאָדט אריין, פארקויפט זיי און דעם שפּאַן און פאר דאָס אויסגעלייזטע געלד געקויפט לייווענד אויף וויקעלעך און ווינדעלעך, כדי אויסצורופען דאָ אין בירת עיבא מיינע וויקעלעך און ווינדעלעך, און וועלכע פרוי עס וועט קומען צו מיר, וועל איך זי פרעגען, ווי הייסט איהר מאן און ווען האָט זי איהר קינד געהאט. יעצט אָבער זייט איהר אלע דאָ פערזאַמעלט...

ג ו ר י ו ן. איז דאָס דיין גאנצע געשיכטע? וועלכען מופת ווילסט דו אונז געבען, אז מיר זאָלען דיר גלויבען?

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר. איז דאָס נישט מופת גענוג, וואָס פון וייטען קום איך צו אייך אָנצוזאָגען אייך, אז אין דעם טאָג, ווען דער בית המקדש איז חרוב געוואָרען, איז געבאָרען געוואָרען אונזער אויסלייזער און ער געפינט זיך דאָ ביי אייך?

ג ו ר י ו ן. מיט צעהן טעג צוריק, זאָגסט דו, איז דאָס געשעהן, און ער הייסט מנחם, און זיין פאָטער חזקיה? (צום עולם.) קענט איהר ווער א חזקיה, ביי וועלכען מיט צעהן טעג צוריק איז געבאָרען געוואָרען א זוהן, וועלכען ער האָט א נאָמען געגעבען מנחם?

ג ע מ ו ר מ ע ל. קענסט דו אזא מאן? קענסט דו א חזקיה?

ש מ י מ ע (גאַנץ הינטען). איך אליין בין א חזקיה, אָבער

ביי מיר איז קיין קינד נישט געבאָרען געוואָרען שוין דאָס צוועלפ־טע יאָהר.

ש ט י מ ע (פון דער זייט). חזקיה דער זוהן פון חלפי, אָבער ער איז שוין פון פיער יאָהר אַן אַלמן.

א פ ר ו י ע נ ש ט י מ ע. איך האָב נישט געהערט, אַז ביי אונז זאָל געבאָרען ווערען א קינד שוין אָט א חדש צייט, און איך בין דאָך א באָבע.

ג ו ר י ו ן (צום פרעמדען). האָסט דו דאָס געהערט? דיין מופת איז קיין מופת נישט.

ג ע מ ו ר מ ע ל. דער מופת איז קיין מופת נישט! — א פאַלשער מופת! א פאַלשער נביא!

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר. וואָס איהר ווייסט נישט, איז נאָך קיין ראיה נישט, און איהר וועט זעהן, אַז איך וועל דאָ געפינען די מוטער פון מנחם.

ג ו ר י ו ן. יעצט וועל איך דיר אָבער זאָגען, ווער דו ביזט. א נאַר ביזט דו און א פאַלשער נביא...

ש ט י מ ע ן. א פאַלשער נביא! א פאַלשער נביא!

ג ו ר י ו ן. איינער פון יענע ביזט דו, וועלכע פאַרפלייצען יעצט אונזער לאַנד.

ט ר פ ו ן. א פשוט'ער שווינדלער ביזט דו, וועלכער וויל נאָר מאַכען א גוט געשעפט מיט זיינע וויקעלעך און ווינדעלעך. אָבער מען דאַרף דאָ נישט דיינע וויקעלעך און ווינדעלעך. פאַראַן דאָ וואו צו קויפען זיי אָהן דיר אויך. איך האָב זיי געגנוג אין מיין קראָם.

ל מ ל י א ל. א ליגנער ביזט דו, וועלכער קימערט זיך גאָר־נישט, וואָס מיט זיינע ליגענס קאָן ער מאַכען דאָס בלוט שטעהן ביי זיינע הערער און פערדאַרבען זיי די לוסט צו עסען און צו טרינקען.

ג ו ר י ו ן. א זינדיגער ביזט דו און א לעסטערער, וועלכער

לאָזט ארויס א בייזען קלאנג, אום אָבהענדיג צו מאכען די גלויבער אין גאָט.

טרפון. זיינע סחורות וויל ער אויסשרייען וואָס העכער, האָט ער אויסגעפונען א מעשה. ממית'ן דארף מען דיך, דו שווינדלער!

שטימען. ממית'ן! שטייניגט איהם! שטייניגט איהם! (דער קרייז ארום דעם פרעמדען ווערט אייגגער, הענד הערען זיך אויף אויף איהם.)

דער פרעמדער. ווארט! (דער גערויש לעגט זיך.) גיט מיר דריי טעג צייט, און אויב אין די דריי טעג וועל איך נישט געפינען דעם מנחם אָדער איהר וועט אויסגעפינען, אז דער בית המקדש איז נישט חרוב געוואָרען, דאן מאָגט איהר מיך פערשטיי־גיגען. אָבער אויב איהר וועט אויסגעפינען פאר די דריי טעג, אז דער בית המקדש איז חרוב געוואָרען, ווי איך האָב אייך געזאָגט, און איך וועל נאָך נישט געפינען דעם מנחם, דאן לאָזט מיך זיצען אין אייער שטאָדט און ווארטען, וואָרום איך וועל איהם געוויס געפינען.

גוריון. זאָל זיין ווי דו זאָגסט, און נאָך מעהר. מיר וועלען גלייך ארויסשיקען שלוחים אויף פערשידענע וועגען צו ירושלים, זיי זאָלען אויסגעפינען, ווי שטעהט עס דאָרטין, און דו וועסט דאָ אזוי לאנג בלייבען, ביז זיי וועלען קומען צוריק. און אויב זיי וועלען ברייגגען, אז ליגען האָסט דו געזאָגט, וועלען מיר מיט דיר טאָן, ווי עס דארף געטאָן ווערען צו א פאלשען נביא. אָבער אויב זיי וועלען ברייגגען, אז אמת האָסט דו געזאָגט און דער בית המקדש איז חרוב, וועסט דו דאָ קאָנען בלייבען אזוי לאנג ווי דו ווילסט, און מיר וועלען אלע ווארטען, וואָס די צייט וועט דיר ברייגגען. אונזער זאמעל־הויז שטעהט אָפען פאר דיר. דאָרטין וועסט דו קאָנען ביי דער נאכט שלאָפען און בייטאָג געפינען דיין אָברוה.

דער פרעמדער. איך דאנק דיר פיין. דער הימעל

איבער מיין קאָפּ איז מיר שטענדיג געווען געווען געוועזן גענוג דאך. איך וועל בלייבען דאָ אויף דעם פּלאַץ און אויסרופען מיין סחורה, ביז מנחם'ס מוטער וועט קומען צו מיר.

ט ר פ ו ן. גלויבט איהם נישט. ער וועט אויספּערקויפען זיין סחורה און נאָכדעם וועט ער אוועקגעהן, וויימער צו פערשפּרייטען זיינע ליגענס און לעסטערן גאָט.

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר. איך וועל קיין איין פּרוי גאָרנישט נישט פערקויפען.

ג מ ל י א ל. מען וועט איהם דארפען היטען, ער זאָל נישט אנטלויפען.

ג ו ר י ו ן. איהר לאָזט שוין מיך, עס וועט אלץ שוין רעכט זיין. (ווענדט זיך צו עטליכע פון די ארומיגע.) דו, ברכיה, און דו, און דו, און דו, איהר אלע געהט גלייך נאָך דרום און צושפּרייט זיך פּאָרווייז אויף די וועגען, וועלכע פיהרען קיין ירושלים. וועט איהר בעגעגענען עמיצען, וועלכער קומט פון ירושלים, איז א ודאי גוט. וועט איהר פון איהם גלייך וויסען, וואָס טוט זיך דאָרטין. איהר זאָלט איהם אָבער גוט אויספּרובען, נישט גלויבען איהם אויף דאָס ערסטע וואָרט, וואָרום ווער ווייס, ווער דער דערצעהלער איז. בעסער זעהט אָנצוטרעפען נאָך איינעם און אויך א דריטען, און אויב זיי אלע וועלען אייך דערצעהלען די זעלבע זאך, מאָגט איהר גלויבען. און דאן זאָלט איהר אונז גלייך ברייננגען די בשורה ווי זי איז. צו גוט, צו שלעכט, זאָלט איהר זי אונז ברייננגען מיט דער זעלבער שנעלקייט. און אויב אָבער איהר וועט קיינעם נישט בעגעגענען, ווייל די וועגען זיינען יעצט וויסט און פעראָבל'ט, זאָלט איהר געהן ביז ירושלים, גנב'עט זיך דורך דורך די מחנות פון די רוימער, אויב דאָס וועט זיין נויטיג, דרינגט אריין אין שטאָדט און ווערט געוואָהר פון אלץ. און בריינגט אונז ווידער די ידיעה אזוי שנעל ווי מעגליך.

ב ר כ י ה. מיינסט דו נישט, אז דאָס לעצטע איז זעהר געפעהרליך?

ג ו ר י ו ן. דאָס ווייס איך גוט, מיין פריינד. אָבער איך האָב נישט געוואוסט, אז אין בירת ערבא זיינען פאַראַן בערדיגע מענער, וועלכע ווע̄לען זיך אָבזאָגען פון א שליחות, ווייל זי איז געפעהרליך.

ש ט י מ ע. דאָס האָסט דו גוט געזאָגט, גוריון.

ב ר כ י ה. גוט, מיר געהען גלייך. (טרעט אָב מיט די אַנדערע דריי. מיט זיי געהען אָב עטליכע פרויען און קינדער בעגלייטען זיי ארויס נאָך רעכטס. די פרויען ווישען זיך די אויגען.)

ג ו ר י ו ן (צו אנדערע דריי פון די ארומיגע). און איהר דריי בלייבט דאָ מיט דעם פרעמדען און שטעהט שמירה ביי איהם, ער זאָל קיין געשעפטען דאָ נישט מאכען און נישט אויסדרעהען זיך פון זיין פערדיענטער שטראָף.

א י י נ ע ר פ ו ן ד י ד ר י י. מיר וועלען איהם שוין גוט היטען.

ג ו ר י ו ן. און מיר אלע אנדערע לאָ'מיר געהן אין דאָס זאמעלהויז, אין געבעט צו פערברייגגען די צייט און אין פאסטען, מיט זעק אויף אונזערע לייבער און מיט אַש אויף אונזערע קעפּ. (געהט אוועק אין דער לינקער זייט גאס, טרפון און גמליאל נאָך איהם און דער גאַנצער עולם. די קרעמער פערפּאַקען שנעל זייערע סחורות, שליסען צו די קראָמען און איילען אוועק נאָך דעם עולם. עס בלייבען נאָר די דריי שומרים און עטליכע ווייבער פון די ארומיגע הייזער. אייניגע האָבען זייערע קינדער לעבען זיך. זיי צושטעלען זיך לעבען די קראָמען קופּעסווייז און בעטראכטען דעם פרעמדען.)

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר (זעצט זיך, עפּענט אויף זיין קאַסטען און בעטראכט די לייוועגד, רעדענדיג פאר זיך). מנחם דער זוהן פון חזקיה... מנחם דער זוהן פון חזקיה...

ע ר ס ט ע ר ש ו מ ר. חזר גוט איין, חזר גוט איין, דו זאָלסט דיין ליגען נישט פערגעסען.

צ ו ו י י ט ע ר ש ו מ ר. דאָס וועט איהם נישט נוצען. ער וועט זיין ליגען פון דאנען שוין נישט ארויסטראָגען.

דריטער שומר. אונטער א בארג מיט שטיינער וועט ער בעגראָבען ווערען צוזאמען מיט זיין ליגען.

דער פרעמדער (שטעהט אויף און רופט אויס). וויקעלעך פערקויף איך, ווינדעלעך פאר ערסט געבאָרענע קינדער! וויקעלעך פערקויף איך, ווינדעלעך פאר ערסט געבאָרענע קינדער!

ערסטער שומר. שריי העכער, דיין חזקיה׳ס ווייב איז טויב אויף א פוס און געהט שלעפט אויף אן אויער.

צווייטער שומר. היט־היט זיך, זי פאלט דיר גלייך אראָב אויפ׳ן קאָפּ.

דער פרעמדער. וויקעלעך פערקויף איך, ווינדעלעך פאר ערסט געבאָרענע קינדער!

דריטער שומר. ער שרייט און ווערט גאָר נישט הייזעריג. צו האָבען מיר דאָ נישט צו טאָן גאָר מיט א משוגענעם?

א פרוי (קומט צו צום קאסטען). מיר מאָגען דאָך דערווייקע די סחורה זיך אָנזעהן. (עס קומען צו נאָך עטליכע פרויען און העבען אָן צו בעטאפּען דאָס לייוועוונד.)

ערסטע פרוי. דאָס לייוועוונד איז גוט.

צווייטע פרוי. גאָר אויסגעצייכענט.

דריטע פרוי. דעם טרפון׳ס איז האלב נישט אזוי גוט.

פיערטע פרוי. און אויך גמלא׳ס איז פיעל ערגער.

ערסטע פרוי. איך בין א בעלן באלד צו קויפען. ווי טייער קאָסט אן איילע?

דער פרעמדער. מאך דיך נישט נאריש, פרוי. הייסט דיין מאן נישט חזקיה און דיין זוהן נישט מנחם, קריגסט דו נישט פון מיין סחורה.

ערסטע פרוי. האָסט מורא געווים פאר די שומרים? נישט קשה, זיי וועלען צומאכען די אויגען און מאכען זיך נישט זעהן.

צווייטע פרוי. און ווען מיין קינד איז גאָר א טאָכטער און הייסט תמר, דאַרף זי נישט האָבען פון דיין גוטען לייוועגד?

דריטע פרוי. און אז מיין זוהן הייסט נחמן, מאָג ער עס אויך האָבען. ווי ווייט איז נחמן פון מנחם?

ערסטע פרוי. ווי טייער קאָסט אַן אייל? דאָס מאָנסט דו אונז דאָך זאָגען?!

דער פרעמדער (מאכט צו דעם קאסטען).

פיערטע פרוי. זעה, ער מאכט דעם קאסטען צו און קוקט גאָר נישט אין אונזער זייט.

ערסטער שומר. וועה, וואָס פאר א מפלה! אונזערע שענסטע פרויען האָבען בעלאַנגערט איין מאַן און האָבען איהם נישט איינגענומען.

ערסטע פרוי. ווען איהר וואָלט בלויז נישט געוועזען.

ערסטער שומר. וואָס גיסט דו מיר, איך מאַך די אויגען צו?

צווייטער שומר. און איך וויל אויך א חלק.

ערסטער שומר. פאר דרייען איז איהר בעט צו שמאָל.

דריטער שומר. איהר זאָלט דאָך דאָס נישט רעדען, ווען אין געבעט און טרערען איז אונזער פאָלק פערזאמעלט.

דריטע פרוי. דאָס איז שוין דער מענער־וועג. די תאווה קומט זיי נישט ארויס פון זין אין דעם גרעסטען אונגליק אפילו. דער האָן נאָך פאר דער שחיטה כאפט זיך פאר דער הון.

דער פרעמדער. וויקעלעך פערקויף איך, ווינדעלעך פאר ערסט געבאָרענע קינדער!

פיערטע פרוי. וואָס שרייסט דו אזוי? מיר זיינען נישט טויב. מאַך נאָר דיין קאסטען אויף.

דער פרעמדער. איך פערקויף אייך נישט. דאָס ווייסט איהר שוין.

א יונגע פרוי (מיט סמנים פון א לאנגען וועג אויף איהרע קליידער, קומט ארויס רעכטס אין הינטערגרונד פון צווישען צוויי קראמען און בלייבט שטעהן פון קיינעם נישט בעמערקט).

ערסטע פרוי. זעה, ער מיינט דער'אמת'ן, מיר געהען נאך זיין סחורה אוים.

צווייטע פרוי. זי איז גאר נישט אזוי גוט, ווי ביים ערסטען קוק. זי איז נישט שטארק.

דריטע פרוי. זי וואלט צופאלען ווערען ביים ערסטען וואש. (בעמערקען די נייע אנגעקומענע און בעקוקען זי פערוואונדערט.)

ערסטע פרוי (צו דער צווייטער). ווער איז דאס, וועל-כע שטעהט דארט?

צווייטע פרוי. זי איז מיר אונבעקאנט.

דריטע פרוי. אויך איך האב זי קיינמאל נישט געזעהן.

פיערטע פרוי. איך וואלט שווערען, זי איז א פרעמדע.

ערסטע פרוי. זי זעהט אויך אוים נאך איהרע בגדים, ווי זי וואלט ערסט אנגעקומען.

דער פרעמדער (ווערט אויפמערקזאם אויף די נייע אנגעקומענע).

די יונגע פרוי (בעמערקט, אז מען בעטראכט זי פון אלע זייטען, און מאכט א פאר טריט צוריק אין גרויסער פערלעגענהייט).

ערסטער שומר. ווען זוכסט דו דא, מיין שיינע?

דער פרעמדער. טרעט נאר נעהענטער צו. וואס שטעהסט דו גאר פון ווייטען? בעקוקען מיין סחורה וועט דיר אויך ערלויבט זיין.

די יונגע פרוי (קומט צו אונענטשלאסען, גאנץ רויט פאר פערלעגענהייט. די אנדערע פרויען טרעטען ווידער צו).

ערסטע פרוי. בעקוקען בלויז. פערקויפען וועט ער דיר זיין סחורה נישט.

די יונגע פרוי (קוים וואָס זי רעדט אַרוים). איך האָב מיך דאָס געריכט. מיין האַרץ איז אויך נישט ביים קויפען.

דער פרעמדער. אויף וואָס האָסט דו זיך געריכט?

די יונגע פרוי. אַז דו וועסט מיר נישט וועלען פערקויפען. מיין אונגליקס־קינד פערדיענט עס אויך.

ערסטע פרוי. דיין אונגליקס־קינד?

די יונגע פרוי (מיט טרערען). יאָ, אַ קינד פון אונגליק איז מיין קינד. עס איז...

ערסטער שומר. וואָס איז דיין קינד? דו רעד דאָך קלאָר.

די יונגע פרוי (מיט געוויין). דאָס איז מיר געבאָרען געוואָרען אין דעם טאָג, ווען דער בית המקדש איז חרוב געוואָרען! (גרויסע בעוועגונג. אויסרופונגען פון גרויסער איבעראַשונג.)

דער פרעמדער. הא?! וואָס האָסט דו געזאָגט?

די יונגע פרוי. איך האָב געוואוסט, אַז איהר וועט אַלע איבעראַשט זיין. מיין קינד און איך פערדיענען פעראַכט צו ווערען.

ערסטער שומר (אין גרויסער אויפרעגונג). פון וואַנען קומסט דו, זאָג!

די יונגע פרוי. פון ירושלים.

דער פרעמדער. ווען האָסט דו דיין קינד געהאַט? זאָג עס נאָך אַ מאָל.

די יונגע פרוי. דו האָסט עס געהערט. איך קאָן עס נישט נאָך אַ מאָל אַרויסברענגען אויף מיינע ליפּען.

צווייטער שומר. ווי לאַנג — ווי לאַנג איז דאָס געשעהן?

די יונגע פרוי. דאָס ווייסט איהר דאָך געוויס. מיט צעהן טעג צוריק. (בעוועגונג און ווידער אויסרופונגען פון איבעראַשונג.)

דער פרעמדער (מיט א פערכאפטען אָטעם). ווי הייסט דיין קינד?

די יונגע פרוי. ער טראָגט א פאלשען נאָמען, דאָס אונגליקס־קינד. זיין פאָטער האָט עס געוואָלט. ער הייסט מנחם. (די בעוועגונג ווערט שטארקער. מען הערט אָן אָבצוטרעטען מיט מורא פון דעם פרעמדען און דער יונגער פרוי.)

דער פרעמדער (גאנץ אָהן אָטעם). אָה!... און ווי הייסט דיין מאַן?

די יונגע פרוי. וואָס שרייסט דו אזוי? (קוקט זיך אין איהם איין און כאפט זיך צו איהם צו מיט אן אימפעט.) קענסט דו פיליייכט מיין מאַן? קענסט דו מיך? ווייסט דו פיליייכט, וואָס מיט מיין מאַן איז געשעהן? דו האָסט מיר וואָס שרעקליכעס צו דערצעהלען. איך זעה אָן דיר. דו ביזט דערשראָקען, דו ביזט מבולבל. (היסטעריש.) דערצעהל! האָבען די רוימער איהם גע־הרג׳עט? האָבען זיי איהם פערקויפט פאר א קנעכט? דערצעהל, וואו! דערצעהל, צו ווענען! (היסטעריש מיט די הענד אין די האָר.) מיין חזקיה! מיין חזקיה! (גרעסטע בעוועגונג.)

דער פרעמדער. אָה! (ער כאפט זיך פאר׳ן הארצען און פאר׳ן קאָפּ, רייבט זיך די אויגען, גלייך ער וואָלט געקעמפפט מיט א חלשות געפיהל.)

עטליכע פון די ווייבער (כאפען זייערע קינדער און ענטלויפען גאנץ דערשראָקען און היסטעריש).

ערסטער שומר (צום צווייטען). לויף גלייך נאָך גוריון׳ען, נאָך טרפון און גמליאל, דערצעהל זיי, וואָס דו האָסט געהערט, און רוף זיי גלייך אהער.

צווייטער שומר (געהט גלייך אוועק נאָך ליגקס).

דער פרעמדער (קומט צו זיך און רעדט נאָך שוואך ארויס). בערוהיג דיך, איך קען ניט דיך און ניט דיין מאַן, איך האָב דיר גאָרנישט וועגען איהם געבראכט. דו זאָג מיר בעסער...

(שרייט אוים אין התלהבות.) דו זאָג מיר בעסער, וואו איז דיין זוהן? וואו האָסט דו געלאָזען דיין מנחם?

די יונגע פרוי (קוים זי רעדט). איך האָב איהם געלאָזען אין א הויז אין עק שטאָדט. (געבראָכען.) וואָס פרעגסט דו זיך אזוי נאָך אויף מיין אונגליקס־קינד?

דער פרעמדער. שטיל, אידענע! דו ווייסט נישט, וואָס דו רעדסט. נישט קיין קינד פון אונגליק איז דיין זוהן, נאָר א קינד פון גליק און טרייסט. א מנחם איז ער, א טרייסטער פון אונזער פאָלק. אין דעם טאָג פון זיין געבורט איז דער בית המקדש חרוב געוואָרען און אונזער פאָלק איז בעזיעגט געוואָרען, אָבער ער וועט אויפבויען אונז צוריק דעם בית המקדש און וועט פיהרען אונזער פאָלק צו נייע זיעגען.

די יונגע פרוי. וואָס רעדסט דו דאָרט? דו ווילסט מיך טרייסטען? אָדער מאכסט דו שפאָס פון אן אונגליקליכער?

דער פרעמדער. קום פיהר מיך צו דיין זוהן. פאר א קנעכט האָט מיך גאָט צוגעשטעלט צו איהם, און פון וויטענס האָט ער מיך געשיקט אהער, איך זאָל איהם דאָ געפינען. קום! דו וועסט שוין אלץ הערען. קום, פיהר מיך צו דיין זוהן! אויף מיינע הענד וועל איך איהם טראָגען און היטען איהם, ווי די טרייעסטע אם. קום שנעל!

ערסטער שומר. שטעה! דו נעהסט פון דאנען נישט אוועק. יעצט פאלט מיר איין, דאָס איז אן אָנשטעל. די פרוי איז מיט דיר יד אחת און וויל ארויסהעלפען דיר פון אונזערע הענד.

דער פרעמדער. דו לעסטערער, דו בייזע צונג, דו מויל פון נבול, ווי וואגסט דו יעצט אזוינס צו זאָגען? ווי קאָנסט דו מיך אָבהאַלטען פון דעם, צו וואָס גאָט האָט מיך געשיקט?

ערסטער שומר. פיליייכט בין איך אונגערעכט. דו וועסט אָבער ניט אוועקגעהן. אונז האָט מען דאָ אוועקגעשטעלט דיך צו היטען און מיר וועלען דיך נישט אָבלאָזען. אויך דו האָסט

געזאָגט, אז דו ווילסט נאָר בלייבען דאָ אויפ'ן פּלאַץ. האַלט דיין וואָרט.

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר. יאָ, איך האָב'ס געזאָגט: ביז זי וועט קומען, די מוטער פון מנחם.

ע ר ס ט ע ר ש ו מ ר. דו וואַרט נאָר אָב, ביז גוריון וועט קומען.

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר. דו זינדיגסט, איד. יעצט געגען דיין משיח.

ע ר ס ט ע ר ש ו מ ר. איך טו מיין פליכט.

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר. דאַן מוז איך וואַרטען, און דאָס איז אַ גרויסע זינד.

ד י י ו נ ג ע פ ר ו י. איך פערשטעה גאָרנישט פון דעם, וואָס איהר רעדט דאָ.

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר. דו וועסט פערשטעהן. מיר האָט גאָט ענטפּלעקט, איך זאָל געהן אהער און דיך געפינען, ווייל דיין זוהן איז געבאָרען געוואָרען צו זיין אונזער משיח.

ד י י ו נ ג ע פ ר ו י. דאָס אונגליקס-קינד?

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר. רוף איהם נישט אזוי, האָב איך דיר שוין געזאָגט. ווי קומסטו דו איבערהויפּט איהם אזוי צו רופען?

(די פרויען טרעטען נעהענטער צו און רינגלען ארום די יונגע פרוי מיט'ן פרעמדען.)

ד י י ו נ ג ע פ ר ו י. ווי דען אנדערש, ווען ער איז אין אזא טאָג געבאָרען געוואָרען? אוי, ווי איך האָב איהם נישט גע־וואָלט האָבען אין דעם טאָג. איך האָב מיך געבעטען ביי גאָט, ער זאָל מיר נישט אויפפּעגען מיין טראַכט, מיין קינד זאָל נישט ארומגעהן זיין גאַנץ לעבען מיט דעם בעוואוסטזיין, אז אין דעם טאָג, ווען ער איז געבאָרען געוואָרען, האָט געטראָפען זיין פאָלק דאָס גרעסטע און שווערסטע אונגליק, און מיר זאָל ער נישט זיין ווי אַן אייביגע מצבה אויף דעם קבר פון מיין פאָלק און זיין הייליגטום. און אז גאָט האָט מיך נישט דערהערט און עס האָבען

מיך שטארקער אַנגענומען די וועהען, האָב איך געוואָלט געהן גע־
גען גאָט און אויספיהרען מיין ווילען. איך האָב פערביסען די
ליפּען און געצווינגען אין מיר די לופט. איך האָב געוואָלט איינהאל־
טען מיין קינד אויף זיין אָרט ביי מיר אין בויך. און אז די וועהען
האָבען זיך נאָך מעהר געשטארקט, און איך האָב געראנגעלט נאָך
לופט און פערלאָרען די קראפט פון מיין ווילען, און אז איך האָב
געזעהן, אז דאָס קינד וועט געבאָרען ווערען, האָב איך גע־
בעטען ביי גאָט, אז דאָס זאָל זיין א טויט קינד. גאָט, האָב איך
געזאָגט, דאָס וועט זיין דיין גרעסטער חסד. גאָט, האָב איך גע־
וויינט, ווי וועל איך מיך קאָנען פרעהען מיט מיין קינד, ווען דאָס
גאַנצע פאָלק פערגעהט פון געוויין און קומט אום? און איך האָב
מיך איינגעהאלטען נישט צו שרייען אין דער וועהענים און געבע־
טען זיך ביי גאָט. גאָט, מיין מאַן איז אוועק מלחמה צו האלטען
פאר דיין הייליגטום און פאר דער פרייהייט פון דיין פאָלק.
איהם האָט נישט אָבגעהאלטען זיין גרויסע ליעבע צו מיר און
נישט זיין גרויסע פריידיגע ערווארטונג אויף דאָס קינד אונטער
מיין ברוסט. און איך אליין האָב איינגעהאלטען מיינע טרערען
און אויסגעריכט איהם אין דער מלחמה. און ווען איך וואָלט
נישט געהאט דאָס קינד אונטער מיין ברוסט, וואָלט איך פון איהם
נישט אָבגעשטאנען און וואָלט געגאנגען מיט איהם און וואָלט מיך
געשלאָגען געגען דיינע פיינד מיט דיינע זיהן צוגלייך. דו ווייסט
מיין הארץ, אז איך וואָלט דאָס געטאָן. טו מיר יעצט דעם חסד
און לאָז מיך נאָך נישט געבאָרען מיין קינד, אָדער לאָז מיך עס
געבאָרען א טויטס. אָבער גאָט האָט זיך אָבגעקערט פון זיין גאנצען
פאָלק און פון מיר אויך. איך האָב געבאָרען דאָס קינד און, ווי דו
זעהסט, א לעבעדיגס.

דער פרעמדער. דאָס איז געוועזען די דריטע שעה
נאָך מיטאָג.

די יונגע פרוי. דאָס ווייסט דו אויך? דאָס איז
געוועזען, יאָ, די דריטע שעה נאָך מיטאָג. די לעצטע וועגד פון

בית המקדש זיינען איינגעפאלען אין דער שרפה און די לעצטע העלדען זיינען אומגעקומען. און אין דער זעלבער מינוט האט זיין שרייען אנגעפילט די גאנצע שטוב. ווי דערפרעהט וואלט איך גע־ווארען, ווען איך וואלט דערהערט זיין ערסטען געשריי אין אן אנ־דער צייט. יעצט אבער האב איך מיך נאר געקאנט צוואווייגען, און איך האב געוויינט שווער און ביטער, און פון דרויסען איז אריינגעדרונגען אין מיין שטוב דער וועהגעשריי פון אונזער פאלק. (צואווויינט זיך.)

דער פרעמדער. וויין נישט, דו פיהרסט איבער דיין מילך.

די יונגע פרוי. מיין מילך איז סיי ווי סיי ביטער ווי גאל. זעלטען פערגין איך איהם זי. גלייך ווי ער איז געבארען געווארען, בין איך אין כעס געווארען אויף גאט. איך האב אויפ־געהויבען מיין האנד געגען הימעל און געזאגט: „גאט, דו האסט געוואלט, ער זאל לעבען, טא גיב איהם צום לעבען, איך וועל איהם נישט זויגען." איך האב מיך אוועקגעדרעהט און נישט געוואלט איהם אפילו זעהן. אבער אז ער האט אנגעהויבען שטארק צו וויינען און שטארקער, האב איך מיך אויך צואווויינט און גע־נומען איהם צו מיין ברוסט — מיט צוגעמאכטע אויגען, איך זאל איהם נישט זעהן. (א געראויש פון א סך שטימען ליבקס.)

דער פרעמדער. דא קומען זיי. א, איך וועל באלד דאך זעהן דיין זוהן! (גוריון, טרפון און גמליאל, דער צווייטער שומר און דער גאנצער עולם קומען אן, אין זעק אנגעטאן און מיט אש אויפ'ן קאפ.)

גוריון. וואו איז די פרוי? וואו איז זי? (די פרויען טרעטען פערנאנדער.)

גוריון (טרעט צו צו דער יונגער פרוי). דאס ביזט דו די פרוי פון ירשלים?

די יונגע פרוי. דאס בין איך די פרוי.

גוריון. און דו דערצעהלסט, אז דער בית המקדש איז חרוב געווארען?

די יונגע פרוי (מאכט גרויסע אויגען). און איהר האט עס נאך נישט געוואוסט?

גוריון. מיר האבען'ס נישט געוואוסט און ווייסען עס נאך נישט.

די יונגע פרוי (מיט טרערען). מיט צעהן טעג צוריק איז דאס געשעהן. אין דער דריטער שעה נאך מיטאג זיינען זיינע לעצטע ווענד איינגעפאלען.

שטימען. איהר הערט! איהר הערט! ציטערט איהר הימלען! (געוויין.)

גוריון. וואוהין געהסט דו יעצט און וואס ווילסט דו דא?

די יונגע פרוי. איך געה אויפזוכען מיין מאן. ער האט מלחמה געהאלטען געגען די רוימער אונטער אלעזר'ן און איז געפאנגען געווארען. מען האט מיר געזאגט, אז ער איז יעצט אין סוריא. אהין־צו געה איך, און דא בין איך בלויז אויפ'ן דורכגאנג.

גוריון. זאגסט דו אמת אונז? ועסט זו דיינע ווערטער בעשווערען? (געדודער אין דער רעכטער זייט גאס.)

ברכיה מיט א צווייטען פון די שלוחים (קומען געלאפען מיט צוריסענע קליידער אויף זיך). וועה אונז! וועה אונז! דער בית המקדש איז חרוב! חרוב! חרוב!

די יונגע פרוי (ברעכט אויס אין א געוויין, בעגלייט פון אנדערע פרויען).

גוריון. ווען איז דאס געשעהן?

ברכיה. גראד ווי דער פרעמדער האט געזאגט: מיט צעהן טעג צוריק.

גוריון. ווי אזוי האט איהר זיך עס דערוואוסט?

ברכיה. גלייך ווי מיר זיינען ארויס אויפ'ן וועג, וועלכער פיהרט צו חברון, האבען מיר אנגעטראפען אויף א מחנה אידען,

וועלכע טעהען פון יענער געגענד נאָך גלעד, און זיי האָבען עס אונז דערצעהלט מיט טרערען אויף די אויגען און מיט פערבראָכענע הענד.

דער פרעמדער (צו דער יונגער פרוי אין התלהבות). יעצט פיהר מיך צו דיין זוהן! קומט אלע מיט מיר! פערגיסט טרערען אויף דאָס פערלאָרענע און פרעהט זיך אויף דאָס קומענדיגע. א זוהן איז איהר געבאָרען געוואָרען, און ער הייסט מנחם, א טרייס־טער און בעפרייער, אן אויפבויער און אן אויפריכטער וועט ער אונז זיין! קומט מיט מיר מיט! קומט זעהן דאָס קינד! קום, דו גליקליכע, פיהר אונז צו דיין קינד — דיין קינד פון גליק, דיין קינד פון רעטונג! (בעוועגונג אין די הינטערסטע רייהען. די דיענסט און אן אלטער מאַן שטופען זיך דורך צו דער יונגער פרוי.)

די דיענסט (פאַלט מיט א יאָמער אויף די קני פאַר דער יונגער פרוי). טויט מיך, וועה!

די יונגע פרוי. וואָס איז געשעהן?

די דיענסט. טויט מיך! טויט מיך! דאָס קינד איז ניטאָ מעהר!

די יונגע פרוי (מיט שרעק). דאָס קינד איז טויט?

דער פרעמדער. מנחם איז טויט?!

געמורמעל (מיט פערצווייפלונג). טויט?!

די דיענסט (ראנגלענדיג מיט'ן אָטעם און מיט'ן געוויין). ניין, נישט טויט!

דער פרעמדער (ערלייכטערט). אָה!

געמורמעל. נישט טויט!

די יונגע פרוי. וואָס איז איהם דען געשעהן?!

די דיענסט. דו הער מיך אוים. האָסט מיך געלאָזען מיט דיין קינד דרויסען פאַר דעם הויז, ביז דו וועסט קומען צוריק מיט די ווינדעלעך, און איך האָב דאָס קינד אוועקגעלעגט פאַר מיר און אליין גענומען זיך דערענדיגען איהם דאָס העמדעל. מיט אמאָל ווערט עס פינסטער, ווי פאַר א שטורם — איך האָב גאָר־נישט בעמערקט, ווי און ווען איז דאָס פינסטער געוואָרען — און

א גרויסער ווינד האָט זיך אויפגעהויבען. איך בויג זיך איין צום קינד, וויל עס אויפהעבען און אריין מיט איהם אין הויז: ווער איך אומגעוואָרפען פון דעם ווינד, מיינע אויגען ווערען פול מיט זאמד, און איך האָב געפיהלט, ווי עמיץ וואָלט ארויסגעריסען דאָס קינד פון מיינע הענד. און אז איך האָב אויפגעעפענט מיינע אויגען, איז שוין ווידער ליכטיג געוואָרען, אָבער דאָס קינד האָב איך נישט געזעהן. איך האָב מיך ארומגעקוקט, האָב אָנגעהויבען צו זוכען, און האָב דאָס קינד נישט געפונען. איך האָב געמאַכט א געוואלט, די שטוב־לייט זיינען ארויס, איך האָב זיי דערצעהלט דאָס אונגליק, זיי האָבען מיר געהאָלפען זוכען, און מיר האָבען געזוכט ווייט און ברייט, אָבער מיר האָבען נישט געפונען. זיי זיינען דאָ מיט מיר, זיי קאָנען דיר זאָגען עדות, אז איך זאָג דיר נישט קיין ליגען.

דער אלטער מאן (לעבען איהר). זי זאָגט דעם ריינעם אמת. איך בין געשטאַנען גראַד ביים פענסטער, און עס איז מיר געוועזען, ווי איך וואָלט געזעהן, ווי דער ווינד האָט אויפגעהויבען דאָס קינד אין דער הויך און אוועקגעטראָגען עס.

די יונגע פרוי. מיין קינד!

די דיענסט. טויט מיך, אויב איך בין שולדיג.

די יונגע פרוי. שטעה אויף, דו ביזט נישט שולדיג. דאָס איז דער מזל פון מיין קינד.

שטימען. וואָס שטעהען מיר? לאָמיר לויפען זוכען.

דער פרעמדער (ווי אויפגעוואַכט). שטעהט!

גוריון. וואָס האָסט דו פאַר?

דער פרעמדער (פערזינקט ווידער אין געדאַנקען).

די יונגע פרוי (דורך טרערען). האָב איך דיר נישט געזאָגט, אז דאָס איז אן אונגליקס־קינד?

דער פרעמדער (ציהענדיג זיינע ווערטער, מיט אן אָנגעשטעלטען בליק אין דער ווייטענס). רוף איהם נישט אזוי. נישט קיין אונגליקס־קינד איז ער, האָב איך דיר געזאָגט. אין דעם

טאָג פון זיין געבורט איז דער בית המקדש חרוב געוואָרען, אָבער ער איז געבאָרען געוואָרען אויפצובויען אונז א נייעם. איך געה איהם זוכען. גאָט האָט דאָס ארויפגעלעגט אויף מיר. איך זעה עס קלאָר. (ווערט מיט א מאָל געעלטערט און זיין האָר און באָרד ווערען ווייס.)

שטימען. זעהט, ווי ער זעהט אויס! זעהט, ווי ער זעהט אויס!

גוריון (טרעט אָב מיט שרעק). און איהם האָבען מיר גערופען ליגנער און זינדיגער?

דער פרעמדער. זינדיגער, יא. איך האָב די גרעסטע זינד פערבראָכען. איך האָב נישט געוואָלט קעמפפען פאר דער פרייהייט פון מיין פאָלק. יעצט טרעפט מיך גאָט'ס שרעקליכע שטראָף. איך וועל מוזען די גאַנצע וועלט אויסגעהן, איך זעה עס און לאנג, לאנג וועל איך מוזען זוכען, איך פיהל עס. איך געה טאָן, וואָס איך מוז. (העבט אויף זיך אויף דעם פעדלערקאסטען.) איך געה טאָן, וואָס איך מוז. (מיט אויפגעהויבענע הענד געהט ער אַוועק נאָך רעכטס.)

די יונגע פרוי (פאָלט אין איהר גאַנצער לוינג). מיין קינד! (דער עולם לאָזט זיך אַראָב אויף די קני.)

פאָרהאַנג.

דער שטומער משיח

טראגעדיע אין דריי אקטען

(29 יולי — 3 אוגוסט 1911.)

פערזאָנען:

מנחם פניני, הויף־דאָקטאָר און שאַצמייסטער.
רחל, זיין טאָכטער.
אביגדור דע קאַרבעי.
לאה, זיין ווייב.
הלל, זיין זוהן.
רב יוסף, דער רב.
רב שמואל שושן.
רב יחיאל.
דער בלינדער.
זיין זוהן.
זיין שנור.
לוי.
מרים, זיין ווייב.
משולם.
דער בעטלער.
בלאנש, אן עפענטליכע פרוי.
גראף געסקלען.
ערסטער סאָלדאט.
צווייטער סאָלדאט.
א טראָמפייטער.
פאָלק: מענער, פרויען און קינדער.

די האנדלונג קומט פאָר אין יאָהר 1306, אין דער צייט פון א גרויסען גירוש.

אונזער היינט — ווי אונזער נעכטען.
געהט דער מאָרגען צו דעם עהערנעכטען ?...

ערסטער אקט

אַ גרויסער פּלאַץ פאַר׳ן שטאָדט־טויער. רעכטס די שטאָדט־וואַנד מיט׳ן טיעפען טויער. לינקס דער וועג. אין הינטערגרונד ווייט ביים האָריזאָנט בלויען זיך הויכע בערג. צוויי סאָלדאטען מיט האַליבאַרדען ביים צוגעמאכטען טויער. זיי הערען זיך צו צום געמיש פון שטימען הינטער׳ן טויער.

ע ר ס ט ע ר ס אָ ל ד א ט. הערסטו שוין עפּעס? זיי דאַרפען שוין דאָ זיין. ווען די זון שטעהט הויך איבער דער שטאָדט, מוזען זיי די שטאָדט פערלאָזען. הערסטו זייער געהן?

צ ו ו י י ט ע ר ס אָ ל ד א ט. איך הער אַ געמיש פון שטימען, אַ געוויין הארט ביים טויער און אויך ווייטער, און גאָר אין דער ווייטענס שטעהט אַ גערויש פון פייפען און געשרייען. דאָס בעגלייט מען זיי ארוים.

ע ר ס ט ע ר ס אָ ל ד א ט. איך האָב מיך נעכטען געבאָדען, און מיינע אויערען זיינען מיר נאָך פון דעם וואסער פול. אַ געוויין, זאָגסטו?

צ ו ו י י ט ע ר ס אָ ל ד א ט. האַ־האהא... אַ יאָמער און אַ קלאָג.

ע ר ס ט ע ר ס אָ ל ד א ט. פערפלוכטע אידען! דאַרף איך יעצט גראָד טויב זיין און נישט הערען זייער וויינען. זיסער וואָלט

עס מיר געוועזן ווי די טאַנץ־מוזיק אין דער אַלמנה׳ס שיינק. אָבער איך לאַך מיט דיין געלעכטער. האַהאַהאַ! זיי וויינען! דאָס איז זיי וואָס פאַר די טרערען, וועלכע אונזער ערלייזער האָט אויף זיין קרויץ פערגאָסען. זיי וויינען! (קרימט נאָך אַ געוויין.) או־ו־ו! אָה, פערפלוכטע אידען! געקומען אויף אייך אַ צייט! זיי האָבען געמיינט, גאָט האָט זיי פערגעסען, און זיי האָבען זיך צולעגט אין אונזער שטאָדט און לאַנד, ווי ביי זייער טאַטען אין וויינגאָרטען. ניין, איהר טאָרט קיין רוה נישט האָבען! אַרויס! אין די ווייטע וועלט אריין, וואוהין אייערע אויגען טראָגען אייך! פּראַצענטניקעס, בלוטזויגער, קינדערמערדער! גאָטמערדער! געבענשט זאָל זיין אונזער גוטער קעניג! אַרויסגעטריבען האָט ער...

צווייטער סאָלדאַט. ששש... איך הער אויך וועהגעשרייען.

ערסטער סאָלדאַט. האַהאַהאַ, וועהגעשרייען! פיין! הערליך! וועהגעשרייען! האַהאַהאַ... עס טוט זיי וועה! אונזער גוטער, קלוגער קעניג! ער האָט געוואוסט, ווי זיי וועה צו טאָן. אַ שאָד בלויז, וואָס ער האָט בעפאָהלען, זיי נישט אָנצוריהרען, אָך, זיי נאָך צו בעהיטען!

צווייטער סאָלדאַט. אוהום! דאָס איז עטוואָס, וואָס פערדריסט מיך ביז אין דער נשמה טיעף. מיט פערגניגען וואָלט איך יעדען איינעם פון זיי, מאַן און ווייב און קינד, און גרויס און קליין, און גרוי און שוואַרץ, טראַקטירט מיט מיין האַליבאַרדע איבער׳ן קאָפּ און מיט מיין פוס אין הינטערן.

ערסטער סאָלדאַט (צוהערענדיג זיך צו יענער זייט טויער, מאַכט בעוועגונגען פון שלאָגען און שטויסען). איך אויך! איך אויך! בררר... קררר... איינס און צוויי און דריי!... און מיך טוט נאָך שטאַרק פערדריסען, וואָס מען האָט מיך פון דער זייט טויער אוועקגעשטעלט. איך וואָלט אויך געוואָלט זיין ביים איבערקוקען זייער געפּעק און האָבען מיין האַנד ביים נאַכזוכען,

צו טראָגנען זיי נישט אוועק מיט זיך גאָלד און זילבער און עדעל־שטיינער. מיינע קעשענעס שרייען נאָך זייער האָב און גוטס...

צווייטער סאָלדאַט. דער קעניג האָט די פערפלוכטע גוט שוין אויסגעלעדיגט.

ערסטער סאָלדאַט. דאָך, דאָך, עס וואָלט מיר זיין גענוג פון דעם, וואָס זיי האָבען ארום זיך בעהאַלטען. מיינע פוסטע קעשענעס וואָלטען...

צווייטער סאָלדאַט. שטיל! מען עפענט גלייך דאָס טויער אויף.

ערסטער סאָלדאַט (אויסציהענדיג זיך אין זיין גאַנצער הויך איבער דער וואַנד). ווער האַלט מיר מיינע הענד צו? ווער בינדט מיר מיינע פיס? איך מוז שטאַרקער זיין פאַר אייזען.

צווייטער סאָלדאַט. מיר וועלען מוזען איינער צו־האַלטען דעם צווייטען. מיינע הענד בייסען מיר אַזוי, אז איך וואָלט זיי אין גאַנצען אוועקגעקראַצט און נישט פערשפּירט דערביי קיין שמערץ. אַ־אַ־אַ! דאָס טויער ווערט געעפענט!! (פון אינוועניג ווערט אויפגעעפענט דאָס טויער. עס הערען אָן ארויסצו־קומען געבויגענע געשטאַלטען, מענער און פרויען פון יעדעם אַלטער, מיט גרויסע און קליינע קלומקעס אויף די רוקענס. זאַלבאַצווייט און זאַלבאַדריט טראָגט מען גרויסע און קליינע קאַסטענס. פרויען טראָגען קליינע קינדער אויף די אָרעמס; גרעסערע קינדער האָבען קלומקעלעך אויף די רוקענס. אַלע — מענער, פרויען און קינדער איבער צוועלף יאָהר — האָבען געלע לאַפּיקעס אויף זייערע אויבער־קליידער: אויף ברוסט און רוקען אַ זאַפּראַן־געל ראָד. פרויען און קינדער וויינען אויפ'ן קול; די מענער זיינען אָנגערוקט, פינסטער; ביי פיעלע גיסען זיך טרערען.)

ערסטער סאָלדאַט (בעגעגענט די ארויסקומענדיגע מיט אַן אויסגעשריי). האַ־אַ־אַ! פערפלוכטע! (פּאַקט זיך פערנאַנדער מיט דער האַליבאַרדע.)

צווייטער סאָלדאַט. קררר! קררר!

(די ארויסקומענדיגע קוקען זיך איבער דערשראָקען אין איין זייט און אין די אַנדערע, בויגען זיך נאָך מעהר איין און געהען ווייטער. עטליכע מאכען א פערזוך דעם קאָפּ א קעהר צו טאָן צו דער שטאָדט, בלייבען שטעהן אויף אַ מאָמענט, קרעכצען אָב, העבען־אויף די אויגען צום הימעל און געהען ווייטער. — אַ בלינדער מאַן בעוועגט זיך לאנגזאם ארויס, געפיהרט פון זיין זוהן, וועלכער פיהרט מיט דער אנדער האנד זיין יונגע, וויינענדיגע, אין די זיבע חדשים מעוברת'ע פרוי. אלע דריי מיט געפּעק אויפ'ן רוקען.)

דער בלינדער (ווי אין געשפּרעך). משיח מוז קומען! ער מוז קומען!

דעם בלינדען'ס שנור (אין איהר געוויין). וואו איז ער אָבער? וואו איז ער?

דער בלינדער. ער מוז קומען! (מענער זיפצען: יא! יא! פרויען וויינען שטאַרקער.)

לוי (אַ יונגערמאַן, קומט אַרויס מיט אַ מצבה־שטיין אויפ'ן רוקען).

מרים (זיין פרוי, געהט לעבען איהם מיט א קלומעק אויפ'ן רוקען. די צוויי סאָלדאטען לאָכען ווילד אויף).

ערסטער סאָלדאט. א טויטענשטיין נעמט ער מיט! דאָס נעהט אַ טויטער מיט זיין מצבה!

צווייטער סאָלדאט. ער מיינט נעווים, ער קאָן ברי־ליאַנטען פון איהם מאכען.

לוי. אויף דעם קבר, פון וועלכען איך האָב דעם שטיין אוועקגענומען, מיר דאָס היילינגסטע אין לעבען, האָב איך מיין גאנץ געפּעק איבערגעלאָזען. געהט געפינט עס דאָרט — (געהט ווייטער און שיפעט ארויס פון צווישען די ציינער.) געפינט עס דאָר־טען און ווערט דערמיט דערשטיקט!

רב שמואל שושן און רב יחיאל (צוויי אלטע אי־דען מיט קלומיקעס אויפ'ן רוקען און שטאָק אין האנד, קומען ארויס).

שושן. שטעהן בלייבען! שטעהן בלייבען! נישט ווייט

אוועקגעהן! מיר ווארטען אָב, ביז אלע וועלען זיין פערזאַמעלט.

משולם (מיט א קאַסטען אויפ'ן רוקען). וועלען מיר לאנג דארפען ווארטען? פעהלען נאָך א סך?

שושן. דאָס וועלען מיר זעהן. איז דיר דאָס ווארטען שווער? לעג דיין קאסטען אָב און זעץ דיך צו.

משולם. דערנאָך העבען ווידער אויפ'ן רוקען! און איך וויל שוין זיין וואָס ווייטער. וואָס דארף איך שטעכען מיר די אויגען מיט דעם פערבאָטענעם גן־עדן!

שושן. און ווי וועסטו פערטרייבען דאָס שטעכענים אין הארצען, ליעבער משולם? זיי דאָך געדולדיג.

מרים. אך, אם בעסטען שטארב איך דאָ אויפ'ן פּלאַץ!

רב יחיאל. דאָס וואָלטען א סך געוואָלט. פיעלייכט אלע. אָבער לעבען און טויט זיינען אין גאָט'ס האנד. זעהסט דאָך — איך אַלטער מאַן דארף מיך אויך שלעפּען אין גלות מיט שטאָק און טאָרבע. איך בין דריי און אכציג, האָב איך נישט געקאָנט שוין רוהען אין מיין קבר? זעהסט דאָך, נישט צו מאכען. גאָט'ס ווילען. און נאָר געדולד. און נאָר בטחון. נאָט וועט שוין.

שושן. איהר דארפט נישט שטעהן. איהר קאָנט אייך צוזעצען. עס איז אונז ערלויבט דאָ אָבצוואַרטען. (אונטער ווייבען און קרעכצען העבט מען אָן זיך צו צוזעצען.)

מרים. און די זון לייכט נאָך! צו וואָס לייכט די זון?!

ערסטער סאָלדאט. וואָס איז דאָס? זיי מאכען דאָ א גאנץ לאגער. זאָלען מיר עס דערלאָזען?

צווייטער סאָלדאט. מיר האָבען זיי געדארפט פער־טרייבען. איך פרעג גלייך אונזער אָפיציר. (געהט אריין אין טויער. עטליכע אידען רוקען זיך צו צום טויער און ווילען אריינקוקען אין שטאָדט.)

ערסטער סאָלדאט. אוועק! איהר קומט נישט נעהנ־טער צו, אייערע טרפ'ע בליקען טאָרען אונזער הייליגע קריסטליכע שטאָדט נישט מעהר בעשמוצען! קררר, הינט! אוועק! די אויגען

האָק איך אייך אויס און שלאָג אייך אָב די פּיס! ברורה, קרעציגע!
(די אידען טרעטען אָב צוריק לאַנגזאַם, דערשלאָגען, גאַנץ פינסטער; איינער פערדעקט זיך דאָס געזיכט מיט די הענד.)

צווייטער סאָלדאַט (קומט ארויס). דאָס איז אָבער שרעקליך! עס איז אַ בעפעהל, מיר זאָלען זיי נישט שטערען.

ערסטער סאָלדאַט. ברורה, דאַן שטעה איך דאָ נישט מעהר. ניכער קראַץ איך מיינע אויגען אויס, איידער שטעהן און קוקען אויף אַזא גרויסע נישט־געטויפטע צאָהל פון די גאָטמערדער. (שפּייט אויף די אידען.) טפו! טפו! טפו! (אײלט אוועק אין טויער.)

צווייטער סאָלדאַט. און איך אויך. זאָל אונזער קאָמאַנדיר שיקען וועמען ער וויל. איך שטעה דאָ נישט. (שפּייט אויך.) טפו! טפו! טפו! (אײלט אַוועק נאָך דעם ערסטען.)

לוי. און דאָס אַלץ רוהיג איבערטראָגען! גאָט!

שושן. איז דיר דאָס ניי? דעם וויפּיעלטען זומער לעבסטו אויף דער וועלט? ווי לאַנג ביזטו אַ איד? (עטליכע יונגעליייט קריכען יעצט נעהענטער צו צום טויער און ליעגענדיג קוקען זיי אריין אין שטאָדט פול בייזקעניס, בלייבע געזיכטער, פערוויינטע אויגען. איניגע האַלטען נוט אויס און בעהאַלטען דעם קאָפּ אין דער ערד, קאָנוואולסיוו וויינענדיג.)

רער בלינדער. וואָרט אין וואָרט ווערען מקוים די רעד פון אונזערע הייליגע נביאים. יעצט מוז משיח קומען. דאָס איז דער רמז דאָך פון דער גאולה: איידער משיח וועט קומען, וועט דער גלות זיך פערשטארקען. קאָן דער גלות שטארקער זיין ווי איצטער? פון די בזוי׳דיגסטע זיינען מיר די בזוי׳דיגסטע, דאָס גאַנצע געלד האָט מען ביי אונז אוועקגענומען, אָרם זיינען מיר יעצט און עלענד. דוד׳ס זוהן מוז יעצט קומען.

דעם בלינדען׳ס שנור. אך, ער קומט נאָך נישט! וואָס וועט זיין מיט מיר? איך וועל דאָך בלייבען אין וועג. איך ערוואַרט מיין קינד יעדען טאָג.

דעם בלינדען'ס זוהן. מיר האָבען אונז געוואָלט אָבבעטען אויף איבער קינדבעט, אָדער זיי זאָלען כאָטש ביי אונז פערד און וואָגען נישט אָבנעמען, אָבער די פּרעדיגער פון דעם ליעבע־גלויבען האָבען הערצער האַרטער פיעל פאַר שטיין.

שושן. ליעבע־גלויבען! אַך, איך וואָלט געקאָנט דיר אָנ־דערצעהלען. יונגערמאַן — נאַ, דאָ קומט דער רב.

רב יוסף (אַ גרויז־גרויע געבויגענע געשטאַלט, מיט אַ ספר־תורה אונטער'ן אָרם און אַ קלומעק אויפ'ן רוקען, קומט ארוים פון טויער. דערזעהענדיג איהם, העבען די וויינער אָן שטאַרק צו וויינען).

רב יוסף (מיט אַן אַלט־שוואַכער שטימע). נישט וויינען, אידישע קינדער, נישט וויינען. איהר דאַרפט פיעל כח האָבען צו אייער וועג, און טרערען מאַכען נישט געזינטער. און דער וועג איז ווייט און לאַנג...

משולם. וואוהין פיהרט ער איבערהויפּט?

מרים. צום ים זאָלען מיר צוגעהן אַלע מיט איינאַנדער און אריינוואַרפען זיך אין איהם.

רב יוסף. איז דאָס אונזער בטחון אין גאָט?

משולם. וואָס פאַר אַ בטחון אין אַ שטראָפענדיגער האַנד?

רב יוסף. זינדיגסט, זוהן. פאַר וואָס ביזטו דאָך גע־בליבען טריי דער שטראָפענדיגער האַנד?

משולם (שאָקלענדיג די פויסטען צום הימעל). עס איז צום פערצווייפלען! (דער געוויין פערשטאַרקט זיך.)

רב יוסף. ששש.

משולם. ניין, איך האַלט עס נישט אויס! (שפּרינגט אויף און לויפט אריין אין שטאָדט צוריק.)

שושן. משולם, שטעה! — וועה, ער איז ענטלאָפען צום שמד! (מען קוקט מיט שרעק צום טויער.)

רב יוסף (איילט נאָך דעם ענטלויפענדיגען. ביים טויער בלייבט ער שטעהן קראַפטלאָז, אָנגעשפּאַרט אָן דער וואַנד, דעם קאָפּ אראָבגעלאָזען.)

דער בלינדער. אויך דער שמד איז אַ רמז אויף דער

גאולה. איידער משיח וועט קומען, וועלען די שוואכע און אָב־הענדיגע אָבפּאַלען פון דעם אידישען פאָלק און וועלען זיך צו־שמד'ן. די צייכענס זיינען דאָ. משיח מוז קומען. ער וועט קומען.

דעם בלינדען'ס זוהן. אָבער די צרות, פּאָטער, זיינען שווערע משאות און דערדריקען אונז. ווען ער וועט קומען, וועט ער נישט האָבען וועמען אויסצולייזען. (דער געוויין פער־שטאַרקט זיך.)

רב יוסף (ווענדט זיך אָב פון טויער און רעדט חויך, ווי ער קאָן נאָר). ווייַנט נישט! מאכט די שוואכע נישט נאָך שוואַ־כער! וויינט נישט — איהר זינדיגט מיט אייער וויינען! איהר פערלאָזט דאָ ערד און הייזער, אָבער איהר נעמט דאָס אייביגע מיט אייך! זייט שטאָלץ! זייט פרעהליך! זעהט, מיר האָבען אונזער תורה דאָ מיט אונז! פרעהט אייך, איהר זייט טריי גע־בליבען אונזער גאָט! קדושים זייט איהר — קדושים זייט איהר אלע, און קדושים וויינען ניט! גבורים זייט איהר אלע — גרויסע גאָט'ס גבורים, און גבורים וויינען נישט! איהר האָט אַ מלחמה געהאַלטען — די גרעסטע מלחמה. מיט זיך אליין, מיט אייער יצר הרע. געווים האָט אייך געצווינגען דאָ צו בלייבען; נאָר שמד'ען זיך, און איהר וואָלט געבליבען פראַנק און פריי אין דעם פאָטערלאַנד, וואו מיר וואוינען שוין פון דורי דורות. און איהר האָט אייער יצר הרע מנצח געווען, די שרעקליכע מלחמה ווי אמת'ע גבורים געוואונען. וויינען זיעגער? וויינען העלדען, וועלכע קעהרען זיך אום פון אַ געוואונענער מלחמה? זיי זינגען ליעדער פרעהליכע און שפּיעלען פרעהליכע מוזיק מיט פויקען און טאַצען און מיט פייפלעך. ווייַנט נישט, ווייבער! איהר זייט מרימס און דבורהס און חנהס אלע מיט איינאַנדער. וויינט נישט, קינדערלעך! איהר זייט ווי חנה'ס זיעבען זיהן, וועלכע האָבען זיך מקריב געווען אויף קידוש השם. קענט איהר גאָר קיין ליעדער נישט? האָט איהר פרעהליכס שוין פער־

געסען? ווי זינגט איהר דאָס ליעד, מיט וועלכען איהר לויבט גאָט פאר זיינע אייביגע חסדים? (העבט אָן צו זינגען.)

צרות גרויסע אויסגעשטאנען
זיינען מיר פון דור צו דור —

שושן (נעמט ארויס פון קעשענע אַ פליוט און פייפט־צו).

עטליכע פרויען און קינדער (כאַפּען אונטער מיט פערוויינטע, געבראָכענע שטימען).

און די הילף — איך ווייס פון וואנען! —
פלעגט אונז קומען פלוצלונג גאָר.
לויבט־זשע גאָט, ווייל ער איז גוט,
אייביג איז אויך זיין גענאַד!
לויבט און דאנקט...

אביגדור דע קאַרבעי (טרעט־אויף, פיהרענדיג זיין פרוי לאה, בעגלייט פון עטליכע מענער, וועלכע טראָגען־נאָך אַ סך געפּעק).

לאה (געהט מיט פערגליוסטע אויגען, וועלכע זיינען אָנגעשטעלט אויף איין פונקט, און זעלטען קוקט זי ארום זיך).

הלל (אביגדור'ס זוהן, קומט אָן, געהענדיג אויף הינטען, איין האנד אויף דער טויער־וואנד, די צווייטע אויף דער שטערן, שיפענדיג צווישען די פערביסענע ציינער). אילירען! אילירען! מוטער־שטאָדט! פאָטערלאנד! (פלוצלונג דרעהט ער זיך אום, ווי ער וואָלט געביסען געוואָרען, און שרייט אויס, פול שרעק.) מען זינגט דאָ! מען מאכט מוזיק! (מיט א בייזען, האסגעפילטען בליק בעקוקט ער דעם עולם.)

אביגדור. וואָס איז דאָ אזוי די שמחה?

שושן (דערפייפענדיג). עס איז א סגולה צו שוואכמוטיגקייט.

הלל. און צורייסט גיבער נאָך דאָס הארץ. וויינט, ווען אייך טוט וועה! (דרעהט זיך אום צום טויער און בלייבט שטעהן ווי פערגליווערט.)

רב יוסף. עס דארף אונז נישט וועה טאָן! עס טאָר אונז נישט וועה טאָן!

אביגדור. עס דארף און טאָר נישט. איך ווייס, וואָס דו מיינסט. אָבער דאָס זיינען ווערטער, וועלכע העלפען נישט. (זעצט אוועק לאה'ן.) זיינען אַלע שוין פערזאמעלט?

שושן. מען פערשליסט נאָך נישט די טויערן.

אביגדור. אָך, יאָ, איך האָב געזעהן פניני'ס טאָכטער קומען.

רב יוסף. אָהן פניני'ן? זיי האָבען איהם געטויט. ברוך דיין האמת! (מורמלען אין עולם: פניני איז טויט! רב מנחם איז טויט! זיפצען, פערשטאַרקטער געוויין.)

איינער (פון די אַרויסקוקענדיגע אין טויער). דאָ קומט פניני'ס טאָכטער.

רחל (מיט אַ שווערען פּאַק אויף זיך, בעגלייט פון צוויי יונגע מיידלעך מיט קלומיקעס און עטליכע מענער, וועלכע טראָגען שווער געפּעק, קומט ארויס פון טויער. רב יוסף און שושן געהען איהר אנטקעגען. הלל טרעט אָב פון איהר וועג, קוים בעריהרענדיג זי מיט די אויגען. אביגדור זעצט זיך לעבען לאה'ן, בעהאַלטענדיג זיין געזיכט אין די הענד).

רב יוסף. וואו איז דיין פאָטער?

רחל (אויסשטרעקענדיג צו איהם די הענד מיט בראָך און שרעק). וואו איז מיין פאָטער? (לאָזט אראָב דעם קאָפּ.)

שושן. האָסטו גאָרנישט געהערט פון איהם?

רחל (שאָקעלט מיט'ן קאָפּ). ניין. פון דעם טאָג, וואָס מען האָט אַלע אידען פון איליריען ארעסטירט אויף אָנצוזאָגען זיי די גזרה, האָב איך איהם נישט געזעהן מעהר. דרייסיג טעג זיינען עס. אַלעמען האָט מען בעפרייט, נאָר איהם האָט מען פערהאַלטען, און וואָס מיט איהם איז, האָב איך נישט געקאָנט דערגעהן.

רב יוסף. אויך איך נישט. טירען און ליפּען זיינען פעסט צוגעשלאָסען געוואָרען.

רחל. דאָס איז דער טויט. איך ווייס, זיי האָבען איהם געטויט. אָן די אויגען פון די ווייסער האָב איך דאָס אָבגעזעהן. זיי האָבען געזאָגט, זיי ווייסען נישט, און נישט געקאָנט מיר קוקען אין די אויגען גלייך. אָ, עטוואָס שרעקליכעס איז געשעהן! זיי האָבען מיך בעדרויערט, זיינען געוועזען גוט און זיס צו מיר. האָבען אויך געפּרובט מיך איבערצורעדען, איך זאָל דאָ בלייבען. וואוהין וועל איך געהן, בערויבט פון פאָטער און אייגענטום? איך האָב מיך בעדאַנקט און אויף מיין מויל קיין שלאָס נישט אָנגעטאָן. איך האָב זיי געזאָגט, וואָס איך דענק פון זייער גלויבען. עס איז אַ נס, וואָס פון הווילער ליעבע האָבען זיי מיך נישט פערברענט. אַך, ווער ווײנט דאָ? פאר וואָס ווערט דאָ געוויינט? אַ הארטע פראָבע האָט גאָט אויף אונז ארויפגעלעגט, און מיר אַלע דאָ האָבען זי אויסגעהאַלטען. דער גירוש איז די זיפּ, מיט וועלכער ער זיפּט אָב פון אונז די פסולת. דאָס איז קיין גרונד צו טרערען נישט.

הלל. ווי הארט!

רחל. איך בין נישט הארט, יונגער דע קאַרבעי. איך בין פעסט, און אַלע דארפען מיר זיין פעסט.

הלל. פערגין די טרערען אונז. מיר פערלאָזען אונזער מוטערשטאָדט אויף קיינמאָל נישט צו זעהן. פערדריסט דיך גאָר דיין היים נישט?

רחל. מיין שמערץ איז נאָר מיין פאָטער. די היים, די שטיפמוטער־שטאָדט, פערלאָז איך מיט לייכטע שריט.

מרים. און דעם בית־עולם? דעם קבר פון דיין מוטער?

רחל (שאָקעלט מיט'ן קאָפּ). ניין, איך בין נישט, ווי איהר אַלע, דריי טעג געלעגען אויפ'ן בית־עולם און מיט טרערען זאַט געמאַכט די קברים. היינט פריה האָב איך דעם קבר פון מיין מוטער אויפגעזוכט און מיין אָבשייד איז געוועזען קורץ. מוטער, האָב איך געזאָגט, מען נעמט ביי מיר אוועק די מעגליכקייט צו ליעגען אין דערזעלבער ערד, וואָס דו. אָבער וואו איך וועל אויך

שטארבען, אונזערע נשמות װעלען זיך טרעפען פאר דעמזעלביגען גאָט'ס טראָן. און װעל איך דײן קבר מעהר נישט זעהן, דו װעסט אײביג לעבען אין מײן זכרון. איך האָב געװײנט שטארק און ביטער, איך בין מיך מודה, אָבער איך האָב אויך געװאוסט, אז דאָס זײנען שװאכקײטס־טרערען.

מרים. דאָס זאָגסטו, װײל דו האָסט בלויז דײן מוטער אויפ'ן בית־הקברות איבערגעלאָזען. װען דו װאָלסט אָבער געהאט אַ קינד, אַ הײם־געליעבטס... אך, מיט געװאלט האָט מען מיך אװעקגעריסען פון זײן קבר, און עס איז מיר געװעזען, גלײך דאָס װאָלט מיר נאָך אַ מאָל געשטאָרבען. (פאלט־צו מיט אַ יאָמער צו דער מצבה.)

אַ פרוי. און װי איז מיר געװעזען?!

הלל. דו זעהסט מײן מוטער? איהר גײסט צושטערט, איהר בליק איז פרעמד, איהר מויל איז שטום — —

רחל (צום ערשטען מאָל בעמערקענדיג לאה'ן, שרײט אויס מיט שרעק). אָרמע פרוי!

הלל. דאָס האָט מען זי אזוי אװעקגענומען פון בית־עולם, פון די קברים פון איהרע פינף קינדער.

רחל. אָרמע פרוי! זי איז געװען נישט שטארק. בײם בית־עולם־טויער בין איך געבליבען שטעהן און נאָך אמאָל בעטראַכט דעם אָרט. און פּלוצלונג האָב איך װאָס בעגריפען. איך האָב אויפגעהויבען מײן בליק צום הימעל און געזאָגט: גאָט, זעה, מיר לאָזען זײ דאָ איבער אונזערע טויטע און — אונזערע אָבגעפוילטע צװײגען. ביזטו צופריעדען?

רב יוסף. דו ביזט דײן טאטען'ס טאָכטער, דאָס זעהט מען גלײך אין דיר. עס רעדט אין דיר דײן טאטען'ס גײסט. רעד װײטער, טאָכטער, און שטארק דעם מוט פון די אָבהענדיגע.

הלל. מיר דוכט, זי איז צופריעדען באלד פון דער גלות־גזרה און שפּיעגעלט זיך מיט איהר שטארקײט אָדער — פעסטקײט.

רחל. דאָס איז אַ בייזע בעליידיגונג. דאָס רעדט אין איהם זיין פאָטער'ס פיינדשאַפט צו מיין פאָטער.

אביגדור. ענטשולדיג איהם. עס רעדט אין איהם זיין גרויסער שמערץ. ער איז די נאַכט נישט געשלאָפען און אַלץ דורך די גאַסען געגאַנגען, אום אָבשייד צו נעמען פון יעדעם עק און ווינקעל.

הלל. מיין געמיט איז קראַנק, מיין קאָפּ בעטויבט, אַלץ אין מיר איז ווי אָבגעשטאָרבען: מיין היים! מיין שטאָדט! מיין לאַנד! (לעגט ארויף די הענד אויפ'ן קאָפּ.)

רחל. וואו איז די פעסטקייט, אויף וועלכער מיר בעטען אין אונזערע טעגליכע תפלות?

הלל. יאָ, אויף פעסטקייט צו בלייבען טריי אונזער גאָט און גלויבען. די האָבען מיר אַלע; אויך די, וועלכע ליעגען דאָ און וויינען; אויך איך, אין ווען דאָס הארץ וועט איצט צוריסען. דאָך די פעסטקייט נישט צו וויינען און נישט צו שרייען, ווען עס טוט אַזוי וועה — ניין, די וויל איך נישט. זי איז אכזריות און הארטהערציגקייט. איך וויין אויך נישט. איך בין מאַן גענוג צו בעהערשען מיינע טרערען. אָבער איך בעגרייף די וויינענדיגע און איך בין זיי אפילו מקנא, וואָס זיי לאָזען אַזוי פריי זייערע טרערען, און וועל נישט וואַרפען ארום מיר מיט פראַגען: „ווער וויינט דאָ? פאַר וואָס ווערט דאָ געוויינט?"

רחל (דורך די ציינער). זיי האָבען מיר מיין פאָטער גע־טויט! פערשטעהסטו עס?

הלל (קוקט זי אָן מיט גרויסע אויגען און לאָזט אַראָב דעם קאָפּ).

בלאַנש (אַ דיקע פרוי אין די פיערציגער מיט פול געפּעק אין די הענד, קומט ארויס פון טויער מיט אַ געיאָמער). ווי זיי האָבען זיך געגראָבען אין מיינע פעקלעך! מיט וואָס פאַר אַ קללה זאָל איך זיי גאָר שעלטען?

דער בעטלער (אַ מאַן ארום פיערציג, אָבגעריסען, מיט שטאָק און לעדיגער טאָרבע, הינטער איהר). אויך מיך האָבען זיי

לאנג געהאלטען. זיי האָבען מיר מיין אָרמקייט נישט געגלויבט. איך מוז אויסזעהען, ווי א פערשטעלטער קצין.

בלאַנש (אַראָבלאָזענדיג איהרע פּעקלעך, איבערבינדענדיג זיי און וויינענדיג). דער אָפיציר האָט מיך דערקאַנט. בלאַנש, האָט ער געזאָגט, טויף דיך בעסער און בלייב מיט אונז. וואָצו זאָלסטו אלץ פערליערען? — אלץ פערליערען, האָב איך איהם געזאָגט, אָבער ניט מיין גאָט! איך בין אזוי אויך גענוג זינדיג. (ברעכט פּלוצלונג אויס אין אַ יאָמער.) פאר מיינע זינד, אידען, פאר מיינע זינד! (קלאַפּט זיך מיטביידע פויסטען אין דער ברוסט.) ברענט מיך! בראָט מיך! פאר מיינע זינד איז דאָס אלץ! (נעמט איין ברעג שטריקעל אין מויל, וויינענדיג, און בינדט אַ פּעקעל.)

דער בעטלער. און דאָ האָט מען זיך גאָר צוזעצט. אויף וואָס וואַרט מען?

שושן. וואָס ביזט דו אזוי אונגעדולדיג?

דער בעטלער. ביים אָנהעב וויל איך וויסען שוין דעם סוף, און מוזען מיר געהן, וואָס האָבען מיר פון זיצען?

דעם בלינדען'ס זוהן. און טאקע, וואָס זיצען מיר דאָ נאָך?

שושן. מען האָט דאָס טויער דאָך נאָך פון אונז ניט פערשלאָסען.

לוי. און ווייס מען כאָטש, וואוהין מען געהט?

שושן. מיר געהען ביז צום ערסטען בעסטען לאנד, און וואו מען וועט אונז אריינלאָזען, דאָרטין וועלען מיר בלייבען.

דער בעטלער. אין גאנצען מיין געדאנק.

רב יוסף. איך האָב גענוג פון די קריסטענלענדער. גענוג אויסגעשטאנען מיך בזיונות, געמוזט אויסהערען שמד־דרשות אין מיין אייגענער שול פון בלוט־דורסטיגע גלחים, בעשיינקט געוואָרען מיט א געלען לאַפּיק... (קוקט אָן מיט פעראַכטונג און קאָפּשאָקלען דעם געלען לאַפּיק אויף דער ברוסט.) צוגעזעהן, ווי זיי האָבען אונז די הייליגע גמרא'ס פערברענט, און יאָהרענלאנג האָב איך

שוין אין א גמרא נישט אריינגעקוקט. אַך, אַך, אַך... איבער־געלעבט אַ פּאָר בלוט־בלבולים... יאַ, יאַ... גענוג פון די קריסטענ־לענדער, גענוג... איך האָב שוין לאַנג געטראַכט צו פערלאָזען זיי. בעסער פיעל צווישען מחמד'אַנער צו לעבען, אָדער מיט געצענ־דיענער. נאָר עפּעס האָט מיך שטענדיג צוריקגעהאַלטען. שווער געוועזען אייך צו פערלאָזען. יעצט אָבער בין איך שוין צו אַלט און וויל אַ ביסעל רוה און פריעדען. כאָטש איינמאָל אָבריכטען אונזער הייליגען יום־טוב פסח אָהן מורא, אז די מענשענליעבענדיגע קריסטען וועלען אונזערע מצות מיט אונזער בלוט פערמישען און זאָגען, מיר האָבען אין זיי קריסטליך בלוט אריינגעקנאָטען. איך וועל געהן נאָך אפריקא, נאָך מצרים, און אז גאָט וועט וועלען, ברייינגט ער מיך נאָך ארץ ישראל, דאָס לאַנד פון אלע לענדער און דאָס ציעל פון אלע ציעלען.

רב יחיאל. איך מיין, מיר דאַרפען נאָר אריבערגעהן די גרעניץ און בלייבען. איהר וועט זעהן, מען וועט אונז באַלד רופען צוריק.

בלאַנש. אוי, הלואי! איך ריהר מיך נישט אוועק פון דער גרעניץ.

איין מאַן. איך געה נאָך שפּאַניען. אין טאָלעדאָ איז יעצט שאַצמייסטער ר' שמואל. איך וואָלט געזאָגט, מיר זאָלען אלע געהן אהין.

א צווייטער. אויף איטאַליען איז יעצט אַ רוהיגער אָרט פאַר אידען.

א דריטער. איך וואָלט געזאָגט, מיר זאָלען אלע געהן נאָך דייטשלאַנד. דער קייזער אלברעכט איז צו אונז גוט. איך געה אהין. מיין טאַטענס ברודער'ס זוהן וואוינט אין פראַנקפורט.

רחל (וועלכע האָט צוגעהערט מיט אַ ביטערען שמייכעל, שאָקעלט טרויעריג מיט'ן קאָפּ). ישראל וויל צושפּרייט זיין און פערגרעסערען נאָך דעם גלות. (אלע ווערען אויפמערקזאַם און העבען אויף צו איהר די אויגען.) יעדער זוכט אַ ווינקעל פאַר זיך, און דאָס גאַנצע

פאָלק בלייבט אָהן אַ היים. (די אויפמערקזאמקייט וואקסט. הלל קוקט זי אָן פון דער זייט. עטליכע טרעטען נעהנטער צו.) בייע היימען וויל מען גרינדען און די אַלטע האָט מען פערגעסען.

רב יוסף (קרעכצט).

שושן. די אַלטע?

רחל. דאָס לאַנד פון אַלע לענדער, דאָס ציעל פון אַלע ציעלען.

אביגדור. ווי? (מאַכט אוועק מיט דער האַנד.)

שושן און נאָך עטליכע. ארץ ישראל?

רחל. ארץ ישראל.

שושן. ארץ ישראל? צו ווייט, מיין טאָכטער. איך בין פאר קורצע אָבשטעלונגען. ויסעו ויחנו — דאָס איז אונזער גורל. געצווינגען, אָבגעשטעלט זיך און ווייטער געצויגען.

דער בעטלער. אזוי בין איך מיך טאַקע נוהג.

רחל. איז בעטלער-מנהג ישראל'ס גורל?

שושן. דו הערסט עס ערסט, שטאָלצע טאָכטער? (לאַכען און זיפצען אין עולם.) מיר געהען שוין לאנג ארום, וואוהין די אויגען טראָגען, געהען, וואוהין דער ווינד אונז שטופט. ווי בעטלער קלאַפּען מיר אָן אין די טירען מיט אראָבגעלאָזענע קעפּ און אָנגעבויגענע רוקענס, און אונטערטעניג קוסען מיר די האַנד, וועלכע מאַכט אונז אויף אַ טיר. אַט יעצט געהט אונזער וועג נאָך דרום, וועלען מיר געהן נאָך דרום און אָבשטעלען זיך ביי דער ערסטער טיר. ארץ ישראל איז ווייט, ליעבע טאָכטער. אזוי ווייט צו געהן וועט אונזער עולם קיין געדולד נישט האָבען.

רחל. ווי, ווען איהר וועט אַלע נאָהנטע טירען געפינען פערשלאָסען?

שושן (פערנאַכדערפיהרענדיג מיט די הענד). יאָ-אָ... זיי זיינען דאָך אָבער נישט פערשלאָסען. איטאַליען, שפּאַניען, דייטש-לאַנד...

רחל. דאָס איז עס! ישראל וויל צושפּרייט זיין. פון

אלע זינדען ישראל׳ס איז דאָס די גרעסטע. זיינע תפלות זיינען פול פון ציון, אָבער וואָס ער זאָגט, דאָס מיינט ער נישט. ווי קאָן גאָט אויפנעמען זיינע תפלות?

ר׳ב יוסף. רעד נישט, טאָכטער, אזוי. ישראל איז שוין שווער בעשטראָפט. דארפסט זיין שולד נאָך נישט פערגרעסערען. זיין הארץ איז אין זיינע תפלות. ער בעט צו גאָט און וואַרט.

רחל. אך, פערשטאָפּט איז ישראל׳ס הארץ, און גאָט׳ס צייכען פערשטעהט ער נישט מעהר.

שושן. וועלכע צייכען?

רחל. דער גירוש. דאָס, וואָס מען האָט אייך פון אייערע אַלטע איינגעזעסענע היימען ארויסגעטריבען.

דער בלינדער. עס רעדט משיח מיט דער מיידעל׳ס ליפּען!

אביגדור. ארץ ישראל! דאָס לאנד איז וויסט, די שטעדט זיינען חרוב, די ערד איז א מדבר. וואָס וועלען מיר דאָרטען טאָן? פעראָרמטע, בערויבטע, אָהן מיטלען א טאָג איבער־צולעבען. (זיפצען און קרעכצען אין דעם ארום.) וואָס וועלען מיר אין דעם מדבר אָנהעבען? פון וואָס וועלען מיר אונז דערנעהרען? פון וועמען וועלען מיר לעבען?

דער בעטלער. מיין געשעפט איז אין סכנות! איך געה נישט אהין.

רחל. איך רעד פון א לאנד, וואָס מיר האָבען נישט אויפ־געהערט צו ליעבען, פון א היים, וואו מיר וועלען דאָס היים־געפיהל אם שטארקסטען האָבען.

הלל. אך, דאָס היים־געפיהל וועל איך אין ערגעץ שוין נישט האָבען. מיין היים — אָט דאָ איז זי געוועזען. פון יעצט אָן בין איך אין גלות: פון יעצט אָן בין איך נע ונד. (קרעכצען און זיפצען אין עולם.) וואו איך וועל זיין, איך וועל אהער דאָך בייטקען. ווי ליעב איך יעדען ווינקעל דאָ, יעדעס גראָז און בוימעל! ווי טייער איז מיר דער הימעל פון אילירען, ווי

הארציג מיר די לופט! אך, מען ליעבט דעם אָרט נאָר, וואו מען איז געבאָרען, דאָס לאנד, וואו אונזער וויעג איז געשטאנען.

רחל (שאָקעלט טרויעריג מיט׳ן קאָפּ). איהר קענט אלע מיין פאָטער. (איהר שטימע ציטערט אויף.) איהר האָט אלע איהם געקאָנט. ער איז געבאָרען געוואָרען אין אילירוען און האָט אי־לירוען שטארק געליעבט און איז איהר שטענדיג טריי געוועזען און איבערגעבען. ער האָט זיין ליעבע נישט איינמאָל ארויס־געוויזען אלס שאצמייסטער און דאָקטאָר, און קיין אָפּפער איז איהם נישט צו גרויס געוועזען פאר אילירוען. דאָך זיין גרעסטע ליעבע איז געוועזען אונזער אלטע היים, זיין גרעסטע בייגקענים האָט ער געטראָגען נאָך דעם הייליגען לאנד. דאָס איז געוועזען זיין נשמה יתירה און געגעבען איהם אפילו דיכטער־פליגעל. איך וועל א מזמור פאָרזאָגען אייך, פון מיין פאָטער לאנג פערפאסט, אן אויסדרוק פון זיינע הארציגסטע געפיהלען. איך וויים, ער וואָלט עם בעסער פאָרגעזאָגט. (איהר שטימע ברעכט.) ער וואָלט געווים אייערע הערצער געמאכט הויך און מעכטיג שלאָגען, ווי ער האָט מיין הארץ אויפגערודערט מיט זיין פאָרזאָג. דאָך (זי קעמפּפט מיט וויינען) זיין מויל, וואָס האָט גאָלד גערעדט... איז... אויף אייביג... שווין פערשלאָסען! (צואוויינט זיך.)

עטליכע פרויען (צואוויינען זיך מיט איהר).

רחל (שטאַרקט זיך און העבט אן פאָרצוזאָגען, צוערסט שטיל מיט א פון טרערען דורכגענומענער שטימע, צולעצט זעהר פּאטעטיש). וואָס מאכט מיר ווייך מיין הארץ און מאכט עס שמערצליך שלאָגען? שמערצליך, וויל פון בייגקענים; בייגקענים, וויל פון ליעבע. וואָס טרייבט די טרערען מיר צום האלז און ברענט מיט נאָסקייט מיר די אויגען? טרערען, וויל פון בייגקענים; בייגקענים, וויל פון ליעבע. דאָס איז א לאנד אין ווייטען מזרח, א שטאָדט, אין איהר האָט גאָט גערוהט. ווען זי נעהט מיר אויף אויף מיין זכרון, ווערט מיט זיסען שמערץ מיין הארץ מיר אָנ־געפילט, און פון טיעפען בייגקען צוגיס איך מיך אין טרערען.

איך זעה זי אין איהר פראכט, די פיעל־בעפעלקערטע, איך זעה זי אין איהר הערליכקייט, די שטאָדט, וואו דוד האָט געקיניגט. איך קען דאָס לאנד דאָך נישט און ליעב עס דאָך אונענדליך; איך האָב עס קיינמאָל נישט געזעהן, און הארץ און אויגען זיינען פון איהם פול. דערהער איך נאָר איהר נאָמען, ציטערט אויף מיין הארץ, זי איז מיין נשמה'ס חלום אין שלאָפען און אין וואכען. ווי ציהט מיך צו דיר, ירושלים, די שטאָדט, וואו אונזערע נביאים האָבען גערעדט; ווי גאַר איך דיך צו זעהן, דו לאנד, וואָס גאָט אליין האָט פאר אונז אויסגעקליבען. ווען גאָט ברייננגט מיך צו דיר, וועל איך פאלען אויף מיינע קני און קוסען דיין ערד, ווי א געליעבטער האָט נאָך קיינמאָל נישט געקוסט זיין געליעבטע. מיט מיינע פריידענטרערען וועל איך דיך זאט מאכען, און מיין הארציג יובעלן וועט אויפדונערען דיין לופט. ווער גיט מיר, איך זאָל דיך קאָנען ארומנעמען און טוליען זיך צו דיין ברוסט, ווי א קינד צו דער ברוסט פון זיין מוטער! מיין הארץ ווערט מיר צוריסען, איך ווער דערשטיקט פאר בייגקענים. זי וואקסט אין מיר מיט יאָהרען, ווערט גרעסער מיט מיין עלטער. ציון, געליעבטע מיין! ירושלים, מיין טייערע געזעלין! (זי בלייבט שטעהן גאַנץ פערקלערט, די אויגען אָנגעשטרענגט אין דער ווייט און אָנגעגאָסען מיט טרערען. דער עולם איז געריהרט, קיינער בעוועגט זיך נישט; שטילער געוויין.)

אביגדור (ווי פאר זיך). נו, יאָ, א שיר.

רחל (לאָזט לאנגזאַם אראָב איהר בליק אויף אביגדור'ן). איז דאָס אלץ, וואָס אביגדור דע קאָרבעי האָט צו זאָגען? איז אין זיין הארצען ווירקליך אָבגעשטאָרבען יעדעס געפיהל צו אונזער אלטען לאנד?

רב יוסף (ווישענדיג זיך די אויגען). ווילט איהר מיך, אייער אלטען רב, פאָלגען? לאָמיר געהן נאָך ארץ ישראל. אלע צוזאמען.

דער בעטלער. ביי מיר גע׳פועל׳ט. הייזער וועלען דאָך דאָרטין זיין, ווי?

בלאַנש. ווי לאַנג קאָן אהינצו נעמען?

שושן. דאָס איז דער עיקר פראַגע.

רב יוסף. בעשליעסען מיר צו געהן נאָך ארץ ישראל, וואָס מאַכט דער גאַנג אונז אויס. מיר שטעלען אונז א ציעל און מיר וועלען עס דערגרייכען.

רחל. דאָס איז עס, אידען. ווילט נאָר, און מיר וועלען שוין אהינצו קומען. איהר האָט ערסט א גרויסע העלדישקייט ארויסגעוויזען און פאר אונזער גלויבען א היימאַטלאַנד פערלאָזען. יעצט האָט אין זיך דעם מוט דאָס לאַנד צו דערגרייכען, מיט וועלכען אונזער גלויבען איז ענג פערבונדען. ווילט איהר, אידען? ווילט איהר?

געשריי. מיר ווילען! מיר ווילען!

רחל (אין העכסטער עקסטאַזע). דאַן, אין גאָט׳ס נאָמען, אין וועג אריין! (בעוועגונג. מען נעמט זיך צום געפעק. געשרייען: אין וועג אריין! אין וועג אריין! געוויין.)

דער בלינדער (אין עקסטאַזע). משיח׳ס גייסט איז צווישען אונז!

שושן (שרייט). שטעהט! די טויערען זיינען אָפען נאָך. מיר דאַרפען וואַרטען. אידען זיינען געווים נאָך אונטערוועגס.

רב יחיאל. אָדער אפשר...

שושן. וואָס קאָן דאָ מעהרער זיין?

רב יחיאל. פיעלייכט — ביי גאָט קאָן אלץ זיין... פיעלייכט האָבען זיי דאָרטין חרטה? אפשר האָט גאָט אומגע־קעהרט דעם קעניג׳ס הארץ צו גוטען, און מען וועט אונז באלד גאָר אומקעהרען צוריק. (בעוועגונג, מורמלען.)

הלל (ווי אויפגעוואַכט). גאָט! (העבט אויף די הענד צום הימעל.)

רחל (בעקוקט מיט שרעק דעם עולם). גאָט!

ר ב י ח י א ל. אין דער גרעסטער נויט קומט שטענדיג אונז די הילף. אחשורש האָט אַ נאכט בלויז נישט געשלאָפען, און די אידען אין פרס זיינען ניצול געוואָרען.

ש ו ש ן. דאָס וואָלט געווען אַ גרויסער נס.

א ב י ג ד ו ר. איך גלויב אין איהם נישט. דער קעניג דארף אונזער געלט. זיין קעשענע איז מעכטיגער פאר זיין הארץ.

ר ב י ח י א ל. דאָס הארץ פון מלכים און שרים איז אין גאָט׳ס האנד.

ב ל א נ ש. אוי, ווען גאָט בעוויזט זיין חסד... איך בין עס נישט ווערט, אידען, איך בין עס גאָרנישט ווערט... (שלעפּט איהרע פעקלעך נעהנטער צום טויער.)

ד ע ם ב ל י נ ד ע נ ׳ ס ש נ ו ר. גאָטעניו, בעוויז דיין נס!

מ ר י ם. דו קאָנסט דאָך, גאָט! דו קאָנסט דאָך! (מען הערבט זיך אָן צוצורוקען צום טויער, מען רעדט צווישען זיך אונרוהיג און וואָרם.)

ד ע ר ב ל י נ ד ע ר. דאָס קאָן נישט זיין. משיח מוז קומען. דאָס איז אויסגערעכענט אין דער משנה פון דעם הייליגען תנא רבי שמעון בן יוחאי, אין זיין הייליגען ספר, וועלכער הייסט דער זהר. ווען דאָס זעכציגסטע אָדער זעקס־און־זעכציגסטע יאָהר וועט איבערטרעטען די שוועל פון דעם זעקסטען יאָהרטויזענד פון דער וועלט, וועט זיך משיח בעוויזען. מיר צעהלען איצט דאָס זעקס־און־זעכציגסטע יאָהר. עס איז שנת ה׳ אלפים ס״ו לבריאת העולם. משיח וועט קומען. אָבער איידער ער קומט, וועלען זיך די צרות פערגרעסערען, נישט פערקלענערען.

ש ו ש ן. איך וועל גיכער גלויבען אין גאָט׳ס נס, ווי אין די אויסרעכנונגען פון אַ בעל מקובל.

מ ר י ם. אך, גאָטעניו, גאָטעניו! (ווידער אַ געמויש פון שטי־מען. פּלוצלונג ווערט עס שטיל. די צוויי סאָלדאַטען ברייגגען ארויס אַ געבונדענע געשטאַלט, לעגען זי אוועק און טרעטען אַריין צוריק אין טויער.)

ערסטער סאָלדאַט. דאָס טויער ווערט יעצט אויף אייביג פאַר אייך פערשלאָסען, אידען־פאָלק. ווער פון אייך וועט זיך אריינמאַכען אין שטאָדט, וועט געקעפּט אָדער מיט געוואַלט געטויפט ווערען. אזוי וויל דער קעניג און די הייליגע קירך! (ער טרעט אָב. דאָס טויער ווערט שווער צוגעמאַכט. אַ האַרציגער געוויין ברעכט אויס. הלל פערדעקט זיך דאָס געזיכט מיט ביידע הענד, שווער אָטמענדיג.)

רחל. מיין פאָטער! מיין פאָטער! (פערדעקט זיך דאָס געזיכט און שלוכצט.)

אביגדור. דאָס איז דער בטחון. איך האָב געוואוסט.

דער בלינדער. משיח וועט קומען.

רב יוסף. וועמען האָבען זיי דאָ געבראַכט? (געהט מיט שושן און נאָך עטליכע צום געבונדענעם.) פּניני! רב מנחם! ברוך מחיה המתים!

רחל (שרייט אויף). מיין פאָטער! (לאָזט זיך לויפען, איהרע בעגלייטערינס נאָך איהר. דער עולם טיילט זיך פאַר איהר פערנאַנדער, גיט איהר דעם וועג. זי לויפט צו צום געבראַכטען, וועלכען רב יוסף און שושן האָבען אויפגעבונדען און האַלטען אונטער די הענד, און וואַרפט זיך איהם אויפ'ן האַלז מיט טרערען און לאַכען.) מיין פאָטער! דו לעבסט! דו לעבסט! (בעדעקט איהם מיט ווילדע קוסען געזיכט און הענד.) איך האָב געמיינט, דו ביזט שוין טויט!... אַך, ווי האָט עס געשריען אין מיר, וואָס איך ווייס נישט, וואו דיין געביין איז אהינגעקומען!... איך האָב מיר די ציינער צונויפגעפרעסט, אום נישט ווילד צו ווערען פאַר שמערץ!... מיין פאָטער! מיין פאָטער!

פּניני (מיט טרערען אין די אויגען, קוסט די טאָכטער, דריקט איין איהרע באַקען, רוקט אָב איהר געזיכט, קוקט זיך איין איהר איין און רוקט זי ווידער צו און קוסט זי. אַ טאָן פון איינגעהאַלטענעם כליפּען רייסט זיך פון זיין האַרצען, אַ מין מרוקען. ער טוליעט זי צו זיך, דריקט זי צו, דאָס צו איין זייט, דאָס צו דער אַנדערער, בעוועגענדיג

זיך שריטווייז נאָך פאָרנט. גערירהרט טרעט מען פאר זיי אָב. רחל'ס בעגלייטעריננס געהען־נאָך און קוסען די פאַלדען פון זיין מאַנטעל).

ר ח ל. פאָטער! פאָטער! — אָה, לאָז מיך דיך אָנזעהן! — ווי גרוי ביזטו געוואָרען! זיי האָבען דיך געפּייניגט! — דיין געזיכט איז גאַנץ צושלאָגען! — דיין שיינעם באָרד האָבען זיי דיר אויסגעצופּט! (שרייט־אויף מיט גרויסען שרעק.) וועה!... דיינע נעגעל!...

פ נ י נ י (גלעט זי אום צו בערוהיגען).

ר ח ל. ווי האָסטו געליטען! וועלכע יסורים! אָ, פּאָטער! פּאָטער! פּאָטער'ל!

פ נ י נ י (אָטעמט שווער, בייסט איין זיינע ליפּען, ווי איינהאַלטענדיג זיך פון אויסצוברעכען אין אַ גרויסען געוויין).

ר ח ל. זאָג! דערצעהל! דערצעהל!

פ נ י נ י (גיט אַרויס אַ ווייגערישען קוויטש פון דעם פעסט איינגעשלאָסענעם מויל און פערדעקט זיך דאָס געזיכט).

ר ח ל (ציהענדיג זיינע הענד). פּאָטער! וואָס איז דיר! פּאָטער!

ש ו ש ן. ער האָט געמוזט דאָרטין געוויס אָנלײידען זיך. איך ווייס דעם טעם. (קרעכצען און זיפצען: יא, יא! יא, יא!)

מ ר י ם. ער האָט דאָך נאָך קיין וואָרט נישט אַרויסגערעדט, אזוי האָבען זיי איהם פערגעבען.

פ נ י נ י (לאָזט ווידער אַרויס דעם ווייגערישען קוויטש).

ר ח ל. פּאָטער! פּאָטער'ל! זאָג מיר א וואָרט! לאָז מיך ווידער הערען דיין קול! רעד ארויס, שריי ארויס פון דיר די שמערצען, די בעליידיגונגען... פּאָטער!

פ נ י נ י (גלייכט זיך פּלוצלונג אויס, עפענט ווייט פערנאַנדער דאָס מויל און לאָזט אַרויס אַ מורא'דיגען געשריי, פעסט אָנכאַפּענדיג רחל'ען). אָ־כ־ע!... (אַ שרעק לויפט דורך דורכ'ן עולם. מען טרעט אָב מיט דערשראָקענע בליקען.)

רחל (טרייסלט זיך אין גאַנצען קערפּער, די הענד אויפ'ן געזיכט, די אויגען אויסגעגלאָצט אויפ'ן פאָטער).

פּניני (שטאַרקער און וויינערישער, מיט די הענד צייגענדיג אויפ'ן מויל). אָ־כ־ע!... (צואווייגט זיך. בעוועגונג אין עולם, מען טרעט אָב פון איהם מיט שרעק. שעפּטשענים: אַי, וועה, די צונג... די צונג... די צונג...)

רחל (שרייט אויף אין גרעסטען שרעק). די צונג! די צונג האָבען זיי איהם אויסגעשניטען! (פאַלט. הלל כאַפּט זי אונטער און לעגט זי פאַרזיכטיג אַוועק. די בעגלייטערינס עוסק'ן זיך אַרום איהר, מינטערן זי אויף, בעגיסענדיג זיך מיט טרערען. ביים אויפוואַכען צושרייט זי זיך היסטעריש. — רב יוסף, שושן, אביגדור, רב יחיאל און אַנדערע שטעהען אַרום פּניני'ן אין גרויסען שרעק.)

לאה (העבט זיך פּאַמעליך אויף, קוקט אַן רחל'ען און ווענדט איהר בליק אויף פּניני'ן, נישט אָבווענדענדיג איהם מעהר פון איהם).

פּניני (הערט אויף צו וויינען, טריקענט זיך דאָס געזיכט, עפענט־אויף די אויגען, קוקט זיך אַרום, געהט־צו צו רחל'ען און לעגט אַרויף אויף איהר אַ האַנד).

רחל (שוידערט אויף). פאָטער! פאָטער! (קעהרט זיך אום מיט'ן געזיכט צו דער ערד און וויינט.)

פּניני. אָ־כ־ע, נע־אר־גג! הער־ד־ך אוף־ף־ף! (ווען זי הערט נישט אויף, צייגט ער די אַרומיגע, אַז ער וויל שרייבען.)

הלל (געהט־צו צו א קליינעם פּעקעל, נעמט פון דאָרטען ארויס אַ שרייב־ברעטעל מיט אַ גריפעל און גיט עס פּניני'ן).

פּניני (שרייבט עפּעס אויף, קלאַפּט אַן רחל'ען און רוקט איהר דאָס ברעטעל אונטער'ן געזיכט).

רחל (צוקט צוזאַמען און שרייט־אויף).

פּניני (גיט איבער דאָס ברעטעל הלל'ן, ער זאָל עס איהר אוי־בערלייענען).

הלל (איבער רחל'ס קאָפּ, געריהרט). הער־אויף צו וויינען,

שרייבט דיין פאָטער דיר. בערוהיג דיך, קום צו דיר. פון הייגט אָן און ווייטער מוזטו זיין זיין צונג.

פניני (שאָקעלט טרויעריג מיט'ן קאָפּ). מאַ־ן־ן או־נ־ג־ג!

(ער ברייגגט ארויס די ווערטער זעהר לאנגזאם, ארויסרעדענדיג דעם נ פון דער נאָז, ג, ר, פון האַלז, פּ מעהר אַרויסגעבלאָזען.)

רחל (האלט גלייך איין איהר וויינען, קעמפּענדיג שטארק).

פניני (קוקט זיך אַרום, בעטראַכט דעם עולם; זיין בליק פאלט אויף אַביגדור'ן).

אביגדור (איילט צו איהם צו מיט אן אויסגעשטרעקטער האנד). מיר זיינען געוועזען שונאים, מנחם פניני, אין פיינדשאַפט האָבען מיר אָבגעלעבט אונזער לעבען, קנאה האָט צווישען אונז געהערשט...

פניני (מאַכט אַ פּראָטעסט־בעוועגונג).

אביגדור. עס מאַכט נישט אויס, ווער וועמען האָט מקנא געווען. עס מאַכט אויך נישט, ווער איז שולדיג אין אונזער פיינדשאַפט. יעצט הערט זי אויף. יעצט איז אַלץ פערגעסען.

פניני (טרייסעלט איהם די האַנד זעהר שטאַרק).

שושן. שותפות'דיגע צרות ברייגגען פריינדשאַפט און שלום.

דער בעטלער. ווען פון קריגען־זיך קאָן קיין נוצען נישט אַרויסקומען מעהר.

פניני (שאָקעלט־צו מיט'ן קאָפּ מיט אַ ביטערען שמייכעל).

רב יוסף (ווי דערמאָנענדיג זיך עפּעס, פּיהרענדיג מיט דער האַנד איבער'ן געזיכט, ווי ער וואָלט געוואָלט אַראָבשאַרען עפּעס אַ שווערען דרוק). נו, ברידער און שוועסטער, דאָס טויער איז אויף אייביג פון אונז פערשלאָסען געוואָרען. לאָמיר געהן. מעהר האָבען מיר נישט וואָס צו וואַרטען. צוזעגענט אייך מיט אייער מוטער־שטאָדט, נאָר אָהן טרערען, אויב איהר קאָנט. מיט מוט און שטאָלץ. גערדיינקט, וואוהין מיר געהען יעצט. — בלייב אין שלום, אילירייען! אונזער גרויסען דאנק דיר פאר דאָס גוטע, וואָס מיר האָבען אין

דיר איבערגעלעבט, און פאר דאָס בייזע וועסטו מוזען רעכענשאפט אָבגעבען פאר דעם דיין אמת. מיר זיינען דיר געוועזען טריי, פון גאַנצען הארצען האָבען מיר דיך געליעבט, נאָר דו האָסט אונזער ליעבע מעהר נישט געוואָלט. גאָט זאָל דיך משפט'ן, אָבער מיט מעהר ליעבע און רחמנות, ווי דו האָסט אונז גע'משפט. בלייב אין שלום! (געוויין אין עולם. בעוועגונג, מען נעמט זיך צום געפעק.)

פ נ י נ י (שטעהט מיט פערגלייסטע אויגען, שווער אָטמענדיג).

ר ח ל (שטעהט־אויף און פאַלט צו איהם צו). פאָטער!

ר ב י ו ס ף. רב מנחם, דיין טאָכטער האָט דאָ פריהער אין דיין גייסט גערעדט און אונז צו ארץ ישראל איבערגערעדט.

פ נ י נ י (שרייט איבערראשט אויף). גאָ־ק!

ר ב י ו ס ף. יא, זי האָט אונז געזאָגט, וואָס דו וואָלסט אונז געזאָגט, און וויליג האָבען מיר אונז אויסגערופען צו געהן אין אונזער הייליג לאַנד.

פ נ י נ י (העבט אויף רחל'ס קאָפּ אין פריידיגער בעגייסטערונג, קוקט זי אָן מיט אויגען פול ליעבע, און רופט אוים אין עקסטאַזע, די אויגען אויפגעהויבען צום הימעל). גאָ־ק, מאָ־ן אָר־נ־נ־ג־ג!

ר ב י ו ס ף. דיין צונג, יא, דיין צונג. זיי יעצט אונזער פיהרער, פניני. ברייננ אונז אין דאָס לאַנד פון אונזער ביינקענים, אין אונזער אַלטע היים.

פ נ י נ י (בעיאָהט מיט א שטארקען שאָקעל מיט'ן קאָפּ, די אויגען אַלץ נאָך אויפגעהויבען). אָ! (קוקט זיך אַרום, זיין בליק פאַלט אויף דער ספר תורה אין רב יוסף'ס אָרם. ער פאַלט צו איהר צו, נעמט זי אַרום, דריקט זי צו זיך, העבט זי אויף מיטביידע הענד און ווערט פערגליווערט אין אַ שטילען געבעט. עס ווערט שטילער, ווי נישט צו שטערען איהם.)

ל א ה (געהט אַרום איהם אַרום, אָנקוקענדיג איהם מיט אַ מין איבערראַשטען בליק).

פ נ י נ י (דרעהט זיך אוים צום עולם, די ספר תורה האַלטענדיג

אין דער הויף. און מיט פעסטע לאַנגזאַמע טריט גערט ער צום וועג לינקס).

רחל (אויסשפּרייטענדיג די הענד, מיט בעגייסטערונג). אין וועג אריין! (ווענדט זיך צו איהר קלומיק און העבט איהם אויף אויף זיך. דער עולם העבט זיך אָן צו ריהרען. שטילער, איינגעהאַלטענער געוויין.)

רחל. די אידען פון מצרים האָבען אַ שירה געזונגען. עס האָט אן אייגענע היים פון דער וויטענס זיי געוואונקען. דיזעלבע היים ווינקט אויך יעצט צו אונז. הערט אויף צו וויינען, לאָזט דעם יאָמער אָב. זינגט, אידען, שירה, זינגט אַ לויב צו גאָט! — זינגט אַ לויב צו גאָט!

(פאָרהאַנג פאַלט לאַנגזאַם וועדליג זי רעדט.)

צווייטער אַקט

(אַ לאַגער ביים ברעג ים, וועלכער ליעגט אין הינטערגרונד. פון לינקס, אין מיטען, קומט אַרויס אַ וועג, וועלכער ציהט זיך ביז אין מיטען פּלאַץ און פערבויגט זיך דאן נאָך הינטען צום ים, פיהרענדיג אַראָב בּאַרג און בעגרענצענדיג לינקס אַ הויכען פעלזען, וועלכער געהט משופּע'דיג פון ים צום וועג. אַ גרויסער בוים וואַקסט אַרויס פון פעלזען רעכטס. רעכטס און לינקס צעלטען; לינקס, כמעט הינטער דעם פאַרנסטען צעלט, שטעהט אַ בוים — מען הערט די כוואַליעס און קינדער־קולות פון ברעג.)

דער בעטלער (געהט אום רעכטס פון צעלט צו צעלט, בלייבט שטעהן נישט וויוט פון יעדער עפענונג, בויגט אָן דעם קאָפּ, שטרעקט אויס די האַנד, נעמט זי אַוועק, ווי ער וואָלט עפּעס געקראַגען, שפּאַרט זי אריין אין זיין טאָרבע, דאַנקט מיט'ן קאָפּ, בעוועגט מיט די ליפּען; אן אַנדערסמאָל מאכט ער אן אונצופריעדען געזיכט, ווי ער וואָלט גאַרנישט געקראָגען, לאָזט אַראָב די האַנד מיט אַ זיפץ און געהט אוועק אן אַנגערוקטער).

בלאַנש (לויפט ארויף פון אונטער'ן באַרג). וואָס זוכסטו אין מיין צעלט? וואָס ווילסטו דאָרטין?

דער בעטלער. פּראַקטיקע, פּראַקטיקע, נישט מעהר ווי פּראַקטיקע. איך וויל מיין ארבייט נישט פערגעסען.

בלאַנש. ביי מיר איז אַלץ פעסט איינגעבונדען. וועסט גאָרנישט קאָנען גנב'ענען.

דער בעטלער. איך גנב'ע נישט, איך בעטעל בלויז. זעהסטו נישט, ווי איך האַלט מיין קאָפּ געבויגען? פאַר וואָס דערקען איך גלייך אָן דיר, ווי דו פערדיענסט דיין ברויט. האָסט אויך געדאַרפט צוזעהן, דו זאָלסט דיין ארבייט נישט פערגעסען.

בלאנש (שרייט). הערט, אידען, ווי ער רעדט! פול ניבול איז זיין מויל. פאר וואס האט מען איהם זיין צונג נישט אויסגעשניטען?!

דער בעטלער. און דיך האט מען געדארפט אין גאנצען צושניידען און צושינדען.

בלאנש. דו, בעטלערל, איך כאפ דיך אן און שמייס דיך גלייך אין ים אריין.

דער בעטלער. אין ים פון דיין זנות? דאס וועט דיר נישט געלינגען, ווי איך בין א מאן!

בלאנש. טפו! (פערשווינדט אין איהר צעלט.)

דער בעטלער. טפו דיר אויך! (שטרעקט אויס די האנד צו דער עפענונג און נעמט זי גלייך אוועק צוריק, פערקרימענדיג דאס געזיכט, פול עקעל און פעראכטונג, און געהט ווייטער. ביים פארנסטען צעלט לינקס געהט צו איהם ארויס רחל.)

רחל. ווילסטו וואס?

דער בעטלער. איך וויל גארנישט, עהרענמיידעל. איך פראקטיציר בלויז. (געהט ווייטער און פערשווינדט צווישען די צעלטען.)

רחל (בלייבט שטעהן אין דער עפענונג פון איהר צעלט, קוקט צום ים און צום ענטקעגענדיגען צעלט רעכטס און געהט זיך דורך, ווארפענדיג שנעלע בליקען צום צעלט. צולעצט בלייבט זי שטעהן לעבען בוים, דעם בליק אנגעווענדט צום צעלט, אונרוהיג, גנבה'דיג).

הלל (קומט ארויס פון דעם ענטקעגענדיגען צעלט).

רחל (פערפלאמט זיך, מאכט א בעוועגונג, ווי אוועקצוגעהן).

הלל (שטעלט זי אב מיט א האנדבעוועגונג). דו זוכסט עמיצען? זאג מיר, און איך וועל איהם דיר ברייגגען.

רחל. איך האב מיינע בעגלייטערינס.

הלל. זוכסט זיי פיעלייכט?

רחל. זיי זיינען אין זייער צעלט.

הלל. עס איז דער זעקסטער טאג מיר זיינען שוין צוזאמען.

רחל. איך האָב אויך אַזויפיל אָנגעצעהלט.

הלל. רחל!

רחל. וואָס מאַכט דיין מוטער?

הלל. אַ דאַנק. זי ליעגט גאַנץ רוהיג. דאָך — — —

רחל. אַך, דער ים איז שיין! איך קוק און קאָן מיך פון איהם נישט אָבקוקען. און ביי נאַכט בין איך געלעגען אויף מיין געלעגער, דער שלאָף פערטריבען פון מיינע אויגען, און האָב אויפ־גענומען אין מיר די שלעג פון זיינע כוואַליעס, ווי די געטליכע מוזיק.

הלל. דו ווילסט מיך נישט הערען.

רחל. האָסטו וואָס געזאָגט? איך רעד דאָך, און וואָלט געקאָנט נישט אויפהערען צו רעדען. אָט דאָרטען ווייט, ווייט אויף יענער זייט ים ליעגט דאָס לאַנד פון אונזער טרוים, ליעגט דאָס לאַנד פון אונזער ציעל.

הלל (פינסטער). אין מיין טרוים זעה איך איליריען און — — דיך.

רחל (פערלעגען). האהא... מיך געפינסטו אין איליריען נישט. דיין טרוים איז פאַלש.

הלל. דאָך איך זעה דיך אין מיין טרוים. (די קינדער ביים ים לאַכען אויף.)

רחל. הער, ווי די קינדער לאַכען! עס איז זיי, ווי גאָט וואָלט בעשאַפען דעם גרויסען ים פאַר זיי, צו שפּיעלען זיך מיט איהם.

הלל. רחל, איך האָב פון דיר געטרוימט.

רחל. ווי? אַך, יאַ! איך האָב עס שוין געהערט. ווער רעדט דען פון חלומות! חלומות זיינען נאַריש... (די קינדער לאַכען.) ווידער! איך לויף צו זיי. איך וויל זיי זעהען שפּיעלען.

הלל (כאַפּט זי אָן פאַר דער האַנד).. רחל!

רחל (שטיל). הלל, לאָז מיך געהן.

הלל. פערשטעל דיך נישט.

רחל. ווי — מיינסטו עס?

הלל. דו האָסט מיך פריהער מיט דיינע אויגען געזוכט.

רחל. עס איז געווען נישט שיין פון דיר, פון דיין צעלט מיר נאָכצושפּירען.

הלל. היינט ביי דער נאַכט האָט א געוויין מיך אויפגע־וועקט, אן עלענדער און ביטערער, א יאָמער, וועלכער האָט דורכגעדרונגען מיר הארץ און נירען.

רחל. איך האָב גאָרנישט געהערט און איך האָב דאָך קוים געשלאָפען.

הלל. יא, דו האָסט גאָרנישט געהערט, דו ווילסט אויך גאָרנישט הערען. וואָרום דאָס האָט מיין ליעבע אין מיר געוויינט, ווי אן עלענד קינד, וואָס זוכט זיין היים. דאַן בין איך שוין די גאַנצע נאַכט געלעגען מיט ווייט אָפענע אויגען און ארויסגעקוקט אויף דיין צעלט, און אויך דעם גאַנצען פארמיטאג איז מיין אויג געווען אהין געווענדט. איך האָב געזעהן, ווי אין דער פריה ביזטו ארויס און אין דער עפענונג פון דיין צעלט געשטעלט זיך, דיין אויג אויף מיין צעלט געווענדט, און די בייענקענים, וועלכע איך קען יעצט אזוי גוט, איז אויך אין דיין בליק געלעגען. איך בין אויפגעשפּרונגען מיט דיין נאָמען אויף מיינע ליפּען — אָבער דיין פאָטער איז צו דיר ארויס. דאָך ווי האָב איך אין מיר געיובעלט און מעהרער נאָך געבענקט, ווען דו האָסט פון דיין פאָטער דיין בליק אוועקגע׳גנב׳עט און מיר איהם צוגעוואָרפען?

רחל. דיר?

הלל. נו יא, מיין צעלט, דער עפענונג אין איהם.

רחל (מיט געשלאָסענע אויגען). דיר! דיר!

הלל (אויפיובעלנדיג). רחל! (נעמט זי אין זייגע אָרמס און דריקט אַרויף אַ קוס אויף איהרע ליפּען. זיי שטעהען אַ ווײַלע ווי פערגליווערט.)

רחל (גיט זיך פּלוצלונג אַ כאַפּ און וויל איהם אָבשטופּען פון זיך). ניין! ניין!

הלל. מיין געליעבטע!

רחל. ניין, ניין! אונמעגליך!

הלל. ווי? וואס איז אונמעגליך?

רחל. מיין פאטער...

הלל. דיין פאטער וועט אונז אין וועג נישט שטעהן, און מיין פאטער וועט אויך אונזער גליק נישט שטערען.

רחל. דו ווייסט נישט, וואס מיין פאטער האט פאר!

הלל. האט פאר? האט ער מיט דיר וואס פאר? האט ער אויסגעקליבען פאר דיר אן אנדערן? איז דער אנדערער דא מיט אונז?

רחל (שאקעלט מיט'ן קאפ). ניין, ניין... עטוואס אנדערס... גאנץ אנדערס...

הלל. וואס זאל עס זיין אזוינס, וואס זאל זיך שטעלען צווישען אונז אונמעגליך אוועקצורוימען?

רחל. דאס קאן איך דיר נישט זאגען. דאס איז א סוד. מיין פאטער'ס גרויסער סוד.

הלל. דאן... (קעהרט אוועק דאס געזיכט) איך אונגליקליכער! קלאפ אויף קלאפ! די מוטער, די היים, יעצט...

רחל. איך האב דערפאר געוואלט מיין געפיהל פון דיר בעהאלטען. דו האסט עס ביי מיר ארויסגענארט!

הלל (ליידענשאפטליך). דאך דו ליעבסט מיך! ליעבסט מיך! זאג עס מיר... איך וויל עס הערען! אה, מיט אלע פיבערן פון מיין נשמה וויל איך עס אויפנעמען פון דיר! זאג עס מיר! דו ליעבסט מיך! ליעבסט מיך!

רחל (מיט געשלאסענע אויגען). איך — ליעב — דיך!

הלל (אויפגעווייכענדיג). אה! (פאלט פאר איהר אויף די קני, מיט די הענד אויפ'ן געזיכט, אוינטוליעבדיג זיין קאפ אין איהר קלייד).

רחל (ווי פריהער, ארויפלעגענדיג איהר האנד אויף זיין קאפ). איך — ליעב — דיך! (קינהער לויפען־ארויף פון ברעג און לאזען זיך אויפ'ן וועג ליבקס מיט געלעכטער און געשרייען. רחל ציטערט אויף און מאכט אויף די אויגען).

הלל. דאָס איז — ערוואַכונג. (שטעהט לאַנגזאַם אויף.)

רחל (פערדעקט זיך דאָס געזיכט מיט ביידע הענד).

הלל. ווען איינער שטעהט צווישען ים און פעלזען, וואָס קאָן זיין זיין סוף?

רחל (שוידערט אויף און שטרעקט צו איהם אויס אַ האַנד, די אויגען אַלץ נאָך צוגעשלאָסען).

הלל. דאָס וועט זיין מיין סוף צווישען מיין ליעבע און דיין פאָטער'ס סוד.

רחל. הלל, דו טוסט מיר וועה!

הלל (ליידענשאפטליך). איז גאָר קיין האָפנונג נישטאָ פאר מיר? זאָג, איך קאָן עס דאָך קוים גלויבען. מיין פאָטער האָט געזאָלט בעגעבען זיך נאָך איטאַליען, אונזערע וועגען, דיינער און מיינער, האָבען זיך געזאָלט פערנאַנדערגעהן אויפ'ן צווייטען טאָג פון אונזער גלות. דאָך פלוצלונג וויל מיין אונגליקליכע מוטער נישט אָבשטעהן פון דיין פאָטער, און מיר זיינען געצוואונגען נאָכ־צוגעהן נאָך איהר. און איך און דו, מיר געהען ווייטער צוזאַמען, און מיט יעדען טאָג, מיט יעדער שעה, מיט יעדען שריט וואַקסט די געטליכע ליעבע אין אונז. דאָס האָט דאָך גאָט געוויס געוואָלט, דאָס האָט ער דאָך אונז צונויפגעפיהרט. און קיין אַנדערער שטעהט אונז נישט אין וועג — ווי? דו האָסט עס דאָך אַזוי געזאָגט. קיין אַנדערען האָט דיין פאָטער דאָך פאר דיר נישט אויסגע־קליבען?

רחל. ניין (שטיל און לאַנגזאַם.) ער וויל פאר זיך מיך האָבען.

הלל. ווי? וואָס זאָל דאָס בעדייטען? וועלכען קרבן וויל ער פון דיר?

רחל. הערסט דאָך, הער — נאָר שווער מיר פריער... ניין, דו דאַרפסט נישט שווערען. דו ווייסט, וואָס איך וועל דיר דער־צעהלען, גלייך פערגעסען. איך ווייס, מיט צוואַנגען וועט מען עס פון דיר נישט אַרויסרייסען.

הלל. דיין סוד וועט זיין מיר הייליג, רחל.

רחל (ארומקוקנדיג זיך און ארויסבלאָזענדיג די שטימע). ווי נאָר מיר וועלען אונז אין הייליגען לאַנד בעזעצען, מיר אלע די ארויסגעטריבענע פון איליריען, וויל מיין פאָטער אלע גלות־לענדער בערייזען, וואו אידען וואוינען נאָר, און רופען זיי צוריק אין דער אלטער היים.

הלל (נישט בעגרייפענדיג). נו, און?

רחל. מוז איך דאָך מיט איהם. ער וועט משה זיין, איך זיין אהרן. דער קאָפּ ער און דער שטארקער ווילען, איך זיין צונג.

הלל. דאָס אלזאָ!

רחל. איך מוז זיין פריי און איהם אליין געהערען.

הלל. דיין פאָטער וויל משיח זיין!

רחל. ווער עס קומט און רופט די אידען ארויס פון גלות, און פיהרט זיי אויך פון איהם ארויס, דער איז משיח, דער איז דער אויסלייזער.

הלל. דאָס איז מיין גלויבען אין משיח נישט. נישט ווער עס קומט, נאָר איינער וועט עס זיין, פון גאָט געשיקט און פון דוד'ס הויז.

רחל. ווי וועסטו דאָס דערקענען? נישט אין אָנהעב דאָך, נאָר אין סוף, ווען די אויסלייזונג וועט געשעהן.

הלל. דאָך משיח אליין וועט וויסען, אז ער איז פון גאָט געשיקט. איהם וועט גאָט עס קלאָר ענטפּלעקען.

רחל. אין דעם פינסטערען קערקער־קעלער, געפּייניגט און געמאטערט אין שרעקליכע יסורים, די צונג ארויסגעשניטען, ווייל אין זיין שמערץ איבער דער גירוש־גזרה האָט ער זיך דערוועגט א הארט וואָרט ארויסצורעדען געגען דעם קעניג, האָט מיין פאָטער געזעהן א זעהונג.

הלל. אז ער איז — ?

רחל. ער איז געלעגען און האָט אויף דעם טויט געוואַרט, וועלכער איז איהם געוועזען זיכער. דאָך זיין קאָפּ האָט נאָר גע־

טראכט פון דעם אידישען גורל, וועלכער איז אזוי שרעקליך, און זיין הארץ האָט אין איהם געיאָמערט פון פערצווייפלונג. און פלוצלונג איז איהם געוועזען, ווי ער וואָלט אַ קול געהערט, וואָס האָט צו איהם געזאָגט: „דו וועסט נישט שטארבען. דו וועסט ארויס פון דאנען און ארויספיהרען די אידען פון דעם גלות!" און עס איז איהם געוועזען, ווי זיין צונג איז איהם ווידער אויסגעוואקסען.

הלל. זיין צונג איז איהם נישט אויסגעוואקסען, רחל.

רחל. דאָך איז ער לעבען געבליבען און איז ארויס, און איך בין זיין צונג געוועזען און האָב מיט זיינע ציון־געדאנקען אויף דעם עולם איינגעווירקט.

הלל. גלויבסט דו, אז דיין פאָטער איז משיח?

רחל (נאָך אַ קליינעם שווייגען, שטיל). מיר איז ער מיין פאָטער.

הלל. דאָס הייסט?

רחל. דאָך בין איך זיין צונג און וועל עס שטענדיג זיין. איך וועל דעם קלענסטען געדאנק ארויסלייענען פון זיינע אויגען, יעדער אָטעם זיינער וועט אריינגעבען מיר די פייערדיגסטע ווערטער. איך וועל געהן מיט איהם —

הלל. און אונזער יונגע ליעבע, רחל?

רחל (מאַכט זיך נישט הערענדיג, דאָך איהר שטימע ציטערט־אויף). און אָברופען וועלען זיך אויף אונזער רוף אלע גלות־קינדער. די פיעל אָנגעליטענע, די אייביג פערפאָלגטע, די ערגיץ נישט זיכערע, זיי וועלען אלע געהן נאָך אונז. די נאָך רוה בייגענדיגע, זייער אלטע היים געדיינקענדיגע, זיי וועלען געהן נאָך אונז. פון מזרח און מערב און צפון און דרום וועלען זיך ציהען מחנות, מחנות אידען צו זייער אלטער היים, די אלטע ליעבע אויפגעפלאקערט, מיט די גרעסטע האָפנונגען און דער העכסטער פרייד!

פ נ י נ י (קומט ארויס פון זיין צעלט; זיין געזיכט דריקט־אויס פיעל איבערראשונג און פרייד). אָ־כ־ע!

ר ח ל (לאָזט זיך צו איהם). פאָטער!

פ נ י נ י (נעמט זי אויף אין זיינע אָרמס און דריקט זי שטאַרק צום הארצען און קוסט זי און האָליובעט זי. צולעצט, האַלטענדיג זי צוגעדריקט צו זיך, ווענדט ער זיין בליק אויף הלל'ן — אַ דורכ־דרינגענדיגען, פאָרשענדיגען בליק).

ה ל ל (רוהיג, נאָך אַ קליינעם שווייגען). רב מנחם פניני, איך ליעב דיין טאָכטער.

פ נ י נ י (שוידערט־אויף, קרעכצט ארויס). א—א! (ווענדט זיין בליק צו רחל'ן, שנעל אויפהעבענדיג איהר קאָפּ.)

ר ח ל (לאָזט אַראָב די אויגען).

ה ל ל. זי ליעבט מיך אויך.

פ נ י נ י (שרייט דערשראָקען אויף).

ר ח ל. ניין, ניין, פאָטער! איך בלייב מיט דיר, איך בלייב דיר טריי. איך ליעב איהם היים און שטארק — איך האָב איהם נאָך נישט געזאָגט, ווי איך ליעב איהם. אָבער דו ביזט מיר איבער אלץ — איבער מיין לעבען, איבער מיין ליעבע.

פ נ י נ י (כאַפּט זיך פאר'ן קאָפּ, קרעכצט, סקריעט מיט די ציינער, טאַפּעט־אויף מיט'ן פוס, שלאָגט זיך מיט פערצווייפלונג אויפ'ן מויל און אָטעמט שווער).

ר ח ל (וואַרפענדיג זיך פאר איהם אויף די קני און אָנכאַפּענדיג זיינע הענד). ניין, ניין, פאָטער! פאָטער! נישט אזוי ליידען! מיין הארץ צוברעכט! (מיט געוויין.) איך קאָן עס נישט זעהן! איך קאָן עס נישט זעהן!

פ נ י נ י (בערוהיגט זיך ביסלעכווייז, האלטענדיג צוגעמאַכט די אויגען. דערנאָך עפענט ער זיי אויף, קוקט־אָן הלל'ן און רחל'ן, בעפריוט אַ האנד, און ווייזט צוערסט אויף הלל'ן, דערנאָך אויף איהר און זיך).

ר ח ל (קוקט אויף איהם נישט פערשטעהענדיג).

פּניני (חזר'ט איבער זײַנע בעוועגונגען שטאַרקער). ע—כבכ מי' אונ'?

רחל (בעגרײַפענדיג). צו איז ער מיט אונז, דאָס ווילסטו וויסען?

פּניני (בעיאהט מיט קאָפּשאָקלען, שטרענג ארויסרעדענדיג). אָ!

רחל (לאָזט אראָפּ דעם קאָפּ).

פּניני (אָטעמט שטאַרק, דעם בליק געווענדט אויף הלל'ן, און מיט געבעט אין די אויגען ציײגט ער אויף רחל'ען). אי' מאַ־ן 'אונ־ג־ג.

הלל. איך וועל זי פון דיר נישט אוועקנעמען, רב מנחם, אָבער נעם זי דו פון מיר נישט אוועק. גיב זי מיר. און דײַנע וועגען וועלען זײַן מײַנע וועגען, וואוהין דו וועסט דיך ווענדען, וועל איך זײַן הינטער דיר. און קאָן איך פאר דיר נישט רעדען, וועל איך דאָך נישט שטערען, זי זאָל זײַן דײַן צונג.

פּניני (קוקט איהם פעסט אָן).

רחל (שטיל, לאנגזאם אויפהעבענדיג די אויגען, מיט געבעט). פאָטער!

פּניני (אָטעמט שטאַרק, דעם בליק געווענדט אויף הלל'ן, דער־נאָך טראָגט ער אריבער זײַן בליק אויף רחל'ן; טרערען בעוויײַזען זיך איהם אין די אויגען, זײַן געזיכט צוקט. ער בעפרייט זיך פאמעליך פון רחל'ן, דרעהט זיך אויס, טרעט אָב עטליכע שריט. שטעהט אַ ווײַלע רוהיג, די אויגען אויפגעהויבען צום הימעל, טריקענט זיך די אויגען, נעמט ארויס דאָס שרײַב־ברעטעל פון בוזים און שרײַבט עפּעס אויף איהם. אויפשרײַבענדיג דרעהט ער זיך ווידער לאַנגזאַם אום און טראָגט צו דאָס ברעטעל צו הלל'ן און רחל'ן, וועלכע האָבען נאָכגעקוקט זײַנע בעווע־גונגען מיט שמערץ און טרויער).

רחל (מיט איבעראשונג). אין ארץ ישראל וועט זײַן די חתונה! (וואַרפט זיך פּניני'ן אויף'ן האַלז.) אָ, פאָטער!

פּניני (דריקט זי צו זיך שטאַרק צו, קוסט זי אויף'ן שטערן).

הלל. גאָט זאָל דיך בענשען, רב מנחם!

פניני (קוקט איהם ווידער פעסט אָן, גיט איהם די האַנד).

הלל (כאַפּט זי געריהרט. קושט זי).

פניני (מיט צוגעדעקטען געזיכט און אויגען פול טרערען, בעפריוט זיך פון הלל'ן און רחל'ן, ווענדט זיך אום און געהט צו זיין צעלט).

הלל (מיט אויסגעשפּרייטע אָרמס). רחל!

רחל (וואַרפט זיך אין זיינע אָרמס). מיין הלל! (זיי גיסען זיך צונויף אין אַ קוש. — פּלוצלונג גרויסע בעוועגונג ליבּקס, לויפעריי און געמורמעל.)

געשרייען. אַ רייטער איילט צו אונז! אַ רייטער טרייבט צו אונז! (גאַנץ ווייט הערט זיך אַ געשריי:) פרייד! פרייד! אַ גרויסע בשורה! פרייד! פרייד!

פניני (אין דער עפענונג פון זיין צעלט, ציטערט־אויף, מאַכט אַ פּאָר שריט צום וועג און קוקט אין דער זייט פון דעם טומעל מיט ווייט פערנאַנדערגעעפענטע אויגען).

הלל (שטיל, ווי בעטרונקען). דו הערסט, פרייד רופט מען! יא, פרייד! פרייד און גליק!

רחל. מיין טייערער! מיין איינציגער!

הלל. צום ערסטען מאָל הער איך דיין שטימע אַזוי זיס און ווייך. געליבּטע! (גיסען זיך ווידער צונויף אין אַ קוש. — די געשרייען זיינען שוין נאָהענט.)

רופען. משולם איז עס! — דאָס איז משולם! — משולם ברייגנט אַ פרעהליכע בשורה!

אביגדור (לויפט ארויס פון זיין צעלט און לאָזט זיך צום וועג ליבּקס. רב יחיאל, שושן, בלאַנש און נאָך עולם לויפען דורך פון רעכטס. משולם אין רייטערקליידער טרעט אויף, ארומגערינגעלט פון אַ גרויסען עולם מענער, פרויען און קינדער. הלל און רחל לאָזען זיך אָב און קוקען מיט פערוואונדערטע גליקליכע אויגען אויף די אָנקומענדיגע).

משולם. פרייד! פרייד! פרייד! אַ גרויסע בשורה!

הילף און רעטונג! וואו איז דער רב? וואו איז פניני? אָה, דאָ איז דע קארבעי! דאָ איז אויך רב שמואל שושן!

געשרייען. וואָס איז די בשורה? — זאָג דאָך! זאָג דאָך! — די בשורה! די בשורה!

רב יוסף (קומט פון רעכטס און שפּאַרט זיך דורך דורכ'ן עולם). אַ גרויסע בשורה? דאָס איז געווים וואָס פון גאָט'ס חסדים.

פניני (גיט פּלוצלונג אַ ציה דעם אָטעם, ווי ער וואָלט עפּעס בעגריפען, רוקט זיך אָב צום בוים לעבען הלל'ן און רחל'ן, מען זאָל איהם נישט בעמערקען, כאַפּט אָן רחל'ן פאר אַ האַנד און בלייבט שטעהן פול שפּאַנונג).

משולם (מאַכט אַ בעוועגונג, מען זאָל שווייגען). איהר שווייגט און הערט, ווי גרוים עס זיינען גאָט'ס חסדים! (דער טומעל לעגט זיך.) הערט! דער קעניג פיליפּ איז געשטאָרבען און דער נייער קעניג רופט אייך אַלעמען צוריק! (אַן אויסברוך פון גרויסער פרייד.)

געשרייען. ווי?! — וואָס?! — אי, רבונו של עולם! (מען פאַלט איינער דעם אַנדערן אויפ'ן האַלז.)

פניני (ביים אָנהעב פון דער בשורה ארייגרוקענדיג די האַנד אין בוזים, עטעמט שטאַרק אויף, נעמט ארוים אַ פּאַרמעט און גיט עס שנעל איבער רחל'ן. דערנאָך ווענדט ער זיין שטרענגען בליק צום פּאר פרייד אויסער זיך געוואָרענעם עולם און העבט אויף די אויגען צום הימעל). גאָ־ק!

רחל (איינהאַלטענדיג אַן אויסגעשריי ביי דער בשורה, נעמט איבער צושטרויט דאָס פּאַרמעט, טוט זיך אָן אַ כח צו לייענען, מאַכט אָבער באַלד גרויסע אויגען, איז איבערראַשט און אָטעמט שטאַרקער און שטאַרקער).

הלל (אָבגעהענדיג עטליכע טריט אויף צו זעהן דעם עולם און דעם אָנקומענדיגען בשורה־ברייגער, ווענדט זיך האַסטיג אום צו רחל'ן אין אַ גרויסער פרייד ביים אויסהערען די בשורה; דערזעהענדיג פּניני'ן,

פערבאַפט ער זיך און ווערט ערנסט; בעמערקענדיג, ווי רחל לייענט אזוי אויפגערעגט, בלייבט ער שטעהן און קוקט זי פאַרשענד אָן).

לאה (קומט ארויס פון איהר צעלט, קוקט זיך ארום, דערזעהט פניני'ן און ווענדט שוין פון איהם נישט אָב איהר בליק).

רחל (הערט אויף צו לייענען, העבט־אויף איהרע ווייט פערנאַנ־דערגעעפענטע אויגען אויף פניני'ן און קוקט איהם אָן גאַנץ ערשטוינט).

הלל. רחל, וואָס איז דיר? וואָס איז געשעהן?

רחל (שעפטשעט ארויס, קוקענדיג אויף פניני'ן). הלל, מיין פאָטער האָט עס געוואוסט!

הלל. ווי?!

רחל. דאָס האָט ער אין חלום געזעהן. גאָט האָט עס איהם אָנגעזאָגט! דאָ אין דער שריפט האָט ער עס.

הלל (ארייגקוקענדיג אין דער שריפט). וואונדערבאר! (דער עולם העבט זיך אָן דערהווילע צו בערוהיגען.)

רופען. ששש! — שטיל זאָל זיין! — רוהיג! רוהיג!

אביגדור. זייט דאָך רוהיג! לאָזט הערען, ווי און וואָס! (עס ווערט גאַנץ שטיל.)

משולם. דאָס איז געווען מיט דריי טעג צוריק, אויפ'ן דריטען טאָג נאָך אייער אוועקגעהן פון אילירעין. דער קעניג פיליפ איז אוועק אויף געיעג, האָט בעמערקט א הירש און געלאָזט נאָך איהם זיין פערד מיט דער גרעסטער שנעלקייט. מיט די בליקען אָנגעווענדט אויף דעם הירש, האָט ער פערזעהן, אז א גרויסע גרוב ליעגט איהם אין זיין וועג, און פערד און רייטער זיינען ארייגעפאלען און געבליעבען ליעגען טויט.

דער עולם (שרייט־אויף). אהההה!

רב יוסף. גאָט'ס האנד.

דער עולם. גאָט'ס האנד! גאָט'ס האנד!

משולם. יא, גאָט'ס האנד! און אויך דער נייער קעניג, קעניג לואי דער צעהנטער, האָט עס אייגעזעהן און נעבטען ארויס־געשיקט שלוחים אין אלע זייטען נאָך די ארויסגעטריעבענע אידען.

ער לאָדט אייך איין אומצוקעהרען זיך אין אייערע שטעדט אונטער דער גרעסטער זיכערהייט און פערשפּרעכט אָבצוהיטען אייך ווי דעם שווארצאַפּעל פון זיין אויג. (פריידענסגעשרייען, האַלזענים און לאַכען. קינדער שפּרינגען ווילד ארום, מוטערס טאַנצען מיט זייערע קליינע אויף די אָרמס.)

פ נ י נ י (שאָקעלט מיט די הענד צום הימעל).

ה ל ל (צו רחל׳ן). זעהסטו די פרייד? — זיי האָבען ארץ ישראל פערגעסען.

ר ח ל. איך וועל זיי דערמאָנען.

ה ל ל. וואָס ועסטו זיי זאָגען? זיי וועלען מיט דיר נישט געהן. זיי וועלען געהן צוריק נאָך איליריען.

ר ח ל. איך בין מיין פאָטער׳ס צונג.

ר ב י ו ס ף (צו משולם׳ן). וואו זיינען דעם קעניג׳ס שלוחים?

מ ש ו ל ם. זיי זיינען אונטערוועגס. זיי איילען זיך נאַטיר־ליך נישט אזוי. דאָך מיין גרויסע פרייד האָט ווילד אָנגעטריבען מיין פערד, און עס האָט זיך געיאָגט, ווי פליגלען וואָלטען עס געטראָגען. איך האָב מיר קיין רוה נישט פערגינט און די גאַנצע נאכט געהאַלטען אין איין לויפען. איהר גיט מיר יעצט אַ געלעגער וואו, איך דאַרף נאָר צומאַכען די אויגען און איך פערזינק גלייך אין שלאָף, גליקליך גאַנץ, וואָס איך בין דער ערסטער געוועזען צו ברייננגען אייך די גוטע בשורה.

ר ב י ו ס ף. און וואָס וועט זיין מיט די וועלכע האָבען זיך צו׳שמד׳ט? דו ביזט דאָך אויך איינער?

מ ש ו ל ם. צו מיין גרויסער שאַנד! מיר זיצען פעסט אין דער פויסט פון דער קירכע, אונזערע צרות וועלען זיך ערסט אָנ־העבען. מיר מוזען בלייבען קריסטען פאַר דער וועלט און בעהאַל־טענערהייט אָבהיטען אונזער אידישקייט. מיר זיינען שוואַך גע־וועזען און די הארטע שטראָף בלייבט נישט אויס. דאָך, מיר זיינען אידען! מיר זיינען אידען!

ש ו ש ן. עס האָט אַ חכם מיך אמאָל בעלערנט: דריי וואָ־

סערן, האָט ער געזאָגט, ווערען פערברויכט גאַנץ אומזיסט און גאָר אָהן נוצען: דאָס וואסער, וואָס פאַלט אין וואסער־רייכען ים אריין — דער ים האָט וואסער דאָך גענוג; דאָס וואסער, וואָס ווערט אין ווייַן געגאָסען — דאָס מאַכט דעם וויין בלויז שלעכטער, און דאָס וואסער, מיט וועלכען מען טויפט אַ אידען — ער בלייבט דאָך אַלץ אַ איד. (גרויס געלעכטער.)

משולם (דערלאַכענדיג). אַך, מיר וועלען עס אָבער האָבען שווער, שווערער פיעל, ווי איהר האָט ווען געהאַט. עס איז אונז שטרענג פערבאָטען, אונטער דער שטראָף פון פייער־טויט, מיט נישט־געטויפטע אידען צו פערקעהרען, און אויף יעדען שריט און טריט וועט מען אונז מיט מאָרדגעדאנקען נאָכשפּיאָנירען. געדיינקט, פערגראָבט אין אייך, אַז איך בין דאָ ביי אייך געוועזען, ווילט איהר נישט אַז די גלחים זאָלען זייער מענשענפרעסערישען הונגער מיט אַ משולם־בראַטען שטילען. די פרייד אין מיר איז געוועזען אזוי גרויס, אַז איך האָב מיך פאַר דער געפאהר נישט אָבגעשטעלט און בין צו אייך געפלויגען. — יעצט אָבער פאַל איך באַלד פון שלאָף. ווער פיהרט מיך אין זיין צעלט?

רב יוסף. קום מיט מיר, מיין זוהן. איך וויל נאָך ביי דיר וואָס פרעגען, ביז דו שלאָפסט איין.

משולם. וועסט דיין פראַגע געוויס נישט ענדיגען. (געהט מיט רב יוסף'ן נאָך רעכטס, בלייבט אָבער גלייך שטעהן און רופט־אויס צום עולם.) איך האָב אין מיין שלעפעריגקייט שיער אַ הויפּט־זאַך נישט פערגעסען. דער קעניג פערשפּרעכט אויך אַ גאַנץ יאָהר אויסצוהאַלטען אייך מיט קליידונג און מיט נאַהרונג. (געהט אוועק. אַ ווילדע פרייד ברעכט אויס. מען שפּרינגט, מען טאַנצט, מען זינגט, קוסט זיך, האַלזט זיך.)

הלל (שטיל צו רחל'ן). רחל, בעדענק...

רחל (מיט געבעט). ליעבער, האָסט פערשפּראָכען נישט צו שטערן.

בלאנש (גאַנץ שכור פון טאַנצען און דרעהען זיך, בעמערקט דעם בלינדען, געפיהרט פון זוהן און שנור, און צושרייט זיך). בלינ־דער, דיין קבלה האָט א ליגען געזאָגט!

דער בלינדער. דו זינדיג ווייבערמויל, ווי נעמסט זיך אוים צו רעדען געגען דער קבלה!

בלאנש. זי האָט א ליגען געזאָגט. א סוף יעצט צו די אידישע צרות! משיח וועט נישט קומען!

דער בלינדער. ווער ביזטו, וואָס דו פרעהסט דיך דער־מיט, וואָס משיח וועט נישט קומען?

דער בעטלער. ווען דו וואָלסט זי געזעהן, וואָלסטו ווידער בלינד געוואָרען.

בלאנש. דו, בעטלער־איד! דו צוויפיסיגע לויז! אך! (העבט ווידער אָן צו טאַנצען.) א סוף יעצט צו די צרות!

דער בלינדער. וואַרט דעם סוף נאָר אָב. וויסט נאָך גאָט'ס וועגען נישט אויף צרות צו פערגרעסערן. ווער וויים, וואָס דער קעניג האָט פערטראַכט? זיין פאָטער האָט אייך געשמיסען מיט ריטער, ער וועט דרעשען אייער לייב מיט עגדיסען.

געשרייען. פערשטאָפּט איהם דאָס מויל! פערשטאָפּט איהם דאָס מויל! (מען בעפאַלט איהם. דער זוהן און די שנור פער־טיידיגען איהם.)

דער בלינדער. משיח מוז קומען! משיח וועט קומען! היינט איז זיין יאָהר!

פניני (מיט פעסטע טריט, טרעט צו צום קנויל און שרייט־אויף). א־א־א! (גלייך ווערט שטיל, מען לאָזט אָב פון דעם בלינדען, קוקט אָן פניני'ן און טרעט אָב מיט אַבשיי פאר זיינע שטרענגע בליקען.)

רחל (לויפט צו איהם צו, מיט ליעבע און לאַסקע). פאָטער, איך בין ביי דיר.

פניני (נעמט אָן איהר האַנד פעסט מיט ביידע הענד און מאַכט צו די אויגען, ווי ער וואָלט געוואָלט אַריינטאָן אין איהר זיין גאַנצע קראַפט און אַלע זיינע געדאַנקען).

הלל. גוט. איך וועל שווייגען. דו וועסט דיין ענטפער קלאָר און דייטליך פון דעם פאָלק אליין שוין האָבען.

רחל (מיט הויכער שטימע). אידען, האָט איהר גאָר פערגעסען, וואוהין מיר געהען? (שווייגען.) האָט איהר פערגעסען, אז מיר ווארטען דאָ די שיפען אָב, וועלכע וועלען אונז אריבער־נעמען אין אונזער היילִיג לאנד? (שווייגען.) געדענקט איהר, ווען איך האָב אייך געפרעגט, צו ווילט איהר געהן נאָך ארץ ישראל, האָט איהר אלע שטורמיש אויסגעשריען: מיר ווילען! מיר ווילען!

שושן. איך נישט.

אביגדור. איך אויך נישט.

רב יחיאל. איך אויך נישט.

שטימען. איך אויך נישט! — איך אויך נישט! — איך אויך נישט!

בלאנש. איך אָ ודאי נישט!

דער בעטלער. מיר איז עס גאנץ גלייכגילטיג געוועזען.

לוי. און ווען! מיר האָבען אלע טאקע געשריען, אָבער דאן איז אילִיריען געוועזען פאר אונז פערשלאָסען. אנשטאָט צו געהן אין עפעס אַ פרעמד לאנד, האָבען מיר איינגעשטימט צו געהן נאָך ארץ ישראל, ווייל דאָס איז אונזער אלטע היים און היילִיג לאנד. אָבער יעצט... יעצט אָבער! ווען אילִיריען איז אָפען!

הלל (לאכט־אויף). אהא!

רחל (שוידערט־אויף).

פניני (עפענט אויף די אויגען און קוקט זי אָן מיט שטומער מאַכט).

שושן. אך, דאָס רוף איך צייט פערלירען. מיר האָבען שוין געקאָנט אונז פאקען אין וועג.

אביגדור. ניין, דאָס נאָך נישט. מיר דארפען אָבווארטען דעם קעניג׳ס שלוחים. מיר דארפען נאָך שטעלען געוויסע בעדינגונגען — די מוזען מיר אין רוהיגקייט בעשפרעכען. מיר וועלען אונז נאָך לאָזען בעטען.

דער בעטלער. דער הארטנעקיגסטער וועל איך זיין. אויף די קני וועלען זיי זיך ביי מיר בעטען.

רב יחיאל. און מארגען איז דאך סיי־ווי־סיי שבת.

רחל (שטארק, ווי זי וואלט געוואלט זיך אליין אריבערשרייען). אידען, איהר דארפט נישט געהן צוריק נאך אילירימן!

אביגדור (לאכט־אויף). איהר דארפט נישט, איז לייכט געזאגט.

שושן. נישט אומקעהרען זיך, ווען דער קעניג לאדט אונז איין!

דער בעטלער. ווען ער וויל אונז נאך פערזארגען מיט חיונה, מיט קליידער און נאהרונג אויף א גאנץ יאהר!

בלאנש. האהאהא, האסט געהערט עפעס! (טומעל, געמיש פון שטימען, אלע רעדען.)

רחל (איבערשרייענדיג). דער נייער קעניג רופט אייך צוריק אין זיין לאנד, אבער פערגעסט נישט דאס קריסטענפאלק, וואס וויל אייך דארט נישט האבען!

אביגדור. דער קעניג איז דער האר און ער פערשפרעכט אונז זיכערהייט.

רחל. ווען דאס פאלק וועט זיך אויפהעבען געגען אייך, וואס וועט איהר האבען פון דער פערשפראכענער זיכערהייט? און דאס אילירישע פאלק האסט אייך, זוכט אייער פערניכטונג. מיט שפאטגעשרייען האבען זיי אייך ארויסבעגלייט, מיט קללות און מיט שפייעכטס, און נאר בעוואפענטע קראפט האט זיי אבגע־האלטען אונז נישט אויסצומארדען.

אביגדור. אהא! און די דאזיגע בעוואפענטע קראפט וועט אויך ווייטער זיין אויף אונזער זייט.

שושן. דאס איז דאך שטענדיג אזוי געוועזען, ליעבע טאכטער. אויך פאר דעם גירוש. און דאך האבען מיר אלע, אויך דו און דיין פאטער, געלעבט אין אילירימן און פון פערלאזען זי גאר נישט געטראכט. און ווען דו, אדער דיין פאטער, אדער איהר

ביידע, אָדער איך ווייס ווער וואָלטען צו אונז געקומען און מיט מלאכים־צונגען צו אונז גערעדט וועגען ארץ ישראל, מיר וואָלטען אפשר אויסגעהערט, דאָך זעלטען ווער וואָלט זיך פון אָרט געריהרט.

הלל (עטעמט אָרוים). דאָס איז עס!

רחל (שוידערט ווידער אויף. דאַן מיט געבראָכענער, אונזי־כערער שטימע, אונטער דעם פעסטען בליק פון פניני'ן). אידען, מען האָט אין איליריען בלוטיג אייך בעליידיגט, ווילט איהר די בעליי־דיגונג אזוי שנעל פערגעסען? וואו איז אייער שטאָלץ?

שושן. שטאָלץ?! אך, מיר האָבען שוין לאַנג פערגעסען נעגען אנדערע שטאָלץ צו זיין — מיט דעם געלען לאַפּיק דאָ!

לוי. שטאָלץ?! עס זיינען פאראַן געפיהלען שטאַרקער פיעל פון שטאָלץ. ווען דיין פאָטער וואָלט דיך בעליידיגט און גלייך אויף דער בעליידיגונג חרטה געהאַט, וואָלסטו דען נאָך דיין שטאָלץ געהאַנדעלט און זיין שלום־האַנד נישט אָנגענומען?

מרים. שטאָלץ! און אין איליריען וואַרט אויף מיר דער קבר פון מיין קינד.

לוי. שטאָלץ! ווען מיט בלוטיגע טרערען האָבען מיר אונז מיט איליריען קוים צושיידט! שטאָלץ! ווען מיר וואָלטען דאָס לעבען אוועקגעגעבען, אום אין איליריענס ערד צו ליעגען!

הלל (שרייט־אויף). דאָס איז עס! דאָס איז עס! מיר זיי־נען פון איליריען פול, איליריען שלאָגט אין אונזער יעדעם אָטעם, און מיר זאָלען... (בלייבט פלוצלונג שטיל און קערט אָב דאָס געזיכט.)

רחל (קוקט איהם אָן מיט אויסגעגלאָצטע אויגען, פול שרעק, שווער אטמענדיג).

פניני (שטרענג). כככע! ככככע! מאַן־ן־ן אונג־ג־ג! מאַזן אונגגגג! כככככע!

רחל (וויל זיך עפּעס דערמאָנען, צו געדאַנקען קומען, פערטרייבען עפּעס פון זיך, זוכט ווערטער). אידען... אידען... ציון... ציון וואַרט... ציון וואַרט אויף אייך! אייער אַלטע היים, דאָס הייליגע לאַנד, אייער מוטער!..

אביגדור. אך, וואָס! קום, שושן, רב יחיאל, קום, מיר וועלען בעטראַכטען, וואָס צו רעדען מיט דעם קעניג'ס שלוחים.
(די דריי געהען אַוועק נאָך רעכטס, מיט זיי נאָך עטליכע מענער.)

לוי. קומט אלע, מיר וועלען אָבוואַרטען דעם קעניג'ס שלוחים אויף די וועגען. (לאָזט זיך נאָך לינקס, נאָך איהם מיט רעש דער גאַנצער עולם.)

דער בעטלער. איך געה צו מיין ארבייט. פרייטאָג איז מיין רייכסטער טאָג. (געהט אָב נאָך לינקס.)

רחל (שרייט נאָך). אידען, ציון פרעגט... (פאַלט־צו צו פניני'ן.) פאָטער, איך קאָן ניט מעהר! פאָטער, ער וועט זיך אומקעהרען צוריק נאָך אילירִיען!

פניני (אָטעמט־אויף פול שרעק). אההההה! 'ע־ע־ע' ביז־ן אידדדך 'וםםם! 'ע־ע־ע' ביז־ן אידדך 'וםםם! (קלאַפּט זיך אויפ'ן מויל, שליעסט דאָס מויל און קלאַפּט זיך אויף די צוגעשלאָסענע ליפּען, אומוואָרפענדיג די הענד און ארויסגעבענדיג אַ פערשטיקטען לאַנג־געצויגענעם קרעכץ.)

רחל (מיט געיאָמער). נישט דאָך, פאָטער, נישט דאָך! האָב געדולד מיט מיר.

פניני. 'ע־ע־ע' ביז־ן איד־ד־ך 'וםםם! גאַ־ק! (פאַלט אויפ'ן געזיכט מיט אַ ביטערען שלוכצען.)

רחל (לאָזט זיך אַראָפּ פאַר איהם אויף די קני). פאָטער! פאָטער!

הלל (לעגט ארויף אַ האַנד אויף די אויגען און אָטעמט שווער).

לאה (וועלכע איז די גאַנצע צייט געשטאַנען אין דער עפענונג פון איהר צעלט, די אויגען נישט אָבגעווענדעט פון פניני'ן, געהט לאַנגזאַם צו פניני'ן). ער ליידט, ער וויינט.

(פאָרהאַנג פאַלט)

דריטער אַקט

דער זעלבער פּלאַץ. — רחל שטעהט נאָך אויף די קני, דאָס געזיכט בעהאַלטען אין די הענד. הלל שטעהט לעבען איהר, זיין האַנד אויף איהר קאָפּ. לאה שטעהט פאר פּניני'ס צעלט, איהר בליק אויף די עפענונג; צייטענווייס טראָגט זי איהם אריבער אויף רחל'ן: א פערווואונדערטער, רחמנות'דיגער בליק.

הלל. רחל, ווי לאנג וועסטו אזוי נאָך שטעהן? קום דאָך צו דיר.

רחל (מיט יאָמער). פּאָטער! פּאָטער! יעצט איז ער שטום! ווי ברענט עס אין מיינע אויערן! ווי צורייסט עס מיין הארץ! איך, נישט דער קעניג, האָב איהם שטום געמאכט! איך, נישט דער קעניג, האָב די צונג איהם אויסגעשניטען!

הלל. מען האָט דיך הערען נישט געוואָלט. מען איז זיך דאָך צולאָפען. דיין פּאָטער אליין וואָלט גאָרנישט אויסגעפיהרט

רחל. ניין, ניין, איך וויים! איך האָב מיין שולדיגקייט נישט געטאָן. מיין מויל האָט וואָס גערעדט, דאָך מיין קאָפּ און הארץ זיינען אנדערסוואו געוועזען. ווי אזוי האָט מען מיך געזאָלט הערען, ווען איך אליין האָב מיך נישט געהערט! ווען איך אליין האָב מיך גאָר צוגעהערט צו דיר, און מיין הארץ איז אויסגעפילט געוועזען פון א נייער מורא: דו וועסט זיך אומקעהרען צוריק נאָך אילירויען!

הלל. מיר וועלען אונז אלע אומקעהרען צוריק נאָך אילירויען. אויך דו און דיין פּאָטער.

רחל. מיר דארפען אונז נישט אומקעהרען נאָך אילירויען! מיר מוזען געהן נאָך ציון!

הלל. האָסט געהערט, וואָס דאָס פאָלק האָט דיר געענטפערט.

ר ח ל. ניין, איך בין נישט געוועזען איך. ווען נישט דער נייער שרעק, וואָלט איך אנדערש גאָר גערעדט.

ה ל ל. מיט דעם זעלביגען ערפאָלג. שושן האָט עס דיר שוין געזאָגט: מלאכים־צונגען וואָלטען זיי נישט איבערגערעדט.

ר ח ל. ווען אָט דיך אומקעהרען נאָך אילירישן?

ה ל ל. און דו און דיין פאָטער.

ר ח ל. דאָס איז אונמעגליך! דאָס איז אונמעגליך! מען האָט מיין פאָטער געמאכט דאָרט פאר א קריפּעל!

ה ל ל. ווייסט — יעצט האָסטו מעהר קיין רעכט נישט צו רעדען צום פאָלק פאר ציון און געגען אילירישן.

ר ח ל (קוקט־אויף פערוואונדערט). ווי מיינסטו עס?

ה ל ל. עס רעדט אין דיר די בעליידיגונג, וועלכע מען האָט אָנגעטאָן דיין פאָטער.

ר ח ל. דאָס איז נישט אמת! דאָס האָט מיט דעם ציון־געדאנק נישט צו טאָן: דער ציון־געדאנק איז אלט אין אונזער הויז.

ה ל ל. ווען אָט דיך נישט אומקעהרען צוריק נאָך אילירישן?

ר ח ל (שאָקעלט מיט'ן קאָפּ). מיין פאָטער איז דאָרטין פערקריפּעלט געוואָרען.

ה ל ל. דאָס וואָלט געקאָנט איהם טרעפען אין ארץ ישראל און אונטער א אידישען קעניג — וואָלסטו יעמאָלט אויך דאָס לאנד פערוואָרפען? און ווען מען וואָלט אונז נישט ארויסגע־טריבען, וואָלסטו אילירישן פרייווייליג פערלאָזען, אויפגעבראכט דורך דער בעליידיגונג? ליעבסטו ווירקליך נישט אילירישן? קום, מיר זעצען אונז אין שאָטען פון דעם בוים און איך וועל דיר אילירישן דערמאָנען. טייך און בארג און פעלד און וואלד וועל איך ארויפברייגנען אויף דיין זכרון, אילירישן'ס טיעפען הימעל און אילירישן'ס זון און שטערען. אין אלע ערטער וועל איך דיך דורכפיהרען, וואו אונזער קינדהייט האָט געיובעלט, און ארויף־ברינגען וועל איך דיך אויף אויף דעם בית־עולם...

ר ח ל (צוואווייגט זיך).

הלל. קום, קום. פערשליעס דיין הארץ נישט און לאז מיך דיך דערוויינען.

רחל (געבראכען). און ווי, ווען מיין פאטער וועט דאך בעשטעהן אויף ציון?

הלל. אליין אהין צו געהן? דאן זאגט ער זיך אב פון דעם משיח-געדאנק און דו ביזט נישט מעהר זיין צונג.

רחל (פערדעקט זיך דאס געזיכט). שרעקליך! (שטעהט אזוי א ווייל, דערנאך רוקט זי אראב די הענד פון די אויגען). און ווי, ווען דער פאטער איז דאך משיח?

לאה (ציטערט אויף, טרייסעלט זיך און קוקט דערשראקען אויף רחל'ען, דערנאך אויפ'ן צעלט).

הלל. ווען דיין פאטער איז משיח, וועט גאט'ס ווילען גע־שעהן. אבער צוערסט וועט גאט אונז זיין ווילען דייטליך נעגונג ענטפלעקען. גאט האט וואונדער נאך גענוג.

רחל. האסט פריער מיר געזאגט, אז משיח אליין...

לאה (שרייט-אויף און מיט אויסגעגלאצטע אויגען און אבוועה־רענדיגע הענד רוקט זי זיך אויף הינטען צו איהר צעלט. אנשלאגענדיג זיך אן איהר צעלט, לאזט זי זיך אראב אויף די קני און הערט אן צו בעוועגען מיט די ליפען).

רחל (שפרינגט-אויף מיט שרעק).

הלל (איילט-צו צו לאה'ן). וואס איז דיר, מוטער? מוטער, וואס האט דיך דערשראקען? (נעמט זי ארום, דריקט-צו איהר קאפ צו זיך און גלעט זי, בערוהיגט זי.)

פניני (קומט ארויס פון זיין צעלט. קוקט זיך ארום, זוכט־אויף מיט די אויגען לאה'ן, וועלכע איז פערשטעלט פון איהם דורך הלל'ן און רחל'ן, און קוקט־אן רחל'ן מיט טרויעריגע אויגען און קאפ־שאקלען. — פלוצלונג הערט זיך אויף ווייט לינקס א טומעל און א בעוועגונג. פניני מאכט א פאר שריט צום וועג).

לאה (דערזעהט איהם יעצט און שרייט ווידער אויף. הלל און רחל קוקען זיך אום אין ריכטונג פון איהר בליק).

רחל. מיין פאטער! זעה, מיט וועלכען שרעק זי קוקט איהם אן!

הלל. דאס איז גאנץ אונבעגרייפליך!

געשרייען (ליגקס). דעם קעניג'ס שלוחים! דעם קעניג'ס שלוחים! (די געשרייען און די בעוועגונג ווערען נעהנטער און שטאר־קער.)

הלל (ציטערט־אויף, כאפט אן רחל'ן). וואס איז דער געשריי? הער איך דייטליך? דעם קעניג'ס שלוחים!

רחל. יעצט — יעצט וועט עפּעס מוזען געשעהן.

פניני (געהט ארויף אויפ'ן פעלזען, שטעלט זיך הינטער'ן בוים און קוקט אראב נאך ליגקס. באלד קעהרט ער זיך אום מיט'ן געזיכט צום ים און בלייבט אזוי שטעהן ווי פערגליווערט. — אביגדור, שושן, רב יחיאל און נאך עטליכע מענער לויפען דורך פון רעכטס נאך ליגקס. זיי ווערען אבגעשטעלט פון דעם אנלויפענדיגען עולם).

געשרייען. דעם קעניג'ס שלוחים! דעם קעניג'ס שלוחים!

לוי. איך האב זיי גלייך דערזעהן, ווי זיי זיינען ארויסגערי־טען פון צווישען די בערג.

אביגדור. ששש! צוגעהט אייך אין אייערע צעלטען, צוזעצט אייך, ווער עס וויל,ביים ברעג ים און קוקט אייך גארנישט אום.

שושן. איך זעה נישט איין, צו וואס.

אביגדור. זיי דארפען דאך נישט וויסען, אז מיר האבען זיי דא אבגעווארט, אז מיר ווייסען עפּעס.

שושן. זיי וועלען עס אויך נישט וויסען. מאלע וואס מיר שטעהען דא. מיר דאווגען.

אביגדור. איז גוט. איז בלייבט דא שטעהן. נאר איין זאך נישט פערגעסט: נעמט־אויף זייער בשורה אזוי קאלט נאר ווי מעגליך. קיין פריידגעשריי. קיין יובלען.

לוי. וואס זאל דאס בעדייטען?

אביגדור. דאָס איז פעלקער־פּאָליטיק.

דער בעטלער. דו שטופּ מיך כלומרשט און איך וויל נישט. עס איז, ווי מען וואָלט מיך צו אַ רייכער מאָלצייט איינגע־לאַדען, און איך וואָלט מיך איינגעשפּאַרט מיט ביידע פיס... (אַ טרומייטער ליִנקס. דער עולם לאָזט זיך אַהינצו לויפען.)

אביגדור. לויפט נישט! לויפט נישט!

שושן. אז מען טרומייטערט? יעצט דאַ שטעהן בלייבען, וואָלט געהייסען אַן אָבגעמאַכטע זאַך.

אביגדור (פיהרט פערנאַנדער מיט די הענד). טע!

דער בעטלער (דריקט מיט די אַקסלען). טע!

רב יוסף (קומט ארויס פון רעכטס). ווער טרומייטערט עס? משולם שלאָפט און איך בין גראָד פערטאָן אין אַ גרויסער שאלה ותשובה...

אביגדור. דעם קעניג'ס שלוחים קומען.

רב יוסף. קאָן איך ווייטער געהן צו מיין ענין. וואָס זיינען זיי מיר? איך געה נאָך איליריען נישט צוריק. קריסט בלייבט קריסט און איד בלייבט איד, און שטענדיג וועלען זיי אונז פערפאָלגען.

אביגדור (אונגעדולדיג). איך קען שוין דיינע געדאַנקען.

רב יוסף. אַ שאָד, וואָס זיי זיינען אויך נישט דיינע. יאָ, איך געה צוריק צו מיין ענין. איך פרעה מיך שוין, וואָס איך וועל קומען אין אַן אָרט, וואו איך וועל ווידער קאָנען האָבען אַ גמרא. אַך, וואָס פאַר אַ ליכט וועט אויפגעהן מיר אין די אויגען. איך דאַרף יעצט זעהר נויטיג צו מיין ענין די מסכתא „עבודה זרה“. עס האַנדעלט זיך וועגען אַ כהן, וועלכער האָט זיך גע'שמד'ט און איז ווידער געוואָרען אַ איד — אַ גרויסער ענין. (געהט צוריק אוועק נאָך רעכטס. — דער עולם העבט־אָן ווידער ארויפצושיטען אויפ'ן פּלאַץ. גראף געסקלען טרעט אויף. הינטער איהם אַ טראָמפּייטער. דער גראף האַלט אַ צונויפגעוויקעלטע שריפט. דער טראָמפּייטער האַלט אין דער רעכטער האַנד די טראָמפּייט און אין דער לינקער אַ צונויפגעוויקעלטע

שריפט. ער שטעהט עטליכע שריט הינטער דעם גראף און זעהט־צו, אז די אידען זאלען נישט צוטרעטען צו נאהענט צו זיין הערר. דער עולם שטעלט זיך אויס אין האלב־קרייז. אביגדור, שושן און רב יחיאל שטע־הען גאנץ הינטען. הלל און רחל שטעהען לעבען אביגדור׳ס געלט, אויפ־גערעגט, צושטרויט. לאה גנב׳עט זיך אוועק ארום דעם עולם צום פעלזען און בלייבט שטעהן נישט ווייט פון פנינ׳ן.)

הלל (קוקט נאך לאה׳ן). אונבעגרייפליך!

דער טראמפייטער (שטעלט־צו די טראמפייט צום מויל און בלאזט דריי מאל).

גראף געסקלען (ווען דער טראמפייטענקלאנג איז צום לעצטען מאל פערקלונגען). אידען־פאלק, איך קום צו אייך מיט א גרויסער בשורה.

דער בעטלער (זיפצט אב). יא, יא.

שטימען. ששש!

געסקלען. קעניג פיליפ איז געשטארבען... (בלייבט שטעהן. צו זעהן וואס פאר אן איינדרוק זיין בשורה האט געמאכט. דער עולם שטעהט רוהיג, קיין טאן, קיין בעוועגונג.) איז פעראונגליקט געווארען אויף א גייעג און איז געשטארבען... (בלייבט ווידער שטעהן.)

דער בעטלער. ברוך דין האמת!

בלאנש (ברעכט אויס אין א געוויין). דער שיינער קעניג!

א גרופע קינדער (העבט־אן צו זינגען און צו טאנצען אין א ראד) ליא־ליא־ליא־ליא! (מען ווארפט זיך אויף זיי ארויף און שטעלט אב זייער טאנץ.)

געסקלען (מיט א שמייכעל). קינדער קאנען נישט צבועציען. טאנצט, קינדער, און נעמט אייערע עלטערן מיט אין אייער טאנץ. איהר האט נישט וואס צו וויינען אויף קעניג פיליפ׳ס טויט, און טאנצט נאך מעהר ווען איהר וועט זעהן, דער עדעלער קרוינ־פרינץ לואי, איז יעצט געווארען קעניג.

די קינדער (טאַנצען װיעדער). ליא־ליא־ליא־ליא! דער קעניג רופט צוריק אונז נאָך אילירינען!

שטימען. ששש!...

געסקלען. װי? די קינדער װייסען עס? זיי האָבען מיר פערשפּאַרט די טרחה איך עס אָנצוזאָגען. יא, דער קעניג לואי רופט צוריק אייך נאָך אילירינען.

די קינדער (טאַנצען װיעדער). ליא־ליא־ליא־ליא! דער קעניג רופט צוריק אונז נאָך אילירינען!

דער עולם (בלייבט רוהיג, קיין טאָן, קיין בעװעגונג).

געסקלען. װי? איהר שװייגט? איהר זייט נישט װילד דערפרעהט? איהר בלייבט גאַנץ רוהיג און טוט נישט נאָך די קינדער? איהר גלױבט פיעלייכט מיר נישט? דאָ האָב איך דעם קעניג'ס שריפט צו אייך, אונטערגעשריבען מיט זיין נאָמען און אָבגעשטעמפּעלט מיט זיין רינג. (מאַכט אַ צייכען צום טראָמפּייטער.)

דער טראָמפּייטער (בלאָזט דאָס סיגנאַל דריי מאָל).

געסקלען (װאָרט־אָב, װי פריהער, און העבט־אָן צו לייענען מיט אַ געהעכערטער שטימע). „איך, לואי דער צעהנטער, מיט גאָט'ס חסד קעניג פון אילירינען, צו אייך מיינע אידישע אונטערטאַנען. עס איז געװעזען גאָט'ס װילען אָבצורופען צו זיך מיין טייערן פאָטער, קעניג פיליפ דעם פיערטען, און מיך ארױפצוזעצען אויף זיין טראָן. און װייל איך בין קיינמאָל נישט איינשטימיג געװעזען מיט מיין גאָטזעליגען פאָטער'ס גזרה אויף אייך, איהר זאָלט ארױסגעטריבען װערען פון אונזער געליעבטער אילירינען'ס גרענצען, בעאייל איך מיך, װי נאָר גאָט האָט איבערגעגעבען די מלוכה־מאַכט אין מיינע הענד, די דאָזיגע פאר אייך זעהר שװערע און טרױעריגע גזרה צוריקצורופען." (בלייבט שטעהן און קוקט זיך אַרום.)

דער עולם (שטעהט רוהיג, װי פערשטיינערט).

געסקלען (צוקט מיט די אַקסלען און לייענט װייטער, װי צעהלענדיג די װערטער). „איהר זייט מיר געװינשטע אונטערטאַנען, און אָפען שטעהען פאר אייך אילירינען'ס טויערן, מיט אלע פּריװי־

לעגיען, וועלכע איהר האָט פון פריהער אָן געהאט..." (פריידגעמור־מעל צווישען עולם.)

בלאנש. דער גוטער קעניג!

דער בעטלער. ווי די פּריווילעגיע, צום ביישפּיעל, צו טראָגען א געלען לאַפּיק.

געסקלען (זוכט איהם אויף מיט די אויגען).

שטימען. שששש... שא!

געסקלען (לייענט ווייטער). „מיט אלע פּריווילעגיען, וועל־כע איהר האָט פון פריהער אָן געהאט..."

דער בעטלער. איך האָב שוין געהערט.

שטימען. שששש... די העזה!

געסקלען. „איהר וועט מיר אייער שבועה געבען, און איך ווייס, איך וועל אין אייך האָבען טרייע אונטערטאנען. פון מיין זייט האָט איהר מיין קעניגליך וואָרט, אז איך וועל אייך און אייע־רע קינדער און אייער האָב און גאָב געבען מיין קעניגליכע בעשי־צונג, כל זמן גאָט וועט מיך וועלען פאר א קעניג איבער מיין לאנד. צום בעוויז פון מיין געניינטקייט צו אייך זאָל אייך דיענען דאָס, וואָס איך האָב גלייך בעשטראָפט די הערען, וועלכע האָבען פער־פיהרט מיין גאָטזעליגען פאָטער מיט זייער שלעכטען ראט וועגען אייך, און האָב געמאכט פאַרבערייטונגען אויסצוהאלטען די פון אייך, וועלכע האָבען אם שטארקסטען געליטען פון דער גזרה, א גאנץ יאָהר מיט נאהרונג און מיט קליידונג. אונטערגעשריעבען מיט דער אייגענער האנד און בעזיעגעלט מיט דעם קעניגליכען זיעגעל." (פּאטעטיש.) „לואי דער צעהנטער, קעניג פון אילירען." (קוקט זיך אַרום.)

דער עולם (שטעהט רוהיג).

געסקלען (שוין גאנץ פערוואונדערט). ווי? איהר שטעהט שטום? קיין פריידגעשריי, קיין אויסרוף, קיין שמחה אויף די גע־זיכטער? — וואו זיינען אייערע פאַרשטעהער? וואו איז דער עדעלער פּניני? דער אונגליקליכער ליעגט קראנק פיעלייכט? —

וואו איז דער רב? (אביגדור, שושן און רב יחיאל שטופּען זיך דורך פון הינטען.) אך, דאָ קומט הערר דע קאָרבעי. זיי מיר געגריסט!

אביגדור (פערבויגט זיך). זיי אונז געגריסט, עדלער גראף געסקלען!

געסקלען. קאָנסטו מיר נישט ערקלערען, פאר וואָס זייט איהר אלע ווי פערגליווערט? פרעהט אייך נישט דעם קעניג'ס חסד? פרעהט אייך נישט דאָס אומקערען זיך נאָך איליריען? אָדער גלויבט איהר מיר נאָך אלץ נישט? דאָ האָסטו די שריפט, לייענט זי אליין און פערגעווויסערט אייך. (גיט־איבער אביגדור'ן די שריפט.)

אביגדור (נעמט זי איבער מיט א פערבויגונג). מיר זיינען אָנגעשראָקען, עדלער גראף.

געסקלען. יא, יא, דאָס קאָן איך גוט פערשטעהן. דאָך —

אביגדור. און מיר האָבען צו איבערלעגען.

געסקלען. צו איבערלעגען? האָט איהר א נייע היים שוין געפונען?

אביגדור. מיר האָבען אונזער אלטע היים ניי ענטדעקט.

רחל (שטיל). הלל, הערסט?

הלל. פעלקער־פּאָליטיק, נישט מעהר.

געסקלען (איינקוקענדיג זיך אין אביגדור'ן, וועלענדיג פערשטעהן). דאָס פערשטעה איך נישט.

אביגדור. נישט שטענדיג זיינען מיר געזעסען אין פרעמדע לענדער, עדלער גראף, נישט שטענדיג זיינען מיר געווען אין גלות. אמאָל האָט ישראל געהאט זיין אייגען לאנד.

געסקלען. איז איליריען פאר אייך א פרעמד לאנד?

אביגדור. מען האָט אונז פון איליריען ווי פרעמדע ארויסגעטריבען.

געסקלען. דאָס האָט מען אייך אויך פון אייער אלטען לאנד.

אביגדור. דאמאָלס זיינען מיר בעזיעגט געוואָרען, אצינד

זיינען מיר פשוט ווי הינד מיט א פוסטריט ארויסגעשמיסען געוואָרען.

רחל (ווי פריהער). דאָס איז דאָך אמת, הלל!

הלל. און דאָך!

געסקלען. יא, עס איז אן עולה אייך געשעהן. דער קעניג אָבער וויל די עולה יעצט פעררריכטען. ווי ווייט ער וויל עס, קאָנט איהר נאָך זעהן דערפון, וואָס ער האָט ארויסגעשיקט נאָך אייך פערד און פוהרען.

פריידיגע שטימען. פערד און פוהרען?!

געסקלען. יא, פערד און פוהרען, איהר זאָלט דעם וועג צוריק אהיים לייכטער האָבען. (גרויסע בעוועגונג, פריידגעשרייען — דער עולם האָט זיין ראָלע פערגעסען. די קינדער טאַנצען און די גרויסע טאַנצען מיט זיי מיט.)

הלל (צו רחל'ן). זעהסטו?

געסקלען. נא, ענדליך. די גוטע פערד און וואָגען האָבען איבער אלע איבערלעגעכטסען אריבערגעפיהרט. ווילט איהר ווייטער נאָך איבערלעגען?

דער בעטלער (צו אביגדור'ן). פוהר און פערד און פעלקער־פאָליטיק!

אביגדור. די שטימע פון פאָלק איז גאָט'ס שטימע. געבענשט זאָל זיין גאָט און אונזער גוטער קעניג פון היינט אָן און אייביג! (די פרייד פערגרעסערט זיך.) דאָך מיר וועלען — (ער, שושן, רב יחיאל, געסקלען און נאָך עטליכע מענער טרעטען אָב א ביסעל אָן א זייט נאָך לינקס און רעדען פלייסיג.)

פניני (קוקט אָן דעם טאַנצענדיגען, רוישענדיגען עולם, דאַן ווענדט ער זיין בליק אויף רחל'ן און העבט אָן אראָבצוגעהן פון פעלזען).

רחל (צו הלל'ן). מיין פאָטער האָט וואָס פאַר! ער קוקט צו מיר! הלל!

הלל. ווארט אָב. זאָל ער דיר וויסען לאָזען, וואָס ער וויל.

דאָך דו זעהסט דעם עולם — ווערטער וועלען גאָרנישט העלפען, וואונדער מוזען דאָ געשעהן.

פ נ י נ י (איז אראָב פון פעלזען. דער עולם בעמערקט איהם. עס ווערט פלוצלונג שטיל. מען קוקט זיך אויף איהם אום און טרעט פאר איהם אָב מיט אבשיי. ער געהט לאנגזאם, פייערליך, זיין בליק געווענדט אויף רחל'ען).

ל א ה (בעוויזט זיך אונטען ביים פעלזען הינטער פניני'ן).

ג ע ס ק ל ע ן. דאָס איז דאָך דער ערעלער פניני. — וועה, ווי אונקענטיג מען האָט איהם געמאכט! (געהט איהם ענטקעגען.) אָרמער, אונגליקליכער פריינד, זיי מיר געגריסט! (שטרעקט אויס צו איהם די האנד.)

פ נ י נ י (קוקט זיך אויף איהם נישט אום און געהט ווייטער).

ג ע ס ק ל ע ן (קוקט זיך אום, זוכט ערקלערונג). ווי? וואָס זאָל דאָס בעדייטען? — דאָ, הערר מנחם פניני, האָב איך פאר דיר א גנאָדשריפט פון דעם קעניג. (נעמט ביים טראָמפּייטער די שריפט.)

ד ע ר ב ע ט ל ע ר. איך וואַרט נאָך אויף דער שריפט צו מיר.

ש ט י מ ע ן. שטיל! מאכט דאָס מויל איהם צו!

ג ע ס ק ל ע ן (אויסשטרעקענדיג די שריפט צו פניני'ן). ער קאָן דיר די צונג נישט אומקעהרען צוריק, ער קאָן נישט די שמערצען דיר אלס נישט געוועזען מאכען, אָבער...

פ נ י נ י (קוקט איהם פרעמד אָן, נעמט די שריפט, צוקנייטשט זי, ווארפט זי אראָב אויף דער ערד און געהט ווייטער. גרויסע בעוועגונג).

ש ט י מ ע ן. אָההה, די שריפט! דעם קעניג'ס שריפט!

ג ע ס ק ל ע ן. דעם קעניג'ס שריפט! — דו ביזט קראנק, דאָס וועט זיין דיין ענטשולדיגונג. דאָך איך האָב מיין שליחות ערפילט, יעצט קאָן איך רייטען צוריק. זייט אלע געגריסט. (ווינקט דעם טראָמפּייטער און ביידע געהען אָב נאָך לינקס.)

א ב י ג ד ו ר (הינטער איהם). די טאַט פון א פיעל געפייניג־טען און געפלאָגטען מאַן דארף אויף אונז נישט פאלען. (גרויסע

בעוועגונג. וועהגעשרייען. האנדברעכענים. אלע לויפען אוועק נאָך געסקלעגנ׳ען.)

פ נ י נ י (טרעט־צו צו רחל׳ען און קוקט זי אָן שטום און אייג־דרינגליך).

ר ח ל (גאנץ פערלאָרען). וואָס — זאָל — איך, פאָטער?

פ נ י נ י. כ־כ־כע!

ר ח ל (מיט פערצווייפלונג). איך וויים נישט וואָס צו רעדען! מיין הארץ איז שווער, מיין קאָפּ צוטומעלט — פאָטער, זיי וועלען אלע אומקעהרען זיך צוריק נאָך אילירען.

פ נ י נ י (בעוועגט מיט׳ן קאָפּ אין הלל׳ס זייט). עכככ!

ר ח ל (שטיל, פערשעמט). ווערטער וועלען גאָרנישט העלפען, וואונדער מוזען דאָ געשעהן!

פ נ י נ י (נעמט ארויס פון מאנטעל־טאשע א שריפט און גיט עס איהר).

ר ח ל (נעמט די שריפט מיט ציטערדיגע הענד און קוקט אריין). דיינע חלומות זאָל איך — דיינע זעהונגען זיי דערצעהלען? וועלען זיי דען מיר גלויבען?

פ נ י נ י (שטרענג, אַרויסרייסענדיג ביי איהר די שריפט). מיכככב ני גגויבען?! (אביגדור מיט׳ן גאַנצען עולם קומען אָן צוריק.)

א ב י ג ד ו ר (מיט כעס צו פּנינ׳ען). ווי האָסטו דאָס געטאָן? וו לסט דעם קעניג׳ס כעס ארויפציהען אויף אונז?

פ נ י נ י (נעמט נישט אוועק זיין שטרענגען בליק פון רחל׳ען).

ש ו ש ן. א קעניג׳ס וואָרט בעליידיגען, דאָס טאָר מען אפילו נישט על פי תורה.

ר ב י ח י א ל. און פאר דעם גראף נאָך אין די אויגען!

ש ט י מ ע ן. אוי! אוי! אוי! — א! א! א!

א ב י ג ד ו ר. פול כעס איז ער אוועק, גאנץ אויפגערעגט און בייז.

ש ט י מ ע ן. אוי וועה! אוי וועה!

א ב י ג ד ו ר. ווילסט צווינגען אונז נאָך דיר צו געהן?

פניני (בויאַחט מיט א שטאַרקען שאָקעל מיט'ן קאָפּ און אַ שטאַרקען אויסגעשריי). אָ!

אביגדור (צאָרניג). ווי? ווילסט צווינגען אונז? ווי נעמסטו דיך דאָס אוים? ביזטו פון גאָט געשטעלט?

פניני (ווי פריהער). אָ!

אביגדור. וואָס? ווי דערוועגסטו דיך? ווילסט זאָגען, ביזט משיח?

פניני (שטרעקט אוים די שריפט מיט אַ לאַנגזאַמער, פעסטער האַנד־בעוועגונג צו אביגדור'ן).

לאה (שרייט אויף). ער איז משיח! (עטליכע פרויען שרייען דערשראָקען אויף.)

פניני (שוידערט אויף, מאַכט אַ שריט נאָך פאָרנט און העבט אויף די אויגען צום הימעל). גאָ־אָק!

אביגדור (בלייבט גאַנץ פערשטאַרט מיט אַן אָפענעם מויל).

דער בלינדער (שרייט דערשראָקען). ווער רעדט דאָס? ווער האָט עס אויסגערופען?

רחל (אָנבאַפּענדיג זיך מיט ביידע הענד פאר הלל'ס אָרם). א וואונדער, הלל, א וואונדער!

לאה (שטאַרקער). ער איז משיח! (מען העבט אָן אַבצוטרעטען פון פניני'ן. אַ געוויין פון פרויען און קינדער.)

דער בלינדער (ווי פריהער). דורך וועמען לאָזט עס גאָט אונז וויסען?

שטימען ארום איהם. די משוגענע! די מרה שחורה!

רחל (שרייט גאַנץ פערשטערט). גאָט רעדט דורך דעם פער־שטערטען גייסט!

הלל (ווי פאר זיך). א וואונדער! א וואונדער!

לאה. ער איז משיח!

דער בלינדער (אין עקסטאַזע). ווער גיט מיר מיינע אויגען צוריק? איך וויל איהם זעהן! גרויסער גאָט, איך וויל דיין

משיח זעהן! מיינע אויגען וויל איך האָבען! מיינע אויגען גיב מיר צוריק! (לאָזט זיך אַראָב אויף די קני. דער עולם, אויף איהם קוקענדיג, העבט זיך אָן לאנגזאם אראָבצולאָזען אויף די קני.)

בלאנש (פאלט אין היסטעריע און רייסט אויף זיך די האָר און קלאַפּט זיך אין האַרצען).

דער בעטלער (שטעהט מיט אונטערגעבויגענע קני. אביגדור, שושן און רבי יחיאל שטעהען לינקס, רחל און הלל רעכטס, לאות הינטען).

פניני (העבט אויף די הענד, אַרויסגעבענדיג פון זיך טענער, געמישט פון פרייד און געוויין).

רחל (אויפגערעגט, פערשטערט). דורך דעם פערשטערטען גייסט זאָגט אונז גאָט עס אָן! משיח שטעהט דאָ פאר אייך! פאָלגט איהם! אידען, הערט! ווען דער פאָטער איז אין קערקער־קעלער געלעגען, האָט ער א זעהונג געהאט. ווען ער איז געלעגען און געוואַרט אויף'ן טויט, האָט ער א קול דערהערט. דאָס איז געוועזען גאָט'ס קול. גאָט האָט זיך צו איהם ענטפּלעקט, צו זיין אויסגעוועהלטען. און ער האָט איהם אָנגעזאָגט... (האַקט זיך פּלוצ־לונג אָב און בלייבט שטעהן ווי פערשטאַרט, די אויגען אָנגעווענדט אויף לאה'ן. מען קוקט זי אָן פערוואונדערט, דאן ווענדט מען די בליקען אין דער זייט פון איהרע בליקען.)

פניני (קוקט זי אָן פערוואונדערט, לאָזט אַראָב די הענד און קוקט זיך אויך אום).

לאה (מיט דעם פייער פון משוגעת אין איהרע אויגען, העבט אָן ארומצוגעהן פון איינעם צום אַנדערען, שעפּטשענדיג). משיח, משיח, משיח... (בלייבט שטעהן איבער'ן בלינדען.) דו ביזט משיח! דו ביזט משיח! הא־הא־הא... דו ביזט משיח! דו ביזט משיח!

דער בלינדער. ווער מאכט לצנות דאָ?

לאה. הא־הא־הא... (צום בעטלער.) דו ביזט משיח! דו ביזט משיח!

דער בעטלער. איך שוין גאָר?

לאה. דו, דו, דו... (דער עולם הערט אָן אויפצושטעהן פון די קני.)

דער בעטלער. און ווער נאָך? (אָנצייגענדיג אויף בלאַנש'ן.) זי אפשר אויך?

לאה. זי, זי, זי... זי איז משיח! זי איז משיח! (אַ געלעכטער שיסט אויס.)

לאה. האַ־האַ־האַ... (הויבט אָן צו טאַנצען אין קרייז.) משיח! משיח! משיח!

פניני (ווענדט זיין בליק אויף רחל'ן).

רחל (אָבטרעטענדיג צו הלל'ן און ארויפלייגענדיג אויף איהם איהר קאָפּ, דערשלאָגען). דאָס וואונדער איז פערשוואונדען. מען לאכט. איך וועל נישט רעדען מעהר.

פניני (כאַפּט זיך פאר'ן האַלז, ווי עס וואָלט איהם געשטיקט, גיט אַרויס אַ פּאָר פערצווייפלונגס־טענער, און פלוצלונג, מיט'ן געשריי „גאָ־ק!" לאָזט ער זיך צום פעלזען, לויפט אויף איהם ארויף און שפּרינגט אריין אין ים).

רחל (מיט פערצווייפלונג, מאַכענדיג אַ פּאָר שריט). פּאָטער! (פאַלט אין הלל'ס אָרמס.)

דער עולם (קוקט מיט שרעק אין פניני'ס זייט).

לאה (טאַנצט אין קרייז). משיח! משיח! משיח!

(פאָרהאַנג פאלט לאַנגזאַם.)

בעמערקונגען

די פערזאָנען. די מעשה. דאָס לאַנד.

אַלע פּערזאָנען פון מיין דראַמע זיינען אויסגעטראַכטע — קינדער פון מיין פאַנטאַזיע, ווי אויך די גאַנצע מ ע ש ה מיט דעם שטומען משיח.

אָבער אונטער דער „צייט פון א גרויסען גירוש" איז געמיינט די אַרויסטרייבונג פון אַלע אידען פון פראַנקרייך אין יאָהר 1306 אונטער דעם קעניג פיליפּ דעם פיערטען, וועלכער האָט אויך געהייסען פיליפּ דער שיינער. נאָר וויל די מעשה איז זיך אין פראַנקרייך נישט פערלאָפען, און די פערזאָנען האָבען אין פראַנקרייך קיינמאָל נישט געלעבט, האָב איך מיר אויסגעקליבען דאָס לאַנד אילירען, וואוהין אַ סך דיכטער פאַר מיר האָבען שוין פערזעצט די קינדער פון זייערע פאַנטאַזיען.

די ארויסטרייבונג און דער אומקעהר אין דער געשיכטע

I.

פּראָפ. גרעץ אין 8טען קאַפּיטעל פון דעם זיעבענטען באַנד פון זיין „געשיכטע דער יודען":

„פיליפּ דער פיערטער, דער שיינער, דער דאמאָלסדיגער קעניג פון פראנקרייך... האָט פּלוצלונג ארויסגעגעבען א געהיימען בעפעהל (21 יוני 1306) צו זיינע העכערע און קלענערע בעאַמטע אין דער גאנצער מלוכה מיט דעם אָנזאָג פון דער שטרענגסטער פערשוויגענ-הייט צו ארעסטירען אַלע אידען פון פראנקרייך אין איין און

דעמזעלבען טאָג אונגעוואָרנט און נישט־פאָרבערייט. ווען די אידען זיינען קוים געקומען צו זיך פון דעם תשעה באָב'דיגען תענית און געוואָלט זיך נעמען צו זייערע געשעפטען, זיינען געקומען די פּאָליציייליים און האָבען זיי ארעסטירט און אוועקגעשלעפּט אין די קערקער יונג און אלט, פרויען און קינדער (10 אָב, 22 יולי). דאָרטען האָט מען זיי מודיע געווען, אז אין א חודש צייט מוזען זיי פערלאָזען דאָס לאנד, איבערלאָזענדיג זייער פערמעגען און זייערע חובות. ווער פון זיי וועט געפונען ווערען שפּעטער אין פראנקרייך, וועט געטויט ווערען... דורך דאָס פערמעגען פון די אידען האָט פיליפּ געוואָלט וויעדער אָנפילען זיין קאסע.

...אז ער האָט געמיינט בלויז דאָס אידישע געלד, האָט ער בעוויזען דורך זיין אונברחמנות'דיג בעראבעווען זיי. די בעאמטע האָבען איבערגעלאָזען די אונגליקליכע נישט מעהר ווי די קליידער, וועלכע זיי האָבען אויף זיך געטראָגען, און יעדעם, ווי רייך ער איז פריהער נישט געוועזען, נישט מעהר ווי אויף איין טאָג עסען. גאנצע וועגען פול מיט אידישער האָב: גאָלד, זילבער, עדעלשטיינער זיינען געבראכט געוואָרען דעם קעניג; דאָס וועניגער ווערטפולע איז פערקויפט געוואָרען פאר א שפּאָטפּרייז.

...די פערטריעבענע האָבען זיך צושטרויט איבער דער גאנצער וועלט; מאנכע האָבען געוואנדערט ביז נאָך פּאלעסטינע, דער גרעסטער טייל אָבער האָט זיך געהאלטען אזוי פיעל ווי מעגליך נאָהנט ביי דער פראנצויזישער גרעניץ... זיי האָבען געוואָלט אָבווארטען א גינסטיגע ווענדונג, וועלכע זאָל מאכען א סוף צו זייער פערטרייבונג און ערלויבען זיי אומקעהרען זיך צוריק."

„...לודוויג דער צעהנטער האָט זיי צוריקגערופען ניין יאָהר נאָך זייער ארויסטרייבונג. דיזעם קעניג איז איינגעפאלען מבטל צו זיין דעם בעפעהל פון זיין פאָטער און זיינע בעלי־יועצים צו פערקלאָגען און, נעבעטען פון פאָלק און די עדעללייט, וועלכע האָבען נישט געקאָנט אויסקומען אָהן די אידען, האָט ער פערפיהרט מיט זיי אונטערהאנדלונגען וועגען זייער אומקעהר. אָבער אזוי אָהן

גאָרנישט זיינען די אידען אויף דארויף נישט איינגעגאנגען, ווייל זיי האָבען געקאָנט די אונבעשטענדיגקייט פון די פראנצויזישע קעניגען און דעם פאנאטישען האס פון דער גייסטליכקייט געגען זיי. זיי האָבען זיך דערפאר אין אָנפאנג געלאָזט בעטען און געשטעלט בעדינגונגען."

II.

דאָס בוך „שבט יהודה" (קאַפּ. 21 און 24).

„אין דעם יאָהר 5046 לבריאת העולם איז געקומען א מלך אכזר אויפ'ן טהראָן, וועלכער האָט געהייסען פיליפּ, זוהן פון פיליפּ. ער האָט ארויסגעטריבען אלע אידען פון זיין מלוכה, בעהאנדעלט זיי זעהר גרויזאם און אוועקגענומען ביי זיי זילבער און גאָלד, זייערע בעוועגליכע און נישט־בעוועגליכע גיטער. אזוי אז זיי זיינען ארויסגעיאָגט געוואָרען הייל און נאקעט, בערויבט פון זייער גאנצער האָב..."

„אין דעם יאָהר, וואָס איז בגמטריה „כלה", איז דער קעניג פיליפּ, וועלכער האָט זיי פערטריבען, אוועק אויף געיעג און האָט דאָרטין בעמערקט א הירש לויפען, וועלכען ער האָט אויף זיין פערד נאָכגעיאָגט מיט גרויסער שנעלקייט. דאָרטין איז אָבער געוועזען א גרויסע גרוב, אין וועלכער ער איז אריינגעפאלען צוזאמען מיט זיין פערד; דערביי האָט ער זיך צובראָכען דעם קארק און איז געשטאָרבען, און אלע האָבען געוואוסט, אז זיין אכזריות געגען די אידען האָט איהם דעם טויט פעראורזאכט... נאָך יענעם גרויזאמען קעניג איז געקומען זיין זוהן, וועלכער איז געוועזען א מילדער קעניג און האָט געליעבט רעכט און גערעכטיגקייט. ווען ער האָט געזעהן, וואָס עס האָט געטראָפען מיט זיין פאָטער, האָט ער געשיקט א שליח צו די אידען מיט דער איינלאדונג, אז אויב זיי ווילען, זאָלען זיי זיך אומקעהרען אין זייערע שטעדט אונטער דער גרעסטער זיכערהייט; ער וועט זיי בעשיצען ווי זיין שוואַרצאַפּעל פון אויג... דאָך ווען אפילו דער קעניג גאַווירט זיכערהייט, ווי

קאָן מען זיכער זיין, ווען דאָס פאָלק וועט זיך אויפהעבען געגען אונז? האָבען אנדערע גע׳טענה׳ט... נאָך א קורצער צייט אָבער האָבען זיי זיך אומגעקעהרט צוריק, זאָגענדיג: מילא, לאָמיר זיך אומקעהרען אין דאָס לאנד, וואו מיר זיינען געבאָרען געוואָרען, וואָרום דאָס איז אונזער מוטער, און דער קעניג איז א גוטער און גערעכטער הערשער, און וואָס ער פערשפּרעכט האלט ער, און אזוי האָבען זיי זיך אומגעקעהרט צוריק נאָך יענע פּראָווינצען. אויפ׳ן וועג אָבער זיינען זיי בעפאלען געוואָרען פון וואנדערער און אויסגערויבט געוואָרען... דאָ האָט דער קעניג בעפאָהלען די אידען אויסצוהאלטען א גאנץ יאָהר מיט קליידונג און נאהרונג...״

א פּאָר היסטאָרישע איינצעלהייטען

(גרעץ, דער גירוש פון שפּאַניען, 8טער באַנד, 13טער קאַפּיטעל.)

„די קברים פון די עלטערן, דאָס איז זיי געווען דאָס טייערסטע, פון זיי האָבען זיי זיך אם שווערסטען געקאָנט שיידען. און דער געדאנק וועגען זיי האָט זיי אָנגעפילט מיט פינסטערען טרויער... די אידען פון סעגאוויא האָבען פאר זייער אויסוואנדערונג פערבראכט דריי טעג אויפ׳ן בית עולם... די מצבות האָבען זיי ארויסגעריסען און גענומען מיט זיך ווי טייערע רעליקוויען...

„...א סך רבנים האָבען געלאָזען פרויען און אינגלעך זינגען, מיט פייפלעך און טרומייטען רוישענדע מוזיק מאכען, כדי אויף א קורצע צייט כאָטש פערטומלען ביי דער מאסע דעם נאָגענדען שמערץ.

די פאמיליע צבי

טראגעדיע אין פיער אקטען

(יוני 1903 — מאי 1904.)

„...ביים אָפענעם קבר פון די קישענעווער הרוגים, ווען זייער בלוט האָט נאָך קיין צייט נישט געהאַט פערטריקענט צו ווערען, האָב איך פערטראַכט און אָנגעהויבען צו שרייבען מיין „פאַמיליע צבי", וועלכע איך האָב א לאַנגע צייט גערופען אין מיינע געדאַנקען: „א טאָג פון דין וחשבון". נישט אויף דאָס, וואָס איז געוועזען, וואָס האָט ערסט פּאַסירט, האָב איך געווענדט מיין בליק. קיין קונסטווערק קאָן נישט פאַרשטעלען א פּאָגראָם־טראַגעדיע אין איהר גאַנצער, גרויסער שרעקליכקייט און שוידערהאַפטיגקייט, ווי זי שפּיעלט זיך אָב אין דער ווירקליכקייט. נאָר אויפגערעגט פון דעם אויסערן שטורם, האָב איך מיך געווענדט צו די אינערע פּאָרגיינג אין דעם אידישען פאָלק — צו דעם, וואָס געהט אין איהם פאָר און וואָס מוז אין איהם פאָרגעהן. מיט דעם וואַקסען פון מיין ווערק איז אין מיר געוואַקסען דאָס בעוואוסטזיין, אז איך שאַף דאָ עפּעס אזוינס, וואָס מוז געלייענט ווערען פון דעם גאַנצען פאָלק, פון אלע זיינע קלאַסען און מאַסען. און איך האָב געשריבען, ווי אין א פיעבער, מיט א האַרץ־קלאַפּענים: איך האָב גערעדט צו א גאַנצען פאָלק, איך האָב דאָס גאַנצע פאָלק פערקליבען צו מיר אונטער מיין אייגענעם בארג סיני.

אָבער איך האָב געמאַכט דעם חשבון אָהן דעם בעל הבית. און דער בעל הבית איז דאָ געוועזען די ליעבהאַרציגע רוסישע צענזור. נאָך אין זומער 1903 האָב איך אוועקגעשיקט דעם ער־

סטען אקט אין דאס זאמעלבוך „הילף“, וואס איז ארויסגעגעבען געווארען אין ווארשא פאר די גויטליידענדע אין קישינעוו. די רוסישע צענזור האט איהם נישט דורכגעלאזען. דאס איז פאר מיר געוועזען א קלאפ, וועלכען איך האב נישט לייכט געקאנט פערטראגען. איך האב איבערגעלעבט א גייסטיגען פאגראם און פערלארען די לוסט צו דערשרייבען, וואס איך האב געהאט צו דער־שרייבען. דאס איז אויך איינע פון די אורזאכען, פאר וואס מיין טראגעדיע, וועלכע איך האב אנגעהויבען אין יוני 1903, ערשיינט ערסט יעצט. און אויך יעצט, ווען איך געה צו פערעפענטליכען זי אויף דעם נישט־לעגאלען וועג, טו איך עס מיט הארץ־וועהטאג. עס פערדריסט מיך פאר געוויסע טיילען פון אונזער מאסע, צו וועלכע דאס ווערק וועט נישט דערגרייכען. דאך טרייסט איך מיך מיט דער האפנונג, אז דער „בונד“ מיט זיין וואונדערבארער ארגאניזאציאן וועט פערשאפען מיין טראגעדיע די מעגליכסט גרעסטע פערשפרייטונג און —

פערבארגען וועט מען זי דארט לעזען,
און שפיעלען שטיל, בעהאלטנערהייט —
נאר טיעף אין ד'ר'ערד ליעגט אויך דער זאמען,
דאך מעכטיג וואקסט ארויס דאס ברויט.

יאנואר, 1905.

פארערעדע צו דער ענגלישער איבערזעצונג.

דאס איז נישט קיין פאגראם־טראגעדיע, נאר די טראגעדיע פון א לעצטען, די טראגעדיע פון אן אבשטארבענדיגער רעליגיאן, פון אן אונטערגעהענדיגער וועלטאנשויאונג. ווער קאן זאגען, אז דאס איז אויסשליסליך אידיש?

אקטאבער 1917.

פערזאָנען:

ר׳ משה צבי, דער שטאָדט־מגיד.

יעקעף, זיין זוהן.

מיניע, יעקעף׳ס פרוי.

לעאָן, ראובן, ליפמאן — זיינע אייניקלעך פון יעקעף און מיניע.

אידע, זיין אייניקעל פון אַן אַנדער זוהן.

באנקיר הערשמאן.

דער יונגער הערשמאן, זיין זוהן.

דער רב.

ערסטער דיין.

צווייטער דיין.

דער דיקער בטלן.

דער דינער בטלן.

דער געלער איד.

דעם געלען׳ס ווייב.

דער איד אין שליאפע.

דער איד אין היטעל.

דער בחור מיט׳ן מיידעל.

די שטומע בעטלערקע.

אידען, אידענעס, בחורים, קינדער.

אָרט: דער גלות.

צייט: א שווערע פאר אידען.

ערשטער אַקט

אַ גרויס, בעל־הבית׳יש פערפוצט צימער ביי די צבי׳ס. רעכטס אַ משוי־ראַטענע קאַנאַפע מיט אַ פליגעלטיש פאַר איהר און שטולען ארום דעם טיש. איבער דער קאַנאַפע פאָטאָגראַפישע בילדער. לינקס צוויי פענסטער מיט גאַרדינען און בלומען; פאַרנט אַ וויַנקעלטישעל מיט אַ קאַנדע־ליאַברע. אין הינטערגרונד די טיר צום פאָרהויז און צו די איבריגע צימער; רעכטס פון דער טיר אַ קאַבעלהרובע, לינקס אַ גלעזער־שראַנק, אויף וועלכען עס ליעגט ר׳ משה׳ס שטריימעל.

דער לעצטער טאָג פסח. ר׳ משה, יעקעף, מיניע, לעאָן, ראובן, ליפמאַן זיצען ארום טיש און ענדיגען דאָס עסען. טרויעריגע, פערזאָרגטע פנים׳ער. לעאָן, ראובן און ליפמאַן שטעהען באַלד אויף פון טיש. לעאָן פעררויכערט אַ פּאַפּירָאָס און געהט צו צום פאָרנסטען פענסטער; ראובן און ליפמאַן געהען אום פערטראַכט איבער׳ן צימער, רייניגענדיג די ציינער.

ר׳ משה. אָפּגע׳פּטר׳ט שוין, ברוך השם, דעם לעצטען פסח׳דיגען וואָרמעס אויך. — אַך!

מיניע (זיפצט). יאָ־יאָ. דער ביסען איז קוים נעגאַנגען אין מויל און יעצט נעמען נישט די הענד אויף אָבצורוימען פון טיש.

ר׳ משה. גאָטוניו, דו זעהסט מיין הארץ. געפּאַסט וואָלט איך דיר בעסער, מיט אַ בייגעל און אַש וואָלט איך מיך אָבגעפּאַסט, ווען דאָס וואָלט נאָר דיין הייליגער יום טוב נישט געוועזען.

פערדעכען מיר מיין עסען ווי א גרויסען קרבן און ווענד אָב פון דיין הייליגער תורה און דיין פאָלק ישראל א נייעם חורבן.

מיניע. גאָטוניו, רבונו של עולם!

ר' משה. אחרון של פסח! גאָטוניו, איך האָב מיך שטענ־דיג משמח געוועזען מיט געזאנג און טענץ, א גאנצען טאָג געהוליעט און געריהמט און געלויבט דיין ליעבען נאָמען פאר די חסדים, וועלכע דו האָסט בעוויזען דיין פאָלק ישראל. רחום וחנון, דאָס מאָל נעם אָן פאר גוט, וואָס מיר האָבען נישט געוויינט, וואָס מיר האָבען אונזער ביסען נישט דורכגעווייקט מיט אונזערע טרערען, וואָס מיר האָבען פון דיין הייליגען יום־טוב נישט געמאכט קיין תשעה־באָב.

מיניע (צואווייגט זיך).

ר' משה. נא, לאָ'מיר בענשען. — מען טאָר נישט וויינען, מיניע. — טריקען דיינע אויגען און בענש מיט א פרום הארץ. בענש פאר דיר און דיינע זיהן, און גאָט וועט זיך מסתמא מרחם זיין. (העבט אָן בענשען, שאַרף אַרויסרעדענדיג יוואָרט ביי וואָרט.)

מיניע (פערדעקט זיך די אויגען מיט איהר טאשענ־טוך און בענשט שטיל).

יעקעף (בענשט שנעל אין שנעלען שאָקלען זיך. — ווען זיי ענדיגען דאָס בענשען, הערען זיי זיך צו צום געשפּרעך פון די יונגע).

לעאָן (ווי פאָרטזעצענדיג אן איבערגעריסענעם געשפּרעך). און איהר וועט זעהן, עס וועט אריבער מיט'ן שרעק.

ליפּמאן. הלואי! עס איז אָבער גענוג, אז מען רעדט פון א פּאָגראָם, אז מען לאָזט גאָר צו די מעגליכקייט.

לעאָן (מיט שוואכער איראָניע). מעגליכקייט!

ליפּמאן. זיי עהרליך, לעאָן! פיהלסט דו דען נישט די פּאָגראָם־שטימונג ווי מיר אלע? זעהסט דו דען נישט דעם חושך, וועלכער ליעגט אויף די אידען, און די עזות, וועלכע קוקט ארויס פון די אויגען פון די קריסטען!

לעאָן. איבערטרייבונג! איבערטרייבונג!

ליפּמאַן. ביזט געשלאָגען, לעאָן, און פערברען אלע דיינע ליעדער און אלע דיינע כתבים. דו האָסט געלייגט אין זיי, דאָס לעבען האָט דיך פאר א ליגנער געמאכט.

לעאָן (צושטרויט). אר־הום!

ליפּמאַן. פאלש זיינען געווען דיינע אידעען פון אָנהעב ביז'ן סוף. דיין גאנצע אסימילאציאָן איז געווען א זייפענבלאָז. דו האָסט דיך געפיהלט גליקליך אין דעם גוי'שען הימעל אלס אן אויסענשטעהענדיגער, אלס אן אוועקגעגאנגענער פון די אידען, יעצט מוזט דו אויפשטעהן אלס איד מיט א צובראָכענעם קאָפּ.

לעאָן. גוט געזאָגט.

ליפּמאַן. דיר וועט נישט גילטען אָבצואוויצלען זיך, ווייל דיין הארץ צוגעהט אין דיר. לעאָן, פרעמדע זיינען מיר, אין גלות זיינען מיר. מיר זיינען מאכטלאָז און רעכטלאָז. מיר זיינען קליין אין אלע אויגען ביי אלע אונזערע פעהיגקייטען, מיר זיינען פער־אכט, מיר זיינען צו שאנד און צו שפּאָט ביי אלע אונזערע מעלות. אומעטום בעטראכט מען אונז ווי א קרעץ אויף א פרעמדען קער־פּער. ווען מיר ווילען נישט אָבטרעטען מיט גוטען, טרייסעלט מען אונז אָב מיט געוואלט. דערפאר מוזען מיר אָבטרעטען! — אָב־טרעטען! אָבטרעטען! א היים געהן, זעלבסטשטענדיג ווערען, א לאנד האָבען, א דעה האָבען, זיין מיר אליין.

ראובן (וועלכער איז אומגעגאנגען די גאנצע צייט הין און צוריק). פּונקטום! פּונקטום! — אלץ, וואָס דו האָסט גערעדט וועגען זיין אסימילאציע, שרייב איך אונטער. דאָס איז איבער־הויפּט קיין אסימילאציע נישט, נאָר א צוטשעפּענים, אן ארויפ־דרינגען זיך מיט געוואלט אויף א פרעמדען קערפּער. פון דעם קאָן קיין גוטס נישט ארויסקומען. אלץ ריכטיג. און ריכטיג איז, אז א היים, זעלבסטשטענדיגקייט, אן אייגען לאנד, וואָלטען געוועזען א פּאָלשטענדיגע לייזונג צו דער אלטער אידענפראגע. אָבער... ביז אויף דאָס „וואָלטען" געה איך מיט דיר און ווייטער נישט. ערקלער דאָך מיר נאָר איינס. יאָהרטויזענדער האָט דאָס

אידישע פאָלק נישט אויפגעהערט צו טרוימען פון דעם אייגענעם לאַנד, א משיח האָט עס זיך בעשאַפען און נאָך פאַלשע משיחים איז עס נאָכגעלאָפען. און נאָך מעהר: מיט שטאָק און טאָרבע שטעהען יעצט די אידען אָנגעגרייט צו לויפען פון לאַנד צו לאַנד און צו זוכען, וואו פרייער און וואו בעסער.... ווי קומט עס, אז דו האָסט נישט דאָס פאָלק הינטער זיך? ווי קומט עס, אז דאָס גיט דיר נישט אוועק זיין גאַנצע קראַפט און ענערגיע אויף צו דער־גרייכען דאָס אייגענע לאַנד און די זעלבסטשטענדיגקייט? ווי אַ פונק אין א פאַס פולווער, אזוי האָט געדאַרפט דיין אידעע ווירקען אין די אידישע מוחות. איין רוף נאָר, און אַלע הערצער, וועלכע בייַנקען אזוי לאַנג נאָך אַן אויסלייזונג פון דעם שווערען גלות, האָבען זיך געדאַרפט צואווענדען צו דיר.

ל י פ מ א ן. און זיי זיינען עס!

ר א ו ב ן. ביזט דו ביים זינען?

ל י פ מ א ן. יאָ! יאָ! יאָ! זיי זיינען עס. אַלע אידישע הערצער זיינען צוגעווענדט צו מיר, מיין בעוועגונג איז א פאָלקס־בעוועגונג.

ר א ו ב ן. מענש איינער, דאָס איז דאָך גלאַט אבי גערעדט! דאָ לאָזט זיך שוין נישט מעהר מיט דיר שטרייטען. אָבער בעגרייף נאָר איינס: ווי קאָן דאָס פאָלק צושטעהן צו דיר, ווען דאָס זעהט נישט דעם וועג, אויף וועלכען עס קאָן זיך דורכקעמפפען צו זיין ציעל? צו וואָס זאָל עס זיך אָרגאַניזירען? צו גאָר נישט טאָן? ווי איז מעגליך א פאָלקס־בעוועגונג אָהן יעדער בעוועגונג? משה האָט גערופען זיין פאָלק נאָך כנען. דער וועג, וועלכען ער האָט איהם אָנגעוויזען, איז געווען א ים, א מדבר און בעוואָפענטע פעל־קער. דאָס פאָלק איז אויפגעשטאַנען און געגאַנגען. אַ שלעכטער וועג, אָבער דאָך א וועג. קום דו יעצט און זאָג: איך האָב א לאַנד פאַר אייך, אָבער דאָס קאָן גענומען ווערען נאָר מיט פייל און בויגען, מיט ביקס און פולווער און מיט אונצעהליגע מענשליכע קרבנות, דאַן, כאָטש איך שטעה אין אן אנדער לאַגער, קאָן איך

דאָך נישט לייקענען, אז דו וואָלסט געהאט א גרויסע פאָלקס־בעוועגונג הינטער דיר און לעבעדיג וואָלט עס צוגעגאנגען אין דיין לאגער. אָבער יעצט...

ליפמאן (רייסט איהם איבער). דאָס, וואָס איך קאָן נישט קומען צום פאָלק מיט אזא לשון, איז דאָס טרויעריגסטע מיט מיר. וואָס וואָלט איך נישט אוועקגעגעבען פאר אזא מעגליכקייט! אָבער דאָס פאָלק איז דאָך מיט מיר. אונזער בעוועגונג איז ווי א גרויס וואסער, וואָס ווערט אָבגעהאלטען פון ברעטער. די ברעטער דאַרפען נאָר אָבגערוקט ווערען, און דאָס וואסער וועט זיך א לאָז טאָן און זיעגרייך פערפלייצען דאָס גאנצע לאנד. אך, די ברעטער וועלען שוין אָבגערוקט ווערען.

ראובן. גליקליכער מענש! ער בעשאפט זיך בילדער און בערוהיגט זיך אויף זיי. ווייסט דו אָבער נישט, אז א פאָלקס־בעוועגונג דאַרף זיין ווי א וואסער, וואָס רייסט אוועק די ברעטער, וועלכע פערשטעלען איהם דעם וועג? ווען דאָס זאָל וואַרטען, ביז די ברעטער וועלען אוועקגענומען ווערען, קאָן עס דערווייליע ווערען צו א שטעהענדיגער, שטינקענדיגער בלאָטע. דאָס איז דאָס אי־דישע פאָלק געוואָרען הינטער די ברעטער, וועלכע דער משיח־גלויבען האָט איהם אויפגעשטעלט. דאָס קאָן עס ווערען הינטער דיין ציון־אידעע, אויב דו וועסט נישט געפינען גלייך און באלד א וועג, אויף וועלכען זי זאָל קאָנען אויסגעפיהרט ווערען. ווייסט דו, ווי דו קאָנסט זי אויספיהרען? זעהסט דו איבערהויפט איהר אויספיהרונג?

ליפמאן. יאָ, איך זעה די אויספיהרונג און גלויב אין איהר און איבערלעב זי טאָג־טעגליך מיט אלע גליעדער און אלע נערוועז...

ראובן. אָבער דאָס איז דאָך נאָר א פראזע!

ליפמאן. אָ, רעד נישט, לאך נישט! דו פערשטעהסט מיך. אָפט מאָל פיהל איך מיך, ווי די פערקערפערונג פון דעם טויזענד־

יעהריגען אידישען האפען, און איך פערגעה פון בײנקענים, און איך װײן װי א קינד. דו, ער, איהר אלע, האט מיך נאך קײנמאל נישט געזעהן. איך דריק צונויף די פויסטען, שפרײט פאנאנדער די הענד און רוף: זעלבסטשטענדיגקײט, זעלבסטשטענדיגקײט, זעלבסטשטענדיגקײט! איך זעה אין חלום אונזער אײגען לאנד, איך זעה עס אויפ'ן װאהר, און די פרעמדע ערד, אויף װעלכער איך טרעט, ברענט מיר מײנע פיס. און נישט נאר דא אונטער דעם דרוק פון האס און פאגראמען, נאר אפילו אין דער גרעסטער פרײהײט און גלײכהײט, אונטער די פרײנדליכסטע און ברידערליכסטע בעדינגונגען, פרעמד איז מיר די ערד און ברענט מיר מײנע פיס. די בעסטע גלײכבערעכטיגונג איז נישט קײן זעלבסטשטענדיגקײט. און נאר די זעלבסטשטענדיגקײט מוז זײן דער שכר פון אונזער פאלק פאר זײנע טויזענד־יעהריגע לײדען. א, מײן גרעסטע בײנקענים איז זי, און מײן ארבײט איז, צו מאכען דאס פאלק זעהן, װאס איך זעה, צו איבערלעבען, װאס איך איבערלעב, צו פיהלען, װאס איך פיהל, און צו װעלען, װאס איך װיל. דער מענש זאל אויפגעװעקט װערען אין דעם אידען, ער זאל מעהר קײן קנעכט נישט װעלען זײן, און דער איד זאל אויפגעלעבט װערען אין דעם שוין מענש־געװארענעם, אז די זעלבסטשטענדיגקײט פון זײן פאלק זאל איהם זײן טײערער װי אלץ אין דער װעלט. דאס איז מײן ארבײט. אין איהר ליעגט די גאראנטיע, אז דאס װאסער װעט נישט װערען קײן זומפּף, ביז װאנען די ברעטער װעלען אװעקגענומען װערען. און דו מאגסט דיר לאבען!

ר א ו ב ן. אומזיסט זאגסט דו עס. איך װעל פון דיר נישט לאכען, בעדױערען װעל איך דיך. דו בלאנדזשעסט, ברודער, און דו װעסט צו גאר נישט קומען. גיכער װעלען מיר דערװײל אבפּיהרען דאס װאסער פון הינטער דײנע ברעטער אין דעם גרויסען און ברײטען ים פון דער פעלקער בעפרײענדער און פעלקער פעראײניגענדער אידעע. און דער שכר פון דעם אידישען פאלק פאר זײנע טויזענד־יעהריגע לײדען — אויב דו װילסט שוין האבען אזא שכר!

— וועט זיין די בעדייטענדע און כמעט פיהרענדע שטעלונג אין דעם קאמפף פון דער מענשהייט פאר איהר בעפרייאונג. דאס איז דער גרעסטער שכר אין מיינע אויגען און די אידעלסטע היסטאָרישע גערעכטיגקייט. יאָ, ברודער, אונזער וועג איז אָפען, און אלץ גרעסער ווערען די מאסען, וועלכע טרעטען אויף איהם ארויף. אונזער זאך געווינט מיט יעדען טאָג, אונזער וואוקס קאָן נישט אָבגעהאלטען ווערען, און די גרעסטע הינדערנים שפרייזען מיר אריבער. מיר וואקסען מיט דער שטענדיגקייט, מיט וועלכער עס וואקסט א קויל שניי, וועלכע קויקעלט זיך אראָב א שנייעדיגען בארג, און ווער עם שטעלט זיך אונז אין וועג, איז צושמעטערט. דער סאָציאליזמוס וועט...

יעקעף (שפרינגט אויף). טפו, ימח שמו וזכרו! ביי מיר אין שטוב, האָב איך דיר, דאכט זיך, אָנגעזאָגט, זאָלסטו גאָר דאָס וואָרט נישט דערמאָנען. אלע צרות נעמען זיך פון איהם. ווען אידישע קינדער וואָלטען זיך אין איהם נישט געמישט, וואָלטען מיר פון קיין פאָגראָם נישט געוואוסט און פון קיין שום תוכחה. און ווערסט זעהן מיין וואָרט, אז מיר וועלען אונז אלע נעמען צו אייך און וועלען אייך עוקר זיין מן השורש, אז קיין זכר וועט פון אייך נישט בלייבען.

ראובן. הערסטו, טאטע, ווען דער פאָגראָם וואָלט נישט געוועזען קיין העסליכע זאך אָן און פיר זיך, וואָלט איך געזאָגט, אז דו האָסט איהם פאָלשטענדיג פערדיענט. און ווען דו וואָלסט מיר קיין טאטע נישט געווען...

יעקעף (נאָך היציגער). ווען איך וואָלט דיר קיין טאטע נישט געוועזען, וואָלסטו שוין ביי מיר לאנג געפוילט אין שאול־תחתיה. און איך זאָג דיר יעצט, אז דו זאָלסט זיך היטען, איך וועל נישט קוקען מעהר, וואָס דו ביזט מיין זוהן... (אין גרויסער אויפרעגונג.) אוים, זאָג איך דיר, אוים!

ראובן. צווישען אונז איז שוין לאנג אלץ אוים. און היינ

דיך נישט אומזיסט: פאר גרעסערע און שטארקערע פון דיר האבען מיר אויך קיין מורא נישט.

יעקעף. איך וועל דיר שוין בעוויזען, איך וועל דיך שוין אנלערנען...

מיניע. וואס דארפט איהר אייך קריגען? (צו ראובן'ען.) אך, מאלע וואס ער רעדט! — אז איך זאג גאר אנדערש: טאקי ליפמאן וועט אונז אריינברייגנען בשלום אין ארץ־ישראל און אויפ־בויען אונז דעם בית־המקדש, ראובן וועט גאר אין גאנצען אראב־ברייגנען משיח'ס צייטען. טאקי אלץ גוט. אבער דערווייליע וואס? דערווייליע וועט מען אונז דאך צו'הרג'ענען, אז קיין שריד און פליט וועט פון אונז נישט בלייבען. וואס איז מיר די פעולה, אז „עס וועט זיין“? דערווייליע אבער, דערווייליע?...

ליפמאן (אונגעדולדיג). דערווייליע... דערווייל!

ראובן. דערווייליע, מאמינקע? דערווייליע איז נישט גוט.

ר' משה (וועלכער איז שוין לאנג געשטאנען אנגעשפארט אן הער הרובע). דא שטעהען זיי, די חכמים, די אויפגעקלערטע און וואויל־געלערענטע, וועלכע האבען אראבגעזעצט גאט פון זיין כסא־הכבוד און ווילען אליין פיהרען די וועלט — דא שטעהען זיי מיט אפענע מיילער, פול מיט צונג, און ווייסען נישט וואס צו ענטפערען אויף אזא קליין ווארט ווי „דערווייל“, און נישט קיין ענטפער איז ביי זיי אויך אן ענטפער! ענטפערט — אדער געהט אין אל־די רוחות, אדער קערט אייך אום צו גאט!

ליפמאן. די פראגע, זיידע, איז ביי מיר קיין פראגע נישט. טויזענדער יאהרען האבען די אידען געליטען און אין איי־זערנער געדולד אריבערגעטראגען די שווערסטע צרות, און די דא־זיגע געדולד טאר אונז אויך ווייטער נישט פערלאזען, ביז עס וועט קומען דער גליקליכער סוף.

ר' משה. יא, טויזענדער יאהרען איז אונזער כח געווען אין אונזער גאט, און אונזער געדולד אין אונזער אמונה. איהר ווילט אבער אלץ טאן מיט מענשליכע הענד, אהן גאט און געגען

אונזער אמונה, דאָ האָבען מיר נישט נישט קיין כח און נישט קיין געדולד.

ליפּמאַן. דאָס זיינען גלאַט ווערטער, וועלכער דער אונ־פערשטאַנד הערט נישט אויף צו רעדען. און איך זאָג דיר, זיידע, אַן עמאַ דפזיזאַ זיינען מיר, אַ כאַפּ־לאַפּ־פאָלק. דאָס האָט אונז, דאַכט זיך, נאָך משה רבנו פאַרגעוואָרפען, און די גמרא האָט אויך אַזוי גע׳פּסק׳ענט וועגען אונז. אַן עמאַ דפזיזאַ, וואָס וויל נישט איינזעהן, אַז אַ לאַנד ווערט נישט אויפגעבויט איבער אַ נאַכט, און אַ פאָלק ווערט נישט אויפגעשטעלט אין איין טאָג. אייבּיגקייטען קענען מיר ליידען און שווייגען, אָבער ווי מען בעווייזט אונז אַ שטיקעל אויסוועג, פערלירען מיר גלייך די געדולד. און אָנשטאָט צו טאָן רוהיגע ארבייט, שטערען מיר מיט אונזער איילענים און אונזערע „דערוויילס“.

ר׳ משה. און איך זאָג דיר, אַפּיקורסים זייט איהר און גאָטעסלעסטערער. איהר נעמט נאָר משה רבנו און די גמרא אום צו לעסטערען. דאָס זאָג איך אייך. פערדאַרבּער זייט איהר, נישט קיין העלפער. צושטערער, נישט קיין אויפבויער. בלינדע זייט איהר, בלינדע! איהר טאַפּט אין דער פינסטערניס און מיינט, איהר זעהט אַ וועג. וואָס ווייסט איהר פון גלייך און קרום, פון גוט און שלעכט? וואָס ווייסט איהר, וואָס דער מאָרגען קאָן אייך ברייגנען? וואָס ווייסט איהר פון די סודות אין דעם גאַנג פון גאָט׳ס וועלט? איהר פּלאַנעוועט, און מאָלט גאָר אייערע פּלענער אויף זאַמד, וואָס דער קלענסטער ווינד קאָן איהם פערבלאָזען. איהר בויט, און אייערע געביידעס זיינען גאָר ווי אַ קיקיון דיונה, וועלכע איז איבער אַ נאַכט געוואָרען און איבער אַ נאַכט פער־שוואונדען. איהר טראַכט, און גאָט לאַכט. וועלכע ערבות קאָנט איהר געבען, אַז דאָס איז נישט אַזוי? און ווי קאָנט איהר גאָר נעמען אַזאַ אחריות פאַר׳ן פאָלק, וואָס וועט אַריינפאַלען נאָך אין אַ גרעסערען אָבּגרונד פון יאוש, ווען דאָס וועט איינזעהן, אַז נישט געפיהרט, נאָר פערפיהרט איז עס געוואָרען? אָ, איהר לצים! און

איך זאג אייך, אין גאט איז אונזער קראפט, און אין אונזער אמונה איז אונזער געדולד. מיר ווייסען, אז גאט שטראפט אונז, אז גאט וויל אונזערע צרות, און מיר זיינען זיי מקבל באהבה, ווייל מיר ווייסען אויך, אז אן אב הרחמן איז ער, און ער וועט מאכען א סוף צו אונזערע צרות, און ער וועט אונז אויפריכטען, און מיר פרעגען נישט. וואס וועט זיין דערוויל. ווי א פעלזען אין מיטען שטורמדיגען ים, געפייטשט פון ווינטען און רעגען און מורא'דיגע כוואליעס, שטעהען מיר. זיי ברעכען אב, זיי ברעקלען אב אונצעהליגע שטיינדלעך פון איהם, אבער ער שטעהט פעסט און ווערט אפילו נישט קלענער. ער לאכט פון זיינע שונאים און ווייס, אז די זון וועט דאך סוף כל סוף ארויס און וועט איהם אבטריקענען, דערווארעמען און דערפרעהען מיט איהרע שטראלען. אזוי איז דאס פאלק ישראל, ווען עס איז שטארק אין זיין אמונה און האלט זיך פעסט אן זיין תורה. דערפאר הער איך נישט אויף צו שרייען מיט'ן נביא: שובו בנים שובבים! קעהרט אייך אום, איהר פערבלאנדזשעטע און פערווילדעטע, איהר פערפיהרטע און פערפיהרער! קעהרט אייך אום צו גאט און זיין תורה! האלט פעסט אן אונזער אמונה! וזכותו יגן עלינו ובא לציון גואל!

מיניע. אמן, רבונו של עולם!

לעאן. זיידע, אזוי שיין האב איך דיך נאך קיינמאל נישט געזעהן. איך האב געקוקט אויף דיר און איבערגעלעבט א געדיכט.

ר' משה (קוקט איהם א ווײלע אן מיט פערואכטונג). טפו, איהר טויבע אויערען און פערשטאפטע הערצער!

ראובן. ריכטיג, זיידע, מיר קאנען דיך געניסען נאר מיט די אויגען, אבער נישט מיט די אויערען און נישט מיט'ן הארץ. וואס דו האסט דא געפרעדיגט, זיידע, איז די פינסטערנים אליין.

ר' משה. אהא, פינסטערנים, פאנאטיזמוס!... אך, וואס האב איך מיט אייך צו רעדען! אונזער קראפט איז עס און אונזער לעבען, אונזער געדולד און אונזער שטיצע אין דעם גאנצען לאנגען

און שווערען גלות — און דא קומען זיי, די לצים, און רופען עס פינסטערנים און גאט וויים וואס!

ראובן. יא, פינסטערנים איז עס, אראבגעבראכט פון די פינסטערע צייטען, ווען א חשך איז געלעגען אויף אלע פעלקער. און וויפיעל דו זאלסט נישט רעדען און ווי שיין דו זאלסט נישט רעדען, דיין קול וועט נישט געהערט ווערען. זיידע, דו טוסט מיר לייד — דיין צייט איז פאראיבער, דו ביזט צו שפעט געבארען געווארען. דיינע פרעדיגען וועלען קיינעם נישט אומקעהרען צוריק, ווען דו וועסט אפילו וויינען דערביי מיט די ביטערסטע טרערען. און נישט דערפאר, וואס מיר, די יונגע, די נייע מגידים זיינען געגען דיר און רעדען פון דיר אב דעם עולם. נאר דערפאר, וואס דאס לעבען איז געגען דיר. דאס לעבען, דאס אלמעכטיגע לעבען האט אוועקגענומען דעם עולם פון דיר אויף שטענדיג און אייביג. מיר, די נייע מגידים, פערזארגען איהם בלויז מיט א נייעם אינהאלט, מיט נייע געדאנקען און א נייעם גלויבען, מיט נייע הימלען און א נייער תורה.

ר' משה. וועה צו די אויערען, וועלכע הערען אזוינס

ראובן. יא־יא, עס איז נישט צו העלפען, און דו טוסט מיר לייד. זיידע, דו ביזט אן איינציגער און א לעצטער. די וועלט געהערט אונז, מיר...

ר' משה. דו ליינגסט! איך בין נישט קיין איינציגער און נישט קיין לעצטער, און די וועלט געהערט נישט דיר און וועט דיר נישט געהערען. אונזער גאט לעבט נאך און וועט נאך זיעגען איבער אלע אייערע אבגעטער. און „לא אלמן ישראל" — ישראל האט נאך געננוג פרומע אידען און וועט נאך האבען. מאריה דאברהם! ווען איך וואלט געוואוסט, אז איך בין דער איינציגער און דער לעצטער פרומער איד, וואלט איך לאנג געבעטען גאט, ער זאל מיך צונעמען פון דער זינדיגער וועלט. אבער דאס איז נישט אמת. און איך וועל נאך דערלעבען צו זעהן, ווי איהר וועט אלע קומען צוריק אין דעם שוים פון אונזער תורה, ווי איהר וועט אלע

נאך תשובה טאָן און וויינען און קלאָגען אויף אייערע שגיונות. איך וועל עס נאך דערלעבען, אָ, איך וויים עס! גאָט וועט מיר פערלייננערען מיינע יאָהרען, אויב דאָס דארף נאָך געדויערען. — דו גרויסער, שטארקער, אלמעכטיגער גאָט, בעווייז דיין קראפט, בעווייז זיי, אז דו לעבסט נאָך... (פון גאס הערט זיך א געלויף, א קלאפּעניס מיט טירען און לאָדען.)

מ י נ י ע. אָי, רבונו של עולם, וואָס איז שוין? וואָס איז שוין? (לויפט ארויס. ראובן, ליפּמאן, לעאָן קוקען ארויס פון די פענסטער, יעקעף לאָזט זיך אראב אויף א שטול.)

ר׳ מ ש ה (שטילער). יעצט איז דיין צייט, גאָטוניו־פאָטער, יעצט איז דיין צייט.

י ע ק ע ף. עס ציטערען מיר הענד און פיס, בנאמנות. (פון דרויסען ווערען צוגעמאכט די לאָדען; אין צימער ווערט האלב־דונקעל, דאָס ליכט דרינגט אריין פון די לאָדען־שפּאלטען און פון דער טיר.)

מ י נ י ע (לויפט אריין, מיט טרערען). וועה מיר נישט, עס האָט זיך שוין אנגעהויבען. אין דער ברייטער גאס..

י ע ק ע ף. אין דער ברייטער גאס?! וועה מיר נישט, אונזער קראָם! אונזער קראָם!

מ י נ י ע. ...און אויפ׳ן ברעג. צוויי אידען האָט מען דערטרונקען.

י ע ק ע ף. אין דער ברייטער גאס... וועה מיר נישט, אונזער קראָם! (אין גאס א פייפעריי, געגעבענע סיגנאלען.)

ר א ו ב ן און ל י פ מ א ן (לאָזען זיך צו דער טיר).

מ י נ י ע (אין טיר). וואָס איז? וואו לויפט איהר?

ר א ו ב ן. דו ווייסט דאָך. צו אונזערע פערטיידיגונגס־ארגאניזאציאָנען.

מ י נ י ע. אָי, קינדער, זיהן מיינע, איהר וועט נישט אוועקגעהן! איך וועל אייך נישט לאָזען! סיידען איהר וועט אריבערטרעטען איבער מיר.

יעקעה. לאמיר בעסער אלע לויפען צו אונזער קראם! וועה מיר נישט, אונזער קראם! לאמיר לויפען!

מיניע. וואס רעדסטו, משוגענער! וואס קראם! וועז קראם! — קינדער, איהר געהט נישט! זיהן מיינע, איהר בלייבט דא. מיט אייער מאמען בלייבט איהר.

ליפמאן. האלט אונז נישט אב, מאמע. מיר האבען אונז שוין אזוי אויך פערשפעטיגט. יעדע ווייטערע מינוט, וואס מיר בלייבען אויסעט, איז א פערברעכען געגען דעם כלל.

יעקעה. כלל! האסט געהערט ווערטער? כלל! דריי דערוואקסענע זיהן און מען זאל פון זיי קיין שום נוצען נישט האבען. כלל ליעגט זיי אלץ אין זינען. וועה מיר נישט, מיר וועלען דאך מוזען אוועקגעהן מיט א טארבע איבער די הייזער!

ראובן (רייסענדיג זיך דורך דער טיר). מאמע!

מיניע. איהר וועט נישט געהן, קינדער! סיידען איהר ווילט איך זאל שטארבען. איך וועל עס נישט אריבערטראגען מיט מיין געזונט. איך וועל פון זינען אראב. קינדער, האט רחמנות, איז אונז בעשערט גע'הרג'עט צו ווערען, איז אלע אין איינעם. אבער נאר אין איינעם. זיהן מיינע, געהט נישט! יעדע מינוט וועט זיך מיר דוכטען, אז איהר זייט שוין גע'הרג'עט געווארען, אז איהר וואלגערט זיך ערגעץ ארום צוקאליעטשעטע, צוטראטענע. אי, רבונו של עולם, רבונו של עולם!

ראובן. מאמע, עס געהט נישט. גיב מיר פריי דעם וועג.

מיניע. ארט דיך נישט, אז דיין מאמע זאל משוגע ווערען פאר שרעק? אז דיין מאמע זאל שטארבען פאר איינע איבער־קלערענים?

ליפמאן. מאמע, שטארק דיך און זיי א מענש. ווען דו וואלסט געוועזען א רעכטע אידישע מוטער, האסט דו אונז נישט געדארפט אבהאלטען, נאר פערקעהרט טרייבען, מיר זאלען נישט בלייבען זיצען אין דער היים. שטאלץ האסט דו געדארפט זיין און פרעהען האסט דו דיך געדארפט, וואס מיר געהען מיט אזא פרייעם

הארץ. לאז, מאמע, אונז געהן, און זיי שטארק און מוטיג און וויים, אז: קאנען מיר נישט לעבען ווי מענשען, דארפען מיר קאנען שטארבען ווי מענשען!

מיניע (ברעכט אויס אין א יאמער און לאזט אב דעם וועג).

ראובן און ליפמאן (איילען אוועק).

יעקעף (שרייט זיי נאך). קינדער! גזלנים!

מיניע (כליפענדיג). וועה איז מיר, ווינד איז מיר!

ראובן (ערשיינט אין טיר). אויב איהר האט מורא צו בלייבען אין דער היים, קאן איך אייך זאגען, וואו צו בעהאלטען זיך. אין גרויסען וואלד, ביי א פינף הונדערט שריט רעכטס פון הערשעל דעם שמיעד, וועט איהר אנטרעפען אויף דאס הייזעל פון וואלד־שומר. זאגט איהם, אז איך האב אייך געשיקט. ער וועט אייך שוין גוט בעהאלטען. צו אייך וועלען מסתמא אונטערקומען א סך שרעקעדיגע אידען. דארטין וועט איהר קענען אלע רוהיג זיצען און — שרעקען זיך. (פערשווינדט.)

יעקעף. גזלנים זיינען דאס, נישט קיין קינדער. וועה מיר נישט, וועה מיר נישט, איבער די הייזער וועלען מיר אוועקגעהן, איבער די הייזער.

מיניע. אי, גאטוניו, זאל איך זיי כאטש נאך האבען לעבעדיגע!

ר' משה (נעמט זיין שטריימעל פון דעם גלעזער־שאנק און טוט איהם אן איבער דער יארמעלקע). נו, יעצט געה איך אויך.

מיניע. וואו? וואס?

ר' משה. צו מיין ארגאניזאציאן.

יעקעף. ווי הייסט? ווי הייסט? משוגע, בנאמנות!

ר' משה. דו ווייסט גאר נישט פון מיין ארגאניזאציאן? מערקווירדיג? — (שארף.) אין שול געה איך. דאס איז מיין ארגאניזאציאן. די שול מוז בעשיצט ווערען און די ספרי־תורות מוזען בעשיצט ווערען.

יעקעף. איז ער דער בעשיצער!

ר׳ משה. קום, זיי דו עס.

מיניע. וואס רעדט איהר, שוועד, איז עס פאר אייערע יאהרען און אייערע כחות?

ר׳ משה. דו ביזט יינגער און שטארקער, קום מיט.

מיניע. סיידען טאקי. מעהר נישט טאקי, ווי איך און איהר. מיר דארפען טאקיביידע א סך האבען. איין קלאפ און מיר זיינען פארטיג.

ר׳ משה. דער וועניגער, אידענע, וועסט מיך נישט אב־האלטען. איך האב יעצט עפעס אבגעלערנט פון די דארטין, פון די אוועקגעגאנגענע. אידען, אידען, קאנען מיר נישט לעבען ווי אידען, טא זאלען מיר שטארבען ווי אידען! אין שול קומט! נישט אבהאלטען זאלט איהר מיך, נאר געהן זאלט איהר מיט מיר. נישט בעהאלטען זאלט איהר אייך, נאר אין שול זאלט איהר געהן, איינצושטעהן פאר אונזערע רייניגקייטען, זיי זאלען נישט בעשמוצט ווערען פון טמא הענד. — אוועק פון מיין וועג, איך זאל דיך נישט שעלטען!

מיניע (טרעט אב א צובראכענע).

לעאן. זיידע, איך האב מורא, אז דו וועסט זיין אליין אין שול, און ווען מען וועט בעפאלען די שול, וועסט דו די ספרי־תורה׳ס קיין טובה נישט טאן און דיר וועסט דו ברייגגען דעם טויט.

ר׳ משה. אליין וועל איך זיין אין שול? — אהא, איך בין דער איינציגער און דער לעצטער! הא־הא־הא. — אליין וועל איך זיין! א, ניין! איך וועל מיך מעהר נישט שעמען, וואס פון מיינע אייגענע קינדער וועט דארט קיינער נישט זיין.

לעאן. הלואי! איך ווינש דיר, זאלסט דארט נישט זיין אליין, וועט דיין לעבען זיין אין א קלענערער סכנה.

ר׳ משה. וואס דארפסטו עס מיר ווינשען? קום בעסער גלייך מיט.

לעאן. בלייב דא, און איך וועל איינשטעלען מיין לעבען...

ר׳ משה. האדיע רעדען! ווען דו וואלסט געגאנגען מיט

מיר, וואלט איך פערשלאָסען די טיר אונטער דיין נאָז און וואָלט דיך נישט אריינגעלאָזט. דו ווילסט מיך בעשיצען, נישט די תורה, אן איבעריגער וואָלסטו געווען אין גאָט'ס חיל, א מחלל השם אונטער מקדישי־השם. בלייב, וואו מען קען דיך! אין וואלד בעהאלט דיך און שרעק דיך מיט די שרעקעדיגע. דו, די האָסט דעם שרעק גאנץ עהרליך פערדיענט. (מאכט א בעוועגונג צו דער טיר.)

מינִיע. שווער! שווער!

יעקעף. גאָרנישט, מען זוכט זיך עפּעס אויס זאכעניסען.

ר' משה. דו זאָלסט גאָר שווייגען, כדי אין מיין לעצטער מינוט זאָל איך נישט דאנקען גאָט, וואס נישט דו וועסט מיר צומאכען מיינע אויגען. — אָ, זינדיגע, זינדיגע! איהר ווייסט גאָר נישט וואס פאר א טאָג עס קאָן היינט ווערען. א לעצטער טאָג יום־טוב איז היינט ביי אונז, און ער קאָן אָן ערסטער ווערען ביי אונזער גאָט. גאָט'ס געטרייע וועלען מקדיש השם זיין, און באלד וועלען פערבלאָנדזשעטע קינדער אומקעהרען זיך צוריק צו זייער פאָטער, פערשטאָפּטע הערצער וועלען ווערען צוריק אמת'ע אידישע הערצער, און שוואכע און אָבהענגדיגע וועלען ווידער שטארק ווערען אין זייער גאָט. — היינט איז דיין צייט, גאָט, היינט איז דיין צייט! (געהט אוועק.)

מִינִיע (ברעכט אויס אין געוויין אויף דאָס ביי). וואס פאר א טאג היינט איז, גאָט, וואס פאר א טאָג! וואָלט איך איהם בעסער נישט דערלעבט, רבונו של עולם!

לעאָן (ווי פאר זיך). א טאָג פון א גרויסער אָברעכנונג.

יעקעף. אלערליי זאכעניסען זוכט מען זיך אויס, און אויף וואס מען דארף איז נישטאָ קיין מענש. — וועה מיר נישט, וואס טוט מען? וואס העבט מען אָן צו טאָן? (קוקט אויף לעאָנ'ען.) וועה מיר נישט, אונזער קראָם! מיר וועלען דאָך בדיל הדל ווערען... וואס טוט מען, וואס העבט מען אָן צו טאָן?

לעאָן (גראָב). ווילסט פון מיר אן ענטפער?

יעקעף. אדרבא, גיב אן עצה. גיב!

לעאָן. לויף און פערטיידיג די קראָם. נעם א שטעקען, נעם א בעזים, נעם אן אלטע הושענא און פערטיידיג זי, דיין היילינגטום, דיין נשמה.

יעקעף. וואָס? ! לצנות טרייבסטו פון מיר, לצנות? ביי מיר גיסט זיך בלוט פון די אויגען און דו טרייבסט גאָר לצנות!

לעאָן. איך מיין עס אָהן שפּאס. ווען די קראָם איז דיר אזוי איבער אלץ...

יעקעף. הער אויף מיט דיינע לצנות, זאָג איך דיר, הערסט? וועסט זעהן, ווי עס וועט זיך לעבען אָהן דער קראָם, וועסטו וויסען, ווי לצנות צו טרייבען, וועסטו וויסען!

לעאָן ניין. נישט פון לצנות, נאָר פון מיר אליין. מיך אליין וויל איך פערלאכען. ווי בלינד איך בין געוועזען! ווייל איך האָב דיך שטענדיג געהאט פאר מיינע אויגען, האָב איך דעם זיידען נישט בעמערקט און מיינע ברידער. ווייל איך האָב דיך שטענדיג געהאט פאר מיינע אויגען, ביזט דו ביי מיר געוואָרען דאָס גאנצע אידישע פאָלק, און עס האָט מיר געעקעלט פון איהם.

יעקעף. וואָס ווילסטו, וואָס? וואָס האָסטו דיך אָנגעזעצט? עס גיסט זיך פון מיר אזוי אויך גענוג בלוט!

לעאָן. וואָס וויל איך, וואָס? מתודה זיין מיך וויל איך, מיין הארץ אויסרעדען, מיין כעס אויסגיסען...

יעקעף. ווי געפעלט דיר עפּעס, קרוינעלעך! — אויף מיר ווילסטו אפשר אויסגיסען דיין כעס?

לעאָן. אויף דיר, יאָ, אויף דיר! ווייל דורך דיר האָט מיך אָבגעעקעלט פון דעם גאנצען אידישען פאָלק. דאָס האָט ביי מיר אויסגעזעהען קליינליך אזוי ווי דו, קליינליך מיט קליינ־טשינקע גראָשען־אינטערעסען, אָהן א הארץ, אָהן א נשמה, אָהן א ווילען און א שטרעבען צו עטוואָס העכערען, אָהן כח צום לעבען און אָהן מוט צום שטארבען. און איך האָב עס געהאסט פון פולען הארצען! איך האָב געזעהן צו פערשרייען אין מיר יעדע עראינערונג, אז איך בין א איד. אלץ, וואָס איך האָב געהאט

אין מיר פון דעם אידען, פון דיר, האָב איך גענזעהען אויסצו־ווארצלען פון מיר, פערגעסען עס, פערניכטען עס. בעפרייען האָב איך מיך געוואָלט פון דיר, פון מיר...

יעקעף (וועלכער האָט איהם גאָר נישט צוגעהערט). ווענסטו אויפהערען? תנא־ברא מיינער! אקוראט ווי עמיצער וואָלט איהם געהערט. האָט זיך צו׳דרש׳נט!

לעאָן (קוקט איהם אָן מיט פעראכטונג). אָ, דו... אונגליקס־מענש!

מיניע (וויינענדיג). וואָס פאר א טאָג היינט איז, רבונו של עולם, וואָס פאר א טאָג!

יעקעף. וואָס העבט מען אָן צו טאָן, ווייס איך נישט! מיין קאָפּ צופּלאצט מיר אויף שטיקער... און וואָס זיצען מיר דאָ? מיר ווארטען, ביז מען וועט קומען צו אונז?

מיניע. זאָל מען קומען, זאָל מען ברעכען, זאָל מען הרג׳ענען — מיר איז שוין אלץ איינס.

יעקעף. ביזט דאָך משוגע ווי דיינע זיהן, ביזט דאָך! ווילסט אפשר אויך מתודה זיין זיך, דיין הארץ אויסרעדען.

מיניע. אָ, איך האָב מיך שוין מתודה געוועזען און מיין הארץ אויסגערעדט. מיין גאנץ לעבען מיט דיר און נאכדעם מיט די אויסגעוואקסענע קינדער איז נישט אוועק א טאָג, וואָס איך זאָל נישט אויסרעדען מיין הארץ. אין מיר האָב איך גערעדט, ווייל איך האָב נישט געוואָלט, מען זאָל הערען, און האָב נישט געהאט פאר וועמען. אָבער גאָט האָט שוין געהערט. ער איז שוין געוועזען מיט מיר אומעטום: אי אין קיך, אי אין שטוב, אי אין קראָם. ער ווייס מיין הארץ, און מעהר דארף איך נישט.

יעקעף. זאָל דיר זיין נענוג צו רעדען, מיין צדקניות, און לאָמיר מאכען, מיר זאָלען אוועקגעהן, וואו ראובן האָט געזאָגט. מען דארף אוועקנעמען דיין ציערונג, דאָס זילבער דארף מען נעמען. מיר וועלען פערשליעסען די שטוב און אוועקגעהן. און ממה נפשך: וועט מען נישט אָנפאלען אויף אונזער שטוב, איז

דאָך אַ ודאי דאנקען גאָט; וועט מען יאָ אַנפאלען, טאָ זאָלען מיר כאָטש בלייבען גאַנץ און דאָס ביסעל גאָלד און זילבער זאָל אונז כאָטש בלייבען.

מיניע. זעהר פיין.

יעקעף. טיק ריהר זיך, טיק שטעהט דאָך אויף, טיק טו עפּעס!

מיניע (העבט זיך שווער אויף פון איהר זיץ. עס קלאַפּט אין טיר).

יעקעף (מיט אַ דערשראָקענער שטימע). שאַ, דאכט זיך, אז מען קלאַפּט אין טיר. (עס ווערט שטאַרקער געקלאַפּט.)

אַ פרויענ־שטימע. עפענט אויף. איך בין עס. אידע!

מיניע. אידע? (געהט ארויס.)

לעאָן (גיט זיך אַ לאָז צום פאָרהויז און בלייבט שטעהן אין טיר).

יעקעף. אַ בעלנות פון איהר צו קומען אין אַזאַ צייט, בנאמנות.

מיניע (קומט אַריין מיט אידע'ן, וועלכע איז אָנגעטאָן אין אַ קאָסטיום פון אַ רויטען קרייץ־שוועסטער מיט אַ שוואַרצען צלם אויפ'ן האַלז).

אידע (גיט לעאָנ'ען די האַנד און האַלט איהם אַזוי די גאַנצע צייט). גוט, וואָס דו ביסט דאָ, לעאָנטשיקעל. — ווי דונקעל! — דעם פעטער זעה איך שוין. — וואו איז דער זיידע? וואו איז ראובן? וואו איז ליפמאן?

מיניע (מיט טרערען). זיי זיינען זיך אַוועק. ראובן און ליפמאן האָבען זיך זייערע אָרגאַניזאַציאָנען, און דער זיידע האָט זיך זיין אָרגאַניזאַציאָן — זיין שול.

יעקעף. וואָס טוט זיך עפּעס? דערצעהל דאָך, זאָג דאָך. ביזט אפשר געוועזען אויף דער ברייטער גאַס?

אידע. ווער קאָן יעצט דורכגעהן די ברייטע גאַס?

יעקעף. אַי, וועה איז מיר! אַי, וועה איז מיר!

אידע. עס איז שוין אָבער אריבער אויפ'ן ברעג און אין

דער אונטערגאס און אין דער לאנגער גאס. איך האב מורא, אז עס וועט באלד דערגעהן צו אייער גאס. ווען נישט מיין פרום־קריסטליכער אנצוג, וואלט איך גאר נישט געקאנט דערגעהן צו אייך.

יעקעף. א וואו! מיניע, דו הערסט? מיניע, שנעל! וואס שטעהסטו? ריהר דיך, טו עפעס!

מיניע (פערדראסיג). טיק ריהר דיך, טיק טו. וואס קאמאנדעוועסטו? (הערבט אן צוזאמענצונעמען די לעפעל מיט די גאפלען פון טיש.)

יעקעף (פאלט אויף א שטול). אי, עס ברעכען זיך מיר אונטער די פיס. בנאמנות.

אידע. וואס ווילט איהר דען טאן? איהר ווילט דען וואוהין אוועק?

מיניע. איך ווייס? ראובן האט אנגעוויזען אן ארט, וואו צו בעהאלטען זיך. אקוראט, עס איז פאראן וואו צו בעהאלטען זיך פון גאט. פון איהם איז ניטא קיין בעהעלטענים. זיין דונער קאן טרעפען אומעטום. — אך! — וואס הערט זיך עפעס ביי אייך? וואו זיינען אייערע?

אידע (לאכט אב פערלעגען).

מיניע (פערוואונדערט). וואס איז, וואס?

אידע. הלואי אויף אלע אידען געזאגט געווארען.

לעאן (קוקט זיך אין איהר שארף איין).

אידע (שאקעלט איהם צו מיט'ן קאפ און ווייזט אן אויפ'ן צלם). או־הום!

לעאן (שעפטשעט שארף ארויס). אונמעגליך!

מיניע (לאזט אלץ ליגען און איילט צו צו אידען). אידינקע, איך פערשטעה נישט אויף שטום־לשון. וואס איז מיט אייך אזוינס געשעהן?

אידע. א בעקאנטער... קריסט האט אונז צוגענומען צו זיך.

יעקעף. מיניע, מיניע, שטעה נישט און רעד נישט. וואו

זיינען די שליסעלעך? האָסטו די שליסעלעך? (שטופּט זיך מיט איהר אַרוים פון דער טיר.)

לעאָן (שנעל, מיט אַן איינגעהאַלטענער שטימע). ווי אַזוי האָט איהר עס געקאָנט טאָן?

אידע. ווי הייסט, ווי אַזוי?

לעאָן. אונמעגליך! אונמעגליך!

אידע. דו זאָלסט עס זאָגען? איך פערשטעה דיך נישט. מיר זיינען געגאַנגען ביז צום סוף פון דיין לעהרע. מיר זאָלען אונז אַסימילירען — איז עס נישט די בעסטע אַסימילאַציאָן, ווען מיר נעמען אָן דאָס קריסטענטום?

לעאָן. ביז צום סוף קאָן נישט דערגאַנגען ווערען, ווייל מיר קאָנען דאָס קריסטענטום נישט אָננעמען, ווייל מיר גלויבען נישט. דאָס וואָלט געווען צבועצסטווע!

אידע. גלויבט דען יעדער „אַסימילירטער", אַז ער האָט ווירקליך אויפגעהערט צו זיין אַ איד? צבועטשעט ער דען נישט? ניין, לעאָן, מיין טאַטע איז גערעכטער. אַ האַלבען וועג געהן איז אונזין. מיר גלויבען נישט איבערהויפּט און בייטען אַ שלעכטע פאָרם פון נישט־גלויבען אויף אַ גוטע, אַ רוהיגע. און ווען עס וועט זיין מעגליך, וועלען אונזערע קינדער זיין גלויביגע קריסטען. דער שריט האָט געמוזט געטאָן ווערען. — איך פערשטעה דיך ווירקליך נישט.

לעאָן. אונזערע וועגען, אידע, זיינען זיך צוגאַנגען. אָבער וויט, גאַנץ וויט. רעכטס און לינקס זיינען מיר. איך בין היינט נישט מעהר דער לעאָן צבי פון נעכטען.

אידע. רעד מיר קלאָרער. שרעק מיך נישט, לעאָנטשיק!

לעאָן. וואָס איז גרעסער און עהרליכער, אידע: זעלבסט־פערלייגנונג אָדער זעלבסט־בעפרייאונג? זעלבסט־פערניינונג אָדער זעלבסט־בעיאָהונג? איך בין געגאַנגען דעם וועג פון זעלבסט־פערלייגנונג און זעלבסט־פערניינונג, און דאָ אַרום מיר זיינען געגאַנגען אידען דעם וועג פון זעלבסט־בעפרייאונג און זעלבסט־

בעיאָהונג, אידען פול קראפט, פול לעבען, פול מוט, אידען מיט א שטארקען ווילען און א ריזיגען גלויבען...

אידע. ווער? אפשר דיין טאטע?

לעאָן. לאך נישט, אידע. פערזועה נישט דורך מיין קליי־נעם טאטען מיין גרויסען זיידען און מיינע גרויסע ברידער.

אידע. וואָס איז מיט דיר? איך פערשטעה דיך נישט מעהר?

לעאָן. אך, ווען דו וואָלסט איבערגעלעבט, וואָס איך לעב היינט איבער.

אידע (נעמט איהם ארום און לאסצעט איהם). קום צו זיך, לעאָנטשיק. דו וועסט דאָך געהן מיט מיר איין וועג.

לעאָן. אונמעגליך מעהר. דיין שריט וועל איך קיינמאָל ניט מאכען. היינט בין איך ווייטער פון איהם ווי אלע מאָל.

אידע. לעאָן, וואָס רעדסט דו? ווי קענסטו אזוינס זאָגען? אין דעם נאָמען פון אונזער ליעבע, לעאָן...

לעאָן. וועסט דו דיך מוזען אומקעהרען צוריק.

אידע. פאר קיין פאל נישט! דאָס איז פערריקטהייט.

לעאָן. אידע, אין דעם האלב־דונקעל פון אונזער צימער זעה איך דאָך, אז דער קאָסטיום פון א רויטען־קרויץ־שוועסטער קליידט דיר אויסגעצייכענט. איך האָב דיך שוין לאנג אזוי שיין נישט געזעהען. דאָס האלב־דונקעל נעמט ארום דיין גאנצע ווייסע געשטאלט אזוי געהיימניספול און גיט צו צו דיין געזיכט גאָר א בעזונדער חן. ווען איך וואָלט דיך נישט געליעבט ביז יעצט, וואָלט איך מיך יעצט אין דיר פערליעבט...

אידע. רעד מיר נישט יעצט קיין זיסיגקייטען.

לעאָן. נישט זיסיגקייטען, נאָר ביטערקייטען וויל איך רעדען. איך וויל דיר זאָגען, אז ביי מיין גאנצער גרויסער ליעבע צו דיר, וועל איך דיין שריט נישט מאכען. איך שטעה יעצט אי־בערהויפט אויף א מיטען וועג. אָבער אין דיין זייט וועל איך גע־ווים נישט אוועק. — אידע, א קנעכט בין איך געוועזען מיט קנעכ־

טישע געדאנקען. דער שוואכסטער בין איך געוועזען און האָב מיך געמאכט פאר דעם שטארקסטען. ווייל אידען זיינען פעראכט, האָב איך אויפגעשטעלט א טעאָריע, אז מיר זיינען נישט מיר, אז מיר טאָרען נישט זיין מיר. ווייל אידען זיינען צו שפּאָט, האָב איך אויך נאָר דאָס קליינע און קליינליכע געזעהען, דאָס נידריגע און געמיינע. אַלץ, וואָס אידיש, איז געוועזען שלעכט אין מיינע אויגען, שלעכטער נאָך, ווי אין די אויגען פון די פרעמדע. איך האָב גע'חנפ'עט די פרעמדע. איך האָב מיך ערנידעריגט און אויפגעהויבען דאָס ערנידעריגען־זיך אויף אַ פּאָהן, אַלס דאָס העכסטע ציעל און שטרעבען. אידע, מיר האָבען געזינדיגט געגען דעם אידען, און בעליידיגט, פערניכטעט דעם פרייען מענש אין אונז!..

א י ד ע. אָ, רעאקציאָן! רעאקציאָן! ווער האָט דיך איבערגערעדט? דער זיידע, דער פאַנאַטישער מגיד? אָדער ליפּמאַן דער פאנטאזיאָר, אָדער ראובן דער נאציאָנאַל־אידישער וועלטאיבערקעהרער? אויף אַזעלכע הינערשע פיסלעך איז געשטאנען דיין גאנצע לעהרע? האָט דיך דער פּאָגראָם אזוי איבעררראשט? — לעאָן! לעאָן!

מ י נ י ע (קומט אריין ביי די לעצטע ווערטער). אידע, מיר געהט פון קאָפּ נישט ארויס. עפּעס מיט אייער בעהאלטעניס איז נישט גלאט. עפּעס האָסטו מיר מאָדנע געלאכט. (קוקט זי שארף אָן און ציהט די ווערטער.) זאָג מיר דעם אמת...

א י ד ע (ענטשלאָסען). יאָ, דער טאַטע, די מאַמע, מיר אלע האָבען אונז אָנגעגעבען אין שמד.

מ י נ י ע (כאַפּט זיך פאר דער ברוסט און דאַן פאר'ן קאָפּ). אָי! אָי, אָי! (הערבט אָן צו פאלען.)

ל ע אָ ן (כאַפּט זי אונטער).

י ע ק ע ף (קומט אריינגעלאָפען מיט פערשיעדענע פעקלעך אונטער די אָרעמס און אין די הענד). וואָס איז? וואָס איז?

מ י נ י ע (מיט אַ בענומענעם קול). זיי האָבען זיך אָנגעגעבען אין שמד. אָי! אָי, אָי!

יעקעף. אין שמד? אַי, ווען מיר נישט! אַי, ווען מיר נישט! (עס העבען ביי איהם אָן צו פאלען די פעקלעך פון די הענד.)

אידע (מיט אַ חניפה'שען טאָן). איהר ווייסט דאָך: קנאַפּע אידען זיינען מיר שטענדיג געוועזען, וואָצו זאָלען מיר נאָך ליידען פון פּאָגראָמען? מילא, אז סיי ווי סיי גוים, זאָלען מיר שוין זיין אמת'ע גוים און מעהר קיין אידישע צרות נישט האָבען. יעצט זיינען מיר לכל הפּחות זיכער: דער גלח איז ביי אונז אין שטוב און...

יעקעף. אַי, ווען מיר נישט! אַי, ווען מיר נישט!...

מיניע. איז וואָס ביזטו געקומען אהער? בעריהמען זיך מיט דיין גלח און דיין זיכערהייט? פערגרעסערען אונז די צרות? מאַכען אונז אַ טויט? אַי, דאנקען גאָט, וואָס דער שווער איז אוועקגעגאנגען! ער וואָלט געשטאָרבען גלייך אויפ'ן אָרט, ער וואָלט עס נישט אריבערגעטראָגען. וואָס פאר אַ טויט ער זאָל היינט נישט שטארבען, אַי, דעם שווערסטען און שרעקליכסטען, וועט ער אליץ זיין זיסער, ווי דער טויט, מיט וועלכען ער וואָלט דאָ יעצט געשטאָרבען. אַי, אַי, אַי! — (אין ווילדען כעס.) ארויס! ארויס פון מיין שטוב! ארויס, זאָג איך דיר! (גאנץ היסטעריש.) ארויססס! (ווערט היסטעריש.)

יעקעף. ארויס! טאַקי ארויס! (מיט לעאָנ'ען צוזאמען לעגט ער אוועק מיניע'ן אויפ'ן קאנאַפּע. זיי קנעפּלען אויף איהר יאַקע, גיבען איהר איין טראָפּען, וועלכע לעאָן נעמט ארויס פון גלעזער־שראַנק.)

אידע (געהט גאנץ פערלאָרען צו דער טיר).

מיניע (ווערט רוהיגער און געהט איבער אין שטיל כליפּען).

אידע (שטיל). לעאָן.

לעאָן (ווינקט איהר צו מיט דער האַנד). גיה יעצט!

אידע (קוקט איהם אָן אַ ווײַלע מיט אַ צוקענדיגען געזיכט און געהט ארויס).

מיניע (ווערט אַלץ רוהיגער).

יעקעף (העבט אָן צוזאמענצונעמען די פעקלעך — אַ ווייטער גערויש פון פיעלע שטימען. אַ גרויס געלויף אין גאַס).

יעקעף. אָי, אָי... אָי. מיר דוכט... אָי, איך וועל שטארבען פאר שרעק, בנאמנות... אָי, מען איז שוין ביי אונז אין גאַס. מיניע! מיניע! וואָס טוען מיר?

מיניע (זעצט זיך אויף).

לעאָן. מיר בלייבען אין דער היים. וואוהין קענסט דו מיט איהר ענטלויפען יעצט?

מיניע. איז זי שוין אוועקגעגאנגען?

לעאָן. יאָ, מאמע.

מיניע. און דו, דו געהסט נישט נאָך איהר? דו וועסט דיך נישט...?

לעאָן. ניין, מאמע.

מיניע (נעמט ארום זיין קאָפּ און קוסט איהם). בין איך יעצט ווידער אויף די פיס, יעצט קאָן איך געהן, ווי ווייט איהר ווילט. — נעם, יעקעף, די פעקלעך, איך וועל נעמען מיין זוהן.

יעקעף (קלייבט די פעקלעך). אָי, וועה מיר נישט! אָי, וועה מיר נישט! מיר זאָלען זיך נאָר קענען אריבערכאפען די גאס בשלום. איך וועל מוזען די פעקלעך בעהאלטען ערגיץ אין הויף. אָי, וועה מיר נישט! אָי, וועה מיר נישט! (געהען אוועק, מיניע אנגעשפארט אָן לעאָנ'ען.)

צווייטער אַקט.

ערסטע סצענע.

אין שול. — אין מיטען די בימה מיט איהרע ביידע אַרויפגייונג פון פאָרנט און פון הינטערגרונד; צו איהר זיינען צוגעמאַכט ביינק, פאר וועלכע עס שטעהען איניגע סטענדערס. לינקס דער אָרון קדש, מיט אַ הויכען אַרויפגאַנג, אונטען דער עמוד, אויף וועלכען עס שטעהט אַ גרויסע זילבערנע מנורה מיט ברענענדיגע סטעאַרין־ליכט. דער עמוד איז איבערגעדעקט מיט אַן אַלטען אָבגעריבענעם סאַמעטענעם טישטוך, דער ארון קדש איז פערהאַנגען מיט אַ פּרכת, אויף וועלכען עס איז אויסגעלעגט מיט גילדענע שניר אַ גרויסער מגן דוד, און אַ כפּרת, אויף וועלכען עס זיינען אויסגענעהט מיט גאָלד און זילבער און פליטערלעך צוויי לייבען, וועלכע האַלטען אַ קליינעם מגן דוד. — לינקס און רעכטס פון דעם ארון קדש ציהען זיך לאַנגע העל געפארבטע ביינק מיט הויכע וועגטלעך און מיט סטענדערס פאר זיי, און צו צוויי הויכע פענסטער פון ביידע זייטען. אין הינטערגרונד דריי הויכע פענסטער און לאַנגע ביינק אָהן וועגטלעך מיט לאַנגע טישען פאר זיי; נישט ווייט פון דער רעכטער וואַנד שטעהט אַ גרויסער זייגער אין אַ קאַסטען. אין דער רעכטער וואַנד איז די גרויסע טיר; לינקס און רעכטס פון איהר צוויי גרויסע, הויכע קאַכעלנע הרובעס. אויבען די פענסטער פון דער ווייבערשער אַבטיילונג.

צוויי בטלנים, איינער גרויס און דיק, דער אַנדערער קליין און דין, זיצען אויף דער בימה־באַנק געגען אָרון קדש איבער זייערע סטענדערס, אויף וועלכע עס ליגען גרויסע גמרות, און שאָקלען זיך און זינגען־אונטער דעם גמרא־ניגון, אָהן וועכטער. ביידע אָרום דרייסיג און זעהר אָרם אָנגעטאָן.

דער דינער (מיט'ן גמרא־ניגון). ווייסט איהר, וואָס איך וועל אייך זאָגען? איך בין אויך הונגעריג!

דער דיקער (מיט דעם זעלבען ניגון). און אז איהר זייט הונגעריג, היינט וואָס זאָל איך שוין זאָגען. אז איהר זייט הונגעריג איין מאָל, בין איך הונגעריג זיעבען און זיעבציג.

דער דינער. אַן אחרון של פסח אביסעל, נ־נו!

דער דיקער (מיט'ן ניגון). דאָס טעג'ע איך דאָך.

דער דינער. איך ווייס, איך בין נישט קיין שטאַרקער עסער, און אַ מאָל געניגט מיר אַ פת חרבה מערב שבת לערב שבת, אָבער אזוי נישט עסען ווי היינט...!

דער דיקער. וואָס דאַרפט איהר מעהר, שטענדיג פלעג איך מיך אחרון של פסח אזוי אָנעסען, אז איך, פערשטעהט איהר מיך, אז איך פלעג שוין זיין זאט די גאַנצע וואָך נאָך פסח און האָבען אַ שפּאַרענים אין די זייטען! קודם כל פלעג איך ארומגעהן מיט מיין בעל־הבית און זיינע כיבודים. די משפחה איז ביי איהם אָהן עין הרע גרויס — דאָס איז דאָך עפּעס שלמה פעשעלים! — און עסען איז אומעטום פאַראַן כיד המלך — אלע, אַ חוץ זייער שאָדען, אויף אלע אידישע קינדער געזאָגט געוואָרען! — פלעג איך טאַקי עסען. אָבער טאַקי עסען! וואָס וועל איך זשאַלעווען? זייערס? האָב איך טאַקי נעגעסען! גאָרנישט דורכגעלאָזען. און נאָכדעם, ערשט שפּעט ארום נאָך מיטאָג, אז מען פלעגט קומען אהיים, פלעגט זיך ערשט אָנהויבען די גרויסע אכילה, פערשטעהט איהר מיך, די גאַנץ גרויסע אכילה. מען פלעגט אריינעסען און אריינטרינקען ביז מנחה, פערשטעהט איהר מיך — מנחה פלעגט מען דאַווענען אין עסען, און אזוי מעריב אויך — און טאַקי עסען, פערשטעהט איהר, ביז אַ שטיק אין דער נאַכט, און טאַקי שוין אָנהעבען מיט'ן חמץ, מיט אַ פרישינקער, וואַרימינקער בולעטשקע...

דער דינער (קרעכצט אָב). וואָס איז פאַראַן צו רעדען? היינט אָבער איז געוועזען אַ כאַפּענים אויף אלעמען...

דער דיקער. היינט? זאָל עס נישט צוגעקומען ווערען!

פון אין־כבודים־געהן איז דאך נישטא וואס צו רעדען — מען האט דאך מורא געהאט א פוס ארויסצושטעלען אין גאס. און עסען האט מען געגעסען מיט אזא „בחפזון“, אז דאס „בחפזון“ פון די אידען אין מצרים איז געווען א הונד געגען איהם. קודם כל איז נישט געווען, וואס מען דארף עסען מיט לעפעל, ווייל די לעפעל זיינען זילבערנע און מען האט זיי ...לים געוועזען מן העין. האב אייך אלדע איך וויים וואס, האט בעסער הילצערנע לעפעל און גיט מיר אהער א גוטינקע סוף, א בארשטש, אז עס זאל געהן פון איהם א חיות אין אלע גליעדער, מיט'ן בארשטש־פלייש. אז עס זאל... פערשטעהט איהר מיך... נישט אזוי, וואס?

דער דינער. יא־יא!... מיינט איהר טאקי, אז עס וועט זיין א פאגראם?

דער דיקער. און אז עס וועט זיין א פאגראם, איז וואס? דארף מען דערווייל נישט עסען? אז איך טענ'ע דאך מיין טענה: ווארט, האט צייט! מען דארף שטענדיג רעכענען, אז קיין פאגראם וועט נישט זיין. אידען וואוינען אין תרפ"ט שטעדט און שטעדטלעך און אומעטום רעדט מען פון פאגראמען — וועט דען זיין אין אלע תרפ"ט שטעדט און שטעדטלעך א פאגראם? דאס איז דאך חוזק! איז פאר וואס זאל איך רעכענען, אז ביי אונז אין שטאדט דוקא וועט זיין א פאגראם? מען רעדט? רעדט מען דאך אומעטום! בעסער לאמיר רעכענען, אז קיין פאגראם וועט נישט זיין און זיין א מענש, נישט פערשטערען, פערשטעהט איהר מיך, אזא טייערען טאג, אזא אחרון של פסח. אלא וואס, עס קען יא זיין א פאגראם? איז בעהאלטען זיך וועל איך דאך קיינמאל נישט אנווערען! נישט אזוי, וואס?

דער דינער. ביי מיר האט איהר גע'פועל'ט. איך קען שוין לייכט געפינען אן ארט אויף צו בעהאלטען זיך. אבער נעמט כדומה למשל אזא מענשען ווי איהר?

דער דיקער. איך האב אזא טייערען ארט, וואו צו בעהאלטען זיך, אז ווען איך וואלט געוועזען א גוט־אנגעגעסענער

ווי שטענדיג אן אחרון של פסח, וואלט איך דארטין געקאנט ליעגען טעג און טעג און קיינער זאל מיך נישט געפינען.

דער דינער. דהיינו וואו?

דער דיקער. טאקי דא אונטער דער שול, פערשטעהט איהר מיך!

דער דינער. וואו די חזירים פערקריכען זיך?

דער דיקער. איז מה בכך? עסען וועל איך זיי דאך נישט!

דער דינער. כ׳מיין גלאט...

דער דיקער. און צווייטענס, קען מען דאך די חזירים ארויסטרייבען, בעטען זיי רעכט שיין מחילה און האבען טאקי מעהר ארט, פערשטעהט איהר מיך.

דער דינער. פאר נאך א סך אידען.

דער דיקע (מיט׳ן גמרא־נגון). און פאר אידענעס טאקי אויך.

דער דינער (שאקעלט זיך פערנאנדער און קוקט אריין אין גמרא, מיט׳ן נגון). איז נו? וואו האלטען מיר?

דער דיקער (מיט׳ן נגון). מיר האלטען... מיר האלטען, אז א קיי טאן וואלט גאר נישט שלעכט געוועזען.

ר׳ משה (קומט אריין, אין שטריימעל און לאנגען מאנטעל, און קוסט די מזוזה). עדה קדושה, זייט מיר מוחל, וואס איך... (האקט זיך איבער.) די שול אליין? די — שול — אליין! —

די בטלנים (שאקלען זיך מעהר פערנאנדער און צוזינגען זיך אויפ׳ן קול).

ר׳ משה (מיט מתיקות). ניין, אידען זיצען און לערנען תורה! א דאנק דיר, גאטוניו, וואס דו האסט מיך מזכה געוועזען דאס צו הערען! דיינע קינדער ווערען געשלאגען, און זיי זיצען און לערנען דיין תורה. (געהט נאך פארנט און דערזעהט די בטלנים. די מתיקות פערשווינדט פון זיין געזיכט.) הם, נאר זיי! — גאט,

ווי גרויס דיין פאלק ישראל איז! די ערגסטע ווערען ביי איהם די בעסטע.

דער דיקער. גוט יום־טוב, ר' משה! זאגט איהר עפעס?

ר' משה. גוט יום־טוב, קינדער, און א דאנק אייך! איך האב ערסט געוואלט עפענען מיין מויל צו א קללה, האב איך אייער לערנען דערהערט, און פון מיין קללה איז געווארען א ברכה.

דער דיקער. וועמען האט איהר עפעס געוואלט שעלטען?

ר' משה. וועמען? די שרעקעדיגע, די שוואכע, די גאט־פערגעסער, די, וועלכע האבען זיך אין זינען, נישט די שול. (זעצט זיך צו. מיד.) איך בין נעלאפען אהער און האב געזעהען פאר מיר א פולע שול מיט אידען. הערט איהר, קינדער, איך בין געלאפען אין שול און האב מיר געטראכט, אז די שול וועט זיין פול פון אידען. יונג און אלט האב איך פאר מיר געזעהען, מענער, פרויען און קינדער. מיין הארץ איז אין מיר פערגאנגען פון פרייד און איך האב מיך געפרעהט און געשעמט, וואס איך וועל קומען א לעצ־טער, און איך האב געוואלט בעטען ביי זיי מחילה... עדה קדושה...

דער דיקער. עס האט שוין געדארפט אזוי זיין!

ר' משה. נישט אזוי, וואס? און איך קום אריין אין שול און עפען אויף מיין מויל, און גלויב מיינע אויגען נישט — נישטא קיין אידען! א שרעקליכער געדאנק איז מיר דורכגעלאפען, און א קללה האט זיך געלעגט אויף מיין צונג — א קללה שלא כתובה בתורה. אבער איהר האט די קללה ארויסגענומען פון מיין מויל, און גאט'ס ברכה זאל אויף אייך פאלען, ער זאל אייך דערקוויקען, ווי איהר האט מיך דערקוויקט. (שטעהט אויף און דערהעכערט זיין קול.) א, לא אלמן ישראל! לא אלמן ישראל! ווען יענע דארט, די אפיקורסים מיינע, וואלטען אייך דא געזעהען, ווי פערשעמט וואלטען זיי געווארען! וואס איז ווערט זייער גאנצער מוט געגען אייער מוט? מה גבורתם, וואס איז זייער גאנצע גבורה און זייער גאנצער קאמפף געגען אייער זיצען דא און לערנען יעצט תורה?

די בטלנים (קוקען זיך אַן בגנבה און דריקען מיט די אַקסלען).

ר׳ משה. אָבער, קינדער, איהר זאָלט בעוויזען, אַז אייער כח איז נישט בלויז די תורה צו לערנען, נאָר אויך די תורה צו בעשיצען. ווי אַ הירש נאָך וואסער, אַזוי דארפען מיר אידען לויפען די תורה צו לערנען, אָבער ווי אַ לייב דארפען מיר זיין, ווען עס גילט אָבצוראַטעווען אונזערע רייניגקייטען פון טמא הענד. פאַר קיין שונא טאָרען מיר אונז ניט אָבשרעקען און מאָג ער זיין, ווי נאָך גרויס. ווארום שטארבען פאַר אונזערע רייניגקייטען על קידוש השם — קאָן נאָך זיין אַ זיסערער טויט?.. אָבער וואָס רעד איך צו אייך און שטער אייך אין לערנען. לערנט, קינדער, לערנט. איך וועל אַליין אַנגרייטען. איך וויים, וואו אונזער אייזענ־ווארג שטעהט. איהר וועט זיין שטארק, איהר וועט זיין שטארק. (איילט אַרויס.)

דער דיקער. פערשטעהט איהר עפּעס, וואָס ער מיינט?

דער דינער. פאַר וואָס זאָל איך נישט פערשטעהן?

דער דיקער. אַז — זאָל גאָר נישט קומען די שעה! — מען וועט אָנפאַלען אויף דער שול, זאָלען מיר דאָס זיין די אנשי־חיל און איינשטעלען זיך פאַר די רייניגקייטען.

דער דינער. יאָ־יאָ, אַ גרויסע זאַך וואָלט עס געוועזען. מסירת־נפש על קידוש השם! אַ קלייניגקייט עפּעס?

דער דיקער. נו, זאָגט אַליין, קאָנט איהר עס?

דער דינער. איך מיין, איך שמועס... איך וועל אייך זאָגען דעם אמת, איך וועל גאָר שטארבען פאַר שרעק, איידער זיי וועלען נאָך צוקומען צו דער שול.

דער דיקער. און איך וועל ליעגען אונטען ביי די חזירים, אַז איך וועל אפילו נישט וויסען, ווי איך בין אהין געקומען.

דער דינער (זיפצט אָב). יאָ־יאָ.

דער דיקער. מיר פאַלט אָבער איין אַן אנדער זאַך. דאָס אייזענוואַרג — די האַק און די זעג און די אנדערע זאַכען

קענען אונז צוניץ קומען אונטען! אז טאָמער קריכען זיי צו אונז אהין, איז א שניט מיט דער האק איבער דער שנויץ, אז פונקען זאָלען פליהען. גוט טאקי, וואָס ער האָט אונז דערמאָנט וועגען דאָס אייזענוואַרג.

דער דינער. מיר פאלט אָבער איין נאָך אן אנדער זאך. ווי, אז זיי וועלען אונטערצינדען די שול און מיר וועלען ליעגען אונטען?

דער דיקער. איהר דארפט זעהען אלץ פון דער שלעכ־טער זייט! ערסטענס, פאר וואָס זאָל איך גאָר טראכטען, אז זיי וועלען אונטערצינדען? און צווייטענס, וועט דאָס אייזענוואַרג טאקי נאָך מעהר צוניץ קומען.

ר' משה (קומט אריין. אונטערן רעכטען ארם אַ האַק, אונ־טערן לינקען — אַ זעג מיט אַ גראָבאייזען, און מיט ביידע הענד שלעפּט ער איבער דער ערד אַ שווער ברעכאייזען. ער עוסק'ט זיך שווער ביים צומאַכען די טיר).

די בטלנים (צוזינגען זיך מיט'ן גמרא־נגון).

ר' משה (שלעפּט זיך ארויף מיט מיה צום ארון־קדש). אָט דאָס, קינדער, איז אונזער געוועהר, און גאָט וועט שטארקען אונ־זערע הענד. די האק נעם איך. (הערבט אויף די האַק.) יאָ, זי איז לייכט. געוואוג פאר מיינע אלטע הענד און האקען וועל איך גאָט'ס פיינד, כן יאבדו! — דו, גרויסער, נעמסט דאָס ברעכאייזען. שווער איז עס, אָבער אין דיינע הענד וועט דאָס זיין לייכט ווי א לייכטער שטעקען אויף צו שלאָגען די טמאים, ווי שמשון האָט געשלאָגען די פלשתים. — און דו, קליין און דאר, ווי דו ביזט, קלייב דיר אוים די זעג צו דאָס גראָב־אייזען, און א געפעהרליך געוועהר זאָל עס ווערען אין דיינע הענד. (זיפצט.) איין געוועהר וועט בלייבען אָהן הענד, וועלכע זאָלען עס בענוצען. א שאָד. — גאָט, ווי קליין דיין חיל איז! נאָר מיר דרייען. און איך האָב דאָך געזעהען א פולע שול מיט אידען! — וואו זיינען דיינע אידען, גאָטוניו? וואו איז דיין חיל? — אָדער געניגען דיר די

דריי?.. (פיהרט זיך מיט דער האנד איבער'ן געזיכט און באָרד.) מען טאָר נישט אזוי טראַכטען! מען טאָר נישט אזוי טראַכטען! אָ, לא אלמן ישראל! לא אלמן ישראל! — יאָ, קינדער, איהרביידע זייט שוין א גרויסע זאך. און ווען איהר ביידע האָט זיך געקאָנט אויפהעבען צו אזא הויכער מדרגה, פאר וואָס זאָל איך טראַכטען שלעכטס אויף אנדערע אידען? עס וועלען נאָך קומען אידען! די, וועלכע וואוינען אויף יענער זייט פון דער לאנגער גאס, קענען נישט קומען, ווייל די פאָגראָמשטשיקעס לאָזען זיי נישט. און די וועלכע...

דער דיקער. וועלכע פאָגראָמשטשיקעס? האָט זיך שוין אָנגעהויבען דער פאָגראָם?

ר' משה (לאנגזאם). האָט איהר עס נאָך נישט געוואוסט?

דער דיקער. איך האָב נאָך גאָר גערעכענט, אז עס וועט אריבער אזוי, אָהן א פאָגראָם.

דער דינער (קוקט מיט שרעק אויף טיר און פענסטער, און עס העבט איהם אָן צו טרייסלען א צאָן אָן א צאָן).

ר' משה. איז וואָס זייט איהר אזוי בלייך געוואָרען און וואָס קלאַפּען אזוי אייערע ציין? זייט פעסט, איהר גאָט'ס סאָלדאטען! קומט ארויף אהער. דאָ ביים אָרון־קדש וועלען מיר שטעהן, און פעסט וועלען מיר שטעהן. נישט אָבווייכען וועלען מיר...

ביידע בטלנים (וואַרפען שרעקעדיגע בליקען אויף טיר און פענסטער און הערען איהם גאָר נישט).

ר' משה. זייט פעסט, קינדער, זייט פעסט און קומט צו זיך.

דער דיקער. זיינען זיי שוין אויף דער לאנגער גאס? וואו האָט זיך עס אָנגעהויבען? ווען האָט זיך עס אָנגעהויבען?

ר' משה. וואָס ארט דיך, וואו און ווען? דער פיינד איז נאָהענט, דער פיינד קאָן קומען יעדען אויגענבליק. איהר זייט שטאַרק און אָנגעגרייט.

דער דיקער. איך וועל אייך זאָגען דעם אמת, איך האָף נאָך צו גאָט, אז ביז צו דער שול־גאַס וועט נישט דערגעהן...

דער דינער. אך, הלואי, רבונו של עולם! הלואי זאָלען זיי גאָר פריהער אַ כפרה איינגעמען, איידער זיי וועלען בעפאלען די שול־גאַס.

ר' משה (קוקט זיך אין זיי שאַרף איין). און אז זיי וועלען דאָך בעפאלען די שול־גאַס?

די בטלנים (קוקען זיך איבער פערלעגען און וואַרפען זייערע שרעקעדיגע בליקען אויף טיר און פענסטער).

ר' משה (דערהעכערט זיין קול). וועט איהר ענטלויפען? וועט איהר פערלאָזען די שול און די ריינינקייטען?

דער דיקער. אז איך זאָג דאָך, אז איך האָף נאָך צו גאָט...

ר' משה. שווייג! דערמאָן נישט גאָט'ס נאָמען אומזיסט! — (איינגעהאַלטענער.) ענטפערט, וועט איהר ענטלויפען? וועט איהר אייך בעהאַלטען?

דער דיקער. זאָגט אַליין, ר' משה, ווי קענען מיר אונז שטעלען געגען די גוים? וואָס פאר אַ בעטרעף קענען מיר האָבען געגען זיי? מיר, שוואַכע אידען, באַנק־קוועטשער?..

דער דינער. און דערצו נאָך כמעט הונגעריגע.

דער דיקער. אַלץ הייסט הונגעריגע! מיר האָבען דאָך היינט כמעט ווי גאָר נישט געגעסען. איהר מיינט דאָך, אז מיר האָבען דאָ געלערנט, האַ? קען איך אייך זאָגען, אז מיר האָבען איינפאך נישט געקענט לערנען פאר הונגער. וועלען מיר אונז שטעלען געגען געזונטע, אָנגעפרעסענע גוים?

ר' משה. און קידוש השם?

דער דיקער. דאָס איז טאַקי אַ גרויסע זאַך, אָבער מיר זיינען אַ־פנים נישט מסוגל דערצו.

דער דינער. אָך־אָך־אָך!

דער דיקער. און וואָס איז דאָ פאַראַן צו רעדען?

ווי מיר דערהערען נאָר דעם ערסטען גערויש, זיינען מיר שוין מעהר נישטאָ אין שול.

ר׳ משה. וועה איז מיר, וואָס איך הער! — אָבער ווי איך האָב פריהער געבענשט, אזוי וועל איך אייך יעצט שעלטען. רשעים זייט איהר, און איהר פעראונרייניגט די שול ערגער ווי די טמא גוים. וואָס ווילט איהר דאָ? אייער לערנען איז נבול־פה, אייער לויבען גאָט איז לעסטערונג. שטעהט נישט פאר מיינע אויגען, איך זאָל נישט געברויכען דאָס אייזען צוערסט אויף אייערע קעפּ. ארויס, איהר טמאים!

דער דינער (טראָגט זיך אָב אויף דער אנדער זייט בימה).

דער דיקער (אָבטראָגענדיג זיך). פון דעסטוועגען דארפט איהר נישט אזוי שרייען, רב משה. איהר זייט דאָ נאָך נישט דער גאַנצער בעל הבית. (טראָגט זיך אָב צום דינעם.)

ר׳ משה (קעמפענדיג מיט זיין כעס). און פאר די מנוולים, גאָט, האָב איך דיר געדאנקט! — גאָט, וואו זיינען דיינע אידען? וואו זיינען דיינע אידען, גאָט? (פאַלט צו צום אָרון־קודש.) נעם מיך צו, גאָט, לאָז מיר נישט לענגער לעבען! פאר אַ מגיד האָסטו מיך געמאכט, איך זאָל פערשפּרייטען דיין וואָרט צווישען דיינע אידען, איך זאָל זיי לערנען דיין געבאָט און געווינען דיר זייערע הערצער. איך האָב עס געטאָן מיט מיין גאַנצען הארצען, מיט מיין גאַנצער נשמה, איך האָב צו זיי גערעדט און בין נישט מיד געוואָרען, און יעצט שטעה איך פאר דיר און מוז דיך פרעגען: וואו זיינען דיינע אידען, גאָט? וואו איז דיין חיל? צייג מיר זיי, אָדער נעם מיך צו. איך קאָן נישט מעהר, גאָטוניו! (בעהאַלט דאָס געזיכט אין פרוכת. באַלד שטיל, מיט אַ פערשטיקטען קול.) אידען, וואו זייט איהר? אידען, וואו זייט איהר? — (באַלד שטעלט ער זיך אויף.) גאָט, דאָס האָסט דו מיר דעם געדאנק ארייַנגעטאָן? שיקסט דו עס מיך? (שפּרייט פערנאנדער די הענד.) איך געה. אין די גאסען וועל איך זוכען, אין די הייזער וועל איך אָנקלאַפּען. אידען, גאָט׳ס הויז איז אין געפאהר! אידען, טמאים ווילען

אונזער תורה פעראונרייניגען! גאָט, דו האָסט מיך געטרייסט, און אַ פרייד פילט אָן מיין הארץ. איך האָב געלעבט מיין לאַנג לעבען נאָר פון דעם טאָג וועגען. ווי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול, וועל איך היינט צוזאמענגעמען אלע מיינע אידען מלחמה צו האַל־טען פאר זייערע הייליגקייטען. נישט אָן איינציגער און א לעצ־טער בין איך, נאָר אָן ערסטער און אַ זאמלער. א דאַנק דיר, גאָט, וואָס דו האָסט מיך אויסגעוועהלט דערצו! מיט מחנות, גרויסע מחנות וועל איך מיך אומקעהרען צו דיין הויז. אבהענדיגע וועלען מוטיג ווערען, און שוואכע וועלען ווערען שטארק. זיי מיר מיין פיהרער, גאָט! איך געה. מי לה׳ אלי! (געהט ארויס פון שול מיט פעסטע טריט.)

די בטלנים (ווייכען איהם אויס, אריבערלויפענדיג אויף אַן אַנדער זייט בימה).

צווייטע סצענע.

באַנקיר הערשמאַן׳ס קאַבינעט. די פּאָדלאָגע אויסגעלעגט מיט אַ גרויסען טעפּיך. אין מיטען צימער, מעהר צו דער לינקער וואַנד, אַ שרייבטיש, אויף וועלכען עס ליעגען פערשיעדענע פּאַפּיערען און ספרים אין דער בעסטער אָרדנונג. לינקס אין מיטען וואַנד אַ גרויסער געלדשראַנק, צווישען דעם געלדשראַנק און דעם טיש אַ גרויסע קרעסלאָ. פון אלע אַנדערע דריי זייטען טיש שטעהען קלענערע קרעסלאָס. רעכטס פערנעמען די וואַנד גרויסע שריינק מיט ספרים. אין הינטערגרונד די טיר. לינקס אין פאָרדערגרונד אַ גרויסער שאָקעלשטול. אויף דער לינקער וואַנד הייגען די גרויסע בילדער פון זייערע מאַיעסטעטען, אויף דער רעכטער וואַנד בילדער פון פערשיעדענע גדולי און גאוני ישראל.

דער יונגער הערשמאן זיצט אויפ׳ן שאָקעלשטול, אָהן א הוטעל, א צאַנשטעכער אין מויל און אַ צייטונג אין די הענד. דער רב מיט איין דיין שטעהען פאר די שריינק מיט די ספרים און בעקוקען די רוקענס, דער צווייטער דיין זיצט אויפ׳ן קרעסלאָ ביים אונטערסטען ברעג פון טיש, אַ ביסעל אויף אַ זייט, ווי איינער, וועלכער ליידט פון מערידען.

דער רב (בעקוקענדיג). פיינע ספרים! פיינע ספרים!

ערסטער דיין. יק־קר המציאות.

דער יונגער הערשמאן (פון הינטער דער צייטונג). לשום נוי, רבינקעס, לשום נוי! נאָר פון שיינקייט וועגען. ווערען קיינמאָל נישט אויפגעמאכט. נישט די אין די שריינק, נישט די אויפ׳ן טיש. זייט איך געדענק, האָט ער דאכט זיך די שריינק נישט אויפגעמאכט. סיידען מעהר נישט אויף איבערצובייטען די ספרים, וועלכע ליעגען אויפ׳ן טיש.

ערסטער דיין. פון ח־ח־חדר זאָגט מען אָבער נישט אויס, און משמע נאָך אויף א טאטען.

דער יונגער הערשמאן. דעם אמת מעג מען זאָגען אפילו אויף אן איינגנעם טאטען.

דער רב (חניפה'דיג). א טייערער זוהן!

צווייטער דיין. יאָ, א מענש, וועלכער האָט אויף זיך אזויפיעל געשעפטען.

דער רב (בעקוקענדיג אלץ). פיינע ספרים! פיינע ספרים!

הערשמאן (קומט אריין און געהט צום גרויסען קרעסלאָ). מכבד געווען די סאָלדאטען מיט א ביסעל פסח'דיגען שפירעט. זאָל זיי געשמאקער זיין צו שטעהן. (זעצט זיך.) נישט א פריינדליכקייט פון זיין עקסעלענץ? וואָס? פינף סאָלדאטען צו שיקען! מען קאָן יעצט מיינען, ווער וויים וואָס פאר א גענעראל עס וואוינט דאָ, העהע. — נו, רבותי, נעמט פלאץ און... (צום זוהן.) דו זאָלסט זיצען און הערען און שווייגען. זאָלסט דיך נישט אריינמישען, אז נישט, זיי דיך גלייך משלח.

דער יונגער הערשמאן (פון הינטער דער צייטונג). או־הום.

דער רב (זעצט זיך געגען הערשמאַנען).

דער ערסטער דיין (זעצט זיך געגען דעם צווייטען).

הערשמאן. אלזאָ, רבותי. —ווי געזאָגט, האָב איך אייך איינגעלאַדען צו מיר נישט בלויז, ווייל איך האָב געוואָלט, אז אין דער עת צרה זאָלט איהר נישט זיין אין אייערע אונבעשיצטע הייזער און אייך זאָל חס ושלום קיין אונגליק נישט צופאַלען — דאָס האָב איך טאקי זעהר געוואָלט. אָבער דערצו האָב איך געוואָלט מיט אייך איבעררעדען וועגען זעהר א וויכטיגען ענין, וועלכער איז שטאַרק נוגע דעם כלל ישראל און אונזער אמונה. איך באדויער דערפאר דאָפּעלט, וואָס מיין מענש האָט נישט געפונען ר' משה'ן אין דער היים. ראשית האָב איך מורא, אז מיט איהם זאָל זיך עפּעס נישט טרעפען, און שנית וואָלט ער אונז דאָ זעהר צונוץ געקומען.

דער רב. לאָמיר האָפען צו השם־יתברך, אז מיט איהם

וועט גאָרנישט טרעפען. מסתמא געפינט ער זיך ערגעץ אין א מקום בטוח, און אם ירצה השם, ווען די סכנה וועט אריבער, וועט מען זיך קענען מיט איהם דורכרעדען. מסתמא קומט עס דאָך נישט אָן אויף די שעה און טאָג?

הערשמאן (א ביסעל אונגעדולדיג). איז אזוי... ווי געזאָגט עס קלאָגט מיר נאטירליך מיין הארץ אויפ'ן פּאָגראָם. ער האָט נישט געדארפט זיין און נישט געטאָרט זיין. איך רעד שוין נישט פון די אונגליקליכע, וועלכע וועלען דירעקט ליידען פון איהם. א סך אידען וועלען — אל תפתח פה לשטן — געווים אומגעקומען ווערען, נאָך מעהר מסתמא וועלען פערוואונדעט און בעראבעוועט ווערען. איך רעד שוין נישט פון דעם. איך רעד נאָר פון ווייטער. ווער ווי איך ווייס נאָך, וואָס פאר א צרות עס וועלען זיך אָנהעבען ערסט נאָך דעם פּאָגראָם. די אָרמקייט וועט גרעסער ווערען, קרעדיט וועט זיך שטעלען, געשעפטען וועלען פאלען, און נישט בלויז אין אונזער שטאָדט, נאָר אין נאָך א סך שטעדט, וואו אידען פיהרען געשעפט. מיט איין וואָרט, עס וועט זיין שלעכט, אז השם ירחם. אָבער ווי געזאָגט, און דאָס איז דער עיקר — אונזערע אידעלעך זיינען אליין שולדיג. ווי שטעהט עס אין פסוק? וישמן ישורון ויבעט — עס איז זיי געוואָרען צו גוט, האָבען זיי אָנגעהויבען צו בריקען און רייסען זיך אויף גלייכע ווענד.

דער רב. דאָס איז דאָך, וואָס איך טענ'ע שטענדיג: וישמן ישורון ויבעט.

ערסטער דיין. וו־וו־ווער ווייס עס נישט? וו־וו־ווער זעהט עס נישט.

דער יונגער הערשמאן (מיט'ן גמרא ניגון). און טאָמער פערקעהרט? טאָמער דערפאר, ווייל זיי איז צו שלעכט?

צווייטער דיין. און דאָס איז אויך אמת.

הערשמאן (רוגזהדיג). איך ווייס שוין, וואָס איך רעד. עס איז זיי צו גוט געוואָרען, דערפאר האָבען זיי צו הויך אויפגעהויבען די קעפּ און דערפון נעמען זיך אלע צרות. ווער ווי איך

וויים עס נאָך אזוי. איך הער מיך אָן גאנץ אָפּט וועגען אונזערע אידעלעך גאָר אין די הויכע פענסטער — פערשטעהט איהר מיך, גאָר אין די הויכע — און איך זאָג אייך: איך שעם מיך! אויף מיין עהרענוואָרט, איך שעם מיך.

דער רב און די דיינים (קרעכצען אָב).

הערשמאַן. אָט דאָ נישט לאנג האָב איך געהאַט א גע־שפּרעך מיט זיין עקסעלענץ. זאָגט ער צו מיר: ביי מיין גאנצער גוטהערציגקייט...

דער יונגער הערשמאַן (זיפּצט איראָניש אָב פון הינטער דער צייטונג). אי־אי!

הערשמאַן (וואַרפט איהם צו אַ שטרענגען בליק). ביי מיין גאנצער גוטהערציגקייט, האָט ער געזאָגט, און ביי מיין בעסטען ווילען קאָן איך דאָך אייערע אידען נישט ליידען. זיי האָבען, זאָגט ער צו מיר, ווי זאָל איך עס אייך זאָגען, זאָגט ער, זיי האָבען שוין צופיעל חוצפּה. מען זאָגט, זאָגט ער, אז אידען זיינען טרוסען, און איך זאָג, זאָגט ער, אז זיי האָבען שוין צופיעל קיין מורא נישט. זיי פעהלט, זאָגט ער, די מורא. די מורא, זאָגט ער, פעהלט זיי. און מען וועט זיי דאַרפען, זאָגט ער, אויסלערנען מורא צו האָבען.

צווייטער דיין. נו, נו, וועלען זיי שוין יעצט מורא האָבען.

הערשמאַן. איז וואָס האָב איך געזאָלט ענטפערען אויף דעראויף? איך וויים, זאָג איך, אז מיר האָבען שלעכטע שעפּסען, זאָג איך; אָבער, זאָג איך, דאַרף דערפאַר ליידען די גאנצע סטאַדע?

ערסטער דיין. ג־ג־גוט! ג־ג־גוט!

הערשמאַן. און ווער זיינען דאָס? זאָג איך. אויסוואור־פען, מיט וועלכע מיר שעמען זיך גאָר, יונגע לייטלעך, וועלכע זיינען גאָר קיין אידען נישט מעהר. נעמט, זאָג איך, כאָטש מיך. בין איך דען נישט גרייט, זאָג איך, אוועקצוגעבען מיין גאנץ האָב און גאָב דער רעגיערונג און אונזער לאַנד?

דער יונגער הערשמאַן (הוסט איראָניש אָב).

הערשמאן (שטרענג). דו זיצסט רוהיג אדער דו געהסט ארוים!... און וואס, מיינט איהר, האט ער געענטפערט? אייך, זאגט ער, קען איך גוט, הלואי וואלטען אלע אידען אזוי געווען. אבער דאס גוטס, וואס מען האט פון אייך, איז גאר נישט געגען דאס שלעכטס, וואס מען האט פון די אנדערע. אזוי האט ער געזאגט. און וואס האב איך געזאלט ענטפערען?

דער רב (קרעכצט אב). יא־יא!

די דיינים (דריקען מיט די אקסלען). הו־הום!

דער יונגער הערשמאן (פון הינטער זיין צייטונג). איך וואלט שוין געוואוסט, וואס צו ענטפערען. מיט מיר האט ער עס געדארפט רעדען.

הערשמאן (מיט א בייזען בליק). איך ווייס, אז דו ביזט א גבור מיט דער צונג — ביי מיר אין דער היים!... מיין ליבעראל, דו! (קנייטשט די שטערן.) איז, ווי איהר זעהט, זיינען אונזערע אידעלעך אליין שולדיג אין זייערע יעצטיגע צרות, און דאס טאר ווייטער אזוי נישט געהן. אויף אונז ליגט דער חוב אריינצוטאן זיך אין דער זאך, דער עיקר טאקי אויף אייך.

ערסטער דיין. אי־איך זאג זיך פון מיין חלק נישט אב. (מיט א בייזען בליק אין דעם רב'ס זייט.) עס האט שוין ל־לאנג געמוזט געהאלפען ווערען.

דער רב (קרימט איהם גיפטיג נאך). א־איז וואס האט איהר געשוויגען?

הערשמאן. וואס געוועזען, איז געוועזען, יעצט מוזען מיר אונז אבער נעמען צו דער זאך און ביד חזקה. — קודם כל, רבותי, מוזען מיר וויסען, פאר וואס איז דאס אזוי? פון וואנען קומט די גאנצע שלעכטיגקייט צו אונזער פאלק? און דאס איז נישט שווער צו דערגריינדען. אלע צרות נעמען זיך דערפון, וואס אידישקייט איז געפאלען.

דער יונגער הערשמאן (ניסט אב הינטער זיין צייטונג). האפטשי.

דער רב (כמעט שטרענג אין דעם יונגען הערשמאַן׳ס זייט). אלץ הייסט געפאלען! עס איז אויפגעשטאַנען א דור שכולו חייב!

ערסטער דיין. די שולען ווערען פוסטער, די ישיבות ל־לעדיגער, די חדרים וו־ווייניגער.

צווייטער דיין. א שרעק פאלט אָן, אז מען דערמאָנט זיך, אויף מיינע גאמנות.

הערשמאַן (אונגעדולדיג, וואָס מען האָט איהם איבערגעריסען). אָט דאָס וויל איך דאָך רעדען. עס איז אויפגעשטאַנען א דור, וועלכער לעבט אָהן אמונה און אָהן גאָט. מען האָט זיך אויסגעטאָן פון אלץ, מען האָט אראָבגעוואָרפען פון זיך יעדעם יאָך. די טומאה האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ, די כפירה שפּאַציערט ארום אין די גאסען, און אין בית אשר אין שם מת, ניטאָ קיין שטוב, וועלכע איז נישט געריהרט געוואָרען. די קלענערע לערנען זיך אָב פון די גרעסערע, די נידריגע פון די העכערע. און אז מען האָט אראָבגעוואָרפען פון זיך די אימתא דאורייתא, האָט מען אראָבגעוואָרפען פון זיך די אימתא דמלכותא. דערפאר נעמען זיך דאָס אלע מורדים און בונטאָווישציקעס פון אונזערע אידעלעך, דערפאר וואו נאָר א צרה, איז דאָרטין א איד.

צווייטער דיין. אמת׳ע ווערטער!

דער רב. אָט, דאָס טענ׳ע איך דאָך שטענדיג.

הערשמאַן. פון שטענדיג טענ׳ען קומט אָבער גאָר נישט ארויס. פון זאָגען ווערט מען נישט טראָגען. ווייניגער גערעדט און מעהר געטאָן, פערשטעהט איהר מיך. געטאָן מוז ווערען!

דער רב. א־ודאי מוז געטאָן ווערען!

ערסטער דיין. נ־נ־נאָך ווי מוז געטאָן ווערען!

צווייטער דיין (זיפצט אָב). יאָ, יאָ. אָבער ווי? אָבער וואָס?

הערשמאַן. אָבער ווי? אָבער וואָס? די גאנצע צרות נעמען זיך דערפון, וואָס אונזערע רבנים, דיינים און מגידים בענעמען זיך, איך בעט אייך איבער אייער כבוד, ווי די לעמעשקעס, נישט

וויסענדיג וואו איין און וואו אויס. זיי האָבען ארויסגעלאָזען די וואַסקעוועס פון זייערע הענד און געלאָזען געהן ווי עס געהט.

צווייטער דיין. רבנים... דיינים... מגידים... ד'מע! וואָס קאָנען מיר טאָן? רעדען? נו, טיק רעדען מיר!

דער יונגער הערשמאן (ברעכט אויס אין א געלעכטער און קלאַפט זיך איבער די קני). גוט! גוט!

ערסטער דיין. ווער־ווער רעדט? א־איך דער אָדער אפשר א־איהר רעדט?

צווייטער דיין. רעדט ר' משה. א קליינער רעדנער איז עפּעס ר' משה? אז ער רעדט, דערנעמט ער דאָך דאָס הארץ, אז א שטיין דאכט זיך האָט געדארפט געריהרט ווערען. אָבער וואָס? העלפען טאקי זיינע דרשות מיט זיינע מגידות ווי א טויטען באנקעס. און אז דער רב רעדט? אָט האָט ער גערעדט וועגען דעם סטרייק אין דער טאבאק־פאבריק און געזאָגט מוסר די סטרייקער. איז וואָס? האָט ער געקראָגען צו הערען, אז ער זאָגט דאָס פאר א פינף־און־צוואנציגער און עס איז ארויסגעקומען א סקאנדאל אין שול. — כ'מיין עס איז טאקי שלעכט, וואָס איז פאראן צו רעדען.

דער יונגער הערשמאן (קוקט ביי די לעצטע ווערטער פון הינטער דער צייטונג אויפ'ן רב מיט א שטעכעדיגען שמייכעל אויף די ליפּען).

דער רב (מאכט אן אונצופריעדען געזיכט).

הערשמאן (מיט כעס). איז ווייסט איהר, וואָס איך וועל אייך זאָגען? אויב איהר טראָגט אייך אלע אום מיט אזעלכע געדאנקען, איז האָב איך מיט אייך מעהר נישט וואָס צו רעדען! איז א סוף! איז א פריהער וועט מען מוזען האָבען אנדערע רבנים און דיינים און נאָכדעם וועט מען ערסט קאָנען זעהן טאָן עפּעס וועגען אידישקייט און די אנדערע זאכען. מיט אזעלכע...

דער רב. איהר דארפט נישט זיין אזוי אין כעס, ר' הערשמאן. דאָס האָט דאָך ר' זיסעל אזוי גערעדט, יעצט הערט מיך אויס. איך וועל אייך דערצעהלען דעם גאנצען אמת. עס

איז בלויז א צופאל, וואס איהר האט דער ערסטער אונז פערזאָ־מעלט און געמאכט א רעד וועגען „איך לבער הרע מקרב העם".
איך טראָג מיך שוין לאנג ארום מיט אזא געדאנק און פריהער אָדער שפעטער וואָלט איך מסתמא צונויפגערופען אזא אסיפה.

הערשמאן. מסתמא! מסתמא!

דער רב. וואס מיר האט געפעהלט איז טאקי צו וויסען, וואו איהר האלט, ווי שטעהט עס מיט אייך.

הערשמאן. ווי? איהר זייט געווען אין ספקות וועגען מיין אידישקייט און מיין פרומקייט? האט איהר, הייסט עס, מיך שטענדיג געהאלטען פאר א צבועק?

דער רב. חס מלהזכיר! זאָלט איהר מיר געזונד זיין, ווי האב איך דאס גאר געקאָנט וואס איך האב געוואָלט וויסען, איז, צו זייט איהר געניינט אנצוגרייפען די זאך ביד חזקה. וועגען אייער פרומקייט און יראת־שמים ווער קאָן גאר זיין אין ספקות? איך וועל זאגען, ווי זיין עקסעלענץ האט געזאגט: הלואי וואָלטען אלע אידען געווען אזוי ווי איהר! וואלט היינט קיין פאָגראָם נישט געווען און מיר וואָלטען די אסיפה נישט געהאט. אָבער כהיות, ווי איך האב געזעהען, אז טאקי, ווי איהר האט געזאָגט, אז אין בית אשר אין שם מת, האב איך מיר געזאָגט, אז איך מוז מיר די זאך גוט איבערלעגען. (מיט א חניפה־טאָן.) וואס זאָל איך לייקענען, ווענען, אייך האב איך נישט געוואָלט האָבען אין דעם צד שכנגדי.

הערשמאן (קלאַפט גע'חנפ'עט מיט די פינגער איבער'ן טיש, זאָגט אָבער שטרענג). דאס איז אָבער געווען א גרויסע זינד, מוז איך אייך זאָגען. איהר האט דאָ נישט געטאָרט נושא־פנים זיין, ווען איך וואָלט אפילו געווען נעגען אייך.

דער רב. און וואס וואָלט געוועזען, ווען איך וואָלט מיך געשטעלט נעגען אייך? צווישען אונז גערעדט, וואס איז א אידי־שער רב נעגען א ר' הערשמאן? אָבער ווי די מעשה איז, יעצט... יעצט וויל איך אייך ווייזען, אז בשכבי ובקומי, אין דער פריה און

ביינאכט האב איך נישט אויפגעהערט צו טראכטען, וואס טוט מען, אז אונזער אמונה זאל נישט פערלארען געהן גאר אין גאנצען.
(שנייצט די נאז און טוט א שמעק טאבאק.)

די דיינים (טוען דאס גלייכען).

הערשמאן (נעמט אויך א שמעק טאבאק און שפארט זיך אן אן ווענטעל פון קרעסלא).

דער יונגער הערשמאן (קרעכצט איראניש אב). יא, יא.

דער רב (מיט גרוים וויכטיגקייט). ראשית מוזען מיר וויסען, פאר וואס די אידישקייט איז געפאלען, פון וואנען נעמט זיך דער שורש הרע, און דא זיינען מיר כולנו מודים, אז דער שורש הרע ליעגט אין די שקאלעס און אין דער השכלה, אין די צייטונגען און די ביכלעך, וועלכע פערפלייצען אלע אידישע הייזער, אין די לעהרערלעך און די שרייבערלעך, וועלכע האבען זיך אנגעפלאדיעט ביי אונז, ווי ווערים אין א נבלה. און ווען מיר ווייסען דעם שורש הרע, קאנען מיר אויך שוין וויסען איך לבער את הרע.

דער יונגער הערשמאן (פייפט אויס). אהא, אזוי ווייט געהט איהר שוין? ווילט איהר אפשר אסר'ן די „השכלה"?

דער רב. אסר'ן זי, מחרים זיין זי, עוקר זיין זי מן השורש! ווי אונזערע חכמים בדורם, אזוי מיר אין אונזער דור. ווען די אידישקייט איז געוועזען אין סכנה רחמנא לצלן, האבען זיי געאסר'ט חכמת יון, אזוי מוזען מיר זי אסר'ן און מחרים זיין. אל דאס בייז קומט פון איהר, די גאנצע כפירה און די גאנצע היללות. זיי רופען זי ליכט און זון, און איך זאג, א ליכט איז זי, מיט וועלכען מען צינדט אונטער א הויז, און א זון, פון וועלכער מען קריגט דעם שלאג. אלע מורדים ופושעים קומען פון איהר ארויס, קינדער האט זי אבגעריסען פון עלטערען, און פון דעם גאנצען פאלק ישראל האט זי געמאכט א תל. עוקר זיין מוז מען זי מן השורש מיט אלע איהרע משכילים!

דער יונגער הערשמאן (ברעכט אויס אין זיין געלעכטער און רייבט זיך די קני).

הערשמאן. ערסטענס, האב איך דיר געזאגט, אז דו זאלסט זיצען און שווייגען, און אז נישט, זאלסטו ארויסגעהן. און צווייטענס, זאג איך דיר, אז דער רבי האט געזאגט ריכטיגע ווערטער. עוקר זיין מן השורש, און איך וויים, אז דאס וועט גאר נישט שווער זיין. ערסטענס וועלען מיר זעהען, אז אלע אידישע שקאלעס זאלען צוגעמאכט ווערען, די אידישע צייטונגען זאלען פערבאטען ווערען און אין די אלגעמיינע שקאלעס זאלען אידען נישט צוגענומען ווערען. די רעגיערונג וועט געוויס עס טאן אונז, ווען מיר וועלען זי בעטען. איך וויים עס גוט און אין דעם פערלאזט זיך שוין אויף מיר. און ווען די רעגיערונג חס ושלום וועט נישט וועלען ביישטעהן אונז אין דעם, וועלען מיר מוזען זעהן צווישען אונז אידען אליין, אז די שקאלעס און די צייטונגען און די לעהרערלעך און די שרייבערלעך זאלען נישט קאנען עקזיסטירען, און צו די עלטערען, וועלכע שיקען זייערע קינדער אין די גוי'שע שולען, וועלען מיר אויך זעהן געפינען עפעס א מיטעל, אז זיי זאלען עס נישט טאן.

דער רב. אט זעהט איהר, ווי אהן אייך וואלט איך גאר נישט געקאנט מאכען? ערסטענס, טאקי ביי דער רעגיערונג אליין. ווער קאן ביי איהר אויספיהרען אזא זאך אזוי לייכט ווי איהר? און צווייטענס, ביי אלע אבמאכונגען צווישען אונז אידען אליין מוזען מיר דאך שטענדיג האבען די מאכט, וועלכע זאל קאנען צודריקען די בעל־דבר'ס צו דער וואנד, ווען דאס זאל זיין נויטיג. יעצט איז אזוי: אז איהר זייט צוגעשטאנען, וועלען צושטעהן נאך אנדערע געלד־לייט, און אז די געלד־לייט וועלען צושטעהן, דאן קאנען מיר שוין מאכען, וואס מיר ווילען. ווי איהר זאגט: די שקאלעס פערמאכען, די צייטונגען פערבאטען, ותחת זאת וועלען מיר ארויסגעבען אונזערע אן אייגענע צייטונג, אויפעפענען ישיבות...

דער יונגער הערשמאן (לאַכענדיג). און איך זאָג אייך, אז פון אלע אייערע פלענער וועט גאָרנישט ווערען. עס וועט זיך אויסלאָזען פון אלץ א נעכטיגער טאָג. הבל הבלים שהכל הבל. איך זאָג אייך, איך וועל זיין דער ערסטער, וועלכער...

הערשמאן. דו זאָלסט שווייגען, מיין... מיין ליבעראל דו! (צו די איבריגע.) ווערט נישט נתפעל פון זיינע רעד. איהר דארפט וויסען, אז איך האָב איהם לכתחילה געלאָזען דאָ זיצען, ווייל איך וויים, אז מיט דער צייט וועלען מיר האָבען אין איהם א גוטען העלפער.

דער יונגער הערשמאן (לאכט פון פולען האלז).

הערשמאן. ווען עס איז געווען ביי אונז דער גרויסער סטרייק, איז ער געוועזען דער ערסטער, וועלכער האָט געשריען, אז מען דארף זיך ווענדען צום רב. עס איז איינפאך זיין אייגענע טובה, אז דער עולם זאָל זיין פרום. (פערכאַפּט זיך.) איך מיין, אז מתוך שלא לשמה יבוא לשמה, אז מיט דער צייט וועט ער אונז העלפען טאקי פון דער פרומקייט וועגען אליין. אלזאָ ווייטער, וואָס האָב איך אייך געוואָלט זאָגען? — יאָ, טאקי וועגען די ארבייטער...

ערסטער דיין. אָ־אָט וועגען זיי האָב איך טאקי געוואָלט רעדען. נ־נאָך מיין מיינונג נאָך, ד־דארפען מיר אליין אָט די אלע א־ארבייטערלעך, די אלע בונטאָוושציקעס און סאָציאַ־ליסטלעך, ימח שמם וזכרם, א־איבערגעבען דער רעגיערונג אין די הענד.

הערשמאן. דאָס איז דער איינציגער און דער ריכטיגער מיטעל.

ערסטער דיין (קומט אריין אין היץ). מיר דארפען נישט קוקען אויף אייגענע קינדער, אויף ברידער און שוועסטער. ניטאָ ק־קיין רחמנות! מ־מיר אליין מוזען העלפען דער רעגיערונג אויסצוראמען זיי, אז עס זאָל נישט ב־בלייבען פון זיי קיין שריד ופליט!

צווייטער דיין. דאס געפעלט מיר שוין גראד נישט. דאס שמעקט מיט מסירות. פע!

הערשמאן. און איך זאג אייך, ר׳ זיסעל, אז איהר זייט א תם און אן עובר בטל, זאלט איהר מיר מוחל זיין, אן עובר בטל זייט איהר! נישט קיין דיין, נאר א באביצע!

דער רב. קנא קנאת ה׳ צבאות — מיר מוזען מלחמה האלטען גאט׳ס מלחמה...

ערסטער דיין (היציג). או־או־הום!

דער רב. מיר מוזען אברייניגען דעם נאמען פון זיין פאלק ישראל, וועלכער איז פערמיאוסט געווארען צווישען די פעלקער...

ערסטער דיין (נאך היציגער). או־או־הום!

דער רב. מיר מוזען... (עס קלינגט שטארק.)

הערשמאן. ווער קאן עס יעצט קומען? (צום זוהן.) געה טו א קוק.

דער יונגער הערשמאן (העבט זיך לאנגזאם אויף. — א געררויש הינטער דער טיר).

ר׳ משה (רייסט זיך אין טיר, אבשטופענדיג עמיצען פון זיך). מעלדען מיך? אנזאגען, אז איך בין געקומען? לאז אב, איך וועל עס שוין אליין! (רייסט זיך ארײן אין צימער.) אידען, גאט׳ס הויז איז אין געפאהר! אידען, טמאים ווילען אונזער תורה פעראונ־רייניגען!

הערשמאן. ר׳ משה, וואס איז מיט אייך די מעהר?

ר׳ משה. הערט איהר נישט? די שול איז אין געפאהר, די רייניגקייטען זיינען אין געפאהר?

דער רב. איז מען שוין בעפאלען די שול?

צווייטער דיין (טשמאקעט מיט די ליפען).

ר׳ משה. מען איז נאך נישט בעפאלען, אבער מען איז שוין אין דער אונטערגאס...

הערשמאן. היינט וואָס האָט איהר געדאַרפט אריינרייסען זיך מיט אזא רעש און איבערשרעקען אלעמען אויף טויט?

ערסטער דיין. ט־טאַקי וואָס? א באָד איז דאָ?

ר' משה. אידען, דער פיינד איז נאָהענט, וואָס מאָנט איהר ביי מיר התחייבות, ווי איך בין אריינגעפאַלען? איך זאָג אייך, די שול איז אין געפאַהר און זי איז אליין, די ספרי־תורה'ס װעלען פעראונרייניגט װערען, און קיינער איז נישטאָ, װער עס זאָל זיך אָננעמען פאר זיי. עת לעשות לה', און איך זאָל װאַרטען, ביז די דיענסטמיידעל װעט מיך מעלדען? יעדע מינוט איז טייער און איך האָב שוין אַזױפיעל איבריגע מינוטען פערלאָרען אויף לויפען צום רב און צו די דיינים. — וואָס רעדט איהר מיט מיר, געוואַלט! די שול איז אין געפאַהר און די ריינינגקייטען זיינען אין געפאַהר!

הערשמאן. נאָר נישט געהיצט זיך. וואָס ווילט איהר, זאָלען מיר טאָן?

ר' משה. וואָס וויל איך, איהר זאָלט טאָן? דאַרף איך װעלען? װייסט איהר נישט, וואָס איהר דאַרפט טאָן? װייסט איהר נישט, וואָס גאָט וויל יעצט פון אייך? נאָר נישט געהיצט זיך!? מאריה דאברהם!

דער רב. נו, טאַקי, דער'אמת'ן, וואָס זאָלען מיר דאָ טאָן?

ר' משה. דאַרף איך עס אייך זאָגען?! די שול בעשיצען זאָלט איהר! פאר די ספרי־תורה'ס איינשטעלען דאָס לעבען זאָלט איהר!

דער יונגער הערשמאן (ברעכט אויס אין א געלעכטער). גוט! דאָס זיינען װערטער!

ר' משה. לאַכען? מען לאַכט דאָ יעצט?

הערשמאן. ווי זאָל מען אייך נישט אויסלאַכען, ר' משה? איהר האָט אייך עפּעס אריינגענומען אין קאָפּ און װייסט אליין

נישט, וואס איהר ווילט. ווער זאל געהן בעשיצען די שול? איך? דער רב? די דיינים?

ר' משה (שארף). איהר, דער רב, די דיינים! ווער דען אנדערס, אויב נישט איהר די ערסטע? פרעגט איהר נאך? ר' הערשמאן! ר' הענזעל! דיינים!

הערשמאן. איהר מאכט אפנים חוזק, ר' משה?

דער רב. הם!

ר' משה. וועה, וועה! (שטעהט ווי בענומען.)

צווייטער דיין. איך פערשטעה אפילו יא, וואס ער מיינט. אבער איך וועל אייך זאגען דעם אמת, איך ליד די לעצטע צייט אזוי פון מיינע מערידען, אז קוים וואס איך האלט מיך אויף די פים.

ר' משה. איך... מאך... חוזק!? ר' הערשמאן, גבאי, ווי קאנט איהר עס גאר זאגען? ר' הענזעל! דיינים! וויינט אין אייך נישט אייער הארץ אויף דער סכנה, וועלכע שוועבט איבער אונזערע הייליגקייטען? איהר פרומע אידען, איהר אויפזעהער אויף דער אידישקייט, ווערען ביי אייך נישט די הענד צו שווערע פויסטען געגען די פעראונרייניגער פון אונזערע תורה'ס? ניין, סיידען איהר מאכט פון מיר חוזק! איך זאג אייך אבער, מאכט קיין שהיות נישט, עס זאל נישט זיין צו שפעט. נישט צו חוזק מאכען איז יעצט די צייט און נישט צו רעדען. געטאן מוז ווערען! קומט! מי לה' אלי!

דער יונגער הערשמאן (ברעכט ווידער אויס אין זיין געלעכטער).

הערשמאן (ווינקט דעם זוהן). ש ש ש! — הערט דאך, ר' משה, איהר מאכט עס אפילו גאנץ גוט, מי לה' אלי — רעכט שיין. אבער, ר' משה, איהר זאלט מיר מוחל זיין, איהר רעדט נארישקייט. זעהט איהר, מיר האבען דא אויך גערעדט, אז געטאן מוז ווערען, אבער וואס מיר זאגען, אז עס מוז געטאן ווערען, איז א סך, א סך וויכטיגער פאר כלל ישראל. אויב איהר ווילט, טיק קומט צו זיך

און מיר וועלען רעדען. איך האב פריהער טאקי געשיקט נאך אייך, איז אייער הויז געווען פערשלאסען.

ר' משה. וואס רעדען? ווען רעדען? ווי קאן איך קומען צו מיר, ווען די שול איז אין געפאהר? ווי קאנט איהר רעדען אזוי קאלט און געלאסען, ווען בזו הרגע קאן זיין בעריהרען טמא הענד אונזערע הייליגקייטען? רעדען!? קומט, זאג איך אייך! רייצט נישט גאט!

הערשמאן. נא, אז איהר ווילט נישט קומען צו זיך און שרייט אלץ אייערס, איז מיט אייך נישט מעהר צו רעדען. אבער איך זאג אייך, אז אונזערם „געטאן מוז ווערען!" איז א סך וויכטיגער און נויטיגער פאר אונזער אמונה, פאר אונזערע שולען און רייניגקייטען און פאר כל ישראל. מיר האלטען אין אויסארבייטען א פלאן, וועלכער זאל בעשיצען די ספרי־תורה'ס און שולען אויף אייביג, א פלאן, וועלכער וועט ראטעווען די גאנצע אידישקייט און אומקעהרען אונזער תורה און אונזער אמונה צו זייער אלטער שיינקייט און זייער אלטען כבוד.

ר' משה. מוז און קאן דער פלאן גלייך אויסגעפיהרט ווערען? גלייך אין דעם מאמענט?

הערשמאן. דאס איז א גרויסער פלאן, ר' משה, אויף יאהרען און דורות...

ר' משה. טיק לאזט דעם פלאן אויף שפעטער, אויף מארגען און איבערמארגען, אויף יאהרען און דורות, און קומט בעשיצען די שול!

הערשמאן. וואס האט איהר זיך איינגערעדט, ר' משה, מיר זאלען געהן אויף א זיכערען טויט...

ר' משה. אויף קידוש השם!

הערשמאן. און מיר זאלען לאזען דעם פלאן...

ר' משה. אז די איבערגעבליבענע זאלען איהם אויספיהרען.

הערשמאן. דאָס טאָרען מיר נישט. מיר ווייסען נישט, ווער די איבערגעבליבענע וועלען זיין.

ר׳ משה. אידען וועלען זיי זיין, און געריהרט און גע־שטאַרקט דורך אונזער טויט, וועלען דאָס שטאַרקע אידען זיין.

הערשמאן. דאָס זאָגט איהר אזוי. איך אָבער זאָג, די שטאַרקע, די אמת׳ע אידען וועלען אויסגע׳הרג׳עט ווערען, און די שלעכטע, די פסולת, די כופרים און בוגדים וועלען בלייבען. וואָס וועט דאן זיין מיט אונזער אמונה און אונזער תורה? און איבער־הויפּט וואָס וועלען מיר אויספיהרען? נו, מיר וועלען געהן בעשי־צען די שול. מיר אַלע, די גרויסע גבורים. איך, איהר, דער רב, ר׳ אהרן און ר׳ זיסעל מיט זיינע מערידען. איז וואָס וועט זיין? מיר וועלען טאַקי גע׳הרג׳עט ווערען און די שול וועט סיי ווי סיי חרוב ווערען און די ריינינקייטען וועלען סיי ווי סיי פעראונ־רייניגט ווערען. איז עס נישט אזוי?

דער רב. וואָס דען נישט?

ערסטער דיין. א־ו־ו־ודאי אזוי!

ר׳ משה. עס איז נישט אזוי! די ריינינקייטען קאָנען נאָר פעראונרייניגט ווערען, ווען אידען וועלען זיך פאַר זיי נישט איינ־שטעלען. זייער עלענדקייט וועט זיין זייער בזיון, זייער פערלאָזענ־קייט וועט זיין זייער ערנידערונג. אָבער ווען אידען וועלען שטאַר־בען פאַר זיי, קאָנען זיי נישט פעראונרייניגט ווערען, אפילו ווען די שונאים זאָלען זיי מטמא זיין אויף דעם נידריגסטען אופן. מיט אונזער בלוט מוזען מיר אָבוואשען דעם שמוץ פון זיי, און זיי ווע־לען ארויסקומען טויזענד מאָל ריינער. זייער כבוד וועט וואקסען און גרוים וועט ווערען זייער נאָמען. דאָס איז דער גרויסער סוד פון קידוש השם!

צווייטער דיין. טייערע ווערטער!

ר׳ משה. אדירי התורה, בעהאַלט אייך נישט הינטער אייער פּלאַן! קומט צו זיך! קומט צו גאָט! אידען, אידען, קאָנען מיר נישט לעבען ווי אידען, טאָ זאָלען מיר שטאַרבען ווי אידען!

הערשמאַן. ווי הייסט, מיר קאָנען נישט לעבען ווי איי־דען? מיר מוזען קאָנען! דערפאַר ווילען מיר טאַקי לעבען!

ר׳ משה (שטרענג). בעהאַלט אייך נישט הינטער אייער פלאַן!

הערשמאַן. שרייט נאָר נישט אַזוי אויף מיר, ר׳ משה! און פאַר וועמען נעמט איהר אונז עפּעס אָן, וואָס איהר זאָגט אונז, מיר זאָלען אונז נישט בעהאַלטען הינטער אונזער פּלאַן? איז אונ־זער פּלאַן עפּעס א שווינדעל? אַן אויסרעדענים ביי אונז? זיינען מיר עפּעס צבועקעס? דאַרפען מיר עפּעס מורא האָבען און אויס־פיינען זיך פאַר אייך?

ר׳ משה. גאָט, גיב שכל מיר, גיב צונג מיר, גיב ווערטער מיר, זיי מיר מיין פיהרער!

הערשמאַן. דאָס האָט איהר שוין לאַנג געדאַרפט בעטען, וואָלט אפשר אייער מגידות בעסער געווירקט און די אויסגעלאַסענ־הייט וואָלט נישט געוועזן אַזוי גרויס צווישען אידען, און מיר וואָל־טען דעם פּאָגראָם נישט געהאַט.

צווייטער דיין (טשמאָקעט פאַרוואורפספול מיט די ליפּען).

ר׳ משה. מאריה דאברהם! גאָטוניו! זאָל איך וויינען? זאָל איך שעלטען? זאָל איך בעטען? (מיט טרערען.) אידען, גאָט׳ס הויז איז אין געפאַהר! אידען, טמאים ווילען פעראונרייניגען אונ־זער תורה! אידען, וועלכע הייסען אדירי און עמודי התורה, ווילט איהר אייך נישט אָננעמען פאַר איהר? די טייערע, די ליעבע, די הארציגע, די זיסע, אליין וועט זי זיין, ווען די טמאים וועלען אויף איהר אָנפאַלען! אליין וועט זי זיין, פערוואָגעלט און פערלאָזען, און צוריסען וועט זי ווערען, און בעשפּייט, און בעשמוצט, און אונטער די פיס געטראָטען. אוי, וועה! קרועה, שכולה וגלמודה — אונזער תורה, אונזער איינציגקייט! אדירי התורה, וואָס וואַרט איהר נאָך? ווי קאָנט איהר אייך גאָר פערשפּאַרען אין זיכערהייט אונטער דעם שוץ פון סאָלדאַטען און טראַכטען פּלענער און לאָזען

די שול אויף הפקר? לאזט אייערע פלענער! די אידישקייט וועט שוין נעראטעוועט ווערען, יעצט מוז די שול געראטעוועט ווערען. מיט וואס פאר א הארץ וועט איהר קאנען שפעטער אריין אין דער חרוב געווארענער שול, וועלכע האט געקאנט בעשיצט ווערען און איז נישט בעשיצט געווארען? מיט וואס פאר א אויגען וועט איהר קאנען קוקען אויף די צוריסענע, פעראונרייניגטע, הייליגע שמות, וועלכע וועלען נאך מעהר פעראונרייניגט ווערען מיט דעם, וואס איהר האט זיי פערלאזען אין זייער נויט? מיט וואס פאר א צונג וועט איהר רעדען צום פאלק וועגען אידישקייט און תורה און אונ־זער גאט, ווען איהר, וועלכע האט געדארפט זיין די ערסטע צו בע־שיצען די תורה, זייט געוועזן די ערסטע צו פערלאזען זי? איהר אויפזעהער אויף דער אידישקייט, גאט האט אייך איבערגעגעבען א גרויסען פקדון — וואס וועט איהר ענטפערען, ווען ער וועט פון אייך מאנען זיין פקדון? וועה, וואס איך דארף עס אייך גאר זאגען! רב, גבאי און דיינים, קומט צו זיך! אייער טאג איז היינט! אייער טאג צו בעווייזען, אז איהר האט פערדיענט צו זיין רב, גבאי און דיינים ביים פאלק ישראל! אייער טאג איז היינט מקדיש השם צו זיין, גרויס צו מאכען דעם נאמען פון אונזער גאט, דעם כבוד פון אונזער תורה, דעם נאמען פון אונזער פאלק! וואס שטעהט איהר נאך? וואסווארט איהר נאך? לאמיר געהן! לאמיר לויפען!...

דער יונגער הערשמאן (ברעכט אויס אין זיין לאכען). אי, ר' משה, ר' משה! אזויפיעל יאהרען האט איהר אב־געלעבט און איהר זייט נאך נישט קליגער געווארען. וואס האט איהר זיך איינגעשמועסט א קינד אין בויך! וועלכע שול זאל בע־שיצט ווערען און וועלכע „רייניגקייטען"? די שול, אין וועלכער מען שלאגט זיך פאר עליות, אין וועלכער מען שעמט זיך נישט צו מאכען די מיאוסטע סקאנדאלען און אין וועלכער מען טרינקט שנאפס צו יאהר־צייטען און נישט צו יאהר־צייטען, ווי אין א שענק? די „רייניגקייטען", וועלכע עס שרייבט מיכל דער סופר

און וועלכע זיינען שוין טויזענד מאָל פעראונרייניגט געוואָרען ביי דער קריאה און ביי הקפות? וואָס האָט איהר אייך איינגע־שמועסט, ר׳ משה? ווער וועט יעצט איינשטעלען זיין לעבען פאר אזעלכע זאכען? וואָס מאכט איהר אייך צום נאר און צום היילינען?

ר׳ משה (גאַנץ ערשטוינט קוקט אַרום זיך, טרעפט אָבער קיי־נעמם בליקען נישט). רב, גבאי און דיינים, שווייגט איהר? לאָזט איהר דעם לעסטערער רעדען און ווערט נישט אין כעס און פער־שטאָפּט איהם נישט זיין מויל מיט בזיון?

הערשמאן (צום זוהן). דו זאָלסט טאקי שווייגען! איך האָב דיר טויזענד מאָל געזאָגט, אז דו זאָלסט דיך נישט מישען.

צווייטער דיין. דאָס איז טאקי א גרויסע נבלה.

הערשמאַן. און אייך, ר׳ משה, וויל איך זאָגען, אז זאָל שוין זיין גענוג די קאָמעדיע. ביי אייך איז די שול וויכטיגער, ביי אונז איז די אידישקייט וויכטיגער, און דאָס איז גענוג.

ר׳ משה. אל אלהי ישראל, יעצט וועל איך שעלטען! איך קאָן נישט מעהר! גאָטעניו, האָסט מיר טרערען געגעבען און וויינע־ווערטער, יעצט גיב מיר שטיינער און שפּיזען און גאל! ווי פער־וואָגעלט און פערלאָזען דיין שול און דיינע רייניגקייטען וועלען זיין פון זיי, אזוי זאָלען זיי זיין פערוואָגעלט און פערלאָזען, אָהן א טרייסטער און אָהן א בעוויינער! די שאנדע, וועלכע וועט אָנ־געטאָן ווערען דיינע הייליגקייטען, זאָל פאלען אויף זייערע קעפּ און איבערגעבען זייערע נעמען צו שפּאָט און פעראכטונג! דער שמוץ, אין וועלכען דיינע שמות וועלען געטראָטען ווערען, זאָל זיך איינעסען אין זייערע לייבער און אין זייערע נשמות, אז קיין וואַ־סער זאָל איהם נישט אָבוואשען און נישט אלע פייערען פון גיהנם!

הערשמאַן. משוגע געוואָרען, אויף מיין ערנסט וואָרט!

ר׳ משה. וועה צו אייערע קעפּ, איהר אדירי התורה, ביי וועלכע די תורה איז נאָר א מאסקע און א געשעפט! גאָט׳ס צאָרן אויף אייך, איהר פערבלענדער און צבועקעס!

הערשמאן (א קלאפ טוענדיג מיט כעס איבער'ן טיש). ר' משה!

דער רב. וואס איז דאס — וואס איז דאס פאר ווערטער?!

ר' משה. גאטוניו, נישט אין פאלאצען זיינען דיינע אידען, און נישט אונטער שטריימעלס! איך האב פערבלאנדזשעט, גאטוניו, איך האב נישט גענומען דעם ריכטיגען וועג. אבער איך וועל נאך געפינען דיינע אידען, איך וועל נאך אנזאמלען דיין חיל. עוד היום גדול — דער טאג איז נאך גרויס. זון, פערגעה נישט, איך מוז נאך אידען געפינען! גאט, בעשיץ מיר דיין הויז! (איילט אוועק.)

דער יונגער הערשמאן (לאכט). דאס איז א פאנאטיקער!

הערשמאן. משוגע, פשוט משוגע. אבער מעהר קיין מגיד וועט ער שוין נישט זיין.

צווייטער דיין (מיט אראבגעלאזענע אויגען). איך האב אויך מורא, אז ער וועט שוין מעהר קיין מגיד נישט זיין. (מיט וויינענדיגען קול.) מיר מאגען זאגען נאך איהם קדיש.

די איבריגע (לאזען אראב די אויגען צו דער ערד מיט אנגעקנייטשטע שטערנס. — א טיעפע שטילקייט).

דריטער אַקט.

אַ גרויסער, אויסגעהאַקטער פּלאַץ אין וואַלד, צו וועלכען עס פיהרט פון רעכטס א קליין, שמאָל שטעגעל. אין מיטען, פאָרענט, ליעגט מ י נ י ע, אַנגעשפּאַרט אָן אַ שטאַם פון אַן אָבגעזעגטען בוים, ביי איהר צוקאָפּענס זיצט ל ע אָ ן, דאָס געזיכט אין די הענד, דעם הוט לעבען זיך אויפ'ן גראָז. — אין הינטערגרונד זאָגט אַ גרופּע אידען תהלים מיט איינגע־האַלטענע וויינענדיגע קולות. פאָרנט אין דער גרופּע זיצט י ע ק ע ף. נאָך מעהר הינטען, צווישען די בוימער, אַ סך ווייבער מיט קינדער, וועל־כע שטיקען זיך אין טרערען און שנייצען זיך פאַרזיכטיג. די לופט איז אָנגעפילט מיט דעם געריש פון אַ לויה. — דער עולם איז שטאַרק אויפ־גערעגט, מען קוקט זיך אַפט ארום מיט שרעק אין די אויגען און ביים קלענסטען זייטיגען רעש ווערט מען ווי פערגליווערט.

מ י נ י ע (נאָך א לאַנגען שווייגען). רעד מיט מיר, לעאָן, איך האָב מורא, איך וועל משוגע ווערען.

ל ע אָ ן (לאָזט טיעפער אראָב דעם קאָפּ).

מ י נ י ע. רעד מיט מיר, זוהן מיינער. האָסט גאָרנישט וועגען וואָס צו רעדען מיט דיין מאמען? — איך פיהל, אז עס געהען מיר אויס מיינע כחות. אי, רבונו של עולם, וואו זיינען זיי יעצט? וואו זיינען זיי יעצט? צו לעבען זיי נאָך גאָר? — רעד מיט מיר, זאָג מיר עפּעס, לאָז מיך נישט טראַכטען, לאָז מיך נישט זיין אליין מיט מיינע געדאַנקען.

ל ע אָ ן. וואָס קאָן איך מיט דיר רעדען, מאמע?

מ י נ י ע. וואָס קאָנסטו מיט מיר רעדען? אוי, זוהן מיי־נער, זוהן מיינער! איך געדענק דאָך שוין די צייט נישט, ווען דו האָסט מיט מיר גערעדט. א פרעמדער ביזטו דאָך ביי מיר ארומ־

געגאנגען אין שטוב. נישט פון דיינע צער'ן האב איך געוואוסט, און נישט פון דיינע פריידען, אקוראט ווי איך וואלט פאר דיר גאר אויף דער וועלט נישט געווען. אט אזוי פלעג איך קוקען אויף דיר, פלעג וועלען עפעס פערשטעהן, בעגרייפען: ביזטו דאס טאקי מיין זוהן, מיין לייבקע? ביזטו דאס געלעגען ביי מיר אונטער'ן הארצען און געזויגט מיין מילך און בלוט? אוי, רבונו של עולם, וויפיעל נעכט האב איך נישט דערשלאפען דורך דיר, און וואס איך בין מיך אויסגעשטאנען און האב מיך אנגעליטען פון דיר, פון דיינע פאקעלעך און מאזעלעך און טיפוס און איך וויים וואס נאך, ביז איך האב דיך אויסגעהאדעוועט און גרוים געמאכט. און איצט — גאר נישט, א פרעמדער! און איך וועל דיר זאגען דעם אמת, איך האב עפעס ווי מורא פאר דיר. נאר וואס איז פאראן וואס צו רעדען, מסתמא איז דאס מיר אזוי בעשערט. מסתמא בין איך בעסער נישט ווערט. אבער איצט זוך עפעס אוים, וואס צו רעדען מיט מיר. דו ביזט דאך א קלוגער, א געלערענטער, ביזט דאך א שרייבער. רעד מיט מיר, זוהן מיינער, רעד מיט מיר. מיין מח שפאלט זיך מיר. (לעגט ארויף די הענד אויפ'ן קאפ, וועלכען זי ווארפט אום אין טיעפער פערצווייפלונג.)

לעאן. ווערסט מיך נישט פערשטעהן, מאמינקע! ווערסט מיך נישט פערשטעהן.

מיניע. טא רעד צו מיר אזוי, אז איך זאל דיך פערשטעהן. האלטסטו מיך פאר אזא נאר? זאג מיר, דערקלער מיר, פאר וואס איז דאס אזוי, וואס מיר זיינען אזוי פרעמד. מאך מיר קלאר, פאר וואס קאן איך דיך נישט פערשטעהן. רעד מיט מיר, לעאן, רעד מיט מיר.

לעאן. היינט נישט, מאמע, היינט נישט.

מיניע (מיט איינגעהאלטענע טרערען). זאל זיין אזוי.

לעאן (נאך א קליינעם שווייגען, פערגראבענדיג דעם קאפ אין די הענד). אך, מאמע, ווען מיר וועלען זיך אומקעהרען אהיים, וועל איך מיט דיר דורכגעהן אלץ, וואס איך האב אנגעשריבען,

איך וועל דיר פּערטייטשען און דערקלערען וואָרט אין וואָרט, און דאַמאָלס וועסטו אויסהייצען דעם אויוון און העלפען מיר פער־ברענגען א גוטען טייל, אויב נישט אלץ, וואָס איך האָב אָנגע־שריבען אין גראַמען און אָהן גראַמען.

מ י נ י ע (וואַרפט אום דעם קאָפּ און וויינט. — דאָס תהלים־זאָגען האָט דערווייל אויפגעהערט. יעקב טיילט זיך אָב פון דער גרופּע און געהט־צו צו די זייניגע).

י ע ק ע ף. טאָמער וואָלסטו געוועזן אמאָל א בעלן אויף א מנחה? קום, נעם דיין הוט און קום. דו פעהלסט אונז צו א מנין.

ל ע אָ ן (קוקט איהם נישט אָן).

י ע ק ע ף. הערסט מיך, אָדער הערסט מיך נישט? מיט דיר האָבען מיר אקוראַט א מנין. — פּאָלג אמאָל א טאַטען. — דו ווייסט דאָך, איך האָב שוין לאַנג, ברוך השם, אויפגעהערט צו רעדען מיט דיר וועגען אַזעלכע זאכען. — קום נו.

ל ע אָ ן (בעוועגט זיך נישט).

י ע ק ע ף (נאָך בעטענדיגער). איך וואָלט דיך נישט געבע־טען, אָבער וואָס זאָלען מיר טאָן, אז דו פעהלסט אונז אויס צו א מנין? קום, נו. — ס'איז דאָך גאָר א בזיון, קומען און זאָגען זיי, אז דו ווילסט נישט.

ל ע אָ ן (בלייבט אָהן א בעוועגונג).

י ע ק ע ף. נו, וואָס זאָגסטו, מיניע? גוט, האַ? שיין, האַ?

מ י נ י ע. האָסט עס דען פריהער נישט געוואוסט?

י ע ק ע ף. עס ווילט זיך מיר מעהר נישט נישט אָנמאַכען קיין לייטישען געלעכטער, אז נישט... אז נישט... זעהסט, זיי דאַוונען שוין. איך פרעג מעהר נישט ביי דיר, וואָס וועט דער עולם זאָגען! שיין, האַ? פיין, האַ? נא נו, פאַרטיג, מען גיט־שטעלט זיך שוין שמונה־עשרה. אז א כפּרה האָט געמאָגט קומען אויף מיינע קינדער אין איין טאָג!

מ י נ י ע. אוי, משוגע'נער, דו ווייסט דאָך שוין נישט, וואָס דו רעדסט! געה, בעסער דאַוונען מנחה.

יעקעף. איך... איך... איך וועל...

ר׳ משה׳ס קול (ווייט אין וואלד אין דער זייט פון דעם שטעגעל). אידען, גאט׳ס הויז איז אין געפאהר! אידען, טמאים ווילען אונזער תורה פעראונריינינגען! (דאס געמורמעל פון די דאוונער האקט אב; מען הערט זיך צו מיט דערשראקענע געזיכטער.)

ר׳ משה׳ס קול (א ביסעל נעהנטער). אידען, גאט׳ס הויז איז אין געפאהר! אידען, טמאים ווילען אונזער תורה פעראונ־ריינינגען!

מיניע. אוי, דאס איז דעם שווער׳ס קול!

יעקעף (ציטערנדיג). איך וואלט טאקי געשווארען, אז דאס איז דער טאטע.

לעאן (וועלכער איז אויפגעשטאנען און איינגעקוקט זיך אין צווישען די ביימער). יא, דאס איז דער זיידע.

מיניע. אוי, וואס קאן דאס זיין מיט איהם? אוי, וואס קאן דאס זיין? (די שמונה־עשרה־דאוונער שטעהען נאך אלץ גאנץ שטום און דערשראקען. די ווייבער האבען ארומגענומען די קינדער ארום זיך.)

ר׳ משה׳ס קול (שוין גאנץ נאהענט). אידען, גאט׳ס הויז אין געפאהר! אידען, טמאים ווילען אונזער תורה פער־אונריינינגען!

מיניע (שעפטשעט־צו צו יעקעף׳ן). זאלסט איהם למען השם א ווארט נישט דערמאנען וועגען דיין ברודער, הערסטו!

ר׳ משה (צושויבערט, פערסאפעט, קוים כאפענדיג דעם אטעם, לויפט אן). דא זיינען זיי טאקי, דא זיינען אידען. א דאנק דיר, גאט, וואס דו האסט מיך געבראכט אהער! — אידען, הערט איהר? אידען, אויף גיך! לאמיר לויפען, די שול איז אין גע־פאהר, די היילינגקייטען מוזען געראטעוועט ווערען! אידען, אויף גיך!

די שמונה־עשרה־דאוונער (העבען אן צו שאקלען זיך און צו שעפטשען מיט זעהר פרומע מינעס. ווער עס האט א

סידור, פערגראָבט זיין געזיכט אין סידור; ווער עס האָט קיין סידור נישט, מאַכט צו שטאַרק די אויגען. — די ווייבער הערבן זיך אָן וויעדער צו שנייצען).

ר' משה (ארומקוקענדיג זיך). ווי? אַ, יאַ, מען שטעהט שמונה-עשרה.

יעקעף. אַ ביסינקע פריער ווען דו וואָלסט געקומען, וואָל־טען מיר געהאט אַ מנין.

ר' משה (קוקט זיך נישט אום אויף יעקעף'ן און סטאַרעט זיך צו רעדען פעסטער). אידען, איך פסק'ן אייך, איך בין גוזר אויף אייך, איהר זאָלט מפסיק זיין די שמונה-עשרה. די שול איז אליין, און דער פיינד איז נאָהענט, גאָט דארף אייך איצט האָבען. קומט, איהר וועט דערדאַוונען אין שול. — וואָס שטעהט איהר נאָך, אידען? הערט איהר, וואָס איך רעד צו אייך? פערשטעהט איהר, וואָס גאָט וויל פון אייך? די שול וואַרט אויף גאָט'ס חיל, קומט!

די דאַוונער (שאָקלען זיך נאָך פרומער).

ר' משה (קוקט זיך ארום). פרומע אידען זעה איך, אויגען, וועלכע ווילען נישט אָפען זיין אין שמונה-עשרה, ליפען, וועלכע שעפטשען אזוי פרום. — (די דאַוונער מאַכען עס נאָך פלייסיגער.) — אָבער, צי האָט איהר אויערן, וועלכע זאָלען פערנעמען גאָט'ס רוף? הערצער, וועלכע זאָלען פיהלען, וואָס גאָט וויל? (רעדט ארויס שטאַרק.) הערט איהר, וואָס איך רעד צו אייך, אָדער נישט? גיט מיר אַ צייכען, אז איהר הערט מיך.

די דאַוונער (שאָקלען זיך און שעפטשען).

יעקעף (פערררוקט זיך וואָס ווייטער און שטעלט זיך אויך שמונה-עשרה, צומאַכענדיג די אויגען).

מיניע (ברעכט פלוצלונג אויס אין אַ היסטערישען געוויין).

ר' משה. ברידער, אידען, הערט דאָך. מאַכט צו אייערע מיילער און מאַכט אויף אייערע אויגען. אייערע אויגען עפענט אויף און אייערע הערצער. זעהט און הערט און פיהלט, גאָט רופט

אייך איצט, גאָט'ס הויז וואַרט אויף אייך. (צו אַ געלען אידען.) ר' איד, איהר זייט הויך און ברייט און שטאַרק, און איהר דאַוועגט אַזוי פרום, קומט, בעוויזט גאָט, אַז איהר דיענט איהם מיט אַן אמת. קומט, בעוויזט איהם, אַז איהר קאָנט אייך מוסר נפש זיין על קידוש־השם, ווען ער וויל עס. זייט מפסיק אייער שמונה־עשרה. איך בין אייך עס מתיר. קומט, זאָג איך אייך. איך וועל זי אייך מפסיק זיין. (שלעפּט אָב דעם אידען פון אָרט.) קומט, איהר האָט כח.

דער געלער איד (רייסענדיג זיך פון ר' משה'ן). נו, אַ, אַ!

דעם געלענ'ס ווייב (שפּרינגט ארויס פון צווישען די בוימער מיט איין קינד אויפ'ן אָרם און מיט צוויי אַנדערע וויינענ־דיגע קינדער לעבען זיך). וואָס האָט איהר עפּעס דוקא איהם אָנגעכאַפּט? וועניג אידען זיינען דאָ? וואָס שלעפּט איהר נישט אייער זוהן? אָט שטעהט ער אויך און דאַוועגט אַזוי פרום. נישט קשה, מיין מאַן האָט זיך פאַר וועמען איינצושטעלען.

דער געלער איד (רייסט זיך ארויס און וואַרפט צו ר' משה'ן אַ בייזען בליק). אַ! (שטעלט זיך ווידער שמונה־עשרה.)

דעם געלענ'ס ווייב (געהט ווידער אויף איהר אָרט צווישען די בוימער). גאָר נישט, עו! ער שלעפּט! גאָט האָט גאָר קיין אַנדערען נישט, וועט עס זאָל זיך אָננעמען פאַר איהם, ווי נאָר מיין מאַן, אַ טאַטען פון דריי קליינע קינדער.

ר' משה (וועלכער האָט זיך אַרומגעקוקט מיט אַ בעטענדען בליק, דערהעכערט פּלוצלונג זיין קול). אידישע זיהן און אידישע טעכטער, ווייסט איהר, וואָס הייסט קידוש־השם? אַ סך פעלקער האָט אונזער גאָט, אָבער איינם האָט ער זיך אויסגעוועהלט. דעם איינעם האָט ער אוועקגעגעבען זיין תורה, געמאַכט פאַר אַ ממונה, פאַר אַן אויפזעהער אויף זיין הייליגקייט. דערפאַר אָבער האָט ער איהם געזאָגט: היט אָב מיין תורה, היט אָב מיין הייליגקייט מיט דעם בלוט פון דיין האַרצען, מיט דיין לייב און לעבען. גאָרנישט זאָל ביי דיר נישט זיין איבער איהר, אָבער אַלץ זאָלסטו אוועק־

גנבען פאר איהר. דערמיט וועסטו בעווייזען פאר די אויגען פון אלע פעלקער די קראפט פון מיין תורה, די גרויסקייט פון מיין הייליגקייט, און גרוים און הייליג וועסטו מאכען מיין נאמען, און אלע פעלקער וועלען דערקענען מיין קראפט און וועלען זיך דער־וויסען, אז איך בין דער איינציגער גאט. דאס וועט זיין דיין גרעסטער און איינציגער דאנק פאר דער מתנה, וואס איך האב דיר געגעבען, און מיין ברכה וועט פאלען אויף דיר. וועסטו אבער זי נישט אבהיטען מיט דעם בלוט פון דיין הארצען, מיט דיין לייב און לעבען, און בילכערע זאכען וועסטו דיר בעשאפען, און טייערערע, דאן וועלען נישט די פעלקער, וועלכע קענען מיך נישט, בעשמוצען מיין הייליגקייט און בעליידיגען מיין נאמען, נאר דו אליין, דו וועסט זיין מיין בעשמוצער, דו אליין וועסט זיין מיין בעליידיגער, דו אליין וועסט זיין דער טמא ומטמא, דער אונריי־ניגער און פעראונרייניגער, און מיין געזיכט וועל איך איינהילען און וועל וויינען אויף די אונדאנקבארקייט פון מיין אויסגעוועהל־טען און וועל איהם אויף אייביג פערשעלטען. אידישע זיהן און אידישע טעכטער, נישט מיט פרומער שעפטשענים און אויגען־צומאכענים קאנט איהר גאט דאנקען און פערשאפען איהם נחת־רוח און זיין הארץ ריהרען, נאר מיט קידוש־השם, מיט גרוים מאכען זיין נאמען פאר די אויגען פון אלע פעלקער. היינט איז אזא טאג, קינדער. נוצט אוים די געלעגענהייט. געדענקט, ווער איהר זייט! געדענקט, אז איהר זייט אידען! שטארקט אייער הארץ און קומט. די הייליגקייט ווארט אויף אייך. אידען! אידען!

די דאוונער (שאקלען זיך און שעפטשען).

ר' משה (מיד). רבונו של עולם, ווי זאל איך אנדערש רע־דען? וואס זאל איך נאך מעהר זאגען? (קוקט זיך ווידער ארום מיט געבעט און פערצווייפלונג.) אידישע קינדער, איך האב היינט געמוזט אויסהערען, אז אידישקייט האט זיך אויסגענומען אויף דער וועלט, אז ניטא מעהר קיין פרומע אידען, אז איך בין אן איינציגער און א לעצטער. אבער איך האב זיי אויסגעלאכט, די

לעסטערער. לא אלמן ישראל, האב איך זיי געזאגט, אידען האבען נאך א סך און א סך פרומע אידען. ענטפערט מיר, האב איך א ליגען געזאגט אדער נישט? (קוקט זיך ארום.) איז נאך קיינער נישט אויסגעשטאנען שמונה־עשרה? האט אייער שמונה־עשרה גאר קיין סוף נישט?

די דאוונער (שאקלען זיך און שעפטשען).

ר׳ משה (מיט א גוטען, ווייכען, מידען טאן). אך, אידען, אידען! ווען איך בין אוועקגעגאנגען היינט פון די לעסטערער, האב איך געהאפט, אז איך וועל געפינען א פולע שול מיט אידען — אלט און יונג, מענער און פרויען — א פולע שול מיט גאט׳ס חיל. אבער די שול איז געווען לעדיג, פערגעסען און פערלאזען. איך בין צוגעפאלען צום ארון קודש און האב געוויינט פאר גאט און געפרעגט איהם, וואו איז זיין חיל, וואו זיינען זיינע אידען. בין איך דען טאקי דער איינציגער און דער לעצטער איד? און עס איז מיר געווען, ווי גאט האט מיר א זאג געטאן: געה און זאמעל איין מיין חיל, דו וועסט איהם געפינען לרוב. און ער איז געווען מיט מיר און האט מיך געבראכט בשלום אהער דורך גאנצע מחנות פון דעם פיינד. פיהלט איהר נישט, אז אייך האט עס גאט געמיינט? זעהט איהר דען נישט איין, אז אייך האט עס גאט אויסגעקליבען פאר זיין חיל צו בעשיצען זיין הויז און צו פערטיידיגען זיין הייליגקייט?... איהר שווייגט? איהר שאקעלט אייך און שעפטשעט? גיט מיר באטש א צייכען, אז איהר וועט אויסשטעהן די שמונה־עשרה און געהן מיט מיר.

די דאוונער (שאקלען זיך און שעפטשען).

ר׳ משה (הייזעריג). אידען, יש קונה עולמו בשעה אחת — איינער קאן זיך קויפען זיין עולם הבא אין איין קליינער ווייל. קומט מיט מיר, אידען. ווער איהר זייט און וואס איהר זייט, קומט מיט מיר, קומט איינשטעלען אייער לעבען פאר גאט׳ס הויז און זיינע ריינינקייטען, און איהר האט אייער וועלט געקויפט. קומט, אידען, אויף קידוש־השם.

די דאַוונער (שאָקלען זיך און שעפּטשען).

ר׳ משה (קוקט זיך ארום גאנץ פערלאָרען און טרעפט זיך מיט די בליקען פון לעאָנ׳ען, וועלכער איז געשטאַנען בלייך און אויפגע־רעגט, אָנגעשפּארט אָן א בוים, מיט א פערקלערטען, נתפּעל׳דיגען געזיכט, ווי ער וואָלט געזעהן פאר זיך א גרויסע זעהונג. ער טרעט צו בעהנטער צו יענעם און בעטראכט איהם מיט אן איינדרינגליכען בליק). וואָס זעהען מיינע אויגען? דו ביזט געריהרט! דו, דער חוטא ומחטיא, דער ירבעם בן נבט! דו א פיהרער ביי אפיקורסים!

לעאָן (שמייכעלט נאָר שוואך אָב).

ר׳ משה (קוקט א ווײלע אויף די דאַוונער). גאָט, בעשיץ מיר דיין הויז. אידען, איך ווארט אויף אייך! (צו לעאָנ׳ען, שאַרף אָנקוקענדיג איהם.) הער נאָר א מעשה פון דער גמרא. ווען מלכות רומא האָט פערבאָטען צו לערנען תורה מיט אידען, האָט דער תנא ר׳ חנינא בן תרדיון נישט אויסגעמאכט זיך פון דעם גזר און ווייטער געלערנט זי פאר׳ן עולם. האָט מען איהם געכאַפּט און איינגעוויקעלט אין א ספר־תורה און ארויפגעלעגט אויף א הויפען פון פרישע ריטער און אָנגעצונדען, און אויף זיין ברוסט האָט מען נאָך ארויפגעלעגט נאַסע וואָל. מען האָט איהם געוואָלט לאנגזאם ברענען און בראָטען. דער תנא האָט געליטען, אָבער האָט נישט מפסיק געווען אין דער תורה. דער תליון האָט צוגעזעהן און זיין הארץ איז געריהרט געוואָרען. ער האָט געהייסען דעם תנא אראָבנעמען פון זיך די נאסע וואָל, כדי ער זאָל גיכער פער־ברענט ווערען. אָבער דער תנא האָט געענטפערט, אז דאָס וואָלט הייסען מאכען זיך אליין א טויט. איז דער תליון נאָך מעהר גע־ריהרט געוואָרען פון דעם תנא׳ס שטארקייט און האָט אראָבגע־נומען פון איהם די וואָל און אריינגעוואָרפען זיך צו איהם אין פייער, און זיי זיינען ביידע באלד פערברענט געוואָרען. דו, לעאָן, ביזט געווען איינער פון מיינע שטענדיגע תליונים. אבר נאָך אבר האָסטו לאנגזאם אָבגעברענט פון מיר, ביסלעכווייז, טראָפּענווייז האָסטו ביי מיר אוועקגענומען מיין חיות. און איצט שטעהסטו

נעריהרט און קוקסט מיך אן מיט גוטע אויגען. ווילסטו אפשר אריינוואַרפען זיך איצט מיט מיר אין פייער?

לעאָן (הייזעריג). ניין, זיידע, איך מוז בלייבען דיין תליון — דער תליון פון דיין וועלט־אנשויאונג, פון דיין גלויבען, פון דיין תורה, פון דיין גאָט. אָבער דיך בעוואונדער איך, דעם מענשען אין דיר, די גרויסע שיינהייט, וועלכע וואוינט אין דיר און וועלכע איך האָב גאָר קיינמאָל נישט בעמערקט, די וואונדערבאָרע קראַפט, וועלכע איך האָב גאָר קיינמאָל אין דיר נישט געשפירט. פאַר דיר אליין קען איך יעצט פאַלען אויף די קני און קוסען דעם זוים פון דיין מאַנטעל. פאַר דיר אַליין, פאַר דעם גרעסטען אידען, פאַר דעם איינציגען און לעצטען....

ר' משה. נענוג, גענוג, איך וויל נישט הערען. דו לעמטערסט, דו לעסטערסט! (צו די דאַוונער.) האָט איהר געהערט זיינע ווערטער? — וואָס, איהר שטעהט נאָך אלץ שמונה־עשרה?! — גאָטוניו, איך האָב ווידער גענומען נישט דעם ריכטיגען וועג! אין א הייל פון מנוולים בין איך אריינגעפאַלען, אין א הייל פון צבועקעס און גאָט'ס גנבים! מאריה דאברהם, איך בין דאָך נישט אן איינציגער! גאָטוניו, ניין דאָך, איך בין נישט דער לעצטער! איך וועל דאָך נאָך געפינען חיל פאַר דיר, איך וועל דאָך נאָך אָנזאמלען שטרייטער פאַר דיין הויז און דיין הייליגקייט. פיהר מיך, פיהר מיך דעם ריכטיגען וועג! בריינג מיך אין די ריכטיגע גאַסען, בעווייז מיר די ריכטיגע הייזער. דו ווייסט דאָך, וואו זיי זיינען, דו גרויסער ווייסער! גאָטוניו, איך פערלאָז מיך אויף דיר! פיהר מיך, פיהר מיך דעם ריכטיגען וועג! (איילט אַוועק איבער'ן שטעג.) אידען, וואו זייט איהר? אידען, וואו זייט איהר? אידען, גאָט'ס הויז אין געפאַהר! אידען, טמאים ווילען אונזער תורה פערשווייניגען! וואו זייט איהר? וואו זייט איהר? (זיין קול פערליערט זיך אין דער ווייט.)

מיניע (וועלכע האָט נישט אויפגעהערט צו וויינען, ברעכט

אַרויס). אָי, מיר האָבען איהם געזעהען צום לעצטען מאָל! צום לעצטען מאָל האָבען מיר עם איהם געזעהן!

די דאַוונער (שאָקלען זיך און שעפּטשען).

איין אידענע. א הייליגער איד.

דעם געלענס ווייב. נישט קשה, ער האָט שוין זיינע יאָהרען אויסגעלעבט. ווען ער וואָלט געוועזען א יונגער מאַן און א טאַטע פון קליינע קינדערלעך, איז ווייס איך נישט, צו וואָלט ער געוועזען אזא צדיק.

אנדערע אידענעס (קרעכצען און זיפצען). יאָ, יאָ, — ניין, ניין. — אָך, אָך, אָך!

די דאַוונער (העבען אָן אויסצושטעהן שמונה־עשרה און זאָגען „עלינו“. זיי קוקען זיך איינער דעם אַנדערן נישט אָן. א פער־לעגענהייטס־שטימונג. מען הערט נאָר מיניע'ס כליפּען. לעאָן אָנגע־שפּאַרט אָן בוים, בעטראַכט דעם עולם).

דער געלער איד. א בעלנות פון א מענשען ארויס־צושטופּען מיך פון מיטען שמונה־עשרה! געהערט עפּעס א גאַנג פון א פרומען אידען? (קיינער ענטפערט נישט. די פערלעגענהייטס־שטימונג האַלט אָן.)

לעאָן. יעצט זייט איהר דאָך אויסגעשטאַנען אייער שמונה־עשרה, איהר האָט געהערט, צו וואָס ער האָט אייך גע־רופען און איהר ווייסט, וואו די שול איז — וואָס זיצט איהר דאָ פאַר וואָס לויפט איהר נישט צו דער שול?

ערסטער איד. א נייער צדיק האָט זיך געפונען!

צווייטער איד. אז מען האָט איהם געדאַרפט צו א מנין, איז ער נישט געוועזען!

דריטער איד. געהערט, ווי ער האָט פריהער גע־דרש'נט? דער תליון פון גאָט און פון דער תורה! הע?

לעאָן. שטעקט נישט אריין די יראה אין די טומאה. נישט איך רוף אייך, נישט איך זאָג אייך, וואָס איהר דאַרפט טאָן. אָבער איהר זייט דאָך פרומע אידען, און די שול איז אייער שול און די

רייניגקייטען זיינען אייערע רייניגקייטען. קוקט אריין אין אייערע הערצער: טוט איהר רעכט? פיהלט איהר אייך נישט פאר שולדיגע און גרויסע זינדיגער געגען אייער גאט?

פיערטער איד. וואו זיינען מיר געבליבען אין תהלים? (מען צוזעצט זיך צום תהלים זאגען.)

לעאן. אידען, איהר וועט דאך אייער געוויסען נישט פער־שרייען מיט'ן תהלים־זאגען. איך זאג אייך פאראויס, וואס מעהר איהר וועט זאגען אייער תהלים, אלץ שטארקער וועט איהר פיהלען אייער שולד.

פינפטער איד (העבט אן). למנצח על הגתית לבני קרח מזמור.

לעאן. אידען, הערט מיך.

דער איבריגער עולם (כאפט אונטער אין כאר). מה ידידות משכנותיך י"י צבאות.

לעאן (דערהעכערט זיין קול, שרייט זיי אריבער). ווייל מיין זיידע האט אייך גערופען און איהר זייט נישט געגאנגען, און די שול וועט חרוב ווערען און די ספרי תורה'ס וועלען בעשמוצט ווערען, וועט איהר זיין די אונגליקליכסטע מענשען. איהר וועט קיינמאל אייער רוה נישט געפינען, איהר וועט שוין קיינמאל נישט געפינען דעם פריעדען צווישען אייך און גאט. איהר וועט ארומגעהן ווי געשטעמפעלטע, מיט דעם צייכען פון גרויסע זינ־דיגער אויף אייערע שטערנס.

דער געלער איד. אט האסטו דיר א נייעם מוסר־זאגער!

יעקעף. טאקי וואס? קיינער פרעגט דאך ביי דיר נישט, וואס מען האט צו טאן!

לעאן. אידען, הערט מיך נאר א ווייליגקע אויס.

דער עולם. כי טוב יום בחצריך מאלף... (די שטימען ווערען שוואכער.)

ערשטער איד. אן עברה פון זיינעט וועגען גאר מפסיק צו זיין.

לעאָן. א וויילינקע נאר. (די אידען זאָגען דעם תהלים גאַנץ שטיל, און ער הערט אָן אַ ביסעל גערייצט). אידען, איהר ווייסט דאָך, אז עס זיינען פאראן זעהר ווייניג אמת פרומע אידען אויף דער וועלט, און ווען איין אמת פרומער איד שטארבט אָב, מוז עס זיין אין אייערע אויגען א גרויסער היזק פאר דאָס גאנצע יודענטום. אידען, יעצט איז אוועקגעגאנגען פון אייך צו שטארבען איינער פון די פרומסטע אידען, נאָך מיין מיינונג, דער איינציגער און דער לעצטער אמת פרומער איד. לאָזט איהר איהם שטארבען, וועט אייער יודענטום האָבען דעם גרעסטען היזק. טוט אייער חוב געגען אייער יודענטום...

דעם געלענס ווייב. אָט האָסטו איהם! מיט'ן חוב איז ער דאָ! מען האָט געגוג חובות, באַרכאַשעם!

דריטער איד. געהערט ווערטער פון א רשע? „שלכם" אליף! „אייער"! „אייער" יודענטום... „אייער" גאָט... „אייער", עה?

דער געלער איד. דאָס איז דאָך זיין זיידע. פאר וואָס זאָל ער עפּעס נישט געהן איינשטעלען זיך פאר איהם?

לעאָן. איך וועל עס. אָבער אייך דארף ער זיין נאָך מעהר ווי א זיידע!

פינפטער איד. אך, וואָס, דברים בטלים! לאָמיר זאָגען ווייטער. (מען הערט אָן ווייטער דעם תהלים.)

לעאָן (בעטראכטענדיג אַ ווײַלע די גרופּע מיט פעראכטונג און עקעל). און ווי, אז איך וועל ארויסגעהן פון וואלד און אָנשיקען אויף אייך די פּאַגראָמשטשיקעס? (מען בלייבט זיצען ווי פון בליץ געטראָפען, מיט אָפענע מיילער און אויסגעגלאָצטע אויגען. באַלד אָבער ווערט א גערודער. אלע שפרינגען אויף אויף די פיס.)

יעקעף. וואָס? וואָס? וואָס האָסטו געזאָגט?

ערשטער איד. דו יונגאטש! דו אפּיקורוס!

צווייטער איד. וואָס א משומד להכעיס קאָן איינ־פאלען!

דער געלער איד. איך לעג דיך אוועק א טויטען גלייך אויפ'ן אָרט, דו רשע מרושע!

פיערטער איד. וועסט גאָר נישט דערלעבען ארומ־צוגעהן פון וואַלד.

די אידענעס (דריקען צו זיך צו די דערשראָקענע און וויינענדיגע קינדער, ברעכען די הענד און שעלטען). אָי, א מגפה זאָל אריין אין אלע זיינע ביינער! — אָי, א כאָלעריע זאָל איהם כאַפּען! — אָי, אונטערברעכען זאָלען זיך איהם די פיס! — ברע־כען זאָל ער דעם קאָפּ! — (דער עולם רוקט זיך נעהענטער צו לעאָנען מיט קולות.)

מיניע (העבט זיך אויף פון איהר אָרט און מאַכט אַ טריט צו לעאָנען, ווי צו בעשיצען איהם).

לעאָן (מיט דער גאַנצער קראַפט). רוהיג! (די אידען בלייַ־בען שטעהן, און ער זאָגט געלאַסענער.) איך האָב ביי מיר א רע־וואָלווער. ווער עס העבט אויף זיין האַנד אויף מיר, איז א טויטער מאַן! (קעהרט זיך פון זיי אוועק מיט עקעל.) געהט צו אייערע תהלים'ס, איך וועל אויף אייך קיינעם נישט אָנשיקען.

די מענער (שטעהען א ווײלע, אָנקוקענדיג איהם בייז, און העבען זיך אָן אומצוקעהרען צוריק צו זייערע תהלים'ס).

איינער פון דער גרופּע. וואָס א רשע'ס מויל קען גאָר ארויסרעדען.

מיניע (לאָזט זיך אַראָב צוריק אויף איהר אָרט אָהן כחות).

לעאָן (העבט אויף זיין הוט פון זיין פריערדיגען פּלאַץ). איך געה אוועק, מאַמע. זיי געזונד.

די אידען (העבען אָן דעם תהלים).

מיניע (מיט שרעק). דו געהסט? דו געהסט טאַקי?

לעאָן. איך וויל העלפען דעם זיידען, מאַמע. זיי געזונד און שטאַרק דיך, מאַמע.

מיניע (קעמפּפענדיג מיט היסטעריע). גוּה, מיין זוהן. — איך — וועל מיך — שוין שטאַרקען. — איך וויל נישט וויינען. — ניין, איך וויל נישט וויינען. (שטעהט אויף מיט גרויסער מיה.) גוּה, מיין זוהן, אָבער לאָז מיך אָנקוסען דיך... פאַר אַלע לאַנגע יאָהר. (ברעכט היסטעריש אוים ביי איהם אויף דער ברוסט.) אָי, איך וועל דיך דאָך שוין מעהר נישט זעהן! זיי וועלען דיך דאָך דער־הרג'ענען! אי! — אַלע דריי אין איין טאָג!

לעאָן (גריהרט). בערוהיג דיך, מאַמעטשקע, האָסט דיך דאָך געוואָלט שטאַרקען. האָסט דאָך נישט געוואָלט וויינען. בע־רוהיג דיך. מיר וועלען אונז נאָך זעהען. לאָז מיך לויפען. עס קאָן ווערען צו שפּעט.

מיניע (שטאַרקט זיך). גוּה, מיין זוהן, גוּה. גאָט זאָל דיך... מיין גאָט וועט...

לעאָן (קוסט זי). נו, זיי געזונד. (הערבט אָן צו לויפען.)

מיניע. לעאָן, אויף איין מינוט... לעאָן, טו מיר עס... לעאָן, זעגען זיך מיט'ן טאַטען.

לעאָן (רופט אוים אין לויפען). זיי געזונד, טאַטע! (פער־שווינדעט צווישען די בוימער.)

מיניע (שרייט איהם נאָך). לעאָן, נאָך עפּעס... לעאָן, איין מינוט נאָך... לעאָן, זאָלסט... לעאָן, ווען... לעאָן, זאָלסט זאָגען... שמע ישראל!... (פאַלט אין חלשות.)

פיערטער אַקט.

ערסטע סצענע.

דער שול־פּלאַץ; רעכטס דער הויכער אריינגאַנג פון דער שול, לינקס און אין הינטערגרונד הייזער. די לינקע רייהע הייזער ווערט דורכ־געשניטען אין הינטערגרונד דורך אַ געסעל, וואָס ציהט זיך אויך אין דער זייט פון דער שול; רעכטס, אין פאָרדערגרונד־זייט פון דער שול, איז וויעדער אַן אויסגאַנג פון א געסעל. — דער פּלאַץ איז טויט, ווי אויסגעשטאָרבען, טיר און טויער זיינען פערשלאָסען, די לאָדענס צו־געמאַכט, פון ווייטען נאָר הערט זיך אַ גערויש פון אַ סך שטימען, וועלכער ווערט וואָס אַ מאָל אַלץ נעהנטער.

ר׳ משה׳ס (ערנסט־פרעהליכע שטימע אין פאָרדערגרונד־געסעל). די שול איז גאַנץ! די שול איז גאַנץ! (איילט אריין. דער מאנטעל צוריסען, אויף דער לינקער שלייף בלוט, דער באָרד צוצופּט.) אַ דאַנק דיר, גאָטוניו, דו האָסט מיר בעשיצט דיין הויז... אָבער וואָס האָב איך געטאָן פון דיין הויז וועגען? אַליין בין איך אוועקגעגאַנגען, און אליין בין איך געקומען... (איילט אריין אין שול און קומט באַלד צוריק ארויס.) גאָטעניו, וואו איז דיין חיל? דער פיינד איז נאָהענט, און דיין חיל איז נאָך ניטאָ. — אָדער ווילסטו אליין בעשיצען דיין הויז? ווילסט אראָבשיקען אויפ׳ן פיינד דיין בליץ און דיין דונער? גאָטוניו, איך בעט דיך, איך וויל נישט דיין דונער, שיק מיר נישט דיין בליץ, שיק מיר דיין חיל. דיינע אידען וויל איך, גאָטוניו! דיינע אידען וויל איך, זיי זאָלען זיך אָננעמען פאר דיין הויז און דיינע הייליג־קייטען, זיי זאָלען בעווייזען, אַז דו לעבסט נאָך אין זיי, אַז זיי דיענען דיר מיט ליעבע און מיט׳ן גאנצען הארצען, אז זיי קאָנען

זיך מקריב זיין פאר דיר. זיי וויל איך! (ער פאלט אויף די טרעפ פון דער שול מיט'ן געזיכט אראָב.) איך וויים, אז דו קאָנסט, שטאַרקער גאָט! איך וויים, אז דו דארפסט קיינעם נישט האָבען, ווער עס זאָל זיך אָננעמען פאר דיר. אָבער מיט טרערען בעט איך דיך און מיט תחנונים, שיק מיר דיינע אידען, ווייז מיר, וואו זיי זיינען! — אָדער נעם מיך צו צו דיר. איך וויל נישט מעהר לעבען! איך וויל נישט מעהר לעבען! (כליפעט. האלט זיך אָבער באלד איין, זעצט זיך אויף און רעדט מיד, וויינענדיג.) אידען, אידען, וואו זייט איהר? (שטעהט אויף, טרעט ארויס אין מיטען גאס, קוקט זיך ארום און רופט אוים דורך טרערען.) אידען, גאָט'ס הויז איז אין געפאהר! אידען, גאָט'ס הויז איז אין געפאהר! קלייבט אייך צונויף, אידען! קלייב דיך צונויף, גאָט'ס חיל! קריכט ארוים פון אייערע בעהאַלטענע ערטער! קריכט ארוים פון אייערע לעבער, פון די קעלער און בוידעמס! שטעהט אויף, אידען, צו עבודת־הבורא! (טרעט צו צום הויז אין פאָרדערגרונד לינקס, טריקענט זיך די אויגען מיט'ן ברייטען ארבעל פון מאנטעל, קלאפט אָן אין טיר און רופט אוים פעסטער אביסעל.) אין שול אריין! אידען, אין שול אריין! ר' שלום יעקב, די שול איז אליין! קומט ארוים, ר' שלום יעקב! איך בין עס, משה דער מגיד. דער פיינד איז נאָהענט, און די שול איז גאנץ אליין. מען טאָר זי אָבער נישט לאָזען אליין, ר' שלום יעקב. אייך דארף איך דאָם דאָך נישט זאָגען. איהר זייט דאָך א פרומער איד. — אין קול ואין עונה. (קלאפט א ביסעל שטארקער.) זייט איהר דאָרטין אויסגעשטאָרבען פאר שרעק? (קלאפט אין די לאָדענס.) הערט איהר מיך, אידישע קינדער? די שול איז אליין, גאָט'ס הויז איז אין געפאהר! (לינקס אין הינטערגרונד־געסעל לויפט עמיץ. ר' משה געהט שנעל אריבער צו די טרעפ פון שול און קוקט אין דער זייט פון די טריט.) א איד, א איד לויפט... און אהער לויפט ער... גאָטוניו, גאָט!

א איד (פון א יאָהר עטליכע און דרייסיג אין א שליאַפּע און מיט א גרויסען באָרד לויפט ארוים פון געסיל און לאָזט זיך צו דער

שול. ווען ער דערזעהט ר' משה'ן, דערשרעקט ער זיך, גיט א שפרונג צוריק, דערקענט איהם אָבער באלד און לאָזט זיך ווידער לויפען, לויפט ארויף די טרעפ און פערשווינדט אין שול).

ר' משה (מיט נאָך מעהר ענטציקונג). גאָטוניו! גאָטוניו! איין סאָלדאט איז שוין דאָ. א דאנק דיר, גאָטוניו! און יעצט נאָך און נאָך.

דער איד (קומט ארויס צוריק). די שול איז דאָך גאָר עפּעם אליין?

ר' משה. אך, יאָ, מיין זוהן, די שול איז נאָך אליין. גאָט'ס חיל האָט זיך נאָך נישט צונויפגעקליבען.

דער איד (מיט א פערזאָרגטען געזיכט). דאן טויג מיר דאָך די שול נישט! איך האָב געמיינט, אין שול וועט זיין א גרויסער עולם, וועט עפּעס די מורא נישט זיין אזוי גרויס.

ר' משה (מיט שרעק). פאר זיך געטראכט, נישט פאר דער שול?!

דער איד (אראָבגעהענדיג פון די טרעפּ און איבערלעגענדיג). איז וואו בעהאלט מען זיך יעצט?

ר' משה (בעהאלט זיין געזיכט אין דעם לינקען אָרם).

דער איד. גיט עפּעס אן עצה, ר' משה. וואו בעהאלט מען זיך עפּעס?

ר' משה (אויסשרייענדיג). אוועק פון מיר! געה, קריך אונטער דער שול — דאָרט ליגען נאָך חזירים!

דער איד (קוקט אָן ר' משה'ן פערוואונדערט, דאן בעטראכט ער דאָס אונטען פון דער שול. ווי צו זיך). וואָס מיינט איהר? דאָס איז טאקי א גוטער אָרט. (פערשווינדט אונטער די טרעפּ.)

ר' משה. גאָטוניו, האָסט מיך ווידער אויסגענאַרט, האָסט מיך ווידער אומזיסט דערפרעהט. רבונו של עולם, אדון העולמים, אויב דיר געפעלט דער שפּאס מיט מיר, טיק טו מיט מיר ווי דיר געפעלט. אָבער איך בעט דיך, זאָל דער שפּאס שוין אמאָל אויפהערען. אויב דו האָסט מיך געמאכט פאר א זאמלער פון דיין

חיל, טאַ לאָז מיך איהם שוין אָנזאמלען. אויב נישט יעצט, טאַ ווען דען? דער פיינד קומט באלד, זיינע קולות, אָנגעטרונקען מיט שנאפס און אידיש בלוט, ווערט אלץ נעהענטער און נעהענטער. העלף מיר, גרויסער פאָטער, העלף מיר! (טריקענט זיך די אויגען מיט'ן ארבעל.) אידען, אין שול אריין! אידען, די שול איז אין נעפאהר! אידען, טמאים ווילען אונזער תורה פעראונרייניגען! אידען, שטעהט אויף צו עבודת־הבורא! (הערבט אָן צו קלאפען אין דאָס צווייטע הויז ליגקס.) אידישע קינדער, דער שול העלפען! דער שול העלפען! די שול ווארט אויף אייך! (רעכטס אין דעם פאָרדער־גרונד־געסעל דערהערען זיך שנעלע טריט. ר' משה הערט אויף צו קלאַ־פען און הערט זיך צו.)

אן אָרמע אידענע (לאָזט זיך צו די טרעפּלעך. דער־זעהט ר' משה'ן, בלייבט אַ ווײַלע שטעהן, שאָקעלט מיט'ן קאָפּ, לאָזט ארויס אַ מאָדנעם וועה־קלאַג, און געהט אויף די טרעפּ).

ר' משה (מיט שרעק). די שטומע, האלב־משוגענע בעט־לערקע!

די שטומע בעטלערקע (פערשווינדט אין שול).

ר' משה (קוקט אַ ווײַלע מיט אויסגעגלאָצטע אויגען אויף דעם שול־אַריינגאַנג, ווי ער וואָלט געוואַרט, און דאן שרייט ער אויס). מאריה דאברהם, דיין שפאס איז שוין צו גרוים! פון דיין גאנצען פאָלק אידען האסטו מיר צוגעשיקט נאָר די שטומע, האלב־משוגענע בעטלערקע!... דאָס איז שוין מיר איבער און איבער! (פאלט צו צו דער פארענטשע פון די טרעפּ מיט'ן געזיכט פערבאָרגען אין דעם לינ־קען אָרם. באלד גלייכט ער זיך אויס, פול געדאנקען.) האסט געשיקט א צייכען מיר? ווי זאָל איך איהם מיר ערקלערען? וואָס ווילסטו מיר מיט איהם זאָגען? דו זעהסט דאָך, אז איך בין צו קליין, אום צו פערשטעהן דיך. (עס דערהערען זיך שנעלע טריט ליגקס אין הינטער־גרונד־געסעל. ר' משה הערט אויף די אויגען און רופט אויס מיט האָפנונג אין קול.) א איד לויפט! שיקסטו מיר איהם דאָס? איז יענע געווען אן אָנהעב?

א איד (אין די דרייסיגער, אין א היטעל און מיט א קליינעם בערדעל, בעוויזט זיך און וויל דורכלויפען דאס הינטערגרונד־געסעל).

ר' משה (פערשטעלט איהם דעם וועג). וואוהין לויפט איהר, ר' איד? די שול איז דא.

דער איד (שפרינגט אב, העבט אן צו ציטערן מיט אלע גליע־דער און אבצורוקען זיך מיט דער מינע פון א משוגענעם). אי, אי, טויט מיך נישט! אי, אי, מיין האר, מיין ליעבער האר, אי, אי, טויט מיך נישט! (ווארפט זיך אויף די קני.) איך בין אן ארימאן, איך בין אן ארימער איד. וואס, וואס ווילט איהר פון מיר? אי, אי, לאזט מיך לעבען! מיין האר, מיין הארעלע, טויט מיך נישט, איך האב גאר נישט, גאר נישט, גאר נישט!

ר' משה. קומט צו זיך, ר איד. זעהט איהר דען נישט, ווער עס שטעהט פאר אייך? איך בין עס דאך, משה דער מגיד.

דער איד (רוקט זיך אב אלץ מעהר אויף הינטען). אי, אי, אי, טויט מיך נישט, טויט מיך נישט... הארעלע, הארעלע... איך האב גאר נישט, איך האב גאר נישט... הארעלע, הארעלע... אי! אי אי אי!... (דרעהט זיך אום און ענטלויפט מיט א משונה'דיגען געשריי.)

ר' משה. משוגע געווארען. דורך מיר משוגע געווארען, גאט מיינער, צו וואס האסטו דאס געטאן? גאטוניו, ווי זאל איך דאס פערשטעהן?... ווילסט מיך אויספרובען? ווילסט זעהן, צו וועט מיך אזא זאך נישט אבהאלטען פון דיין שליחות? רבונו של עולם, איך שווער דיר, אומזיסט האסטו דאס געטאן! גארנישט וועט מיך נישט אבהאלטען. גאטוניו, אומזיסט האסטו נישט רחמנות געהאט אויף דיין בעשעפענים. איך וועל פון דיין שליחות נישט אבשטעהן! רחום וחנון, צו וואס האסטו דאס געטאן? צו וואס האסטו דאס געטאן? (שטעהט א ווייעלע מיט אויפגעהויבענע אויגען צום הימעל, באלד פערדעקט ער זיי מיט זיין לינקען ארם, גלייך אבער נעמט ער איהם צוריק אראב.) דו שיקסט מיר א רעטענים נאך א רעטענים. נא, איך וועל דיר נישט נאכקלערען. דיין ווילען איז

גרויס, דיינע געדאנקען זיינען אונפערשטענדליך. איך וועל טאָן מיינס. (ווענדט זיך צו די הייזער און העבט אָן צו קלאפּען.) אויף גיך, אידען, די שול ווארט אויף אייך. זי איז אליין, זי מוז בעשיצט ווערען. אידישע קינדער, הערט איהר נישט גאָט'ס קול? גאָט רופט אייך. אידען, גאָט'ס הויז איז אין געפאהר! ארויס פון אייערע לעכער, אידען! אין שול אריין, אידען! (רעכטס פון הינטערגרונד־געסעל קומט ארויס א בחור מיט א מיידעל אונטער'ן אָרם.)

דער בחור. האָב דאָך קיין מורא נישט. קום דאָך גיכער.

דאָס מיידעל. אָי, רבונו של עולם, אלץ, אלץ...

ר' משה (געהט זיי ענטקעגען). אידישע קינדער מיט'ן רבונו של עולם אויף די ליפּען, דאָ איז דעם רבונו של עולם'ס הויז קומט און בעשיצט עס.

דער בחור (בייז). איהר זייט א גרויסער נאר, ר' מגיד. אין אזא צייט שטעהט מען נישט אויפ'ן גאס און שרעקט נישט קיין מענשען. (וויל ווייטער געהן.)

ר' משה. איך בין דיר מוחל אויף מיין כבוד, זוהן מיינער. איך שטעה דאָ, ווייל איך מוז שטעהן, ווייל גאָט האָט מיך דאָ אוועקגעשטעלט. די שול איז אליין און זי מוז בעשיצט ווערען. שטעה איך דאָ און זאמעל אָן גאָט'ס חיל. געהט אריין, אידישע קינדער, אין שול. געהט אריין צו בעשיצען דעם כבוד פון גאָט, דעם כבוד פון זיין תורה.

דער בחור. איך ווייס נישט, וואָס איז בילכער צו בעשיצען: דעם כבוד פון דער תורה צו די עהרע פון א אידישער טאָכטער. איך וויל בעסער בעשיצען די עהרע פון א אידישער טאָכטער. — קום, רייזעלע, קום אויף גיך. מיר זיינען שוין נישט ווייט. (געהט מיט איהר אויף גיך לינקס צום הינטערגרונד־געסעל.)

דאָס מיידעל. אָי, רבונו של עולם, אלץ, אלץ... די פיס זאָלען זיי מיר צוברעכען, די הענד זאָלען זיי מיר אויסדרעהען, א טויט זאָלען זיי מיר מאכען, נאָר נישט דאָס, נאָר נישט דאָס...

ר׳ משה (מיט אויפגעהויבענע אויגען צום הימעל און מיט פערנאַנדערגעשפּרייטע הענד, טראַכט א ווײַלע). וואָס זאָגסטו, גרויסער פאָטער? וואָס איז אין דיינע אויגען בילכער? (גיט זיך אַ כאַפּ.) איך דארף דאָ נאָך פרעגען? געהט נישט אוועק, אידישע קינדער! די תורה איז בילכער, דער כבוד פון גאָט איז בילכער! אין שול אריין! (לויפט זיי נאָך אַ פּאָר טריט.) זיי הערען מיך נישט. גאָט, איך בין א שלעכטער זאמלער. איך געפין מסתמא נישט די ריכטיגע ווערטער. גאָטוניו, דו ביזט מיין עדות, איך טו, וואָס איך קאָן. דו זעהסט דאָך, אז מיינע ווערטער, ווי אָרים זיי זיינען, קומען ארויס מיר פון טיפען הארצען. דו זעהסט דאָך מיין הארץ, דו גרויסער זעהער, דו זעהסט דאָך! גיב זשע נייע ווערטער מיר, לאָז מיך ריהרען די הערצער. גאָטוניו, זיי דאָך מיר שוין צו הילף! (ער געהט לינקס אין דאָס הינטערגרונד־געסעל און קלאַפּט אין די הויזער.) אידישע קינדער, ליעבע, טרייע אידישע קינדער! גאָט׳ס הויז, די הייליגע שול מיט איהרע ריינינקייטען איז אין א נויט און דארף אייך האָבען. טייערע אידישע קינדער, עס איז א זינד צו בעהאלטען זיך און לאָזען די שול אליין. דאָס הויז, אין וועלכען איהר האָט גערעדט צו גאָט, פון וועלכען איהר האָט געשיקט צו איהם אייערע תפילות און בקשות, טאָרט איהר נישט לאָזען אליין זיסע, ליעבע אידישע קינדער, אויב איהר ווילט, אז גאָט זאָל דערהערען אייער קול, דארפט איהר הערען יעצט זיין קול. אין שול אריין, אידישע קינדער! (פּלוצלונג ברעכט ער אויס אין א פּירכטערליכען, דורכדרינגענדיגען יאָמער־געשריי.) אַי, אוי־י־י־י! אוי, אוי, אוי! אַ, אוי־י־י־י! (קומט צו לויפען מיט די הענד אויפ׳ן קאָפּ.) וועה מיינע אויגען, וואָס זיי האָבען געזעהן! אן אָבגאָט אין א אידישען פענסטער, א צלם, אויסגעמאָלט אויף א אידישער טיר! אַי, אוי־י־י־י! גאָט, נעם מיך צו! גאָט, נעם מיך צו! אָדער איך וועל מיר אליין עפּעס אָנטאָן. איך וועל מיר דעם קאָפּ צוקלאַפּען אָן די וואנד פון דיין שול. מיר זיינעןביידע דאָ איבריגע, מיר דארפען ביידע דאָ ניט זיין מעהר. (שאָקעלט ווי ווילד די פּאָרענטשע פון די

טרעפ.) ווערה, וואס איך האב געזעהן! ווערה, וואס איך האב געזעהן! אי, אוי־יי! גאטוניו, נעם מיך צו! (וואַרפט זיך אויף די טרעפ מיט'ן געזיכט אראב.) רבונו דעלמא כולא, וואס נאך ווייטער? וואס נאך ווייטער? (שפרינגט אויף.) א, איך ווייס! מתתיהו בן יוחנן כהן גדול האט זיך צוערסט נוקם געווען אן דעם רשע, וועלכער האט געוואלט מקריב זיין א חזיר פאר דעם פרעמדען אבגאט, און דערנאך איז ער געווארען א זאמלער. איך וועל אויך עס טאן. א, איך וועל עס אויך טאן! (העבט אן צו קלייבען שטיינער פון גאס און לאזט זיך לויפען אין דאס הינטערגרונד־געסעל לינקס, וואו ער העבט אן צו ברעכען שויבען.) אט איז אייך, פושעים! אט איז אייך, עוכרי־ישראל דער שווערסטער טויט אויף אייך, הולטייעס! אהער צו מיר קומט, איך ווארט אויף אייך, איך מיט מיין האנד וועל אייך צופלעטען די מוחות! א, איהר! אן אבגאט האט איהר ארויסגעשטעלט און בעהאלטען האט איהר אייך! אבער מיינע שטיינער וועלען אייך טרעפען און גאט'ס דונער, און א מפלה וועט קומען אויף אייך!

שטימען (רעכטס אין דעם זעלבען געסעל). אויף גיך! אויף גיך! דארטין ברעכט מען שויבען. (ראובן מיט א גרופע יונגע לייט לויפען אן.)

ר' משה. קנא קנאתי קנאת ה' צבאות, איך האב נאר נקמה גענומען פאר גאט, און גאט'ס חיל איז שוין אנגעקומען. (ער קומט ארויס ענטקעגען ראובן'ען מיט זיינע לייט. ערשטוינט.) א, ראובן איז דא? ניין, דאס איז נישט גאט'ס חיל. אדער? אדער?

ראובן. ווער האט דארטין געבראכען די פענסטער, זיידע?

ר' משה (ווייך). איך האב דאס געטאן, מיין קינד. אן אבגאט האבען זיי דארטין ארויסגעשטעלט אין פענסטער און א צלם האבען זיי אויסגעמאלט אויף דער טיר.

ראובן (צו זיינע לייט). טא קומט זשע אהין. (ווייזט

מיט דער האנד אין פארדערגרונד רעכטס, וואו די קולות זיינען געווארען נאך געהענטער. די יונגע לייט הערען אן צו לויפען.)

ר' משה. שטעהט, אידישע קינדער, איך וויל אייך נאר א ווײלע אויפהאלטען. (זיי בלייבען נישט גערן שטעהן; א גרויסער טייל לויפט אוועק, גלייך ווי ער הערט אן צו רעדען.) דערמאנט איהר אייך, ווען איהר זייט נאך קליינע אינגעלעך געווען, חדר־אינגלעך, און עס פלעגט זיך עפעס טרעפען אן אונגליק ביי אייך אליין אדער אין אייער פאמיליע, פלעגט איהר דאס רוב קומען אין שול און אוועקשטעלען זיך אין א ווינקעלע און אויסגיסען אייער הארץ פאר גאט, און עס פלעגט אייך ווערען אזוי לייכט, אזוי לייכט. דער־מאנט איהר אייך דאס, אידישע קינדער? זעהט איהר, און די דאזיגע שול איז יעצט אין א נויט. זי איז פערלאזען און פערגעסען פון אלעמען. קיינער איז ניטא, ווער עס זאל זיך אננעמען פאר איהר.

איינער פון דער גרופע. וואס איז דאס? מגידות?! (אלע לויפען אוועק.)

ראובן (בלייבט נאך). זיידע, אהין רופט אונז די נויט־ווענדיגקייט.

ר' משה. אהין די נויטווענדיגקייט?!

ראובן. מיר מוזען זיין, וואו מענשליך לעבען איז אין גע־פאהר, וואו דאס ביסעל ארמקייט פון אונזערע ארמעלייט ווערט פערניכטעט, און אונזער זאך איז צו פערטרייבען די פאגראמש־טשיקעס. אבער פאר דיר איז דאך גאר קיין פלאץ נישט אויף דער אפענער גאס?

ר' משה. געה דיין וועג!

ראובן (קוקט איהם א ווײלע אן און רעדט ארויס). זאל זיין אזוי. (לויפט אוועק.)

ר' משה. דארטין די נויטווענדיגקייט! ניין, דאס איז נישט דיין חיל, גאטעניו, איך האב עס פריהער געוואוסט. זיי האבען דיך שוין אין גאנצען פערגעסען. זיי האבען די מענשהייט,

דיין בעשעפענים, געמאכט פאר זייער גאָט און איהר דיענען זיי. דיך האָבען זיי אין גאנצען אָבגעשאפט... אָבער וואו איז דיין חיל, גאָטעניו? וואו איז ד י י ן חיל? (קוקט זיך ארום, ווי ער וואָלט געזוכט מענשען, פון רעכטס הערען זיך פייף־סיגנאַלען. לינקס אין הינטערגרונד־געסעל דערהערט זיך א לויפעריי. ר' משה מאכט א בעווע־גונג צו דער שול, בלייבט אָבער שטעהן און רופט אויס.) אהער, אהער קומט, אידישע קינדער, אהער קומט! דאָ איז דער ריכטיגער אָרט.

ליפמאן (לויפט אָן מיט א גרופע יונגע לייט). וואָס איז, זיידע, וואו האָט זיך שוין דאָ אָנגעהויבען?

ר' משה. ניין, ליפמאן, דאָ האָט זיך נאָך גישט אָנגעהוי־בען. דאָ דארף זיך אויסלאָזען. דאָ דארף אויסגעקעמפט ווערען דער לעצטער קאמפף. (די פייף־סיגנאַלען פון רעכטס ווערען שטאַר־קער. די יונגע לייט ענטלויפען אהין. ר' משה כאפט אָן ליפמאן'ען און האלט איהם אָב.) ליפמאן, אויב די אלע יונגע לייט זיינען פון דיין חברה, טאָ רופ זיי צוריק.

ליפמאן. וואָס פאלט דיר איין? הערסטו די פייפערייען און די קולות?

ר' משה. איך הער זיי. איך הער זיי גוט. אָבער איך הער נאָך א קול, וועלכען איהר הערט נאָך לעת עתה נישט. איך הער גאָט'ס קול. רופ זיי צוריק, זאָג איך דיר. זעהסט, דאָ שטעהט גאָט'ס הויז. אליין איז עס יעצט. ווילט איהר ניט בייש‍טעהן איהם? איהר זייט דאָך אידישע פאטריאָטען, רעדט אין אייך נישט ערגעץ־וואו דער אידישער גאָט?

ליפמאן (מיט היץ). דאָרטין ווערט יעצט פערגאָסען אי־דיש בלוט! דאָרטין ווערט יעצט פערניכטעט אידיש גוטס!

ר' משה. כמעט די זעלבע ווערטער, וועלכע ראובן האָט מיר געזאָגט, נאָר אונטערגערוקט דאָס וואָרט „אידיש" אָנשטאָט „מענשליך". אָבער איך זאָג דיר, רופ צוריק דיינע לייט. קינד מיינס, דאָ שטעהט די הייליגע זייל, אויף וועלכער דאָס אידישע

פאלק האט זיך געהאלטען זיין גאנץ לעבען. שטיצט די זייל! ווען זי וועט איינפאלען, וועט איינפאלען דאס גאנצע פאלק.

ליפמאן. זאל איך מיך יעצט אוועקשטעלען מיט דיר פי־לאזאפירען? דאס אידישע פאלק וועט בלייבען א פאלק אהן דער דאזיגער זייל. (וויל אוועק.)

ר' משה. איין מינוט נאר. אמאל אין די אלטע צייטען, ווען א פיינט האט די אידען בעדריקט, האט ער נאר געדארפט אנ־ריהרען זייער אמונה, זייער הייליגע תורה, און זיי זיינען אויפגע־שטאנען, ווי איין מענש, צוזאמענגענומען זיך, געקעמפפט און גע־פיהלט, אז זיי זיינען א פאלק. וואס קאן איך יעצט צוזאמענ־נעמען?

ליפמאן. דער ווילען א פאלק צו זיין.

ר' משה. אהן גאט? אהן דער תורה? דאס זאגסטו נאר אליין. רוף מיר צוריק דיינע לייט.

ליפמאן. אונזין! (הערבט אן צו לויפען. ביים פערקערען אין דאס פארדערגרונד־געסעל בלייבט ער שטעהן.) און וואס וועט זיין מיט דיר?

ר' משה (בריפט ארויס). אוועק פון מיינע אויגען!

ליפמאן. הם! (פערשוואונדט. — די קולות ווערען נעהענטער און נעהענטער.)

ר' משה (שלעפט זיך צו א מידער צו די טרעפ, שטעהט א ווייל־ע, אנהאלטענדיג זיך מיט דער האנד אן דער פארענטשע, דאן לאזט ער זיך לאנגזאם אראב און זעצט זיך אויף די טרעפ, פערזונקען אין געדאנקען). מיין שליחות האט זיך שוין געענדיגט. דער פיינד איז נאהנט, איז שוין גלייך דא. איך קאן שוין מעהר פון שול נישט אוועק. און וואוהין זאל איך געהן? צו וועמען זאל איך מיך ווענדען? (קוקט זיך ארום.) קיינער קומט נישט, קיינער איז נישטא. גאטעניו, בין איך דען טאקי אן איינציגער און א לעצטער? האט זיך טאקי אויסגע־נומען דיין חיל און נאר די שטומע און משוגענע איז דיר געבלי־בען? (פערזינקט ווידער אין געדאנקען, קוקט זיך באלד ווידער

ארום און רעדט ארויס גאנץ מיד.) קיינער קומט נישט, קיינער איז נישטא. — משה דער מגיד, לעבסטו נאך? משה דער מגיד, וואס וויל נאך גאט פון דיר יעצט? דיין צייט איז פאראיבער, דיין טאג ענדיגט זיך שוין. קוק, די זון פערגעהט. דאס פערגעהט דיין זון און דיין גאט'ס זון. (גיט זיך גלייך א כאפ.) האב איך יעצט נישט געזינדיגט מיט די רעד? וואס האב איך געזאגט? ו ו א ס ה א ב א י ך ג ע ז א ג ט?! גאט מיינער, וואס האב איך אזוינס געזאגט? קאן דיין זון פערגעהן? קאן דיין צייט אוועק? היה הוה ויהיה, דו אייביגער גאט, שטראף מיך נישט פאר מיינע רעד! איך בין מיד, איך בין צו מיד. (שטעהט אויף.) ניין, דו וועסט נאך בעווייזען, ווי גרויס דו ביזט! דו וועסט נאך בעווייזען, ווי גרויס דיין ארמיי איז! יא גאטוניו, דו וועסט נאך טאן דיינע וואונדער! רחום וחנון, אויב דו דערהאלטסט מיך ביים לעבען, אום צו בעווייזען מיר דיינע וואונדער, דאן וויל איך לעבען, און גרויס איז מיין דאנק דיר פאר יעדע מינוט, וואס איך וועל נאך איבערלעבען. (דער שרעקליכער גערויש פון פיעלע שטימען ווערט שוין גאנץ כאהענט. ר' משה העבט אן ארויפצוגעהן אויף די טרעפ.) מיט פרייד און האפנונג געה איך יעצט אין דיין הויז. גאט, איךווארט אויף דיין וואונדער!

צווייטע סצענע.

איטוועניג אין שול. די פענסטערשויבען זיינען רויט בעשטראלט פון דער אונטערגעהענדיגער זון. גאנץ נאהענט הערט זיך דער ווילדער גערויש פון א סך שטימען. — די שטומע בעטלערקע זיצט אין ווינקעל רעכטס אין הינטערגרונד און לאזט ארויס פון צייט צו צייט א מאדנעם נאגענדיגען וועהקלאג.

ר׳ משה (קומט אריין, עפענט פערנאנדער די טיר און העבט אויף די הענד צונויפגעלעגטערהייט, מיט א מין התלהבות). זעהסט, איך עפען פאנאנדער די טיר. גאטוניו, איך זעה דיין חיל קומען.

די שטומע (דערזעהענדיג ר׳ משה׳ן, פערשטארקט איהר וועהקלאג).

ר׳ משה (ווענדט זיין בליק צו איהר, העבט איהם באלד אויף און קרעכצט אב, גערט ארויף אויף דער בימה פון ארון־קודש, קוסט דעם פרוכת, אנגעמענדיג איהם מיט ציטערדיגע הענד, און בעהאלט אין איהם זיין געזיכט; גלייך עפענט ער דעם ארון קודש און קוסט די ספר תורה׳ס).

די שטומע (קוקט איהם נאך יעדע בעוועגונג און וואיעט נאך שטארקער).

ר׳ משה. איהר הייליגע תורה׳ס, איהר טייערע תורה׳ס! עס וועלען דאך נאך קומען די, וועלכע דארפען זיך אננעמען פאר אייך! איהר וועט דאך נישט דארפען אויסשטעהן דעם גרעסטען בזיון, בעשמוצט צו ווערען אין פערגעסענהייט און פערלאזענהייט! דו הייליגע תורה, דו גרעסטע שאפונג פון גאט, שטעל זיך פאר איהם און מאן פון איהם, ער זאל דיר שיקען וואס גיכער זיין חיל. (בעהאלט דעם קאפ צווישען די ספר תורה׳ס.) גאטוניו, גאטוניו!...

דיין וואונדער, גאטוניו, דיין וואונדער! (שטעהט א ווײַלע מיט'ן קאפ צווישען די ספר־תורה'ס, דאן גלײַכט ער זיך אויס, טריקענט די אויגען, לאזט זיך אראב צום אונטערסטען שרענקעל פון ארון קודש און נעמט פון דארטען ארויס טליתים און קיטלען.) זעהסט, גאטוניו, איך גרייט אן פאר די, וועלכע וועלען קומען. און אויב פאר א סך וועלען אויספעהלען טליתים און קיטלען, וועלען זיי דאך נישט ווענינער הייליג און ריין זיין אין דיינע אויגען. (טוט אן דעם קיטעל.)

די שטומע (לויפט ארויף אויף די בימה, פאלט אריין אין ארון־קודש, קושט די ספר־תורה'ס און רעדט מיט א שטומען געיאמער. אנקוקענדיג זיי ווידער, ווענדט זי זיך צו ר' משה'ן מיט א פרומען אויסדרוק, שאקלענדיג דעם קאפ, געהט אראב פון דער בימה און זעצט זיך רעכטס ביים ארון־קודש, נישט אראבנעמענדיג די אויגען פון ר' משה'ן און וואייענדיג).

ר' משה (וועלכער האט זי די גאנצע צייט אנגעקוקט מיט התפעלות, שרייט פרום אויס). גאט, ווי שטארק דו ביזט אין איהר! ווי גרויס ביזטו, גאט, אז דיין מורא לעבט אפילו אין אזא מין בעשעפענים! ווען אלע, וועלכע פערלייקענען דיך, וואלטען זי דא געזעהן, ווי פול וואלטען זיי געווארען פון דיין גרויסקייט און ווי מורא וואלטען זיי געקראגען פאר דיר! אויף די קני וואלטען זיי געפאלען, און אין הארצען וואלטען זיי זיך געשלאגען, און דיין נאמען וואלטען זיי געלויבט, און שירה וואלטען זיי דיר געזונגען... גאט, האסטו זי דאס דערפאר געשיקט אהער? דערפאר ווילסטו זי דא האבען?... ניין, גאטוניו, איך בעט דיך, טו דאס נישט, איך נעם זי נישט אן פון דיר, איך וויל זי נישט. איך וויל דיינע אידען! דיינע אידען וויל איך, די רעדענדיגע און פערשטעהענדיגע. איך בעט דיך, אלמעכטיגער פאטער, איך וויל נישט קיין אנדער שליח פון דיר, ווי נאר זיי. בעווייז מיר, אז איך בין נישט געווען דער איינציגער און דער לעצטער. בעווייז מיר, אז דיין ארמיי איז נאך גרויס, אז דו לעבסט נאך אין אונצעהליגע הערצער, אויסער דעם הארץ פון דער דאזיגער שטומער און משוגענער. שיק מיר

דיין חיל! וואס גרעסער ער וועט זיין, אלץ גרעסער וועט וואקסען דיין נאמען. וואס מעהר לעבענס עס וועלען זיך איינשטעלען פאר דיין הויז, אלץ הייליגער און שטארקער וועסטו ווערען. גאטוניו, דו ווייסט עס דאך! אל מלך נאמן, הער צו מיין געבעט. דיין וואונדער! גאטוניו, דיין וואונדער! (דרויסען ווערט א גערויש און א געלויף, שטיינער הערען זיך אן צו שיטען אין די פענסטער. איין שטיין טרעפט ר' משה'ן און פערבלוטיגט איהם.)

ר' משה (כאפט אן דאס ברעכאייזען, הערט עס אויף הויך אי־בערן קאפ מיט ביידע הענד און שטעלט זיך צווישען די טירלעך פון דעם ארון קודש מיט'ן געזיכט צו דער טיר, אויפשרייענדיג). שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. (דאן לאנגזאם.) ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. (בלייבט שטעהן ווי פערגליווערט.)

די שטומע (שפרינגט אויף מיט א מאדנעם געשריי, הערט זיך אן צו טרייסלען, שרעקליך וואיענדיג און משוגע ארומפיתרענדיג מיט די אוגען, און פלוצלונג ענטלויפט זי פון דער שול מיט נאך א שטארקערען געשריי. — אין גאס איז דער גערויש פערדאפעלט; עס קומט פאר א געשלעג, עס ווערט געשאסען).

ר' משה (מיט פערגלייסטע אויגען). דו האסט זי צוגענו־מען פון דאנען, האסט דערהערט מיין געבעט. יעצט ווייס איך: דיין חיל וועט קומען, דיין וואונדער וועט געשעהן. גאטוניו, גאטוניו!

קולות (פאר דער טיר). אהער, אהער, די טיר איז אפען!

ר' משה (גיט זיך א טרייסעל, אז דאס ברעכאייזען פאלט ארויס פון זיינע הענד, און שרייט ארויס מיט א מורא'דיגער שמחה). זיי קומען! זיי קומען! מי כמוך באלים ה'...!

לעאן (מיט א רעוואלווער אין דער האנד, לויפט ארייין און

רופט אַרויס צו די הינטער איהם). ער איז דאָ! ער איז דאָ! (עט־ליכע יונגע לייט קומען־אריין.)

ר' משה (ענטוישט). צו מיר?!... ניין.. נישט... (פאלט טויט.)

לעאָן (לויפט צו איהם צו מיט שרעק). זיידעלע! (עוסק'ט זיך אַרום איהם.) טויט! (קוקט אַ ווײַלע אויפ'ן טויטען. אין גע־דאַנקען.) טויט. די אלטע שיינהייט איז טויט. און... יעצט....??

אייזיק שעפטעל

דראמע אין דריי אקטען

(21 מערץ — 7 אפריל, 1899.)

פערזאָנען:

אייזיק שעפטעל, א שמוקלער.
ביילע, זיין פרוי.
גישינקע, עלינקע, — זייערע קינדער.
פיניע, אייזיק׳ס פאָטער, א משוגענער.
נאָטע גאָלדין, אייזיק׳ס בעל הבית.
אָרקע, זיין זוהן.
מיכעל דער אלטער, בערע דער רויטער, זעליג קאָמעדיאנט, לייוויק, סענדער, היליע, — גאָלדינ׳ס ארבייטער.
יאָשקע,
טעמע, מלכה, — ארבייטערקעס ביי גאָלדינען.
ציפע, דאָבע, — אייזיק׳ס שכנות.
געליע, ציפעס טאָכטער.
הינדע, סאָסיע, — דאָבעס טעכטער.
וויכנע די קרעמערין.

די בעגעבענהייט קומט פאָר אין א גרויסער שטאָדט אין דער „טשערטא אָסעדלאָסטי" אין דעם אָנהעב פון די ניינציגער יאָהרען פון דעם ניינצעהנטען יאָהרהונדערט.

ערסטער אַקט.

איזיק שעפּטעל׳ס קעלער־וואוינונג. רעכטס ביי דער וואנד צוויי הילצערנע בעטען, איינס הינטער דעם אַנדערען, בעדעקט מיט שמאַטעס, די ציכלעך אויף די קיסען זיינען קויט־שוואַרץ און מיט גרויסע שמוציגע קינדער־פלעקען. פאָרנט אין מיטען צימער דער קליינער פיער־פיסיגער טיש, אָהן א טישטוך, מיט דריי שטולען ארום איהם. די רויטע פארב, מיט וועלכער דער טיש מיט די שטולען זיינען אַמאָל בעפארבט געוועזען, האָבען אָנגענומען א שמוציג־גרוי אויסזעהן מיט מעהר אָדער ווייניגער רויטע פלעקען. דער שטול לינקס איז אָהן א ווענטעל. פאָרנט ביי דער לינקער וואנד א קליינע קאמאָד, אויף וועלכער עס געפינען זיך א קליינער שפּיעגעל, דריי מעשענע לייכטער און א ברוין געוואָרענער שווארצער קאפּעליוש; הינטער דער קאמאָד א שטול, מעהר ארויסגערוקט צום מיטען צימער. דערביי די טיר פון ציפּעס צימער. הינטען, נאָך דער טיר, דער גרויסער אויוועָן מיט זיין לאָך צו דער רעכטער וואנד. צווישען דעם אויוועָן און דער לינקער וואנד איז א געלעגער פון ברעטער, אויף וועלכען עס געפינט זיך דער אלטער פּיניע. אין מיטען פון דער הינטערוואנד די טיר, וועלכע פיהרט צום פאָרהויז און אין דאָבעס צימער, פונקט ענטקעגען איהר איז די גאסטיר. צווישען דעם אויוועָן און דער טיר שטעהט א לאנג, שמאָל קיכענבייַנקעל. אונטער דער באנק אן עמער, אויף איהר א פּאָר טעפּלעך, איבער איהר פּאָליצעס מיט א קופּערנער פאן, א לאָקשענברעט און טעפּלעך, צווישען איהר און דעם אויוועָן ווילקעס, א לאָפּעטע, א גראָבאייזען, א בעזים. רעכטס פון דער טיר א

געלער גלעזער־שראנק, אויבען א ביסעל העלער, ווייל אונטען איז ער בע־דעקט מיט שמוץ. א שטיקעל גלאָז אין דעם אויבערסטען ווינקעל פון דער שראנקטיר צייגט, אז א מאָל איז אין דער אויבערסטער העלפט געוועזען א גאנצע שויב; יעצט איז דאָס לאָך פערקלעבט פון איבוועניג מיט א גרויסען בלויען בויגען פאפיער, פון וועלכען די פארב האָט א ביסעל אָבגעבליאַקעט. צווישען דעם שראנק און דער רעכטער וואנד, צוקאָפּענס איבער דעם הינטערסטען בעט, הייגען קליידער, פערדעקט מיט א גרויען פאר שמוץ און אין א סך ערטער צופאלענעם ליילעך. לעבען דעם הינ־טערסטען בעט שטעהט יעצט דאָס וויגעל. — אין צימער הערשט דאָס האלב־דונקעל, ווי אין יעדען קעלערצימער, פון וועלכען די פענסטער ליעגען אונטער דעם ברוק פון דער גאס. די שויבען זיינען גרוי, בע־דעקט מיט שמוץ, און נאָר אן דעם העלען, אין גרין איבערגעהענדען שיין אויף די פענסטער דערקענט מען, אז דרויסען שיינט די ליעבע זון. די געווייסטע וועגד זיינען שווארץ, פעררויכערט, מיט פלעקען פון שימעל און פייכטקייט. וואו נישט וואו קוקט ארויס א העלער פלעק, ווי דאָס טרויעריגע אויג פון אן איינאויגיגען, און פערגרעסערט נאָך דעם אומעט. שווארץ און פעררויכערט איז אויך די סטעליע, פון וועלכער עס פאלט אָב די שטוקאטורקע. און די פאָדלאָגע קאָן מען נישט דערקענען, פון וואָס זי איז געמאכט געוואָרען: צו איז זי פון ברעטער צוזאמענגע־שלאָגען, אָדער פון ציעגעל אויסגעלעגט, אָדער איז עס די שווארצע, קאַל־טע מוטער ערד. אין צימער הערשט נישט אזוי די אָרימקייט, וועלכע וואָלט זיך נאָך לאָזען פערדעקען, ווי דער עיקר די אָבגעלאָזענקייט, די נאכלעסיגקייט, די מידע פערצווייפלונג און די פערצווייפעלטע פער־גרעבטהייט.

א י י ז י ק ש ע פ ט ע ל זיצט ביים טיש און שניידט מיט א מעסער א שטיקעל האָלץ. א יונגער מאן פון א יאָהר דרייסיג, דאר און מאָגער, מיט איינגעצויגענע באקען אונטער א געדיכטען בלאָנדען בערדעל. די בלייכע, דינע ליפען האלט ער איינגעפרעסט, און אָפט בייסט ער די אונטערסטע אָדער די אויבערסטע ליפ, ארייננכאפענדיג בשעת מעשה דאָס

האָר פון די קליינע וואָנצען. די אויגען טיעף איינגעפאלען אונטער געדיכטע און לאַנגע ברעמען; זיין בליק איז פערקלערט, שארף, טיעף, בעלויכטען פון אן אינוועניגסטען פייער. ער טראָגט אויף זיך אן אין די ארבעל און אין די פּאָלעס צוריסען רעקעל, וואָס איז צוגעשפּיליעט אויף דעם אונטערסטען קנאָפּ, ווייל די איבריגע פעהלען. דאָס העמד, וואָס קוקט ארויס פון אונטער דעם אויבען אָבגעקנעפּטען רעקעל און פון די לעכער אין די ארבעל, איז שמוציג און אויף דער ברוסט אָפען, אזוי אז עס זעהט זיך ארויס זיין מיט האָר בעוואקסענע, איינגעפאלענע ברוסט. די גרויע הויזען זיינען אין די קני פערלאטעט מיט שטיקלעך פון א פיעל העלערער מאטעריע, און די לאטעס קוקען אויס ווי פענסטער; אונטען זיינען זיי אויסגעריבען און צוריסען. זיינע שטיפעל זיינען געל און ברוין, מיט צוקרימטע אָבזאצען און געלעכערטע פּאָדעשוועס. דער נישט פערקעמטער, געדיכט בעוואקסענער דונקעלבלאָנדער קאָפּ איז אָבגעדעקט. — אויפ'ן טיש פאר איהם אלערליי רעדעלעך, גלייך צוגעשניטענע העלצעלעך, א לאַנגער און ברייטער פוס פון א מאשינקע, אין וועלכען עס איז אריינגעשטעקט א לאַנג קיילעכדיג שטעקעל מיט לעכלעך פון איין זייט און צוגעמאַכט געוואָרען א ראָד פון דער אנדער זייט. צווישען דעם ראָד און דעם שטעקעל אן אַקס, אויך מיט לעכלעך. ווייטער געפינט זיך אויפ'ן טיש א צירקעל, א קליין זעגעל, א לאָד־בויערער, שטיקלעך גלאָז, פּאָדים א. ז. וו.

ב י י ל ע זיצט אויף דעם פּאָדערסטען בעט מיט עלינקען, א קינד פון א יאָהר אָנדערטהאלבען, אויפ'ן אָרם און גיט איהם די ברוסט. זי איז אין איינע יאָהרען מיט איזיק'ן, מאָגער, מיט א פלאכער ברוסט, קויטיג, אויפ'ן געזיכט לעבען די אויערן ליעגען רצועות פון נישט אָבגעוואשענעם שמוץ. דאָס ציצענע קלייד און קאָפּטע זיינען צוריסען און צופליקט און בעדעקט מיט לאטעס. אויפ'ן קאָפּ א בונט טיכעל פון נישט צו דערקענענדע פארבען, וואָס ליעגט קרום און פון אונטער וועלכען עס שפּארט ארויס איבער דער שטערן א פּוק קאשטאניענפארביג האָר. איהרע שיך זיינען שוין אויך לאנג נישט געפּוצט געוואָרען. דאָס קינד אויף איהר אָרם טראָגט א לאנג העמד פון א גרעסערן קינד.

פּיניע זיצט אויף דעם ברעטערגעלעגער צווישען אויווען און קוקט אין דער ווייטענס מיט משוגענע אויגען. זיין שווארץ־גרויליך בערדעל ארום זיין געלען געזיכט איז אויסגעקראַכען און שיטער, ווי אויך דאָס האָר אויפ'ן קאָפּ, אויף וועלכען ער טראָגט אַן אלט, אויבען פּעט געוואָרען און אין א סך ערטער צוריסען היטעל. אויף דעם הוילען לייב א וואטען־קאפּטעל, פון וועלכען דער אויבערשלאַג איז כּמעט אין גאַנצען צופאלען; איבער דעם קאַפּטעל א לאנגער אלטער צופאלענער שווארצער מאנטעל. ווען דער מאנטעל איז אָפען, זעהט מען אַראָבהייגגען דיקע ציצית פון א שטארק צוריסענעם לאנגען ארבע כנפות און א „סימן“ פון הויזען.

ביים הינטערסטען בעט לעבען שראנק שטעהט נישינקע, א מיידעלע פון א יאָהר פיער, און שפּיעלט זיך מיט איהר קוקלע — א שטעקעל, איינגעוויקעלט אין א שמאטע. זי איז נישט געקעמט און ווי אלע אין צימער שמוציג, מאָגער, הויט און ביינער, אָבגעריסען און בארפוס. זי רעדט פאר זיך מיט איהר קוקלע: „אַנטאָן... ביט וויינען... שלאָגען... עסען...“

ביים אויווען שטעהט דאָבע, א קורצע, אלטע איינגעקאָרטשעטע אידינע אין א ליאַמקע און ציעפּיק אויפ'ן געגאָלטען קאָפּ; זי שטעלט צו איהר טעפּעל.

עס איז ארום האלבען טאָג. אין צימער איז שטיל. מען הערט נאָר איזיק'ס שווער שניידען מיט דעם מעסער, גישינקעס אונטערברומען און דאָבעס ארומשארען מיט דער ווילקע אין אויווען. פון ציפּעס צימער הערט זיך צייטענווייז דאָס שטארקע קלאַפּען פון א זאַקענמאשינקע.

איזיק הערט אויף צו שניידען, בעטראכט דאָס העלצעל, וואָס ער האָט געשניטען, און דאן די רעדלעך, וועלכע ליעגען פאר איהם אויפ'ן טיש, און קניטשט די שטערן, בייסענדיג די אויבערסטע ליפּ.

ביילע העבט אויף איהם אויף א פרעגענדיגען בליק. — די זאַקענמאשינע הערט אויף א ווײלע צו קלאַפּען.

פּיניע (העבט זיך לאנגזאם אויף, וויקעלט זיך איין אין דעם מאנטעל, בלייבט שטעהן לעבען ציפּעס טיר און בעטראכט זי; דאן געהט

ער צום טיש, קוקט אויף איי זיק'ס ארבייט, מאכט עטליכע שריט צום הינ־טערגרונד, קוקט א ווילע אויף גישינקען, פערקעהרט זיך ווידער צום אויוועו און בלייבט שטעהן מיט'ן געזיכט צו זיין געלעגער, אראַבגעלאַ־זענערהייט די אויגען. ביסלעכווייס העבט ער אויף זיין בליק, שטעלט איהם אָן אין דער ווייטענס און מיט א קול ווי פון א קבר, לאנגזאם דרע־הענדיג זיך, העבט ער אָן צו ציהען). דער הימ—מ—מעל—ל איז —ז—ז גע—שטאָרבען, די עררדר איז געשטאָרבען, גאָט—ט איזז גע—שטאָרבען, אליץ איזז גע—שטאָרר—בען. אללץ— —
(בלייבט שטעהן און לאָזט אראָב דעם קאָפּ.)

דאָבע (שטעלט אוועק די ווילקע, מאכט צו דעם אויוועו און בורשטעט). עס וויל גאָר נישט קאָכען. מסתמא זעהר גוט געהייצט.

ביילע (מאכט בעליידיגט מיט'ן קאָפּ). שטענדיג איז איהר קנאפּ געהייצט.

דאָבע (ארויסגעהענדיג). דער וואָרמעס מוז שטענדיג ארויס־קומען ביי דער נאכט.

ביילע (קוקט איהר בייז נאָך און שפייט אויס מיט הארץ). אלטע מכשפה!

פיניע (דרעהט זיך). טויטטט. גע—שטאָררבען. גע—שטאָררבען. געשטאָררבען. טויטטט. אללץ...

ביילע (בייז). הערט שוין אויף צו דרעהען זיך. עס דרעהט זיך שוין מיר אזוי אויך גאנץ גענוג אין קאָפּ און אין האר־צען און אין אלע גדערים.

פיניע (בלייבט שטעהן מיט אן אָפענעם מויל, מיט'ן רוקען צו ביילען, נאָר דעם קאָפּ דרעהט ער אויס לינקס אין איהר זייט און הערט זיך צו. ווען זי ענדיגט, דרעהט ער צוריק אויס דעם קאָפּ, לאָזט אראָב דעם בליק צו דער פּאָדלאָגע און געהט לאנגזאם צו זיין אָרט צווישען אוי־וועו, וואו ער זעצט זיך אוועק, ווי פריהער).

שוויינען.

אייזיק (פערטיעפט אין זיין ארבייט, שטיל פאר זיך) אָט אָ דאָ אָ פעהלט מיר. — אז אָט אָ דאָ אָ וואָלט...

בײליע (גיפטיג). דאָס װיפיעלטע מאָל הער איך שוין: „אַט אַ דאָ אַ, אַט אַ דאָ אַ!" — און עס איז נאָך אַלץ קיין סוף ניטאָ.

איציק (קנײטשט אָן אַ ביסעל די שטערן, די רעכטע האַנד אויף זיין ארבייט, די לינקע צוזאַמענגעדריקט אין אַ קולאַק אויף דער שטערן).

בײליע. גאָר נישט, נעמאַכט זיך אַ יום טוב און געהט נישט דריי טעג אין װערקשטאַט! מאַשינעס װילט זיך איהם אויס־טראַכטען! די גרויסע פרנסות, װאָס מען האָט דאָ פון זיינע מאַ־שינעס. גאָלדינקען רייך מאַכען!

איציק (קוקט אויף בײליען פון אונטער דער לינקער האַנד, װי ער װאָלט װעלען װיסען, װאָס רעדט זי אַזוינס).

בײליע. גאָר נישט, דריי טעג! און איך װייס הייסט עס שוין, אַז ער איז פאַרטיג.

איציק. אַז דו װעסט אַזוי שטענדיג רעדען, װעל איך נעװיס נישט פאַרטיג װערען.

בײליע. איך שטער דיר נאָר, איך...

איציק (נעמט זיך פּלוצלונג צו דער ארבייט מיט האַסט).

בײליע (װאַרפט אויף איהם אַ בליק פול גיפט און דרעהט אַװעק דעם קאָפּ צו דער װאַנד. עלינקע הערט אויף צו זויגען. זי מאַכט צו דעם בוזים און לאָזט אַראָב דאָס קינד אויפ'ן שוים).

פּיניע (װען עס װערט שטיל, העבט װיעדער אָן לאַנג צו ציע־העז). טויטטט. גע—שטאָררבען. װיסט. אויס...

בײליע. איהר זאָלט זיצען שטיל, זאָלט איהר זיצען!

פּיניע (בלייבט זיצען מיט אָן אָפענעם מויל, ביסלעכװייס צומאַכענדיג עס).

שװייגען.

איציק (ארבייט שנעל).

בײליע (קוקט אָן אַ זייט פערבייטערט און בייז).

גישינקע (פון לעבען שראנק). מאמע, וואס שטעהט דא אין טעלער? איך וועל דאס אויפעסען.

ביילע (מיט שרעק און בייז). שטעל אויף גיך אוועק צוריק דעם טעלער! וויפיעל מאל האב איך דיר געזאגט, אז דו זאלסט דעם טעלער אונטער'ן אלמער נישט ריהרען! דאס איז מישיאק פאר מייז!

גישינקע. מישיאק פאר מייז איז דאס? איך וועל מיר נעמען נאר א שטיקעלע, א קליין שטיקעלע.

ביילע (שפרינגט אויף, מיט עלינקען אויף דער לינקער האנד, און לויפט צו צו גישינקען). זאלסט מיר גלייך אוועקשטעלען דעם טעלער! (רייסט ביי איהר ארויס א שטיקעל מישיאק פון האנד, ווארפט עס אריין צוריק אין טעלער, שטופט אונטער דעם טעלער מיט'ן פוס אונטער'ן שראנק און שלאגט גישינקען איבער די האנד.)

גישינקע. אי! אי!

ביילע (שטופט זי אב פון שראנק). דאס איז דאך סם, דערפון שטארבט מען. איך וועל דיר א טויט מאכען, אז דו וועסט זיך נאך א מאל צוריהרען צום טעלער. זיץ אויפ'ן בעט רוהיג אדער געה אין גאס. (געהט צוריק אויף איהר ארט.) זי וועט זיך נאך א מאל פער'סם'ען, אז אומעדום קריעכט זי.

ציפע (א אידינע פון א יאהר פופציג, מיט צוויי קאשיקעס, אנגעלאדענע מיט עפעל און מיט בארנעס, אויף די הענד, קומט אריין פון דער פארהויז־טיר און געהט דורך אין איהר צימער. זי טראגט א גלאטען פאריק, וועלכער זיצט יעצט קרום, א ציצען קלייד און קאפטע מיט א גארטעל, אויף וועלכען עס הייגט א גרויסע לעדערנע קעשענע).

גישינקע (בעשעפטיגענדיג זיך מיט איהר קוקלע). איך'ן געהן אויפ'ן גאס.

ביילע. באטש אין כף הקל'.

גישינקע (נעמט איהר קוקלע און געהט ארויס).

ביילע. זאלסט מיר דארטין נישט ארומשפרינגען און נישט שלאגען זיך, איך וועל דיר צושינדען די הויט! (זי טראגט

איבער איהר בליק פון דער אוועקגעגאנגענער גישינקע אויפ'ן שראנק, שטעהט אויף, געהט צו צום שראנק, לאזט זיך אראב אויף די שפיץ פינגער און פעררוקט דעם טעלער.) **איך** האב דאס גאר בעדארפט אויפ־עסען, וואלט געוועזען א סוף צו מיין ביטערען לעבען. (זעצט זיך צוריק אויף איהר ארט.)

ציפע (קומט אריין, שוין אהן די קאשיקעס, נאר די לעדערנע קעשענע איז ארומגעבונדען ארום איהר. זי נעמט ארויס א טעפעל, קוקט אין איהם אריין און גיסט צו א ביסעל וואסער). הם! עס איז נאך גאנץ רוי, נא! (שטעלט אריין דאס טעפעל און געהט צוריק אין איהר צימער.)

ביילע. דער איז אויך אלץ וועניג פייער! (זעצט אוועק עלינקען אין בעט און געהט צום אויוועז. דאס קינד הערט אן צו וויי־נען.) זעה א טשיקאוועס, אייזיק. מאגסט צוגעהן א קוק טאן. איך זאג דיר, עס איז א מצוה א קוק צו טאן. האט פארנאנדער־גערוקט די טעפלעך, אונזער שטעהט שוין גאר אויפ'ן פריפעטשיק, און איהרען האט זי אריינגערוקט אין רעכטען מיטען זשאר. קום נאר, אייזיק, טו נאר א קוק. אז נישט דערהארען וועט זי דאס ביי מיר! (עוסק'ט זיך אין אויוועז.)

אייזיק (בעטראכט זיין ארבייט). שלעכט, עס וועט גאר נישט ארויסקומען.

ביילע (שטעלט אוועק די ווילקע). אזוי וועט איהר וואר־מעס אויך פארטיג ווערען. (קערט זיך אום צו איהר ארט מיט נצחון און נעמט צוריק דאס קינד אויף די הענד. מיט האס.) און דו שריי נאר! א מינוט טאר מען איהם נישט אראבלאזען פון די הענד. (זעצט זיך און זעצט איין דאס קינד ביי זיך אין שוים מיט בייזקייט. און גיכען שלאפט דאס קינד איין.)

אייזיק (לעגט אוועק די ארבייט און הערט אן ארומצוגעהן איבער'ן צימער. ער בייסט זיך די ליפען, דריקענדיג זיי מיט'ן צייגע־פינגער פון דער רעכטער האנד אן די ציין, און מיט דער לינקער האנד פיהרט ער זיך איבער די שטערן און דאס האר).

ביילע (קוקט איהם נאָך, איראָניש). אַט אַ דאָ אַ, אַט אַ דאָ אַ, העהעהע. — מסתמא ארויסקומען אין צעהן חדשים ארום ווי די פּרעס, הם. — אויב עס וועט איבערהויפּט ארויסקומען. — אַט אַ דאָ אַ, אַט אַ דאָ אַ! — גאָר נישט, געמאכט זיך א יום טוב.

אייזיק (בלייבט שטעהן). טאָמער וועסטו א מאָל אויפהערען צו רעדען? (געהט ווייטער.)

ביילע (אויפגעבראכט). וועסט מיר אפשר פערשטאָפּען דאָס מויל, איך זאָל שוין א וואָרט נישט אויסרעדען, הא?! נאָ, נו, פערשטאָפּ מיר דאָס מויל, פערשטאָפּ, נאָ! „טאָמער וואָלסטו אויפהערען צו רעדען!" איך בין א נאר, אז איך רעד! געדארפט נעמען אַט די גאנצע מאכעריי און צוברעכען ביז א האָר, וואָלט איך יעמאָלט פערשפּאָרט צו רעדען.

אייזיק (דריקט די ציין, קנייטשט די שטערן און געהט אום).

ביילע. ווען איך זאָל דאָס דערצעהלען, וועט מען מיך דאָך האלטען פאר א משוגענע, וואָס איך לאָז דאָס גאָר צו! גאָר נישט, מאכען זיך א יום טוב און נישט געהן דריי טעג צו דער ארבייט! איך וואָלט זאָגען, אז ער וועט ארייננכאפּען דערפון די גרויסע גליקען. גאָר נישט! אָבגעארבייט אויף דער פּרעס צעהן חדשים נאכט אין נאכט — און וואָס? געקראָגען וועלכע צוואנציג קארבאָוואנצעס און רייך געמאכט גאָלדינקען! און וואָס האָסטו געהאט פון דער פּעטליצעס־מאשינקע? אויף א סך מעהר קעראָסין פערברענט!

אייזיק (געהט צו צום טיש און נעמט זיך פאר די רעדלעד, אָנשפּארענדיג זיך מיט'ן קני אָן שטול).

ביילע (געלאַסענער). מען זעהט, אז עס געהט נישט, ווארפט מען עס איך ציאָרטו און א מעשה מיט א סוף און מען געהט צו דער ארבייט, נישט דריי טעג...

אייזיק (העבט ווידער אָן ארומצוגעהן).

שווייגען.

נאָטע גאָלדין (קומט אַריין, אַן עלטערער איד מיט

פאות, א ברייטען בארד און געדיכטע אונטערגעשארענע וואנצען ; א סאמעטהיטעל אויפ׳ן קאפ, די הויזען אין די שטיפעל, א לאנגער, שווארצער סיורטוק מיט פעטע פלעקען, צוגעקנעפט אויף דעם אויבערסטען קנעפעל ; איבער דעם סיורטוק א לאנגער, אבגעקנעפטער שווארצער מאנטעל מיט לאנגע, ברייטע קעשענעס ; א ווייסער אבגעלעגטער קראגען. אויף דעם קראגען ליגט דאס שווארצע שנירעל, אויף וועלכען עס הענגט זיין קעשענע־זייגער ; אויסערדעם הענגט דער זייגער אויף א שווערער זילבערנער קייט, וועלכע זעהט זיך ארויס פון די פערכאנדערגעשפעכטע פאלעס. די הענד האלט ער דאס רוב אין די קעשענעס און ווען ער רעדט, רוהיג אדער הייפטיג, שלעפט ער און ציהט און ווארפט אום מיט די פאלעס. זיין געזיכט איז אנגעהנקט, ער רעדט ווי ברגז, נאר זעלטען א ווארף טוענדיג א בליק אויף דעם, מיט וועמען ער רעדט).

איזיק (גיט זיך א נערוועזען טרייסעל, ווען ער דערזעהט גאלדינ׳ען).

ביילע (קוקט אויף איזיק׳ען מיט נצחון, ווי זי וואלט וועלען זאגען : „אט האסטו דיר, נא!").

גאלדין. נא, נו, דו שפאציערסט דאך גאר ארום.

ביילע (איראניש). דאס בעקלערט ער אזוי.

גאלדין. די גאנצע דריי טעג בעקלערסטו דאס אזוי?

ביילע. אט א דאס האט ער אויסגעמיסטערט. (הענבט אויף די רעדלעך מיט די העלצלעך און שיט זיי אוים איינציגווייז צוריק אויפ׳ן טיש.)

גאלדין (געהט צו צום טיש און בעטראכט די ארבייט).

איזיק (געהט אויך צו צום טיש, קוקט אויף גאלדינ׳ס הענד מיט דער פריערדיגער פערטראכטקייט, אבער מיט דעם אויסדרוק פון פערדראס, וואס גאלדין בערוהרט די ארבייט).

גאלדין. וואס איז דאס אזוינס?

איזיק. א מאשינקע.

גאָלדין. א מאשינקע! איך זעה, אז נישט קיין לאָקשען־ברעט. וואָס פאר א מאשינקע?

ביילע. זאָל ער אזוי וויסען פון זיין קאָפּ, ווי ער גוויס אליין. פאָרקעט זיך און פאָרקעט זיך...

גאָלדין. דו מוזט דאָך וויסען, וואָס דו מאכסט. וואָס איז דאָס פאר א מאשינקע? פאר טעמליאקעס?

אייזיק. ווייסט איהר דאָך.

גאָלדין. און ביי דיר זיינען די ווערטער טייער?

אייזיק (נעמט אַרויס די מאַשינקע פון גאָלדינ'ס האַנד און העבט אָן עפּיס צוזאמענצושטעלען).

גאָלדין (קוקט איהם נאָך).

ביילע. אָט אזוי אָ זיצט ער די גאנצע דריי טעג און קוים וואָס מען קריגט ביי איהם ארויס א וואָרט. איז אויפגע־שטאנען זונטאָג גאנץ פריה מיט אימפעט: איהם איז איינגעפאלען א טייערע זאך! און נישט איינגעוואשען זיך און נישט געדאווענט און געכאפּט זיך פאר דער ארבייט. ער איז דאָך אזוי משגע ווי זיין טאטע. איהם אז עס שפּארט עפּעס אָן...

גאָלדין. ניין, ער פלעגט דאָך שטענדיג מייסטערן ביי נאכט — וואָס איז איהם יעצט איינגעפאלען גאר ביי טאָג און צו דער ארבייט נישט געהן?

ביילע. זאָל איך אזוי וויסען פון זיין לעבען! טאָג אזוי ווי נאכט, די גאנצע דריי טעג זיצט ער און פּאָרקעט זיך, שניצט און מייסטערט, מייסטערט און שניצט. עס איז איהם נישט אָב־צורייסען פון אָרט. און איך וואָלט זאָגען, ער האָט עפּעס דערפון. מיר ווייסען שוין די גרויסע גליקען, וואָס ער האָט אריינגעכאפּט פאר זיינע ערשטע צוויי מאשינעס.

גאָלדין. נא, איך האָב איהם נישט געבעטען. פאר מיר איז גלייכער, אז ער זאָל זיצען און ארבייטען. ביי מיר איז יעצט ארבייט אריבער און אריבער און דאָ מוז זיין שטול שטעהן לעדיג. וואָס איז? אייזיק'ען האָט דער טירוף פערדרעהט! ער וויל נישט

ארבייטען? איז א מעשה מיט א סוף, ווייס איך עס, זעץ איך אן אנדערן אויף זיין אָרט. און איך בין טאקי געקומען דיר צו זאָגען, אז אויב דו וועסט היינט־מאָרגען נישט קומען צו דער ארבייט, זעץ איך אן אנדערן, איך קאָן נישט ווארטען. די קונדען ווארטען מיר אויך נישט.

ב י י ל י ע. איך האָב געוואוסט, אז דאָס וועלען מיר האָבען פון זיינע מאשינעס.

ג אָ ל ד י ן (בעטראכט די ארבייט אין אייזיק'ס האַנד). איז וואָס וועט עס זיין? טאקי פאר טעמליאקעס? (קריעכט אייזיק'ען אין די הענד.) בעוויין נאָר, וואָס ווילסטו דאָ מאכען.

א י י ז י ק (יסורים'דיג). איהר וועט דאָ גאָר נישט פערשטעהן. איהר וועט שוין זעהן פארטיגערהייט.

ג אָ ל ד י ן. וועט עס דען א מאָל פארטיג ווערען?

ב י י ל י ע. מסתמא, אז משיח וועט קומען. וועט זיך ציהען ווי די פּרעס...

ג אָ ל ד י ן. נא, איך האָב מיינס געזאָגט. פון מיינעטוועגען מאָג עס יעצט דויערן כאָטש וויפיעל צוויי פּרעסען. נישט מיין דאגה.

ב י י ל י ע. איך ווייס, אז דאָס איז נישט אייער דאגה. וואָס זאָל עס זיין אייער דאגה? די מאשינקע וועט סיי ווי סיי צו אייך אָנקומען.

ג אָ ל ד י ן (ווענדט זיך אין פּיניעס זייט, הערט זיך צו צו ביי־ליעס רעד, מאַכט אַ בעוועגונג עפּעס צו זאָגען איהר, מאַכט מיט דער רעכטער האַנד אין קעשענע, טשמאָקעט מיט די ליפּען, בלינצעלט מיט די אויגען: „נישטאָ, הייסט עס, מיט אַ אידענע וואָס צו רעדען"; דאן פרעגט ער). נא, ווי געהט עס דיר, פּיניע?

פּ י נ י ע (שטעלט אויף איהם אָן זיין בליק און העבט אָן לאַנג־זאָם צו רעדען). דער הימעל איז געשטאָרבען, די ערד איז גע־שטאָרבען, גאָט איז געשטאָרבען...

גאָלדין. שא, שא, פּע, וואָס רעדסטו פאר א ווערטער! פאר וואָס לאָזט מען איהם רעדען אזעלכע ווערטער?

ביילי ע. פאר אונז איז גאָט געשטאָרבען.

גאָלדין (אויפגעבראכט). וואָס איז — וואָס איז — וואָס איז עס פאר א ווערטער? ווי רעדט עס אזוי א מענש?

ביילי ע. עט, אלץ איינס.

גאָלדין. טפוי, אויף מיין וואָרט! ווי־ווי־ווי.... אה, נו! נע.... דערפאר שטראָפט עס אזוי גאָט...

ביילי ע (ווישט זיך די אויגען מיט'ן שפּיץ פון איהר קאָפּ־טיכעל). אזוי אָדער אזוי, אונזער לעבען איז שוין סיי ווי סיי פער־שפּיעלט.

גאָלדין (דרעהט מיט'ן קאָפּ און מיט די אקסלען). נאַ! (געהט צו דער טיר.) טיק זאָג איך דיר נאָך א מאָל, איך וועל קיין סך נישט ווארטען. קומסטו נישט היינט־מאָרגען צו דער ארבייט, זעע איך אן אנדערן אויף דיין אָרט. איך־איך־איך... נאַ! (קושט די מזוזה און געהט אַוועק.)

שוויי גען.

ביילי ע. אָט דאָס וועט נאָך זיין דער סוף, אז ער וועט אוועקזעצען אן אנדערן און מיר וועלען נאָך בלייבען אָהן ברויט.

איציק. דו קלאָג נאָר. ער וועט קיין אנדערען נים אוועק־זעצען.

ביילי ע. א ודאי וועט ער קיין אנדערן נישט אוועקזעצען! אָהן דיר, הייסט עס, קאָן ער דאָך נישט אויסקומען. ער מוז דיך דאָך שטארק האָבען. ווי וועט ער עס גאָר זיין אָהן דיר!

איציק (אויפהעבענדיג צו איהר דעם בליק, ליידענד און פּעפּט). נו, וועט ער אוועקזעצען אן אנדערן און הער אויף צו ריפּען מיר אויפ'ן הארצען. איך בין שוין באלד פארטיג. זיי כאָטש א ווייל שטיל.

ביילי ע (ווישט זיך די אויגען און רעדט פאר זיך). א מענש

האָט זיך אויסגעטאָן פון דער גאנצער וועלט און וואָלט איהם כאָטש עפּעס א האָר אָנהעבען צו ארען.

שווייגען.

פּיניע (העבט אָן לאנגזאם אַרומצוגעהן איבער'ן צימער, שטעלט זיך אָב אַ פּאָר מאָל, קוקט אויף די פּאָדלאָגע, שטעלט אָן זיין בליק אין די ווייטענים, בעטראכט דעם אַרום און געהט ווייטער. ענדליך בלייבט ער שטעהן לעבען דער קאָמאָד, קוקט אויף איהר א ווייל און קערט זיך אום מיט'ן רוקען צום אויוועז, שטעלט אָן זיין בליק אויף די פּאָדלאָגע און זאָגט לאַנגזאַם אַרויס). געשטאָרבען. דער הימעל. די ערד. די גאנצע וועלט.

בייליע (וויינט און רעדט פאר זיך). וואָלט עס כאָטש געווען אמת, וואָלט שוין געוועזען א מעשה מיט א סוף.

פּיניע. און גאָט.

בייליע (מאַכט אַוועק פערצווייפעלט מיט דער האַנד).

פּיניע. אַלץ איז געשטאָרבען.

בייליע. איך בין נאָך ערגער ווי א געשטאָרבענע.

פּיניע. אַלץ. טויט.

בייליע. אין גיהינום שטעהט מען זיך נישט אוים, וואָס איך שטעה מיך אוים.

פּיניע. געשטאָרבען. געשטאָרבען.

בייליע. אז דער אויבערסטער וואָלט מיך צוגענומען צו זיך, וואָלט איך דאמאָלסט געוואוסט, אז עס איז פאראן א גאָט אויף דער וועלט.

פּיניע. טויטטט. אַלללץ.

ביילע. איך וואָלט עפּים אויסגעלויזט געוואָרען...

איזיק (בלייך, אויפגערעגט, שווער עטמענדיג, קרעכצענדיג). אָך, זאָל כאָטש א וויילע שטיל זיין, א ווייל שטיל זיין! (לעגט פערצווייפעלט ביידע הענד אויפ'ן ברעג טיש און פיהרט אום מיט די אויגען אין אויסדרוק פון גרויסע יסורים. — באַלד דריקט ער איין די

שטערן מיט ביידע הענד, אַנשפּארענדיג זיך מיט די עלענבויגענס אָן טיש.)

פיניע (העבט אויף דעם קאָפּ, בויגט אָן דאָס לינקע אויער, פערוואונדערט און נייגיריג צוהערענדיג זיך צו איזיקס געשריי, און דאן לאָזט ער אראָב דעם קאָפּ, ווי ער וואָלט עפּיס בעקלערט, און געהט לאַנגזאם צו זיין אָרט).

בייליע (ווישט זיך די אויגען).

שווייגען. — הינטער דער וואנד אָכצעט און קרעכצט די זאָקענ־מאַשינע.

וויכנע די קרעמערין (קומט אַריין. אַ אידענע פון אַ יאָהר פיערציג, אין אַ העלער ציצענער קאַפּטע, פון אונטער וועל־כער עס שטעקט אַרויס פאַרנט אן אַנדערע אַ טונקעלע, מיט אַ גרויסען פארטוך אַרום זיך, איינגעריכט אין מעל, בעדעקט מיט פלעקען פון קעראָסין און אויל. אויף'ן קאָפּ אַ גלאַטער פּאריק פון שווארצע האָר, דורך וועלכען עס קריעכען אַרויס ערטערווייז איהרע אייגענע שוין גרויע האָר. איבער איהר ברייטען מויל ליעגט אַ זיסער שמייכעל און מיט איהרע אויגען שיעסט זי אין אַלע זייטען. די לינקע האַנד האַלט זי אין דער לעדערנער קעשענע, וועלכע הענגט אונטער דעם פארטוך, און קלינגט מיט די מטבעות). גוט מאָרגען אייך!

בייליע (טרויעריג). גוט יאָהר אייך, וויכנעטשקע!

וויכנע. איך בין געוועזען ביי דאָבען, זאָג איך מיר, אז מען איז שוין דאָ, דארף מען שוין אריינגעהן צו בייליען א קוק טאָן, וואָס הערט זיך נייס.

בייליע. אַך, נייס.

וויכנע (זעצט זיך אויף'ן שטול ביים טיש לינקס). ווי שטעהט עס מיט זיין ארבייט?

בייליע. זאָל איך אזוי ויסען פון איהם.

וויכנע (נעמט אַראָב איין האַנד איזיק'ס פון זיין שטערן). רב פאני שעפּטעל, איהר ווילט גאָר אפילו נישט א קוק טאָן אויף מיר? איהר קוקט נישט אויף ווייבער?

אייזיק (סטארעט זיך צו שמייכלען, עס געלינגט איהם אבער נישט. ער וויל בעפרייען זיין האנד).

וויכנע (קוקט זיך אין איהם שארף איין און לאזט ארויס זיין האנד).

אייזיק (שטעהט אויף און העבט אן ארומצוגעהן איבער'ן צימער).

וויכנע (זעצט זיך איבער אויף זיין שטול. צו ביילען מיט א האלבען קול). וואס איז ער עפיס אזא צוקראכענער?

ביילע. וואס איז ער אזא צוקראכענער, דער משגענער!

וויכנע. ער איז דאך עפיס גאר א מטושטשער!

ביילע. א משגענער ווי זיין טאטע. אז עס שפארט איהם עפיס אן, ווערט ער מטושטש און מבולבל און ווייס נישט אויף וואסער וועלט ער איז. יעמאלט מאג ברענען און ציטערן און ער וועט גאר נישט הערען.

וויכנע (קוקט נאך דעם ארומגעהענדען אייזיק). אן עבירה די שטיוועל, אייזיק.

ביילע. איהם ארט טאקי א סך.

אייזיק (אין געדאנקען). די שטיוועל זיינען מעהר נישט ווערט.

וויכנע. און אז מען טראכט שוין אויס מאשינעס, דארף מען דאך אלץ זיין א מענש. (צו ביילען.) דעם באנקיר מאגיד־סאנס זוהן טראכט אויך אויס מאשינעס. ער איז אן אינזשעניער, האט זיך געלערנט אין מאסקווע, און אלע פראפעסארען האבען געזאגט, אז דער מענש איז... אה! ער האט אויף זיך א מורא'דיגען קאפ. און זיינע מאשינעס, וואס ער טראכט אויס, זאגט מען, זיינען... פשוט צו משגע ווערען. און ער איז געזונט און פעט, און זיין רויטקייט אין די באקען איז אויף אלע מיינע גוטע פריינד געזאגט געוואָרען. מילך און בלוט. און זיינע מאשינעס זיינען מסתמא א ביסעל בעסערע אויך, הע! צעהנדליגע טויזענדער בעקומט ער פאר זיי...

ביילע. וואָס איז פּראָן וואָס צו רעדען, וואָס? א מענש האָט געשטודירט.

וויכנע. ניין, איך זאָג עס אקעגען דעם, אז אַט טראַכט א מענש אויף אוים מאשינעס און איז נישט מטושטש און איז נישט מבולבל און איז א מענש מיט אַלעמען צוגלייך.

ביילע. געפּונען וועגען וועמען צו רעדען. (אין אייזיק'ס זייט.) ער איז אויך מיר א מענש.

וויכנע (בעטראַכט די ארבייט אויפ'ן טיש). וועט ער כאָטש קריגען פאַר דאָס א גוטע מטבע?

ביילע. א גוטע! ער וועט קריגען א גוטע מטבע! ער וועט עס אריינטראָגען צו גאָלדינ'קען און וועט נעמען, וואָס יענער וועט געבען.

וויכנע (צו אייזיק'ען). זייט איהר דאָך, זאָלט איהר מיר מוחל זיין, גאָר קיין מענש נישט.

אייזיק (געהט אום און זאָגט גאָר נישט).

וויכנע (צו ביילע'ן). איז ער דאָך גאָר קיין מענש נישט. ווי קאָן מען דאָס אזוי זיין? גאָלדין גיט א שלעכטען מקח, טראָגט מען אריין די מאשינע צו באשקעוויטשען אָדער לעווינען.

ביילע. הערט, דאָס האָבען מיר אַלע דאָך מיט איהם גע'טענ'עט: „טראָג עס אריין און טראָג עס אריין צו באשקעוויטשען אָדער צו לעווינען. וואָס דוקא האָט דיר אָנגעשפּארט גאָל־דינקען?" און ער — ניין. ער מוז זיי האָבען ליבען זיך. ער ארבייט ביי גאָלדינ'ען, מוזען זיינע מאשינעס דאָרטין אויך זיין. ער קאָן זיך מיט זיי נישט צושיידען.

אייזיק (בלייבט שטעהן און לעגט ארויף די רעכטע האַנד אויף די שטערן. באלד געהט ער צו אויף גיך צום טיש, שאַרט דאָרט אַריבער אַלע רעדלעך און קלעצלעך אויף די לינקע זייט, זעצט זיך און הערבט אָן צו ארבייטען. — וויכנע און ביילע בעגלייטען איהם מיט די אויגען).

וויכנע. אָט אזוי אָ, זייט א מענש, זעצט זיך אנידער און ענדיגט אייער ארבייט און זעהט בעקומען פאַר איהר א גוטע

מטבע. די מאשינקע מאַג כאַטש אוועקפאַהרען אונטער די הרי חושך. דאָס געלד וועט אייך צוניץ קומען, נישט קשה. וועט מיר אָבצאָהלען, וואָס מיר קומט — איהר ווייסט, אז איהר שטעהט שוין ביי מיר אין זעקס רובעל?

בייליע (מיט שרעק). אין זעקס רובעל?!

וויכנע. יאָ, יאָ, אין זעקס רובעל. וואָס דען האָט איהר געמיינט? מאָנטאָג פאר אכטטאָגען, גע׳דיינקט איהר, איז געוועזען פיער רובעל און זיעבציג קאָפּיקעס, געדיינקט איהר?

בייליע. איז שוין זעקס רובעל?!

וויכנע. וואָס דען האָט איהר געמיינט? און איך האָב אייך טאקי געוואָלט זאָגען, אז איך וואָלט טאקי וועלען זעהן פון אייך א פּאָר רובעל. און טאקי גאָר אין גיכען. ווארום באלד וועט שוין זיין זיעבען רובעל און אכט רובעל... וויכנע איז אפילו א גוטע און גיט, אָבער באלד וועט זיך ביי וויכנען אויך אויסנעמען. איך האָב נאָך קיין קלויסטערס נישט אויסגע׳גנב׳עט. (צו אייזיקען.) ווען איך וואָלט אויסגעטראכט מאשינקעס, וואָלט איך אפשר אויסגעטראכט א געלד־מאשינקע, אָבער אזוי...

בייליע (קוקט זיך איין אין אייזיק׳ען, וועלכער ארבייט זעהר פלייסיג און הערט דאכט זיך גאָרנישט). זעהט איהר דאָך, אָט זיצט ער, אַ, און וואָלט ער כאָטש געהערט.

וויכנע. ער הערט, נישט קשה. (קלאַפּט אייזיק׳ען איבער׳ן אקסעל.) איז ארבייט טאקי, מאכט אויף א גוטע מאשינע, בעקומט פאר איהר א סך געלד און צאָהלט זיך טאקי מיט מיר פערנאנדער. (שטעהט אויף.) נאַ, און איך וועל שוין יעצט געהן. שוין א צייט, אז איך בין אוועק פון קראָם. דאָ א ביסעל זיצען און דאָ א ביסעל זיצען און אזוי פערפליהט די צייט. נאַ, א גוטען טאָג אייך!

בייליע. א גוט יאָהר אייך, וויכנעטשקע!

וויכנע (טרייסלענדיג אייזיק׳ען). א גוטען טאָג אייך, אייזיק. ענטפערט אָב, אז מען זאָגט אייך א גוטען טאָג.

אייזיק. א גוטען טאָג אייך, וויכנע, א גוטען טאָג!

וויכנע. נא, א גוטען טאָג. (געהט ארויס.)

שווייגען.

ביילע (ווישט זיך די אויגען). שוין זעקס רובעל. — באלד וועט זי אויפהערען. עס איז א גוטסקייט פון איהר, אז זי האָט אָנגעגעבען אויף אזויפיעל. — (וויינענדיגער.) און די שטע־ אויך נאָך אָנווערען. (צואווייגט זיך.)

שווייגען.

איציק (ארבייט נערוועז).

ביילע (ווערט שטילער און שטילער).

גישינקע (לויפט אריין). מאמע, איך וויל עסען.

ביילע (טריקענט זיך די אויגען).

גישינקע (העבט זי אָן צו ציהען פאר דאָס קליידעל). איך וויל עסען. גיב מיר עפּיס עסען.

ביילע (א שטויס טוענדיג זי פון זיך). אוועק פון מיר!

גישינקע (דערשראָקען). איך וויל עסען.

ביילע. נא, געה, אונטערן אלמער שטעהט דער טעלער מיט'ן מישיאק, נעם און עס דאָס אויף, וועל איך כאָטש פון דיר פּטור ווערען.

גישינקע. איך וויל קיין מישיאק נישט. איך וויל עסען. מישיאק איז פאר מייז. גיב מיר עפּעס. איך וויל א שטיקעל ברויט. (שלעפּט ווייטער ביילען פאר דאָס קלייד.)

ביילע. זאָלסט אוועקגעהן פון מיר, הערסטו! (גיט זי א שטויס.)

גישינקע (פאלט און צואווייגט זיך שטאַרק).

איציק (לעגט אוועק די ארבייט, בליך, אויפגערעגט, ווארפט א בייזען בליק אויף ביילען, שטעהט אויף, געהט צום שראנק, נעמט ארויס דאָס ברויט, שניידט אָב א שטיקעלע און גיט גישינקען). נא, גישינקע, און וויין נישט, באלד וועלען מיר עסען ווארמעס. שטעה אויף און וויין נישט. (ער העבט זי אויף און געהט צוריק אויף זיין

אָרט. ער האַלט אַ ווײַלע דאָס געזיכט אין בײדע הענד און דאַן נעמט ער זיך ווידער צו דער ארבייט.)

גישינקע (אין איין האַנד דאָס ברויט, די אַנדערע אין פּעַ־פּעל, געהט צו צו אייזיקען, שפּאַרט זיך אָן אָן זיין קני און עסט שלוכ־צענדיג).

ביילע (ווישט זיך די אויגען, דעם קאָפּ אויסגעדרעהט צו דער וואַנד). זי וועט זיך נאָך אָנוויינען, אז זי וועט באלד גאָר נישט האָבען וואָס צו עסען. אָי, מיין לעבען, מיין לעבען! (ברעכט אויס אין א יאמער.)

אייזיק (ארבייט צוערסט זעהר נערוועז, דאַן לעגט ער אוועק זיין אַרבייט מיט אַ שטאַרקען קלאַפּ און שפּארט זיך אָן אָן וועגטעל פון זיין שטול, קוקענדיג פאר זיך אין די ווייטענים, מיד און אָבגעמאַטערט, די הענד אַריינגערוקט אין די הויזענקעשענעס).

ביילע (האַלט איין דאָס וויינען און טריקענט זיך די אויגען).

גישינקע (וויינט שוין נישט מעהר און עסט רוהיג איהר ברויט).

שווייגען.

גישינקע. ווּעלען מיר באלד עסען וואַרמעס?

אייזיק (שווייגט).

גישינקע. טאַטע, ווּעלען מיר באלד עסען וואַרמעס?

אייזיק (זעצט זיך אויף). יאָ, גישינקע, יאָ. (הערט ווידער אָן צו ארבייטען.)

שווייגען.

גישינקע. טאַטע, מאַכסט א מאַשינקע? — — א גוטע מאשינקע מאכסטו? — — ווּעלען זיך די רעדעלעך דרעהען? — — ווּעסט מיר בעווייזען די מאַשינקע? (נעמט דאָס לאַנגע שטעקעל מיט די לעבעלעך.) וואָס איז דאָס, טאַטע?

אייזיק. לאָז ליגען, טשעפּע נישט.

גישינקע. דאָס איז אויך א מאַשינקע? (עסט איהר ברויט.)

שווייגען.

גישינקע. וועלען מיר באלד עסען ווארמעס?

איזיק. יא, גישינקע, יא. שטעה נאָר רוהיג.

ביילע (בייז). געה אוועק פון איהם! וואָס האָסטו דיך אוועקגעשטעלט דורען דעם קאָפּ?

גישינקע (בלייבט אַ ווײַלע שטעהן אַנגערוקטערהייט און דאן געהט זי אָב פון אייזיקען, העבט אויף איהר קוקלע, זעצט זיך צו לעבען אייזיקען אויף דער ערד, שפּיעלט זיך און רעדט דערביי צו). באלד ווארמעס עסען... דיר אויך געבען.. שטיל זיין... (באלד העבט זי זיך אויף און געהט אַרויס.)

שווייגען.

ציפּע (בעוויזט זיך אין איהר טיר, בלייבט שטעהן און רעדט אריין אין איהר צימער). עס מוז שוין זיין פאַרטיג. איך האָב דאָך מעהר קיין צייט נישט. (געהט צום אויווען, עפּענט איהם אויף און וויל אריינרוקען א ווילקע.) זעה, ווער האָט זיך שוין א קער געטאָן? (ווארפט א גיפטיגען בליק אין ביילעס זייט.) וואָס זאָגט מען דערצו? דאָס איז דאָך... (עוסקט זיך אין אויווען.) אָבדאַרען זאָלען יענעם די הענד, רבונו של עולם! דאָס איז דאָך א מין רשעות, וואָס פּער־לויפט זיך נישט. נעמען און לכתחילה ארויסרוקען מיין טעפּעל גאָר פון פאָרענט. יעצט געה, נעם, עס. איך דארף שוין אוועקגעהן און דאָס פליש האָט נאָך נישט אָנגעהויבען צו קאָכען. (שטעלט אוועק די ווילקע.) איך וואָלט מעהר נישט וועלען וויסען, וועמעס מלאכה דאָס איז.

ביילע (מיט כעס). און ווי נעמט מען עס און מע רוקט פארנאנדער אלע טעפּלעך און רוקט אריין אייער טעפּעל אין רעכ־טען סאמע זשאר!? דעם אנדערענס טעפּעל דארף זיך גאָר נים קאָכען? מיר דארפען שוין גאָר קיין ווארמעס נישט עסען?

ציפּע (מיט שטעכענדיגער איראָניע, שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ). אָי, ביילינקע, ביילינקע! מען דארף דאָך האָבען א הארץ פון א גזלן...

געליע (א מיידעל פון א יאָהר פינף און צוואנציג, איין און אויפגעשפּיעלעטער ווייסער בלוזע מיט א נישט־געענדיגטער זאָק אין די הענד, בעווייזט זיך אין ציפּעס טיר). וואָס איז עפּעס שוין ווייטער?

ציפּע. מיינסטו, אז דער ווארמעס איז שוין פארטיג? וואו, עס העבט זיך גאָר נישט אָן! ווארום וואו, מיינסטו, איז גע־שטאנען אונזער טעפּעל? קום זעה א טשיקאווע. איך עפּען אויף דעם אויוועז — דאָס טעפּעל שטעהט אויפ'ן רעכטען פריפּעטשיק...

ביילע (שטעהט אויף און לעגט אריין עלינקען אין וויגעל. עלינקע צושרייט זיך, און זי וויעגט איהם). און איך וועל דאָס אלע מאָל אזוי טאָן. די אנדערע זיינען אויך מענשען, דארפען אויך עסען.

דאָבע (קומט אריין). וואָס איז שוין עפּעס דאָ מיט די טעפּלעך?

ציפּע. איהר פערשטעהט, איך דארף שוין אוועקגעהן, קום איך צו צום אויוועז, שטעהט מיין טעפּעל...

ביילע (לויפט צו צו דאָבען). האָט פארנאנדערגערוקט אלע טעפּלעך, און אריינגעשטעלט איהר טעפּעל אין רעכטען סאמען זשאר... (לויפט צוריק צום וויגעל און וויעגט.)

דאָבע (רוקט זיך צו צום אויוועז און עפענט איהם אויף). זעה, און מיין טעפּעל שטעהט שוין גאָר לעבען זאסלינקע! מיין טעפּעל דארף זיך שוין גאָר נישט קאָכען.

ביילע (אָנווייזענדיג אויף ציפּען). דאָס איז זי יעצט גע־וועזען ביים אויוועז.

ציפּע (מיט היץ). זאָל איך אזוי לעבען, ווי איך האָב מיך צו אייער טעפּעל נישט צוגעריהרט...

ביילע (אָבגעהענדיג פון וויגעל צו דאָבען). וואָלט איהר זעהן, האָט פערנאנדערגערוקט אלע טעפּלעך... (געהט צוריק צום וויגעל.) ווי איהר זעהט מיך לעבען, אז איך זאָג אייך קיין ליגען נישט.

געליע. און ווען זי האָט אריינגעשטעלט דאָס טעפּעל אין

זשאר, איז וואָס? זי מוז דאָך אוועקגעהן און איהר זייט א הייר־מישע. איהר דארפט היינט אייזיקען נישט טראָגען עסען. (אי־ראָניש.) ער זיצט דאָך מיט זיינע מאשינעס.

ביילע (אומגעהענדיג אויפגערעגט לעבען וויעגעל, פעררוי־קענדיג דאָס האָר און פערבינדענדיג בעסער דאָס קאָפּטיכעל). די אנדערע זיינען אויך מענשען, דארפען אויך עסען! (צו געליען.) און זיינע מאשינעס זיינען נישט אייער קאָפּוועהטאָג, פערשטעהט איהר מיך!

דאָבע (בעשעפטיגט מיט איהר טעפּעל). איך וויים מעהר נישט, אז מיין טעפּעל האָט זיך נישט אָנגעהויבען צו קאָכען.

געליע (שטעכעדיג). זעה, אקאָרסט, ווי זי איז דאָס אויפ־געבראכט געוואָרען, מען האָט אָנגעריהרט איהר מאנס מאשינעס...

ביילע. וועגען מיין מאנס מאשינעס דארפט איהר נישט רעדען.

געליע. אי, אי, אי...

הינדע און סאָסיע (מיט האנד־ארבייט אין די הענד קומען אריין פון דער הינטערטיר. הינדע איז א מיידעל פון א יאָהר איין און צוואנציג, סאָסיע איז פון א יאָהר זיבעצעהן. הינדע איז קאָקעט פער־קעמט. איהר שווארצע מיט גרויסע ווייסע פינטעלעך, בלוזע און איהר קלייד זיינען שוין היבש אָבגעטראָגען, אָבער געהען צום געזיכט. דער הויכער קראגען פון דער בלוזע נעמט ענג ארום איהר האלז און איז געקנעפּעלט לינקס אויפ׳ן אקסעל. סאָסיע מאכט נאָך אין אלץ דער על־טערער שוועסטער, זי איז נאָר א ביסעל אָבגעלאָזען).

הינדע. שא, וואָס איז עס פאר א מין חתונה!

ביילע (אלץ נאָך נישט פארטיג וועררענדיג מיט איהרע האָר). זי רעדט אויך וועגען זיינע מאשינעס!

דאָבע (צו די טעכטער). מיר צאָלען שוין גאָר קיין דירה־געלד נישט. אונזער טעפּעל דארף שוין גאָרנישט צונעשטעלט ווערען.

ביילע (אָנווייזענדיג אויף ציפּען). דאָס איז זי אלץ, אלץ זי. האָט פערנאנדערגערוקט אלע טעפּלעך...

צ י פ ע. זאָלט איהר אַזוי האָבען אייערע הענד...

אַ ר ק ע ג אָ ל ד י ן (בעווייזט זיך אין דער הינטערטיר. אַ בחור פון אַ יאָהר פינף — זעקס און צוואַנציג, אָנגעטאָן מעשה פראַנט, געגאָלט, מיט פערדרעהטע וואָנסעלעך, אין אַ גרויעם געהראָק און העלע קאַמאַשען, דער געלער האַרטער קאַפעליוש אויף אַ זייט, אַ שטעה־קראַגען מיט אַ בונטער קראַוואַטע, אין וועלכען עס שטעקט אַ דימענטענע שפּילקע; אויף די פינגער פון ביידע הענד רינגען, און אין די הענד אַ גראָבער שטאָק מיט אַ גרויסען הירשענהאָרענעם קאָפּ. ער בלייבט שטעהן אין דער טיר און רופט אויס). אַ הו, אַ הו, וואָס איז דאָס פאַר אַ ירידל'!

(דאָס געשריי פון די ווייבער לעגט זיך. געליע פערשווינדט צו זיך אין צימער, ציפּע נעמט ארויס דאָס טעפּעל און געהט אוועק נאָך געליען. דאָבע שטופּט די טעכטער צו דער טיר, נאָר זיי מאַכען זיך בעשעפטיגט מיט זייער ארבייט און בלייבען שטעהן. ביילע נעמט ארויס עלינקען, וועלכער האָט שוין דערגרייכט די העכסטע טענער, זעצט איהם אוועק אויף די לינקע האַנד און קלאַפּט איהם אָן אין די ווייכע טיילען, דאַן לעגט זי איהם אוועק אויף די הענד און שאָקעלט איהם, אומגעהענדיג איבער'ן צימער. אייזיק בויגט זיך נאָך מעהר איבער זיין ארבייט.)

אַ ר ק ע (אריינטרעטענדיג אין צימער, לוסטיג). עס איז דאָך דאָ גאָר פרעהליך!

ה י נ ד ע (לאַכט).

ס אָ ס י ע (האַלט איהר אונטער).

ב י י ל י ע. אויף מיינע שונאים געזאָגט געוואָרען אונזער פרעהליכקייט! אַז גאָט וויל אימיצען שטראָפען, שמייסט ער איהם מיט אַלע בייטשען... טאָמער האָבען נאָך אונז געפעהלט גוטע שכנים...

אַ ר ק ע (וועלכער איז דערווייל צוגעגאַנגען צו אייזיק'ען). און ער זיצט און ארבייט און ס'אַרט איהם גאָרנישט. מאַלאַדיעץ! ווי שטעהט עס מיט דיין ארבייט?

א י י ז י ק (שוואַך ארויסרעדענדיג). איך ווייס נאָך נישט.

ביילע. דער שד וויים עס. ער וויים טאקי א סך זאכען!

סאָסיע. אז ער וואָלט נישט וויסען, וואָלט ער דאָך נישט געארבייט.

ביילע. דער משגענער!

אָרקע (בויגט זיך איבער איבער׳ן טיש). בעוויז נאָר, וואָס מאכסטו אזוינס. — דאָס איז פאר טעמליאקעס? — (העבט אויף א רעדעל.) וואוהין געהערט דאָס? (העבט אויף נאָך א טייל און פאסט צו צום רעדעל.) דאָס געהט אהער? — נו, רב משה, גיב ווערטער.

הינדע (לאכט).

סאָסיע (האלט אונטער).

ארקע. שטעהסט יעצט שמנה עשרה, מאָרסט נישט רעדען?

הינדע און סאָסיע (לאכען נאָך מעהר).

ביילע. אנדערע מאָגען רעדען און לאכען, וויפיעל זיי ווילען, וועט ער זיך דערפון נישט אויסמאכען. אָט איך זאָל זאָגען א וואָרט, וועט ער אויף מיר גלייך אָנפאלען, ווי א משגענער הונט.

ארקע (נעמט א קיילעכדיג העלצעל און שפארט ערגיץ אין א לאָך פון דער מאשינקע, וועלכע איזיק האלט אין דער האנד).

איזיק (נעמט עס ארויס פון ארקעס האנד, לעגט עס אוועק און טוט זיך אינם).

אָרקע (קוקט זיך ווייטער צו צו דער ארבייט).

ביילע. קיינער שטערט איהם נישט, נאָר איך שטער איהם.

דאָבע (אין טיר צו די טעכטער). וואָס שטעהט איהר דאָ? איהר האָט קיין שטוב נישט? געהט זעצט זיך ביי אייך אין שטוב און זיצט.

הינדע. גוט, גוט. (ווענדט זיך צו ביילען, ווייזענדיג איהר איהר ארבייט.) זעהט נאָר א העמד...

דאַבע (פערשווינדט בורטשענדיג). האָבען זיך אוועקגע־שטעלט...

אַרקע. ווארט, ווארט... דאָס נעם אהער... ניין, דו מאכסט שלעכט. אך, איך זאָג דיר, דאָס נעם אהער... וואָס ארט דיך, הער מיך, איך זאָג דיר... (האלט אייזיקען מיט דער לינקער האנד און מיט דער רעכטער נעמט ער די מאשינקע.)

אייזיק (מיט איינגעהאַלטענעם כעס און שטארק ליידענד). אך, לאָז צורוה. דו ווייסט נישט, וואָס איך וויל.

אַרקע. דו ווייסט נישט, וואָס דו ווילסט, איך פערשטעה שוין גראָד.

אייזיק. ארקע, געה, זעה, איך בעט דיך.

אַרקע (קלאַפּט איהם איבער'ן קאָפּ). ביזט א חמור, האָסט א פערשטאָפּטען קאָפּ. (צו די מיידלעך.) ווי איך בין א איד, אז איך פערשטעה שוין די מאכעריי בעסער פאר איהם. ער וואָלט מיך געלאָזען, וואָלט איך עס איהם אויפגעמאכט אין איינס און צוויי.

הינדע (קאָקעט). דאָס דוכט זיך אייך נאָר אזוי.

אַרקע (העזה'דיג). ווילט איהר, וועטען מיר, אז איך בעוויז אייך נאָך א גרעסערען קונץ.

הינדע. דהיינו.

אַרקע. צופיעל מענשען אין שטוב.

הינדע און סאָסיע (ווערען רויט און מאכען בעשיידענע און בעלוידיגטע געזיכטער. הינדע מאכט מיט'ן מויל און ווענדט זיך צו ביילען, ווי זי וואָלט איהר עפּיס ווילען זאָגען).

אַרקע (קוקט אויף די מיידלעך מיט נצחון און קוועלט, בע־מערקט פּיניען און ווענדט זיך צו איהם שקאַצעוואטע). נו, רב פּיניע, ווער איז געשטאָרבען?

פּיניע (העבט אויף איהם אויף די אויגען און לאָזט זיי גלייך ווידער אראָב און רעדט ארויס שנעל). דער הימעל איז געשטאָרבען.

אַרקע. און ווער נאָך?

פּ י נ י ע (שנעל). די ערד איז געשטאָרבען, נאָט איז גע־שטאָרבען...

א ר ק ע. זייט איהר געוועזען ביי זיין לויה?

פ י נ י ע. געוועזען.

ה י נ ד ע און ס אָ ס י ע (לאַכען).

א ר ק ע. וואו האָט מען איהם באגראָבען?

פ י נ י ע. אין מיטען הימעל.

א ר ק ע. און בעשאָטען?

ב י י ל י ע. אייער טאטע האָט דאָס געדראפט הערען.

א ר ק ע. מיין טאטע וואָלט דער ערשטער אריינגעוואָרפען עפּיס אין צדקה־פושקע, אז נאָט וואָלט געשטאָרבען.

ב י י ל י ע. כיידען אזוי. (צו די מיידלעך העפטיגער.) און וואָס „לאכעט" איהר? מען מאָג דען גאָר אויסהערען אזעלכע ווערטער? לאכען!

ה י נ ד ע (לאַכט). ניין, ווי דער אלטער ענטפערט אָב.

ב י י ל י ע (בייז). איז וואָס איז פאראן צו לאכען פון וואָס א משגעגער רעדט?

ד אָ ב ע (קומט אריין, אָנגערוקט). האָבען זיך אוועקגעשטעלט און שטעהען. (געהט צו צום אויוועז.)

ב י י ל י ע. יענער רעדט און זיי לאכען.

ד אָ ב ע (צו די טעכטער). וואָס שטעהט איהר דאָ? איך וועל נעמען די ווילקע, וועל איך אייך...

ה י נ ד ע (שארף). דו ווילסט דאָך עפּיס טאָן אין אויוועז, טיק טו, וואָס דו ווילסט.

א ר ק ע. די מאמע קען געבען מיט דער ווילקע, הא?

ד אָ ב ע (נעמט ארויס דאָס טעפּעל). נו, קומט עסען, קומט. (אין טיר.) איך גיס שוין אריין אין טעלער.

ה י נ ד ע און ס אָ ס י ע (געהען נאָך אהן חשק).

א ר ק ע (שרייט זיי נאָך). מיט א גוטען אפּעטיט!

הינדע און סאָסיע (אין טיר, לאַכענדיג). א דאַנק! (אָב.)

ביילי ע. האָבען זיך אוועקגעשטעלט די...

אַרקע (קוקט ווידער אריין אין איזיקס ארבייט). נו, ווען וועט שוין ביי דיר זיין א סוף?

איזיק (דריקט מיט די אקסלען).

ביילי ע. דריקט מיט די אקסלען, דריקט ער.

אַרקע. האָסט נישט וואָס צו דריקען מיט די אקסלען. היינט אָדער מאָרגען זאָלסטו קומען צו דער ארבייט. מען דאַרף נישט דיינע מאַשינעס, פערשטעהסטו מיך. און אז מען וועט דאַרפען, וועט מען אויסקלערען אָהן דיר. זאָלסט קומען ארבייטען. (צו ביילי ען.) איהר זאָלט זעהן, אז ער זאָל קומען ארבייטען, מען וועט געווים אוועקזעצען אן אנדערען.

ביילי ע. איך טענ'ע שוין מיט איהם די גאנצע דריי טעג.

אַרקע (העבט זיך אויף אוועקצוגעהן, איראָניש). די „מאַשינע", אז ער וויל שוין, קאָן ער מאכען ביי דער נאַכט, מאָג כאָטש די גאַנצע נאַכט זיצען.

ציפּע (בעוועגט זיך אין טיר מיט ביידע קאָשיקעס). זאָלסטו שוין געהן.

געליע (בעוועגט זיך אויך אין טיר מיט דער לינקער זייט, צוקנעפּענדיג אויף זיך א בלוזע און וואַרפט א בליק אויף ארקען). גוט, גוט, זעהסט דאָך, אז איך טו מיך אָן.

ציפּע (שפּריזט ארוים בורטשענדיג). נו, אַן עסען איז דאָס געוועזען. אַלץ רוי!

אַרקע (זעצט זיך ווידער. צו געליען). וואָס זייט איהר עפּיס ענטלאָפען, פריילין?

געליע. איך האָב געוואָלט ענטלויפען, בין איך ענטלאָפען.

אַרקע. מיידלעך ביים איך נישט.

געליע. איך האָב פאר בייסען קיין מורא נישט, איך האָב אליין ציינער. (פערשווינדט צו זיך אין צימער.)

אַרקע (קלאפּט אייזיק׳ען מיט׳ן עלענבויגען). דו האָסט דאָך עפּיס גאָר נישקשה׳דיגע שכנות. מען דאַרף גאָר אָנהעבען ווערען ביי דיר אַן אָפּטער אריינגעהער.

ביילי ע. יענמאָלט וועלען זיי שוין גאָר נישט ארויסגעהן פון אונזער צימער.

אַרקע (דרעהט זיך די וואָנסעלעך). בין איך ווירקליך טאקי אַן אינטערעסאַנטער קאַוואַליער?

ביילי ע. אַט ביי זיי מאַכט עס א ודאי אוים — א גאַנז, אַן ענדיג, אבי אַן עוף...

אַרקע (צו אייזיק׳ען). דיין ווייב קאָן גאָר קיין קאָמפּלימענטען נישט מאַכען.

ביילי ע (שטעכעדיג). איך האָב ליעב צו זאָגען דעם אמת.

געלי ע (אין א געלען היטעלע, בלויען קלייד און העלער פּערלעדיגע געהט דורך פון איהר צימער, מיט א קליינעם פּעקעל אונטערן ארם).

אַרקע (שטעהט אויף). נו, טו זאָלסטו קומען צו דער אַרבייט. ביזטו מאָרגען אין דער פריה נישטאָ, קאָנסטו זיכער זיין, אז מיר זעצען אַן אנדערן און מאָגסט שוין גאָר נישט קומען. (איילט ארויס נאָך געליען.)

ביילי ע (בלייבט שטעהן אין דער היבטערטיר, שטארק פעראינטערעסירט, ווי זיי וועלען ביידע צוזאמען ארויסגעהן).

אַרקע (עפענט אויף די גאסטיר און לאָזט ארויס געליען פאָראויס). ביטע זעהר, א דאַמע פאָראויס.

הינדע און סאָסיע (קומען ארויס פון זייער צימער).

אַרקע (נעמט אראָב דעם הוט און פערבויגט זיך). גוטען טאָג.

הינדע און סאָסיע (לאַכען). גוטען טאָג, גנעדיגער העררן!

ביילי ע (דרעהט זיך אוועק פון דער טיר מיט כעס און עקעל, אויסשפּייענדיג, און שלינגט אראָב א זידעלוואָרט).

הינדע און סאָסיע (קומען אריין).

ביילי ע (געהט אום און קוקט אפילו אויף זיי נישט).

היגדע. דאָס איז דאָך דער יונגער גאָלדין?

ביילע (ענטפערט נישט און קוקט נישט אויף איהר).

הינדע. אזא מין פראַנט איז ער. גאָר נישט ווי זיין טאַטע.

ביילע. זיי זיינעןביידע זעהר גוט. אזא יענע וועלט זיי.

הינדע. געגאָלט, געדרעהטע ווענצעלעך... (מאַכט א בעוועגונג מיט ביידע הענד איבער דער אויבערסטער ליפּ, גלייך זי וואָלט זיך פערדרעהט די וואָנצעס.) די שליאַפּע אויף א זייט. (מאַכט א בעוועגונג מיט ביידע הענד איבער'ן קאָפּ, ווי זי וואָלט אָנגעבויגט דעם הוט אויף א זייט.)

סאָסיע. גאָר מעשה פּריץ.

הינדע. מיט רינגען אויף די הענד. האָט איהר געזעהן, וויפיעל רינגען ער טראָגט?

ביילע (אונגעדולדיג בייז). איך האָב אנדערע דאגות אויפ'ן קאָפּ, ווי צו צוקוקען זיך, וויפיעל פינגערלעך ער טראָגט.

הינדע (ווי נישט זי מיינט מען). און וואָס פאַר א שטיבעלעטלעך...

ביילע (אויסשרייענדיג). און איהר האָט שוין קיין אנדער קאָפּ־ווערהטאָג ניט!

דאָבע (בעוויזט זיך אין דער טיר, צו די טעכטער). וואָס האָט איהר זיך שוין ווידער דאָ אוועקגעשטעלט? איהר האָט נישט וואָס צו טאָן?

ביילע. האָבען זיך אוועקגעשטעלט ארומשרייבען, ווי גאָלדינס בן־אָקעל איז אָנגעטאָן. קיין אנדערע דאגות האָבען זיי שוין נישט.

דאָבע (ארויסטרייבענדיג די טעכטער). געהט, טוט, וואָס איהר דארפט טאָן, וואָרום איך וועל נעמען א ווילקע...

ביילע. ווי זיי דערזעהן א פּאָר הויזען, ווערען זיי פערברענטע. (געהט אום און שיעסט בליקען אויף אייזיקען.)

א קורץ שווייגען.

אייזיק (קוקט מיט פערצווייפלונג אויף די מאשינקע און זיינע הענד, זיפצט). עס געהט נישט און געהט נישט.

ביילע (בלייבט שטעהן צווישען טיש און בעט און שיעסט ארויס). נו, וואָס זאָגסטו איצטער? ער וועט נישט זעצען קיין אנדערען?

אייזיק (אין פערצווייפלונג, קוקט מיט לעבלאָזע אויגען אויף זיין ארבייט).

ביילע (שארפער). איך זאָג דיר, אייזיק, איך וועל שווייגען ביז א צייט...

אייזיק (פערצווייפעלטער). עס געהט נישט, און געהט נישט.

ביילע (נאָך העפטיגער). איך וועל כאפען דיין גאנצע מאַ־כעריי און וועל דאָס צוברעכען אויף פיצ־פיצ־פיצלעך. איך וועל דאָס אין פייער אריינוואַרפען. איך...

אייזיק (ביטער). הם. (שאָקעלט פערצווייפעלט מיט'ן קאָפּ.)

ביילע. איך וועל דיר בעווייזען, אז איך האָב נאָך אויך א שטיקעל דעה. איך וועל דיך נישט לאָזען טאָן, וואָס דו ווילסט, און מיר זאָלען שטארבען פאר הונגער. (אויף גאָר הויכע טענער.) דו הערסט וואָס איך רעד צו דיר, אָדער נישט?! איך וועל...

אייזיק (בלייך, ציטערנדיג אין גאנצען קערפּער, מיט צו־נויפגעדריקטע ציין, וואַרפט מיט'ן גאנצען כח די ארבייט אויף דער ערד, שפּאַרט זיך אָן אָן ווענטעל פון שטול, ציהט אויס די פיס, לעגט אריין די הענד אין די קעשענעס און קוקט טעמפּ אויף דעם ברעג פון טיש).

ביילע (בלייבט מיט א וואָרט אויף די ליפּען און קוקט דער־שראָקען אויף איהם).

פּיניע (קוקט א ווײַלע אויף די רעדלעך און קלעצלעך, וועלכע זיינען פערפלויגען צו איהם, און הערבט אָן לאנגזאם אראָבלאָזען זיך צו זיי).

צווייטער אַקט.

גאָלדינס ווערקשטאַט. אַ גרויס, ברייט צימער. לינקס צוויי וועבשטולען, הינטער דעם צווייטען אַ הויכער קאמין. אין דער רעכטער וואנד צוויי פענסטער, אונטען מיט ניט דורכזיכטיגע שויבען. דאָס הינטערסטע פענסטער איז פערשטעלט מיט אַ דריטען וועבשטול. ביים פאָרדערסטען פענסטער שטעהט אַ טיש מיט צוויי שטולען ביי די זייטען. צווישען דעם טיש און דעם וועבשטול שטעהט אייזיקס פרעס און פעטליצעסמאַשינקע. אין דער הינטערוואנד די טיר, וועלכע פיהרט רעכטס אין הויף און לינקס אין געשעפט. צווישען דעם קאמין און דער טיר שטעהט אַ טישעל און אַ שטול צווישען איהם און דעם קאמין, אין מיטען צימער, פון פאָרנט, אַ טיש מיט פיער שטולען אַרום איהם. רעכטס פון דער טיר אין ווינקעל שטעהען גרויסע לעדער, אַ פּאָר אַלטע שוידען פון לאַנגע שווערדען, גרויסע בויגען קארדאָן. איבער דער הינטערסטער וואנד ציהען זיך פּאָליצעס, אויף וועלכע עס ליעגען אַלערליי קארדאָנס, קעסטעלעך, שטיקלעך געוואַנד פון אַלערליי פארבען, אַלטע עפּאָלעטען און טרעסען. די פּאָדלאָגע איז שמוציג און בעדעקט מיט שטיקלעך פּאַפּיער, קאַרדאָן, געוואַנד, נאָדלען, גאָלדענע פעדים, פליטערלעך, שטיקלעך גאלונעס א. ז. וו. אויף דעם פאָרענסטען טיש שטעהען פיער געוואנדטעצעלעך, אויף וועלכע עס ליעגען אָנגעשניטען ווייסע און געלע זילבערנע פעדים און פליטערלעך און עפּאָלעטען, פארטיגע און נאָך נישט פארטיגע, אויפ׳ן הינטערסטען טיש ליעגען צוגעשניטענע קארדאָנס צו טרעסען און רויט און בלוי געוואנד.

עס איז מיטאָג־צייט. לעבען טיש אין מיטען צימער מיט׳ן רוקען צו דער טיר זיצט ז ע ל י ג און ענדיגט זיין עסען; פינף־און־צוואנציג־יעהריג; לאנגע, נישט פערקעמטע דונקעל־בלאָנדע האָר; אַ גאַנץ קורץ

אָבגעשאָרען בערדעל און קליינע וואָנצעס; א גרוי אויסגענעהט העמד איבער די הויזען, ארומגעבונדען מיט א רויטען שנור מיט קוואסטען. ער ענדיגט זיין עסען; פאר איהם שטעהט א טעלער מיט לעפעל, גאָפּעל און מעסער. אויפ׳ן פאָרנסטען האלב־אָפענעם פענסטער זיצט ס ע נ ד ע ר, קוקט ארויס אין הויף און פייפט אונטער. פון זעליג׳ס עלטער; קאַשטאַניענ־פארביג, מיט א שייטעל פריזירט האָר, ריין געגאָלט, מיט דיקע, פער־דרעהטע רויטליכע וואָנצעס; אין פאָרהעמד און קראגען און קליינער קראוואטע, אין וועסט און רעקעל. צווישען דיביידע וועבשטולען לינקס ליעגט מ י כ ע ל דער אלטער, גאנץ גרוי מיט א מישונג פון געלע האָר, אָהן א ראָק, אין אן ארבע כנפות איבער׳ן העמד, וואָס איז אָפען אויף דער ברוסט. ביים הינטערסטען טיש זיצט י אָ ש ק ע, א אינגעל פון א יאָהר 14—15, דעם קאָפּ אוועקגעלעגט אויף דער לינקער האנד, און דרעהט אום אויפ׳ן טיש מיט א בלייפען, וועלכע ער האלט אין דער רעכטער האנד. ער טראָגט גרויסע שטיבלעטען פון א דערוואקסענעם. — פון געשעפט הערט מען אָפט דאָס קלינגען פון א גלעקעל, וואָס איז צוגע־שלאָגען צו דער גאסטיר.

ז ע ל י ג (ענדיגט דאָס עסען, שפּארט זיך אָן אן ווענטעל פון שטול, רייניגט זיך די ציין מיט א שוועבעלע, בלאָזט פון זיך און ווענדט זיך צו יאָשקען אויף „דייטשמעריש", מאכענדיג אן ערנסט געזיכט). קעלנער, א פלאשע פאָרטוויין! — אבער שנעל, איך קאן ניכט ווארטען. אבער, קעלנער!

י אָ ש ק ע (קוים ריהרענדיג זיך). זאראז, פּראָשע פּאנא. (זוכט ארויס פון צווישען קאמין די קעראָסין־פלאש און ברייננגט זי איהם, פויל געהענדיג און שטארק קלאפּענדיג מיט זיינע גרויסע שיך.) דא האָ־בען זי, שמעקט נאָר א ביסעל מיט קעראָסין.

ז ע ל י ג (מאכט אן אונצופריעדענע מיענע). מיין העדר, וואָס ערלויבען זי זיך! ווען זי קיין פאָרטוויין האבען, דא ברינגען זי מיר באָרדאָ אָדער שאטא לאפפיק.

י אָ ש ק ע. שאדע, לאַ־פפוי־איק? זאראז, פּראָשע פּאנא, דאָס האָבען מיר פון דעם בעסטען סאָרטע.

זעליג. אבער שנעל!

יאשקע (שווער און קוים בעווענליך, שלעפט ארויס פון הינ־טער דעם קאמין א פון בוימאויל שמוציגע ביערפלאש, פון וועלכער דער אויבערסטער טייל איז אבגעבראכען). דאס וועט אייך זעהר געפעלען זיין, פראשע פאנא.

זעליג (צושרייט זיך מיט נישט דייטליכע טענער און ענדיגט מיט). לאבוזיע, פסיא קרעוו!

מיכעל (אויפגעוועקט פון שלאף). הא, זעליגעל האט זיך שוין צושפיעלט.

זעליג (בלייבט זיצען מיט א וויכטיגען ערנסטען געזיכט, דרעהט זיך די וואנצעס און קוקט בייז אויף יאשקען).

יאשקע (שטעלט צוריק אוועק די פלאש און זעצט זיך אויף זיין ארט, אננעמענדיג די פריערדיגע פאזע).

שווייגען.

סענדער (פייפט אב א פאר מאל, ווי ער וואלט עמיצען געגע־בען א צייכען).

זעליג. נא, איך זאל נישט האבען מיין ווין נאכ'ן עסען! נע, מעהר געה איך שוין אין דעם רעסטאראן ניכט עסען! (שטויסט דעם טעלער פון זיך.) קעלנער, צאהלען!

מיכעל. א פגירה זאל ער איינגעמען, דער קאמעדיאנט, ווי ער לאזט מיך נישט שלאפען.

זעליג (דרעהט זיך זיינע וואנצעס מיט א שטרענגער מיענע).

סענדער (שרייט ארויס פון פענסטער הויך, אבער איינגע־האלטען, מאכענדיג מיט די הענד). וואו האט איהר געשטעקט? ערשט אבגעגעסען? א פנים זיעבען געריכטען?

זעליג (שפרינגט אויף). וואס? די דיקע? (שפרינגט צו צום פענסטער, וואו סענדער זיצט, קוקט ארויס און העבט אן צו מאכען אלערליי פערבויגונגען.) גוטען טאג, ווי געהט עס? (צו סענדערן.) זי ווערט, דאכט זיך פון טאג צו טאג דיקער.

סענדער. נעבטען זייט איהר נישט געוועזען ביי דרא־

ביטשען אין דער טאנץ־שול? ניין? געוועזען? א סך גע־טאנצט?

זעליג (צו סענדערן). פרעג ביי איהר, וואו איז באשע. (שרייט ארוים מיט אן איינגעהאלטענער שטימע.) וואו איז באשע? בא־א־שע! — די לאנגע! אין צווייטען צימער? שיקט זי אהער. אהער שיקט זי — (אין דעם זעלבען אָטעם שטילער) — אין דיין טאטען אריין! — פערנומען? יעצט פערנומען?

סענדער. לאָז, איך וויל זי רופען אויף היינט פאר נאכט אין גאָרטען. (שרייט.) וואָס האָט איהר היינט ביי נאכט צו טאָן?

זעליג. בעט זי אויף שבת אין גרויסען וואלד.

סענדער (שרייט). טאָ קומט אין גאָרטען. אין דער לאנ־גער אלעע. אין דער לאנגער אלעע! אין דער לאנגער!

זעליג (העלפט שרייען). אין דער לאאאנגער — (אין דעם זעלבען אָטעם שטילער) — אין דיין טאטען אריין מיט דער מאמען פערביטען! (הויך.) און שבת אין גרויסען וואלד!

סענדער (שרייט). ניין, שבת צו דראָביטשען.

זעליג (שלאָגט איהם). אין ד׳רערד גען, אין וואלד איז בעסער. (שרייט.) אין וואלד איז בעסער! אמת, בעסער? ניין? צו דראָביטשען? (טייטעלט מיט׳ן פינגער.) באשע אויך? אויך? איז גוט. טאָ טאנצען מיר. (הערט אָן צו טראָמפּייטען מיט די ליפּען דעם וואלצער „די דאָנוי וועללען" און טאָנצט. די הענד אויפגע־הויבען און וויגענדיג אין דער לופטען, דעם אונטערקערפּער אראָפּגע־צויגען און די פיס אונטערגעבויגען, דרעהט ער זיך איבער׳ן צימער, ביז ער טאָנצט צו צום אלטען מיכעל און פאַלט אויף איהם אַרויף.)

מיכעל (העבט איהם אָן אָפּצושטויסען און צו בעארבייטען מיט די פיס).

זעליג. פארדאָן, פארדאָן... טפררר! אי, אָי, אי... נישט בריקען זיך, נישט בריקען זיך.

מיכעל. איך וועל דיר דעם קאָפּ צושפּאלטען, קאָמעדיאנט!

זעליג (אויפשטעהענדיג און אָבשטויבענדיג זיך). ער ברי־

קעט זיך דאָך גאָר. (לויפט צו צום פענסטער, וואו סענדער האָט עפּעס אָבגערעדט מיט זיין וויזאַווי אויף די פינגער, און שרייט אַרויס.) אָי, אן אלט פערד האָט מיך ערשט געבריקעט!

מיכעל (מורמעלט). א פגירה אויף איהם.

זעליג (צו סענדערן). דערווייל האָסטו דאָ שוין עפּעס אָבגעמאכט מיט איהר. (העבט אויך אָן צו רעדען אויף שטום־לשון. פון הויף לאָזען זיך הערען א סך קולות און געלעכטער און גלייך קומען אַריין בערע, הילע, לייוויק, מלכה און טעמע.)

זעליג (רייסט איבער זיין שטום געשפּרעך און ווענדט זיך צו די אַריינקומענדיגע אין דעם אלטען גאָלדינס קול). וואָס איז — וואָס איז — וואָס איז פאר אן אופן? ווי קומט מען אזוי שפּעט? נא, אז מען געהט אוועק, ווערט מען גאָר פארפאלען!

מיכעל (זעצט זיך אויף). אויף א מינוט ווערט ער גאָר נישט שטום.

בערע (אַ יאָהר 45, מיט א גרויסען געלען באָרד, אַ גרויסער, דיקער, פון שנאַפּס קארמעזינפארביגער נאָז אויף א ברייטען קנאָביגען פּנים, אין אַ לאַנגען, שוואַרצען, פאַר אַלטקייט גרין געוואָרענעם און צו־ריסענעם ראָק, נעמט אַראָב זיין היטעל פון קאָפּ, טוט אָן אַן אַלטע, פער־שמאָלצענע, שמוציגע יארמאלקע, וועלכע ער נעמט ארויס פון בוזים־קעשענע און מאַכט זיך צו טאָן לעבען דעם וועבשטול רעבטס).

הילע (עטוואָס איבער צוואנציג, מיט אַ נישט ריין געגאָלטער מאָרדע, קליינע שווארצע וואָנצעלעך, דאָס שווארצע האָר קורץ אָבגעשאָ־רען, אין אויבערהעמד און קראגען אָהן קראוואטע, אָנגעטאָן ריין און גאַנץ, זעצט זיך ארויף אויף יאָשקעס טיש און נעמט זיך צונויפ־דרעהען אַ פּאפּיראָס).

לייוויק (מיטען די צוואנציגער, אָהן באָרד און וואָנצען, דער קאָפּ געדיכט בעוואקסען מיט דונקעלבלאָנדע האָר, גוטמוטיגע אוי־גען, אָנגעטאָן ריין און גאַנץ אין אַ ווייס־גרויען אנצוג, אויבערהעמד, קראגען און האלזטוך, געהט צו צום פענסטער לעבען סענדערן און קוקט אַרויס).

מלכה (אן עלטערע מיידעל, קאָקעט אָנגעטאָן מיט אַן אָב־שטעהענדיגען קאָרסעט, נעמט אַראָב דעם טעלער פון טיש און שטעלט איהם אַוועק אויף אַ פּאָליצע).

טעמע (אַ יונג מיידעל, מיט אַ ביסעל פער׳חלום׳טען פּנים, בלייבט שטעהן מיט אַ ברייטען שמייכעל לעבען זעליגען).

זעליג (אין זיין נייער ראָלע). א נייע הויט ציהט זיך גאָר אָן אויף זיי, אז זיי דארפען נישט ארבייטען. די געהען אוועק און ווילען גאָר צוריק נישט קומען, און דער — (ווייזט מיט ביידע הענד אויף מיכלען) — לעגט זיך אוועק פּאָפּען, איז איהם נישט אויפצואוועקען, וואָלט ער אָבגעפּאָפּט דעם גאנצען טאָג. נא, פון היינט אָן און ווייטער איז נישטאָ נישט קיין וואַרמעס עסען און נישט קיין שלאָפען.

מלכה. וועט איהר מסתמא העכערען די שכירות, הערר מייסטער?

זעליג. וואָס? וואָס? וואָס נאָך וועסטו וועלען? שכירות וועל איך אייך העכערן!

לייוויק און סענדער (לויפען אָב פון פענסטער מיט געלעכטער).

זעליג (שטאַרק פעראינטערעסירט, פאַלט אַרויס פון זיין ראָלע). וואָס איז דאָרטין געוועזען? וואָס איז דאָרטין געוועזען? (לויפט צו צום פענסטער, זעהט אָבער גאָר נישט און ווענדט זיך ווידער צו די לאַבענדיגע סענדער און לייוויק.) איז די אלטע צוגעגאנגען צום פענסטער? — וואָס לאכט איהר? רעדט! (נעמט ווידער אָן גאָלדינס טאָן.) און די וואָלטען א גאנצען טאָג געשטאנען ביים פענסטער און איבערגעקוקט זיך מיט מיידלעך! א חברה איז עס! נישט ווערט וואָס די ערד טראָגט זיי.

לייוויק (אויפהערענדיג צו לאכען). פערשטעהסט, די אלטע איז דורכגעגאנגען, האָט ער...

מלכה און טעמע (פון לעבען פענסטער). אייזיק געהט, אייזיק געהט! (אלע איילען צום פענסטער. מיכעל שטעהט אויף פון

דער פּאָדלאָגע. (מען שרייט:) ברוך הבא, איזיק! — שלום עליכם, איזיק! האָסטו די מאַשינע?

סענדער. ער גײט דאָכט זיך אָהן אַ מאַשינע.

הילע. ער גײט מיר עפּעס מיט אַן אָראָבגעלאָזענער נאָז. (אַלע שטעלען זיך אויס געגען טיר.)

זעליג. מיר וועלען איהם מקבל זיין מיט אַ הוררא און מיט אַ מאַרש.

איזיק (קומט אַריין, בלייך, טרויעריג, נידערגעשלאָגען. אַ פרעהליכער „הוררא!“ בעגריסט איהם).

זעליג (הייבט אָן צו טראָמפּייטען מיט די ליפּען אַ מאַרש, מאַכענדיג מיט די הענד ווי אַ קאַפּעלמייסטער).

יאַשקע און טעמע (זינגען אונטער).

איזיק (גייט אַרויס פון דעם רעדעל נאָך טרויעריגער און נידערגעשלאָגענער און גייט צו דעם פאַרנסטען וועבשטול לינקס. קעמפּפט מיט זיך, נישט צו צושרייען זיך).

בערע. וואָס איז עס מיט דיר, איזיק? — וואו איז דיין נייע מאַשינע?

איזיק (ענטפערט נישט).

הילע. הפנים, אז מיט דער מאַשינע איז עס שוואַך.

איזיק (אַראָבוואַרפענדיג פון זיך דעם קאַפּעלוש, בייז און ביטער). שרייט „הוררא“, שרייט!

לייוויק. איז נאָך די מאַשינע נישט פאַרטיג?

הילע. איז זי נאָך נישט פאַרטיג אָדער וועט זי קיינמאָל נישט פאַרטיג געוואָרען?

זעליג. אָדער האָט די פלונית'טע אַרויסגעטריבען פון שטוב?

סענדער. אָדער דו ביזט שוין טראָגעדיג מיט אַ נייער מאַשינע?

איזיק (עוסקענדיג זיך אַרום דעם שטול, בייז). וואָס זייט איהר צוגעשטאַנען? וואָס איז עס אייער דאגה?

מ י כ ע ל. טאקי, וואָס? וואָס? וואָס?

ז ע ל י ג. שאַ, אונזער אינזשענער איז נישט צו שפּרעכען. ששש, שטיל.... (געהט אויף די שפּיץ פינגער, הויך העבענדיג די פיס. — א וועקער קלינגט: צייט צו ארבייטען. מען צוגעהט זיך צו די פּלעצער. זעליג, הילע, מלכה און טעמע ביים מיטעלטיש: זעליג לינקס, מלכה רעכטס, טעמע נאָך הינטען, הילע נאָך פאָרנט; סענדער און לייוויק לעבען טיש ביים פענסטער: לייוויק נאָך הינטען, סענדער נאָך פאָרנט; יאַשקע ביים הינטערסטען טיש. מיכעל און בערע בלייבען לעבען אייזיקען, זיי קוקען זיך אין די בערד פערזאָרגט און רעדען נישט קיין וואָרט.)

א י י ז י ק (זעצט זיך צו דער ארבייט).

מ י כ ע ל (קוקט איהם טרויעריג אָן). איז גאָר נישט? — וואָס, א שווערע מאשינקע? — דארף א סך דויערן? (אַז ער קריגט נישט קיין ענטפער, זיפצט ער אָב און לאָזט ווידער אראָב די אויגען אין באָרד.)

ב ע ר ע (זיפצט אויך אָב. דאַן געהען זיי ביידע צו זייערע וועבשטולען; מיכעל לעבען אייזיקס שטול, בערע צום וועבשטול רעכטס).

א ר ק ע (בעווייזט זיך אין דער טיר. בעמערקענדיג אייזיקען גיט ער א מאַך מיט'ן קאָפּ ווי: „אַהאַ, ער איז דאָ!“ מאַכט אַ בעווע־גונג ארייננצוגעהן אין צימער, דערמאָנט זיך אָבער עפּעס און געהט אַוועק צוריק אין געשעפט).

ז ע ל י ג (מיט א לוסטיגען זיפץ). אָך, די מאשינע האָט זיך ניט אויסגעמאשינקעט.

מ ל כ ה. דערווייל דריטהאלבען טעג נישט געארבייט.

ה י ל ע. זאָל זיך איהם נישט וועלען זיין קיין אויסטראכ־טער.

ל י י ו ו י ק. דאָס איז לייכט צו זאָגען. עס ווילט זיך נישט, עס ליעגט שוין אזוינס אין דעם מענשען. איך ווייס, אז איך בין

געוועזען א קליינער אינגעל, האָט זיך מיר שטארק געוואָלט ווערען א מאָלער...

סענדער. אפשר א מיהלער און מאָלען מיט די ציין?

לייוויק. וואו איך פלעג קריגען א שטיקעל פאפיער, פלעג איך מאָלען: מענשען, סאָלדאטען, פערד...

היליע. זיך הייסט עס.

לייוויק. אין דער היים און אין חדר פלעגט מען מיך שלאָגען מכות אכזריות דערפאר, ווייל איך האָב גאָר נישט געטאָן און נאָר געמאָלט. אז מען האָט מיך אוועקגעגעבען צו א שמוק־לער, האָב איך געוויינט.

סענדער (וויינענדיג). הו־אום.

לייוויק. און יעצט נאָך, אז איך זעה א מאָל א גוט בילד, ווערט מיר אזוי אומעטיג. עס זיצט עפעס אין מיר און ציהט און ציהט.

זעליג. אָי, אין מיר אויך.

היליע. אָך!

לייוויק. ניין, און אן אנדערס מאָל, ווען איך ליעג אזוי און טראכט, וואָלט זיך מיר געוואָלט אזוי מאָלען...

זעליג. און איך וואָלט אזוי געוואָלט זיין אן אקטיאָר.

היליע. אפשר א קלאאון אין צירק?

זעליג. ניין, טאקי אן אקטיאָר. ארויסגעהן אויפ'ן סצע־נע און רעדען.... (ער לעגט אַרויף די לינקע האַנד אויף דער ברוסט, די רעכטע העבט ער אויף אין דער לופטען, פערריסט דעם קאָפּ און דעקלאַמירט.) „ווי ליעב ביזטו מיר, מיין טייער הארץ!“

סענדער. אָך, און מיר אויך.

זעליג. „דו, ענגעל...“

טעמע. מיר ווילט זיך טאקי אויף צו־נ־אמת שפיעלען אויפ'ן סצענע.

מלכה. ווי געפעלט אייך די ארטיסטקע?

הילי ע. ווייסט איהר וואָס, פאָרט איךביידע צונויף און מאכט — א טרופע.

זעליג (לאָזט זיך פלוצלונג אראָב אויף די קני פאר טעמען).

טעמע (דערשרעקט זיך). אַי!

זעליג (שפרייט אויס די הענד). קום אין מיינע אָרעמס, די קרוין פון מיין קאָפּ! (מען לאכט.)

מיכעל און בערע (בעטראכטען די סצענע מיט קאָפּ־שאָקלען. הינטער דער טיר דערהערען זיך טריט).

זעליג (שפרינגט אויף. — מען ארבייט).

מיכעל. א חברה איז דאָס א ביסעל.

בערע. אין גם אחד צווישען זיי.

מיכעל. נישט ווערט, וואָס די ערד טראָגט זיי.

בערע. לאבוזעס, ליידאקעס.

ארקע (קומט אריין און געהט גלייך צו צו איזיקען). נו, וואָס הערט זיך מיט דיין מאשינע?

זעליג. האָט זיך ניט אויסגעמאשינקעט.

ארקע. וואָס? עס קומט טאקי גאָר נישט ארויס? האָסט דו זי דאָ?

יאָשקע. דער הערר אינזשענער איז נישט צו שפרעכען.

בערע. דו שווייג, דו!

זעליג (שלעפט דעם שטול פון אונטער איזיקען).

איזיק (אויפגעבראכט). דו, קאָמעדיאַנט, זאָלסט זיצען רוהיג!

ארקע. אָבער איך האָב איהם גלייך געזאָגט, ווי איך האָב נאָר א קוק געטאָן אויף זיין מאכערייי, אז ער האָט נישט וואָס צו זיצען און רייבען די צייט. איך האָב גלייך בעמערקט, אז עס איז אן עברה זיין טרחה. און אז איך האָב איהם געוואָלט עפּעס בעווייזען....

לייוויק. וועו? איהר האָט איהם שוין עפּעס געוואָלט בעווייזען?

ארקע. אויף מיין עהרענווארט. אז ער וואלט מיך געלאזען, וואלט איך איהם עס געמאכט אין איינס און צוויי.

זעליג (קרעהט אויס). קוקערעקו האן!

יאשקע. א פטשיק!

לייוויק. ווי לאנג זייט איהר דאס געווארען אזא מאכער?

סענדער. ער קאן עסען, קאן ער.

איזיק (דרעהט אויס דעם קאפּ צום צימער). פרעגט ביי איהם... (האקט אב און רעדט נישט מעהר.)

הילע. נו, נו, גיב ווערטער.

ארקע (זעצט זיך אויפ'ן ברעג טיש לעבען זעליגען). אבער האט ער מיידלעך שכנות!... (געפינט גאר קיין ווערטער נישט פאר ענטציקען און מאכט מיט דער רעכטער האנד און מיט'ן קאפּ.)

סענדער. אט יעצט הערט מען פון דיר א לעבעדיג ווארט.

מיכעל און בערע (קוקען זיך איבער, שאקלען מיט די קעפּ און זיפצען טיעף אב. — אין געשעפט קלינגט דאס טיר־גלעקעל).

ארקע (לויפט ארויס).

זעליג (שרייט איהם נאך). דוקא ביי די אינטערעסאנ־טעסטע.

לייוויק. אבער ווי ער איז עס מיט א מאל געווארען א פערשטעהער.

מלכה. ער קען דאך א קאץ אן עק נישט פערבינדען.

בערע. דאס איז פון די בעל גאוה'ס, וועלכע עס איז גוט צו שלאגען.

מיכעל. דער אלטער אויך אזוי: ער קאן אויך אלץ.

מלכה. נאר מיט'ן מויל.

לייוויק. האט ער דיר טאקע געוואלט עפּעס בעווייזען, איזיק?

מלכה. ער איז היינט נישט צו שפּרעכען, דער מאשינענ־מאכער.

זעליג. ניין.
לייוויק. איך שטעל מיר פאָר, ווי ער האָט איהם דאָר־טין גוט דערעסען.
בערע. ער קאָן שוין דערעסען.
הילי ע. מיר דערעסט ער נישט.
טעמע. דיר זאָל ער נאָך דערעסען!
הילי ע. וואָס ווערסטו רויט?
טעמע. אז איהר וועט זיך נאָך א מאָלביידע צו מיר צו־טשעפען, וועט איהר שוין ביי מיר גוט קריגען.
זעליג (נעמט ארום טעמען). וואָס, מיין טעמינקען טשע־פעסטו? (גלעט זי איבער דער באק.) טעמינקע, דערצעהל מיר, וואָס האָבען זיי געוואָלט פון דיר.
טעמע (שטויסט איהם אָב). לאָזט אָב, קאָמעדיאַנט.
ארקע (קומט אריין).
מלכה. נו, אויף גיך וועגען די שכנות.
הילי ע. וואָס ווילט זיך אייך? (צו ארקען.) איהר ווילט זיך אויך.
ארקע (פעררויכערט אַ פּאַפּיראָס; ציהענדיג, זי זאָל זיך גוט פערנאַנדערברענען, געהט ער צו צום מיטעלטיש און זעצט זיך אַרויף אויפ׳ן עק לעבען זעליגען). אָבער איך זאָג אייך, עס איז פאראן אויף וואָס צו קוקען. ער וואוינט פשוט אין א גן עדן. (צו אייזיקען.) ווי הייסט די מיידעל, מיט וועלכער איך בין אוועק?
זעליג. מיט איינער איז ער שוין געגאַנגען!
אַרקע. אָבער עף־עף! ווי הייסט זי, אייזיק? — וואָס ביזטו משגע, אייזיק? קאָנסט נישט ענטפערן? (לאָזט איהם אַראָב אַ שטאַרקען פּאַטש איבער דאָס קני.) ענטפער, זאָג איך דיר.
אייזיק (אַ צוק טוענדיג מיט׳ן קערפּער פאר ווערטאָג, מיט קוים איינגעהאלטענעם כעס). לאָז מיך צו רוה! האָסט זי געזאָלט פרעגען....
ארקע. ער מאכט מיר עפּעס צופיעל קוראזש.

איזיק. און זיי מיר נישט קיין פאני בראט און פאטש מיר נישט איבער׳ן קני.

ארקע. צופיעל קוראזש מאכט ער מיר עפעס.

בערע און מיכעל (מאכען מיט די הענד און בעטען איהם שטום, ער זאָל שווייגען).

מלכה. איך קען דאָך זיינע שכנות. די צוויי שוועסטער, הינדע און סאָסיע — דו קענסט זיי דאָך אויך, טעמע — זיינען גאַנץ שייניניקע. אָבער די אנדערע, די געליע, געפעלט מיר נישט. א גרוים מויל...

ארקע. זי פערשטעהט טאקי א סך זאכען. (צו מלכה׳ן.) איהר זייט א שיינע, ווי?

מלכה. יענע האָט דאָך זומער־שפּרענקלעך אין געזיכט! וואָס זאָגסטו, טעמע?

טעמע. זאָל איך אזוי לעבען.

זעליג. דאָס האָט ער פערזעהן.

ארקע. אך, גנה, זיי ווייסעןביידע א סך וואָס זיי רעדען. אז איך זאָג אייך...

מלכה. אָט הינדע און סאָסיע זיינען טאקי שיינע מיידלעך.

ארקע. אז איך זאָג אייך, מען דארף ווערען אָן אָפּטער אריינגעהער צו איהם.

זעליג. מאך א באַל...

ארקע. לכבוד דער מאשינקע, וועלכע ער האָט נישט גע־מאכט.

מיכעל (בייז). וואָס? וואָס? וואָס? נא־א! (דריקט מיט די פלייצעס.)

זעליג. און פעררופ אונז אלעמען.

בערע. דו, קאָמעדיאנט, מאָגסט שוין אויפהערען צו קאָ־לאַטירען.

ארקע. וואָס איז דאָס אייך פאר א דאגה? ארבייט! וואָס נעמט איהר זיך אָן פאר אייזיקען?

ב ע ר ע און מ י כ ע ל (מאכען פערצוויפעלט מיט די הענד).

א י י ז י ק (איינגעהאלטען). איך בעט קיינעם נישט פאר מיר זיך אָנצונעמען. (עס קלינגעלט אין געשעפט.)

א ר ק ע (לויפט ארויס).

שווייגען.

ב ע ר ע. דאָס איז א זוהנדעל!

מ י כ ע ל. מ־מ־מ־נא־א!

מ ל כ ה (לאכט). איהם געפעלט די געליע! א גרויס מויל, זומער־שפּרענקלעך, לאנג און דאר... אָט די שוועסטער...

ז ע ל י ג. איהם געפעלען דאָך אלע דריי.

ס ע נ ד ע ר. ביי מיר פון מויל ארויסגענומען.

ה י ל י ע. מיר וועלען זיך פערלאָזען אויף אייזיקס מבינות. אייזיק, וואָס זאָגסטו? מיט אונז מאָגסטו דאָך רעדען. הא? ווי? דאָס איז דאָך זעהר וויכטיג?

מ י כ ע ל. זאָל אייך שוין זיין גענוג, גענוג זאָל אייך שוין זיין! ד ע ר אויף! ארקעס קאָמפּאניאָן!

שווייגען.

ז ע ל י ג, ס ע נ ד ע ר, מ ל כ ה, ט ע מ ע און י אָ ש ק ע (זינגען, אלע בעזונדערע ניגונים).

ס ע נ ד ע ר (איבעררייסענדיג דאָס זינגען). אייזיק, דיין פלונית'טע געהט.

מ ל כ ה (לאָזט זיך צום פענסטער). טאקי, און זי טראָגט...

ז ע ל י ג (גיט איהר אַ שטאָך מיט אַ נאָדעל און איילט צוריק אויף זיין אָרט).

מ ל כ ה (שרייט אויס). אַי! (קוקט זיך אָרום.) ווער האָט מיך א שטאָך געטאָן, הא? — — איך זעה שוין, אז דאָס איז זעליגעל. (העבט איהם אָן צו שלאָגען.)

ז ע ל י ג (אָבבאָרענדיג זיך). וואָס? וואָס? ווער האט אייך געשטאָכען?

בייליע (קומט אריין. אין די הענד א טעפעל איינגעבונדען אין א טיכעל, וואס איז נאס פון דעם טעפעלס אינהאלט. אויף איהר „גוט מארגען“, ענטפערט מען איהר: „גוט יאהר“, „גוט מארגען“, „באָן זשור“, „דיען דאברי“).

איזיק און הילִיע (שווייגען).

בייליע (צוגעהענדיג צו איזיקען). נא, איך האב דיר געבראכט דעם ווארמעס. זאלסט עסען, זאלסטו, הערסטו! (ביטערער.) נעם שוין און עס. (נאך ביטערער.) הער מיך שוין אויף צו פוילען.

איזיק (שטיל). איך וויל נישט עסען.

בייליע (פערצווייפעלט). ווי הייסט, דו ווילסט נישט עסען! פון וואס ביזטו זאט, פון וואס?

טעמע. איז ער גאר אוועקגעגאנגען אהן ווארמעס?

בייליע. אהן ווארמעס! און אזוי האט ער עפיס געגעסען? איז אויפגעשטאנען, ווי עס איז נאר געווארען ליכטיג און גענומען זיך צו זיין אונגליקליכער מאשינע, האט ער נאך גאר נישט אין זיין מויל געהאט. (צו איזיקען מיט טרערען.) נעם און עס, נעם!

בערע. מאך דיך נישט נאריש, איזיק. נעם און עס. וואס איז דאס פאר אן אופן? פע, ד'לעבען!

בייליע (וויינט). די גאנצע דריי טעג אזוי: נישט געשלאפען און נישט געגעסען און נאר געוועזען בעשעפטיגט מיט זיין אונגליקליכער מאשינע. (צו איזיקען.) וועסטו עסען צו נישט?

איזיק (ווי פריער). איך וויל נישט עסען.

בייליע. נו, זאגט איהר שוין אליין, קאן מען עס אריבערטראגען? (יאמערט.) איך קאן עס שוין נישט אריבערטראגען.

מלכה. וואס ארט אייך, אז ער עסט נישט. פששש, מיך וואלט דאס טאקי א סך ארען.

בייליע. ווי הייסט, א מענש עסט נישט א גאנצען טאג.

בערע (לעגט אוועק די ארבייט, געהט צו צו איזיקען און נעמט

איהם אָן פאר אַ האַנד). נו, זיי נישט קיין נאַר, לעג אוועק די אר־
בייט און וואש דיך און עס.

א י י ז י ק. אך, לאָזט מיך, איך קאָן נישט עסען.

ב ע ר ע. ווי הייסט, דו קאָנסט נישט עסען? וואָס איז
דאָס פאר ווערטער? שיק נאָך א שנאַפס, נעם אַ ביסעל בראַנפען,
וועסטו קענען עסען. געה, יאַשקע, ברייגג איהם א שנאַפס.

ב י י ל י ע (האלט איין דאָס וויינען). שיק טאקי נאָך א
שנאַפס.

א י י ז י ק. איך האָב קיין געלד נישט און וויל קיין שנאַפס
נישט.

ב ע ר ע. געלד אויף א זאך. וועט זיך מסתמא ביי וועמען
געפינען. רב מיכעל, האָט איהר וואָס?

מ י כ ע ל (דריקט מיט די אקסלען). א גראָשען נישט.

ז ע ל י ג (קערט אויס די קעשענעס און פייפט; קלאַפּט היליען
מיט'ן פוס). דו האָסט דאָך מסתמא?

ה י ל י ע. ביזט ביי מיר געוועזען אין קעשענע?

ל י י וו י ק. איך קאָן דיר לייען, אייזיק. (נעמט ארויס א
רובעל.) איך קאָן דיר לייען דעם גאַנצען רובעל.

ב י י ל י ע (נעמט ביי איהם דעם רובעל; צו אייזיקען).
וועסטו שיקען נאָך א שנאַפס?

ב ע ר ע. נישטאָ וואָס צו פרעגען. געה, יאַשקע, ברייגג א
סמירנאָוואושקע.

י אַ ש ק ע (קוים ריהרענדיג זיך, נעמט דאָס געלד). סמיר־
נאָווקע?

ב ע ר ע. סמירנאָווקע, סמירנאָווקע, מאך עס נאָר אויף גיך.
(שטופּט איהם ארויס און רעדט פערגניגט.) אָט אזוי אַ, וועסט נעמען
א שנאַפּס, וועסט פרעהליכער ווערען און וועסט עסען. (זעצט זיך
צו דער ארבייט און רעדט, צופריעדען מיט זיך אליין.) א שנאַפּס
איז די בעסטע סגולה. ביי מיר איז עס די ערשטע זאך. דאָס,
יענעס, קאַפּוועהטאָג, האַרצוועהטאָג — א שנאַפּס און פארטיג.

(ווענדט זיך צו אייזיקען.) און דו זאָלסט טאקי קיין נאר נישט זיין און אריינקערען די גאנצע סאראקאוואושקע, וועסטו בעסער עסען.

ביילע. שוין פון דריי טעג, אז ער האָט כמעט ווי גאר־נישט געגעסען. איך ווייס גאר נישט, מיט וואָס ער האָט געלעבט.

מלכה. מיט דער מאשינקע.

ביילע. סיידען מעהר נישט ווי מיט דער אונגליקליכער מאשינקע.

זעליג. און וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט דער מאשינ־קע? נישט געמאכט זי?

ביילע. וואו מאכען! געארבייט און געארבייט, די גאנצע דריי טעג האָט מען איהם נישט געקאָנט אָבריייסען פון טיש און פלוצלונג כאפט ער און גיט זי א וואָרף, אז־ז־ז, עה...

לייוויק (שטאַרק פערוואונדערט). הם!

ביילע. עס האָבען אין מיר גענומען ציטערן אלע אברים, הענד און פיס. א פערטרייסעלטע בין איך געבליעבען. און ער איז געבליעבען זיצען מיט אויסגעלופּעטע אויגען...

מלכה. א משגענער.

לייוויק. נע־ע, דאָס איז דוקא נישט משוגעת. דאָס איז... דאָס איז...

ביילע. וואָס איז עס? (לאכט איראָניש.) נישט קיין משוגעת איז עס!

אייזיק. טו מיר א טובה און געה א היים.

ביילע (וואַרפט אויף איהם א בייזען און דערשראָקענעם בליק). נישט קיין משוגעת איז עס!

בערע. געהט טאקי א היים, וועט זיין א סך גלייכער. (ווינקט איהר, זי זאָל געהן.)

מיכעל (ווינקט אויך).

ביילע (גרייט זיך צו אַוועקצוגעהן, בעליידיגט). איך מעהר נישט מאך איהם שטענדיג אייננ. (בייז.) זאָלסטו עסען, משוגענער!

בערע. ער וועט שוין עסען, געהט א היים, וואָס אַרט אייך. וועט נעמען א שנאַפּס און וועט עסען.

ביילע. און זאָלסט ברייננען דאָס טעפּעל.

בערע. גוט, גוט, וועט שוין ברייננען.

ביילע (אין טיר). משוגענער! (געהט אוועק.)

מיכעל. א אידענע בלייבט א אידענע.

מלכה. איך האָב נאָך געקענט די ביילען מיט אכט יאָהר צוריק, אז זי איז נאָך געוועזען א מיידעל. אָה, איז זי געוועזען א לעבעדיגע זאַך! איצט ווי זי זעהט א ביסעל אויס. מען קאָן דאָך אויף איהר נישט א קוק טאָן.

בערע. און ווי האָט ער אויסגעזעהן מיט אכט יאָהר צוריק! א משוגענער אפילו איז ער שטענדיג געוועזען, אָבער אזוי איז דאָס געוועזען...

יאָשקע (קומט אריין מיט בראָנפען).

בערע (לעגט אוועק די אַרבייט, געהט איהם ענטקעגען, נעמט ביי איהם צו דאָס פלעשעל מיט דעם רעסט פון רובעל און וועגדט זיך צו אייזיקען). נא, וועסט נעמען א ביסעל בראנפען און וועסט עסען, וועסטו ווערען גאָר א נייער מענש, דער אמאָליגער אייזיק. (נעמט אַראָב אַ גלעזעל פון פּאָליצע.) טאָמער האָסטו פערגעסען דעם אמאָליגען אייזיק, וועל איך דיר דערמאָנען. געדענקסט אונטער שטאָדט, אין קאראבאנאָווקע? (גיסט אָן דאָס גלעזעל, קוקענדיג מיט תאוה אויף דעם פליסענדיגען געטראנק.) געדענקסטו, ווי דו... נא, נעם, נו... נא, נעם דאָך. (שטעלט אוועק דאָס פלעשעל, נעמט אייזיקס הוט און טוט איהם אָן אייזיקען אויפ׳ן קאָפּ.) נא, נו, מאַך א ברכה און טרינק. (נעמט ווידער דאָס פלעשעל.) נעם דאָך, אייזיק, זיי נישט קיין נאַר. אייזיק, זעה.

מיכעל. אייזיק, פע! לאָז דיך נישט בעטען. נעם און טרינק און עס. וואָס מאכסטו דיך נאַריש, וואָס?

בערע (אונטערטראָגענדיג דאָס גלעזעל צו אייזיקס ליפּען). טרינק, זאָג איך דיר, פערד!

זעליג. אז נישט, טרינקט ער אוים.

אייזיק (ווייל אָבקעהרען דעם קאָפּ און פּלוצלונג כאַפּט ער דאָס גלעזעל און קעהרט עס אין זיך אריין).

בערע (פערפאַלגט מיט אַ תאוה'דיגען קוק יעדע בעוועגונג אייזיקס און די בעוועגונג פון דעם שנאַפּס. ער טשמאַקעט מיט די ליפּען, מאכט אַ קרום געזיכט, ווי ער וואָלט געפיהלט די קיהלקייט און ביטערקייט פון דעם שנאַפּס). אַט אזוי ביזטו א מענש, אַ. אַט אזוי האָב איך דיך האָלט. (נעמט דאָס לעדיגע גלעזעל ביי אייזיקען.) און נאָך איינס. (העבט אָן אָנגיסען און שמעקט דעם בראנפען.) און טאקי גלייך.

אייזיק (האלט איין זיין האנד. פינסטער). גיט מיר דאָס פלעשעל. (נעמט אַרוים דאָס פלעשעל פון בערעס האַנד, שטעלט עס צו צו די ליפּען און טרינקט עס אוים אויף איין מאָל.)

בערע (וועלכער האָט אַרויסגעלאָזען דאָס פלעשעל אָהן חשק, קוקט נאָך יעדע בעוועגונג, אויסציהענדיג דעם האַלז. ווען אייזיק ווערט פאַרטיג מיט'ן פלעשעל, נעמט ער עס ביי איהם צו און טראָגט איהם אונטער דאָס גלעזעל). און יעצט שוין דאָס ביסעל אין גלעזעל, וועט זיין א פאָלנע מאָס. — ווילסט נישט? נו, טיק יעצט עסען. (שטעלט אַוועק דאָס גלעזעל מיט'ן פלעשעל און רוקט צו דאָס טעפּעל מיט'ן ברויט.) טיק יעצט עסען.

אייזיק (שפּאַרט זיך אָן מיט ביידע הענד אויפ'ן וועבשטול און בעהאַלט דאָס געזיכט אין די הענד).

בערע. עסען, עסען, אייזיק. אָבער גלייך. דאָס עסען איז שוין קאַלט...

אייזיק (לעגט אַוועק דעם קאָפּ אויף דער לינקער האַנד).

בערע. נא, וואָס האָסטו זיך אוועקגעלעגט? איך זאָג דאָך דיר, גלייך עסען. (וויל איהם אויפהעבען.)

אייזיק (שטופּט איהם אַוועק מיט דער פרייער האַנד).

בערע (בעליידיגט). נא, פון מיינעטוועגען ליעג. איך הייס דיר עסען, דו ווילסט נישט, טיק טו, וואָס דו ווילסט. (נעמט דאָס

פלעשעל, בעטראכט עס, קוקט תאוה׳דיג אויף דאס ביסעל בראנפען אין גלעזעל.)

הילי ע. נו, בערע, לחיים!

בערע. עס נישט. איך וועל מיך מיט דיר מעהר נישט עוסק׳ן. (געהט צו צו זיין שטול.)

לייוויק. עס דאך, אייזיק. דו מוזט דאך פערעסען.

בערע (בעליידיגט). אזא פערד האב איך גאר אויף מיין לעבען נישט געזעהן.

זעליג. מיר דוכט, אז ער וועט גאר איינשלאפען.

מיכעל. זאל ער שלאפען, דאס איז דאס בעסטע.

בערע. נע־ע! איך ווייס, אז איך נעם א ביסעל בראנ־פען, בין איך... ווער איך... ציהט זיך אויף מיר אן א נייע הויט. און ער האט דאכט זיך אויך געקאנט אריינגיסען! נע־ע, איך ווייס גאר נישט, וואס מיט איהם איז געווארען.

לייוויק (צו זעליגען). שלאפט ער טאקי איין, זעליג?

זעליג. דאכט זיך. (טרייסעלט איהם.) אייזיק, דו שלאפסט?

לייוויק. קאמעדיאנט!

הילי ע (זינגט). „שלאף מיין פויגעלע, מאך־זשע צו דיין אויגעלע..."

מיכעל. נא, א חברה!

טעמע. דאס עסען וועט דערווייל קאלט ווערען. (שפרינגט אויף.) איך וועל עס אריינטראגען צו אידע׳ן און אריינשטעלען אין אויווען.

אייזיק (זעצט זיך אויף און נעמט ארוים זיין טאשענטיכעל).

טעמע (מיט שרעק). זעה, ער האט דאך געוויינט!

לייוויק, בערע, זעליג, מלכה (שפרינגען אויף פון זייערע ערטער מיט אן אויסגעשריי). געוויינט! (טרעטען צו איהם צו און קוקען אויף איהם מיט שרעק.)

מיכעל (דרעהט אוים דעם קאפ און זאגט ארוים מיט א טאן פון ביטערקייט, אונצופריעדענהייט און עקעל). געוויינט.

ה י ל י ע און ס ע נ ד ע ר (קוקען נייגיעריג פון זייערע ער־טער און טוען זייער אַרבייט).

י אָ ש ק ע (טרעט אָב פון זיין טיש און קוקט נייגיעריג, מיט דעם קלייפּענזיל אין דער האַנד).

ב ע ר ע. ביזט דאָך עפּעס גאָר קיין מענש נישט. פּע, אויף מיין וואָרט. ווען איך וואָלט געוואוסט, אַז אָסור, אויב איך וואָלט דיך צוגערעדט צו טרינקען. ביזט דאָך עפּעס גאָר קיין מענש נישט.

ה י ל י ע. זאָל ער געהן אַ היים און אויסשלאָפען זיך.

ב ע ר ע. געה טאַקי אַ היים און שלאָף דיך אויס. וואָס וויינסטו? פּע, אויף מיין וואָרט, עס איז גאָר אַ בושה און אַ חרפּה. געה, פאָלג מיך, אַ היים. וועסטו היינט אויך נישט אַרבייטען, מילא. זאָל דוכטען, אַז דו זיצסט נאָך איבער דיין מאַשינע. געה, געה, נאַ, און דאָ האָסטו דעם רעסט פון רובעל. נאַ, נעם צו. זעהסט, איך לעג דיר איהם אריין אין קעשענע. איז עס אַ גאַנצע קעשע־נע? (בעטאַפּט די קעשענע.) אַ גאַנצע. נו געה.

א י י ז י ק (לאָזט זיך ווידער אַראָב אויף דער האַנד. זיין גאַנ־צער קערפּער טרייסעלט זיך פון דעם שטילען געוויין).

ל י י וו י ק. אָבער, אייזיק, ביזט דאָך טאַקי...

ב ע ר ע. אָה, דאָס ערשטע מאָל אויף מיין לעבען מאַכט זיך מיר דאָס צו זעהן.

ה י ל י ע (צו סענדערן). זעה נאָר, טעמע וויינט אויך.

ט ע מ ע (טריקענט די אויגען). הילינקע, דו האָסט דאָך אַ גזלניש האַרץ.

ל י י וו י ק (ציהענדיג אייזיקען). אָבער אייזיק, אַך, פּע....

א י י ז י ק. לאָזט מיך, לאָזט מיך, איך מוז... איך מוז...

ב ע ר ע (ציהענדיג אייזיקען). וואָס מוזטו, וואָס? מוזט גאָר נישט. געהערט עפּעס ווערטער, ער מוז גאָר וויינען.

א י י ז י ק (בייז). לאָזט מיך צו רוה!

בערע (מאַכט מיט דער האַנד). נאַ, העב זיך אָן מיט אַ משגענעם. (מען צוגעהט זיך אויף די ערטער.)

לייוויק (טרויעריג). הם!

בערע. דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען...

מלכה. פע, איך קאָן נישט זעהן, אז א מאנסביל וויינט.

זעליג (גערירט). נע־ע־ע!

טעמע (נעמט דאָס טעפּעל און געהט מיט איהם ארויס).

שוויינען.

אייזיק (ווערט שטילער און שטילער און בלייבט צולעצט רו־היג ליעגען אויף זיין האַנד. מען קוקט זיך אָפּט אום אויף איהם).

גאָלדין (קומט אריין, געהט אין אייזיקס זייט, מאַכט מיט'ן קאָפּ). נאַ, וואָס ליעגט ער עפּעס?

מלכה. ער האָט ערשט געוויינט.

גאָלדין. געוויינט? וואָס ער האָט עפּעס געוויינט? וואָס פון זיין מאשינע האָט זיך גאָר ניט אויסגעלאָזען? (וועקט אייזיקען.) דו, אייזיק, וואָס האָסטו געוויינט? שטעה אויף. (דערזעהט די בראנפען־פלאַש.) ווער האָט עס געטרונקען? דאָס האָט ער געטרונקען?

מלכה. ער האָט נאָך גאָר נישט געגעסען, האָט מען איהם געהייסען נעמען א ביסעל בראנפען.

גאָלדין. האָט ער זיך הייסט עס פּשוט אָנגעשכור'ט. טע! צוערשט האָט מען איהם נישט געקאָנט ארויסטרייבען פון שטוב, ווייל ער האָט זיך געפּאַרקעט איבער א שטיקעל מאשינע און יעצט, אז ער איז שוין געקומען ארבייטען, האָט ער זיך אָנגעזויפען ווי א חזיר און ליעגט.

אייזיק (מאַכט אַ נערוועזע בעוועגונג, גיט אַ העב דעם קאָפּ און לעגט איהם גלייך אוועק צוריק).

גאָלדין. ביזטו שיכור, טאָ געה א היים און לעג זיך שלאָ־פען. איך דארף דאָ קיין שיכורים נישט. — וואו איז טעמע?

אייזיק (הענבט זיך לאנגזאם אויף). איהר זייט אין כעס, וואס איך האב אייך נישט געבראכט א דריטע מאשינע?

גאלדין. פערד! איך דארף דיך אויף כפרות מיט דיינע מאשינעס צוזאמען. — — וואו איז טעמע, וואו?

מלכה. דא איז געוועזען זיין ווייב און האט איהם געבראכט זיין ווארמעס, האט טעמע ארויפגעטראגען דאס טעפעל, עס זאל ניט קאלט ווערען, צו אידע׳ן.

גאלדין. מעהר האט זי שוין נישט וואס צו טאן, ווי מיט זיינע טעפלעך?!...

אייזיק. אז איך וואלט אייך געבראכט די מאשינע, וואלט איהר נישט אזוי אין כעס געוועזען.

טעמע (קומט אריין).

גאלדין. וואוהין געהסטו ארום, וואוהין? דו דארפסט זיצען און ארבייטען און ניט עוסק׳ן זיך מיט זיינע טעפלעך. איך האלט נישט פון זיינעטוועגען קיין משרתים.

אייזיק (מיט קוים איינגעהאלטענעם כעס). איך האב זי נישט געבעטען.

טעמע. דאך א ווײלע נאר געדויערט.

גאלדין. א מינוט אויך נישט. ער מעג עסען קאל־טע אדער גאר נישט עסען, דאס איז נישט דיין דאגה. דו דארפסט זיצען און ארבייטען.

אייזיק. אזוי שטארק האט אייך געאינטערעסירט מיין מאשינקע?

גאלדין (צושרייט זיך). איך דארף דיך אויף כפרות מיט דיין מאשינקע, האב איך דיר שוין איינמאל געזאגט, פערשטעהסטו מיך! דו קאנסט שוין...

ארקע (איילט אריין). וואס האסטו זיך דא אזוי צושריען?

גאלדין. איז געקומען, האט זיך אנגע׳שכור׳ט....

אייזיק (א קלאפ טוענדיג מיט דער האנד אן וועבשטול).

א[illegible] אַלט מיר אויפהערען מיט דעם „אַנגע'שכור'ט“, פערשטעהט איהר מיך צו נישט!

גאַלדין (בלייבט שטעהן מיט אַן אָפענעם מויל. אלע רייסען איבער די ארבייט).

ארקע. טע, טע, טע, ער איז דאָך טאקי גאַר שטארק אין כעס.

אייזיק. מיר דארפט איהר נישט רעדען וועגען אַנשיכור'ן זיך. דאָס רעדט אייער ארקען.

גאַלדין. דו עזות מחוצף פנים! דו שטיק שייגאץ!

מיכעל און בערע (רינגלען ארום גאָלדינען).

לייוויק און זעליג (האַלטען אָב אייזיקען).

מיכעל. הער אויף, נאָטע, זעהסט דאָך.

לייוויק. בערוהיג דיך, בערוהיג דיך, אייזיק.

ארקע. וועגען מיר דארפסטו נישט רעדען!

בערע. ארקע, אַך, נע־ע...

לייוויק (צו אייזיקען). בערוהיג דיך, בערוהיג דיך.

גאַלדין. דו וועסט שוין ביי מיר מעהר נישט ארבייטען.

אייזיק. איך טראַכט עס שוין. אָבער איהר וועט מיר צוערסט אוועקגעבען מיין פרעס מיט מיין פעטליצעס־מאשינקע.

ארקע (שטעלט אַן די האַנד צום אויער). וואָס, וואָס זאָל מען דיר אוועקגעבען? איך האָב נישט געהערט, חזר איבער נאָך א מאָל.

גאַלדין. דיין פרעס מיט דיין מאשינקע? פאר דיין פרעס מיט דיין מאשינקע האָט מען דיר בעצאָהלט גוט געלד.

אייזיק (מאַכט אַ בעוועגונג).

לייוויק און זעליג (האַלטען איהם אָב).

זעליג. רוהיג, רוהיג.

גאַלדין. זיינע מאשינעס זאָל איך איהם אוועקגעבען! זיינע איז עס. אז איך האָב דיר בעצאָהלט, זיינען זיי מיינע, נישט דיינע.

אַרקע. זיין פּרעס און זיין מאַשינקע! די מוראַ־דיגע ערפינדונגען, גרויסע קאַפּטשיק! האָסט בעוויזען, וואָס דו קאָנסט. געפּאַרקעט זיך און געפּאַרקעט זיך דריי טעג...

איזיק. גרויסע קאַפּטשיק — — דו קאָנסט בעסערע?

אַרקע. פּששש... אָבער וואו איז דיין נייע מאַשינע?

איזיק. איך פרעג ביי דיר, דו קאָנסט בעסערע?

אַרקע. אָבער דיין נייע מאַשינע וואו איז?

גאָלדין. וואָס רעדסטו מיט איהם? געה, יאַשקע, רוף שמערלען. זאָג איהם, אז דער שטול איז לעדיג. ער קאָן שוין קו־מען זעצען זיך אַרבייטען. — אַט וועט זיין גענוג צו רעדען.

יאַשקע (מאַכט לאַנגזאַמע הכנות).

איזיק (שטעהט אויף, קנעפּט זיך צו דעם רעקעל, און העבט אָן לאַנגזאַם צו געהן צו דער טיר, בעגלייט פון די איהם בערוהיגענדיגע לייוויק און זעליג. פּלוצלונג גיט ער זיך אַ לאָז צו דער פּרעס, העבט זי אויף, וואַרפט זי אַרויף אויף דער פּעטליצעס־מאַשינע און טרעט זיי מיט די פיס, אַז עס פליהען שפּענדלעך און רעדלעך, צורעדענדיג דערביי). יעצט קאָן איך געהן, יעצט קאָן איך געהן.

לייוויק, זעליג, בערע (ווילען איהם אָבהאַלטען).

גאָלדין. געהט רופט אַ גאָראָדאָוואָי, געהט רופט. אַרקע, געה נאָך אַ גאָראָדאָוואָי.

אַרקע. היליע, געה נאָך אַ גאָראָדאָוואָי.

איזיק (טרעט נאָך מיט די פיס). יעצט קאָן איך געהן. (רייסט זיך אַרויס פון די הענד און געהט אַרויס ווי מעגליך רוהיג.)

גאָלדין און אַרקע (וואַרפען זיך נאָך איהם. מען האַלט זיי אָב).

גאָלדין. זאָל מען געהן נאָך א גאָראָדאָוואָי, זאָל מען געהן.

אייזיק (פון הויף). נא דיר! (אַ שטיין פליהט אין פענסטער מיט גרויסער קראַפט, צוברעכט אלע שויבען און טרעפט ארקען אין זייט. פון עולם רייסט זיך אַרויס אן „אך!“)

ארקע. ער האָט מיך גע'הרג'עט!

גאָלדין. א גאָראָדאָוואָי!

דריטער אקט

א י ז י ק ׳ ס װ א ױ נ ו נ ג. שפּעט אין אָװענד, אױפ׳ן טיש ברענט א קלײן לעמפּעל מיט אַ שטאַרק פערריכערטע גלאָז. אין צימער איז האַלב־דונקעל. עס זעהען זיך נאָר די שאָטענס, די שװאַרצע סילו־עטען פון אַלץ, װאָס געפינט זיך דאָ.

ג י ש י נ ק ע (זיצט אין פאָרנסטען בעט און װײנט מיד). מאמע, מאמע.

פ י נ י ע (שטעהט איבער איהר און ברומט אונטער). געשטאָר־בען, געשטאָרבען.

ג י ש י נ ק ע (בײז). נישט געשטאָרבען! מ א מ ע נישט געשטאָרבען! דו ביזט געשטאָרבען!

פ י נ י ע. אלע געשטאָרבען. טױט.

ג י ש י נ ק ע (װײנט שטאַרקער). נײן, נישט געשטאָרבען!

פ י נ י ע. געשטאָרבען. טױט. דער הימעל. די ערד. און גאָט. און גאָט. בעגראָבען אין טױטען הימעל. בעשאָטען מיט דער טױטער ערד. און אלץ איז קאלט און פינסטער. און קאלט. און פינסטער...

ג י ש י נ ק ע. מאמע־ע־ע! װאו די מאמע?

פ י נ י ע. געשטאָרבען. אלע געשטאָרבען.

ג י ש י נ ק ע (צושרײט זיך אױפ׳ן קול). נײן, נישט גע־שטאָרבען! נישט געשטאָרבען! די מאמע איז נישט געשטאָר־בען!....

ג ע ל י ע (קומט אַרײן פון איהר צימער, און באַלד נאָך איהר ה י נ ד ע פון איהר צימער. בײדע זײנען אָנגעטאָן אין אונטעררעק און אײנגעװיקעלט אין גרױסע פּאַטשײלעס).

געליע (צו פיניען). וואָס שטעהט איהר און שרעקט זי? געהט אין אייער רוה. (צו גישינקען.) וויין דאָך נישט, גישינקע. די מאמע וועט באלד קומען.

פיניע (געהט לאַנגזאם אָב און זעצט זיך אויף זיין אָרט. פון צייט צו צייט לאָזט ער ארויס וויינענדיגע טענער).

הינדע. וואָס האָט זי זיך אזוי צושריען?

גישינקע (וויינט). וואו איז די מאמע?

געליע. דער אלטער האָט זיך אוועקגעשטעלט איבער איהר...

גישינקע. נישט געשטאָרבען?

געליע. ...און...

הינדע (צו גישינקען). די מאמע וועט באלד קומען.

געליע. זי וועדט צוריסען שרייענדיג.

הינדע. עפּעס איז נישט גלאט מיט אייזיקען. גאָלדין האָט איהם געמוזט איינשפּארען. אָבער וואָס קומט זי נישט?

גישינקע (וויינט). די מאמע קומט נישט.

געליע. לעג דיך שלאָפען, גישינקע, די מאמע וועט גלייך קומען. מיר וועלען זיצען לעבען דיר, גוט?

גישינקע. איך וויל די מאמען.

געליע (איינלעגענדיג זי און אוועקזעצענדיג זיך לעבען איהר). אָט אזוי ליעג, גישינקע, מיר וועלען זיצען לעבען דיר. זעהסט, אָ, הינדע האָט זיך אויך געזעצט. און די מאמע וועט באלד קומען.

הינדע. שלאָף, גישינקע, שלאָף.

גישינקע (אַ ביסעל רוהיגער). די מאמע נישט געשטאָרבען.

געליע. וואָס עפּעס די מאמע געשטאָרבען? די מאמע איז נישט געשטאָרבען.

גישינקע. נישט געשטאָרבען?

געליע. ניין, ניין, נארעלע. די מאמע איז נישט געשטאָרבען. שלאָף.

הינדע. דער אלטער מאכט אלעמען קראנק מיט זיין „שטארבען".

גישינקע. דער טאטע אויך נישט געשטאָרבען?

געליע. שלאָף, שלאָף, גישינקע. קיינער איז נישט געשטאָרבען.

הינדע. ווער ווייס, וואָס מיט אייזיקען איז? איהר האָט דאָך געהערט, וואָס עס האָט זיך היינט צו טאָן אין ווערקשטאט? ער האָט געוויינט...

געליע. חברה האָט איהם א פריער אָנגעטרונקען.

גישינקע. ווען וועט קומען די מאמע?

געליע. וועט באלד קומען. שלאָף דערווייל.

הינדע. ...און האָט צובראָכען זיין פרעס מיט דער פעטליצעס-מאשינע.

סאָסיע (קומט אריין, אין אונטערראָק און יאקע, די הענד צונויפגעלעגט אויף דער ברוסט. עס פריערט זי). נו, וואָס הערט זיך? (טרעט צו נעהנטער צום בעט.) זעה, דאָס איז גאָר געליע. איך האָב געמיינט, אז דו רעדסט דאָ מיט בייליען. איז נאָך בייליע אלץ נישטאָ?

געליע. נישט בייליע, נישט אייזיק.

סאָסיע. א מאָדנע זאך.

גישינקע (צו סאָסיען). די מאמע נישט געשטאָרבען.

הינדע. וואָס דארטין האָט זיך א ביסעל צו טאָן!

גישינקע (צו סאָסיען). און דער טאטע אויך נישט געשטאָרבען.

געליע. שלאָף, שלאָף. אז דו וועסט נישט שלאָפען, וועלען מיר אוועקגעהן.

גישינקע. ניין, נישט אוועקגעהן.

געליע. טיק שלאָף. (קראַצט איהר אין קאָפּ און זינגט שטיל אַ ליעד.)

הינדע. שרעקליך האָט דאָרטין געמוזט זיין. מיט אַ גרויסען שטיין האָט ער צושלאָגען עטליכע שויבען...

סאָסיע. דו דערצעהלסט פון אייזיקען?

געליע. דערפאַר רעבען איך, אַז גאָלדינקע האָט איהם גע־ווים איינגעזעצט.

הינדע. עס קאָן זעהר זיין. פון גאַס געווים איהם צו־גענומען.

סאָסיע (טרייסעלט זיך). בררר... ווי דער בן־אָקעל איז עס פריער אריינגעפאַלען אין שטוב מיט'ן גאַראָדאָוואָי, אריינגעקוקט צו אונז אין צימער...

געליע. און צו אונז אויך.

הינדע. עס האָבען מיר געטרייסעלט הענד און פיס.

געליע. איך האָב איהם געוואָלט געבען מיט עפּיס אין קאָפּ...

הינדע. אַ בן'אָקעל!

געליע. אַ לאַבוז עפּיס.

הינדע. סאַר אַ מין פראַנט. געגאָלט, געדרעהטע ווענ־צעלעך, די שליאפּע אויף אַ זייט, מיט רינגען אויף די פינגער...

סאָסיע (טרייסלענדיג זיך). און ווי ער איז דאָס אָנ־געטאָן!

געליע. אין דער פריה, אַז מיר זיינען ביידע ארוים פון שטוב, איז ער צוגעשטאַנען צו מיר, וואוהין געה איך און איך זאָל איהם געבען טראָגען דאָס פּעקעל, און וואָס טו איך און ווען שפּאַ־ציר איך...

הינדע. איהר האַלט איהם פאַר אַ שיינעם? איך האַלט איהם נישט פאַר קיין שיינעם. די אויגען זיינען עפּיס...

געליע. און וואו שפּאַציר איך און מיט וועמען שפּאַציר

איך. און אַלץ מיט אַזעלכע בעוועגונגען און פערבויגונגען... (קריכט איהם נאָך.) טע־טע־טע און טע־טע־טע...

סאָסיע (צו הינדען). ווייסט, נאָך וועמען ער זעהט אויס?

הינדע (טראַכט אַ ביסעל). נאָך וועמען?

סאָסיע. נאָך קאָפּעליאָוויטש'ען.

הינדע. פּאַ, קאַפּענע שמערל, עס העבט זיך אפילו נישט אָן. יענער איז העכער, האָט בלאָנדע האָר...

סאָסיע. יא, אָבער עפּים... די נאָז... די ליפּען...

הינדע. אי, געה, דו ווייסט נישט, וואָס דו רעדסט.

געליע. און ביז וויכמאַנס טיר — איך בין געגאַנגען צו וויכמאַנען אָבטראָגען זאַקען — איז ביז וויכמאַנס טיר האָט ער מיך בעגלייט. איך האָב מיך פון איהם נישט געקאָנט אָבטשעפּען.

הינדע. און דערצו איז ער אזא מין גראָבער יונג.

סאָסיע. פע, רעדט אַזעלכע גראָבע זאַכען.

געליע. מיר האָט ער גראַד קיין גראָבע זאַכען נישט גע־רעדט. ער וואָלט שוין פון מיר געלייזט. אָבער אַלץ אַזעלכע קאָמפּלימענטען געמאַכט. (קריכט איהם ווידער נאָך.) טע־טע־טע און טע־טע־טע. „דאַס פריילין איז אַזוי קלוג, דאַס פריילין איז...“ (מען קלאַפּט אין גאַסטיר. זיי שפּרינגען אויף.)

הינדע. מסתמא ביילע.

סאָסיע (געהט אויפעפענען די טיר, טרייסלענדיג זיך). ברור, ברור...

הינדע. איך וואָלט שוין אַזוי וועלען וויסען, וואָס טוט זיך מיט אייזיקען.

סאָסיע (שרייט אויס). אי!

זעליג (אין פּאַרהויז). שא, שרעקט זיך נישט. איך בין געקומען זעהן, צי איז אייזיק שוין אין דער היים.

סאָסיע (קומט אַריין, געהענדיג אויף הינטען).

זעליג (נאָך איהר. ער טראָגט יעצט אַ שוואַרץ רעקעל איבער דעם אויסגעבעהטען העמד).

געליע און הינדע (פערריכטען זייער טואלעט. אלע דריי מיידלעך שטעלען זיך צוזאמענגעדריקט אין א קאקעטער פאזע, זובענדיג פאר זייערע שלעכט פערדעקטע גליעדער א שיינע שטעלונג).

זעליג. איז ער שוין געקומען?

הינדע. ניין, ער איז נאך נישטא.

געליע. און ביילע איז נאך אויך נישט געקומען.

זעליג. מסתמא זוכט זי איהם נאך. איך בין געווען ביי עטליכע בעקאנטע, דורכגעגאנגען עטליכע גאסען — מען הערט איהם נישט און מען זעהט איהם נישט.

געליע. דער מענש, אויב מען האט איהם נישט איינגע־זעצט, האט זיך געווים א מעשה אנגעטאן.

סאסיע. דא איז געווען גאלדינס בן'אקעל מיט א גארא־דאוואי.

זעליג. איך ווייס. און וואס מיר האבען איהם אבגע־האלטען!

הינדע. אריינגעפלויגען... (מאכט נאך ארקען.) „וואו איז ער?! אייזיק זאל מיר שוין זיין! איך וועל איהם..."

סאסיע. און האט איהם אומעדום געזוכט.

זעליג. ארקעלע האט געוואלט מאכען א ביסעל קוראזש. (מאכט נאך ארקעס שטימע.) „וואו איז ער?! איך וועל איהם!"...

סאסיע (צו די אנדערע). אוי, טאקי אזוי האט ער גע־שריען.

זעליג. צו איך קען איהם! (מאכט נאך ארקעס בעוועגונ־גען.) „וואו איז ער? אייזיק זאל מיר שוין זיין! איך וועל איהם!..."

אלע (לאכען).

סאסיע (צו די אנדערע). אבער טאקי פונקט אזוי.

זעליג. איהר האט איהם דא, דאכט זיך, היינט אין דער פריה אויך געהאט?

געליע (מאַכט אַן איראָנישע בעוועגונג מיט דער האַנד און דריקט צוזאַמען די ליפּען). געהאַט די עהרע.

זעליג. און מיט איינער פון אייך איז ער געגאַנגען.

געליע (מיט דערזעלבער בעוועגונג און מיט א געמאַכטען שטאָלץ). מיט מיר אליין.

סאָסיע (צו די אַנדערע). אָבער ווי מען וויים עס אלץ.

זעליג. ער האָט שוין געוואָלט ווערען אַן אָפטער אריינ־געהער ביי אייך.

הינדע. נאָך וואָס האָט אונז געפעהלט.

געליע (איראָניש). מען דאַרף איהם טאַקי נויטיג האָבען.

זעליג. איז ער דען א מיאוסער קאוואַליער?

געליע. א שיינהאַץ!

הינדע. פע, עפּים אזוינע אויגען.

זעליג. ער נעמט דאָך אזוי אוים ביי מיידלעך.

געליע (שאָקעלט מיט'ן קאָפּ און דריקט צוזאַמען די ליפּען). מ־מ־מנא!

הינדע. ער?!

סאָסיע (קוקט אויף די אַנדערע און לאַכט פאַר פערוואונדערונג).

געליע. ער איז צוגעשטאַנען צו מיר אין גאַס, האָב איך נישט געוואוסט, ווי פּטור צו ווערען פון איהם.

זעליג (שאָקעלט מיט'ן קאָפּ). אך, ארקע, ארקע, א מפּלה אויף דיר...

סאָסיע. איך וואָלט שווערען, אז עמיץ טאַפּט די טיר. (די טיר ווערט געעפענט.)

זעליג. יאָ, עמיץ קומט. (זיי מאַכען אַ פּאָר שריט צו דער טיר.)

בערע (קומט אַריין. ער זעהט אוים אומעטיג און פערזאָרגט, ווי ער וואָלט זיך געפיהלט שולדיג אין דעם פאַרגעקומענעם).

זעליג. גאָר בערע!

בערע. זעליג! (קוקט זיך אַרום.) איז אייזיק שוין געקומען?

זעליג. נישטאָ נישט אייזיק און נישט זיין ווייב.

בערע. זי לויפט מסתמא ארום. און ער איז נישטאָ? ליעגט מסתמא ערגעץ־וואו א שיכור׳ער.

געליע. אויב גאָלדין האָט איהם נישט ארעסטירט.

בערע. מיט א שעה צוויי צוריק, א זייגער ניין, איז ער נאָך געווען ביי ריבה שיינין אין שיינק.

זעליג. פון וואנען ווייסט איהר עס?

בערע. איך האָב איהם אומעדום געזוכט, בין איך שוין פערגאנגען צו ריבה שיינין אין שיינק אויך.

הינדע. דאָס איז דאָך דאכט זיך אין עק שטאָדט.

זעליג (קלאפּט בערען איבער׳ן אַקסעל). אָ, וואו א שיינק איז, ווייס ער שוין!

בערע. פערד! איך בין אריינגעגאנגען זעהן, צו איז אייזיק דאָרטין נישטאָ, פערד! — און ער איז דאָרטין טאקי געוועזען, איז אָבגעזעסען א פּאָר שעה, מיט קיינעם א וואָרט נישט גערעדט און געטרונקען. זיי זאָגען, אז ער איז געזעסען אזוי אָנגערוקט. זיי האָבען געמיינט, אז דאָס איז א משוגענער. פון דאָרטין איז ער אוועקגעגאנגען שטארק בעטרונקען. וואוהין, ווייסען זיי נישט.

זעליג. מוז מסתמא ליעגען אין א קאנאווע.

הינדע (קאָקעט). פּ־פּע.

סאָסיע (טרייסעלט זיך). ברררר.

זעליג. איז אייך קאלט?

סאָסיע. אזוי עפּיס... ברררר...

זעליג. א יונג מיידעל דארף נישט קאלט זיין.

הינדע. פּטור, זי פריערט שטענדיג.

סאָסיע. איך ווייס נישט, מיר איז עפּיס... ברררר...

בערע (וועלכער איז געשטאַנען פערטראכט מיט די אויגען צו

דער פּאָדלאָגע). און ווייטער ווייס איך נישט, וואו צו זוכען. איך בין געוועזען אין נאָך עטליכע שיינקען...

ז ע ל י ג. זעלבסטפערשטענדליך.

ב ע ר ע (מיט פעראכטונג). טפו, קאָמעדיאַנט! (די גאַסטיר ווערט געעפענט.)

ב י י ל י ע (לויפט אריין). וואס? ער איז שוין דאָ? (בע־מערקט גלייך, אז אייזיק איז דאָ נישטאָ.) נאָך נישטאָ? (צוואווינט זיך.) ער האָט זיך א ודאי עפּיס אָנגעטאָן. רבונו של עולם, אן אומגליק איז מיר...

ה י נ ד ע. ניין א זייגער האָט מען איהם נאָך געזעהן ביי ריבה שיינין אין שיינק.

ב ע ר ע. א זייגער ניין איז עס געוועזען, פון דאָרטין איז ער אוועקגעגאַנגען א בעטרונקענער. וואוהין, ווייס איך נישט. איך האָב איהם געזוכט.

ז ע ל י ג. איך האָב איהם אויך געזוכט. נאָר די שטאָדט איז דאָך נישט קליין.

ב י י ל י ע (דורך טרערען). איך בין אויסגעוועזען אומעדום. איך האָב געמאכט אזא סקאַנדאַל ביי גאָלדינען. איך האָב מיך געוואָרפען אויף דר'ערד און געשריען מיט בענומענע קולות: אייזיקען זאָלען זיי מיר אוועקגעבען, זיי זאָלען מיר זאָגען, וואו איז אייזיק. די אלטע האָט מיר געשוואָרען מיט טויזענדער שבועות, אז זיי האָבען איהם נישט אריינגעזעצט. (יאמערט, פערברעכענדיג די הענד.) ער האָט זיך געווים עפּיס אָנגעטאָן, ווי לעב איך גאָר אויף דער וועלט!...

ג ע ל י ע. אך, ניין, ער ליעגט ערגיץ א בעטרונקענער.

ה י נ ד ע. ערגיץ אין א קאַנאַווע.

ס אָ ס י ע. ברורר.

ב י י ל י ע (קלאָגט). שיין איז מיר, גוט איז מיר, דאָס זיך נאָך דערלעבט.

בערע. זיי זאָגען דאָרטין, אז ער איז געוועזען זעהר שיכור, קוים געהאַלטען זיך אויף די פיס.

ביילע (ווי פריער). שיין איז מיר, גוט איז מיר... נאָך געליהען א רובעל.

בערע. און איך אליין האָב איהם אריינגעלעגט דעם רעסט פון רובעל אין קעשענע. איך וואָלט וויסען אזא סוף...

זעליג. וואָלט איהר איהם אריינגעלעגט צו זיך אין קעשענע.

בערע (בייז). ע, ע, ע, קאָמעדיאַנט! שטענדיג ליעגען איהם נאָר וויצען אין קאָפּ.

זעליג, הינדע און סאָסיע (לאַכען).

ביילע (ארומלויפענדיג איבער'ן שטוב). א פייער זאָל דאָרטין כאַפּען ריבה שיינין מיט איהר שיינק צוזאַמען. זאָל אין איין נאַכט פון איהר קיין שריד און פליט נישט בלייבען. מען זעהט, אז א איד וויל זיך אָנ'שיכור'ן, פערקויפט מען איהם קיין בראַנפען נישט.

געליע. דעם שיינקער איז א ודאי א דאגה, ווער עס וויל זיך אָנ'שיכור'ן.

הינדע. איהם ארט א ודאי — א איד, א קריסט.

זעליג. אבי געלד אָדער א גוטער משכון. זאָגט, בערע?

בערע (בייז). וואָס זאָל איך דיר זאָגען, וואָס?

זעליג, הינדע און סאָסיע (לאַכען).

ביילע (אומלויפענדיג). און וואו זאָל איך איהם זוכען, וואו זאָל איך איהם אָנהעבען צו זוכען? וואו זאָל איך איהם אָנהעבען צו זוכען? (יאָמערט.) עס איז געקומען, איך זאָל מיר א מעשה אָנטאָן, רבונו של עולם! (די גאַסטיר ווערט געעפענט. מען לאָזט זיך ענטקעגען.)

לייוויק און סענדער (קומען אריין).

לייוויק. נו, ער איז שוין דאָ?

ביילע. וואו! זאָל ער אזוי זיין אויף דער וועלט...

זעליג (צו סענדערן). ווי קומסטו אהער? האסט דאך גע־דארפט זיין...

לייוויק. פעטרוש דער סטרוזש האט מיר געזאגט, אז היינט ביי טאג ארום צוויי־דריי א זייגער האט ער געזעהן א יונגען מאן אין גרויסען וואלד. יענער איז אומגעלאפען, געשלאגען די בוימער מיט די הענד, געריסען פון זיי די קארע, געביסען זיי, גע־שלאגען זיך אן זיי מיט'ן קאפ. ווי ער האט מיר אבגעמאלט, איז עס אייזיק.

ביילע (כאפט זיך פאר'ן קאפ). אי, ער איז א ודאי משגע געווארען. אי, אי, אי!

לייוויק. האב איך גערופען סענדערן און מיר זיינען ביידע געגאנגען אהין, וואו ער האט מיר אבגעמאלט, און האבען גאר נישט געפונען.

סענדער. איך האב א פריער געזאגט, אז עס איז נישטא וואס צו געהן. אין גרויסען וואלד וועט ער אזוי גיך געפינען א מענשען און נאך ביי דער נאכט.

לייוויק. פון דעסטוועגען וואלט איך נאך געזוכט. א העלע נאכט...

סענדער. האסטו געוואלט בלייבען.

הינדע. ניין א זייגער איז ער געוועזען ביי ריבה שיינין אין שיינק.

בערע. נו, דאס איז דאך טאקי לעבען גרויסען וואלד.

ביילע (וויינענדיג). ער איז נאך א ודאי צוריק אוועק אין וואלד. וואו זוכט מען איהם? וואו געפינט מען איהם?

זעליג. שטארק א בעטרונקענער. בערע דערצעהלט, אז ער האט זיך קוים געהאלטען אויף די פיס. אזוי שיכור...

בערע. איך האב איהם נישט געזעהן. אזוי האט מען מיר געזאגט.

ביילע. וואו זוכט מען איהם? וואו געפינט מען איהם?

הינדע. נאָך אפשר טאקי צוריק אוועק אין גרויסען וואלד.

ביילע. האָט זיך אָנגעטרונקען און אָנגעטאָן זיך עפּעס. (יאמערט.) וואָס טוט מען? וואָס העבט מען אָן צו טאָן? לאָ'מיר לויפען אין גרויסען וואלד.

סענדער. הא! רעדט ווי א קינד. אין גרויסען וואלד וועט זי זוכען ביי דער נאכט א מענשען. און אָט געהען מיר דאָך פון דאָרטין.

לייזיק. מיר וואָלטען אלע געהן.

זעליג (צו די מיידלעך). ווילט איהר אין וואלד?

הינדע און סאָסיע (קוקען אויף געליען, וואָס וועט זי זאָגען).

געליע. אך, אבי געהן. אָן עברה די טרחה.

בערע. טאקי, וואו וועט מען געהן?

סענדער. און אָט געהען מיר דאָך פון דאָרטין.

זעליג (קלאַפּט סענדערן מיט'ן עלענבויגען, מאַכט מיט די אויגען און מיט די ליפּען און שאָקעלט מיט'ן קאָפּ אין זייט פון די מיידלעך).

סענדער (קרימט זיך). אי!

ביילע (ברעכענדיג די הענד). וואָס טוט מען? וואָס העבט מען אָן צו טאָן? וואָס העבט מען אָן צו טאָן?

בערע. ער וועט זיך אויסשלאָפען ערגעץ און וועט קומען א חיים.

געליע. און ווער ווייס, אז ער איז געוועזען אין וואלד?

לייזיק. ווי פּעטרוש מאָלט אָב. פון מיטעלען וואוקס, א בלאָנד בערדעל, א שליאפּע אויפ'ן קאָפּ.

סענדער. האָסט געהערט די סמנים! וועניג מענשען זיינען פון מיטעלען וואוקס און טראָגען א שליאפּע אויפ'ן קאָפּ.

ביילע (אומלויפענדיג). וואָס טוט מען? וואו זוכט

מען איהם? ווי געפינט מען איהם? (זעצט זיך אין היגטערסטען בעט און וויינט.)

שווייגען.

סענדער (זאָגט עפּיס לייוויקען, קוקענדיג אויף די מיידלעך).

לייוויק (הערט איהם צושטרויט).

זעליג (צו די מיידלעך). ווי געפעלט אייך היינטיגע נאכט?

געליע (זיפצט). יאָ, א נאכט.

הינדע. אה, א נאכט.

סאָסיע (טרייסעלט זיך). ברור.

זעליג (צו לייוויקען און סענדערן). האָט איהר געזעהן א יונגער מיידעל זאָל אזוי קאלט זיין?

סענדער. טאקי א ביטערע רחמנות.

שווייגען.

ביילע (וויינט שטיל).

בערע (שטעהט און קראַצט זיך דעם באָרד).

סענדער און זעליג (שטעהען ענטקעגען די מיידלעך, ווילען אָנהעבען א געשפּרעך, אויף וואָס די מיידלעך וואַרטען שוין, זוכענדיג דערווייל בעסערע פּאָזען פאר זייערע קערפּער און וואַרפענדיג רחמנות'דיגע בליקען אויף ביילען).

לייוויק (קוקט אפילו אויף די מיידלעך, אָבער ער איז צושטרויט).

זעליג (צו די מיידלעך). איך האָב היינט געזאָגט אייזיקען, ער זאָל מאכען א באַל און פעררופען אונז צו זיך.

ביילע. האָט ער געמאכט א באַל. (יאמערט שטארקער.)

הינדע. וואָס איז, פאר וואָס האָט ער עפּיס געזאָלט מאַכען א באַל?

זעליג (לאכט און קוקט אויף סענדערן).

געליע (פּרעסט איין די ליפּען, שאָקעלט מיט'ן קאָפּ און פּערדרעהט איהם אָן אַ זייט).

סענדער (צו זעליגען און לייוויקען, אנווייזענדיג מיט'ן קאפ אויף געליען). זי פערשטעהט שוין פאר וואס.

געליע (ווי פריער). פראן דא וואס צו פערשטעהן.

לייוויק. איך טראכט אלץ, וואו זוכט מען איהם.

בערע. מען האט יעצט גאר ניט וואס צו טאן. מען דארף אבווארטען ביז מארגען אין דער פריה און גאר, און יעצט דארף מען געהן א היים.

ביילע (יאמערט).

שווייגען.

בערע. נא, איך וועל געהן. א גוטע נאכט אייך. וואס וועל איך דא אויסזיצען? א גוטע נאכט אייך. (געהט אוועק.)

זעליג (צו סענדערן). מיר וועלען אויך געהן?

סענדער. וואס דען וועלען מיר מאכען?

זעליג. און דו, לייוויק?

לייוויק. מען דארף געהן. וואס זאל מען מאכען?

זעליג (צו די מיידלעך). נא, ווי מיר איז נישט אנגענעם...

בערע (דרויסען). אייזיק! אייזיק! (אלע לאזען זיך צו דער טיר. דאס צימער ווערט לעדיג.)

סאסיע (בלויז בלייבט שטעהן אין טיר און טרייסעלט זיך).

פיניע (קוקט נייגיעריג נאך, וואיעט און רעדט ארוים). וויסט! וויסט! (וואיעט ווידער.)

אייזיק (געפיהרט פון בערען און לייוויקען, קומט אריין, בעטרונקען, קוים האלטענדיג זיך אויף די פיס).

זעליג (געהט פון הינטען, אונטערשפרינגענדיג און מאכענדיג מיט די הענד). ער איז דא, ער איז דא, ער איז דא, ער איז דא.

בערע (אויפגעמונטערט, רעדט פריי און פרעהליך, ווי ער וואלט אויסגעקויפט זיין זינד). איך געה ארויף אויף די טרעפ, זעה איך, עמיצער שטעהט אזוי אנגעשפארט אן וואנד, איין האנד דא, די אנדערע דארט, און קוקט אויף דער לבנה, אזוי א. איך טו א קוק: אייזיק!

איייזיק (מיט אַ בעטרונקענער און טרויעריגער שטימע). איז וואָס האָט איהר זיך אזוי דערפרעהט?

בערע. ווי הייסט, מען זוכט דיך ארום שוין די גאנצע נאכט. שטעהט ער גאָר, פערשטעהט איהר, און קוקט, אזוי אַ...

ביילע. וואו האָסטו דיך ארומגעשלעפּט שיכור'ער־הייט?

איייזיק. דאָרטין בין איך שוין נישטאָ.

בערע. איך טו א קוק... ווער קאָן עס שטעהן, זאָג איך מיר.

ביילע. איך וועל כאפּען עפּיס, וועל איך דיר צושפּאַל־טען דעם קאָפּ. מיין שווער הארץ וועל איך אויסגיסען צו דיין קאָפּ, צו דיין לייב און לעבען... (מען העבט זי אָן איינצושטילען.)

בערע. אָבער, ניין, הע־הע... איך געה נעהנטער צו — רבונו של עולם, ווער קאָן דאָס אזוי שטעהן שפּעט אין אָווענט, זאָג איך מיר... געה איך נעהנטער צו — —

ביילע. ער וועט לייען רובעלס און וועט פערטרינקען.

בערע (מאַכט איהר מיט כעס, זי זאָל שווייגען).

ביילע (זעצט זיך אויף דאָס הינטערסטע בעט, וויינט און רעדט פאר זיך, פלוכענדיג און שעלטענדיג).

לייוויק (צו אייזיקען). ביזטו געוועזען אין גרויסען וואלד?

איייזיק (לאָזט זיך פלוצלונג אראָב אויפ'ן שטול לעבען דער קאמאד און צוואוויינט זיך).

זעליג (צו די מיידלעך). ער האָט שוין היינט געוויינט אין ווערקשטאט אויך.

ביילע. זאָל ער וויינען נאָך זיין קאָפּ, נאָך זיינע יאָה־רען און טעג. די מאשינקע איז ביי איהם טייערער ווי דאָס ווייב און די קינדער.

ציפּע (א פערשלאָפענע, בעוויזט זיך אין דער טיר פון איהר צימער). וואָס איז? וואָס איז? וואָס איז?

געליע (איילט צו איהר). גאָר נישט, גאָר נישט.

ציפּע. איז ער שוין געקומען? דאָס וויינט ער אזוי? וואָס וויינט ער?

געליע (שטופּט זי צוריק אין צימער). גאָר נישט, גאָר נישט. וועסט מאָרגען וויסען, געה שלאָפען.

ציפּע. וואָס געהסטו נישט שלאָפען? עס מוז שוין זיין שפּעט.

געליע. געה, איך געה באלד.

ציפּע. וואָס איז עס דאָ פאר אן עולם? א חתונה'א גאנצע.

געליע (שוין שטאַרק אונגעדולדיג). זעה, וואָס האָסטו זיך אוועקגעשטעלט דאָ קראַצען! (שטופּט זי אַריין אין צימער און פער-מאַכט די טיר.)

ציפּע (הינטער דער טיר). וואָס שטופּסטו מיך, וואָס?

געליע (קערט זיך צוריק אום אויף איהר אָרט, בעגלייט פון סענדערס און זעליגס שמייכלענדיגע בליקען).

אייזיק (אויפהעבענדיג די הענד איבער'ן קאָפּ). מיר איז שווער, מיר איז שווער, מיר איז שווער...

ביילע. איהם איז שווער! שווער זאָל איהם זיין צו לעבען. האָט זיך אָנגעשיכור'ט...

אייזיק. לייוויק, מיר איז שווער, מיר איז שווע-ע-ר! (רייבט זיך די ברוסט.)

לייוויק. דו ביזט דאָך עפּיס גאָר א קינד, אייזיק.

בערע. אויף מיין לעבען האָב איך גאָר אזא מענשען נישט געזעהן.

אייזיק. לייוויק, מיר איז שווער.

לייוויק. וואָס שווער, וואָס? אי, געה.

סענדער. מאַך דיך נישט נאַריש און לעג דיך שלאָפען.

סאָסיע (טרייסלענדיג זיך). טאקי, דאָס איז די בעסטע זאַך.

איי זיק. מיר איז שווער, לייוויק. — דו פערשטעהסט מיך אויך נישט.

לייוויק. איך פערשטעה דיך גאנץ גוט.

בייליע. איהם דארף מען גאר בעזונדערס פערשטעהן.

איי זיק. מיר איז שווע־ע־ר, לייוויק! — — איך בין געוועזען אין גרויסען וואלד, איך בין דארטין געוועזען...

לייוויק. פעטרוש דער סטרוזש האט מיר געזאגט, אז ער האט דיך דארטין געזעהן. מיר זוכען דיך דאך שוין א גאנצע נאכט.

בייליע. געדארפט איהם נויטיג זוכען, דעם שיכור.

בערע (מאכט מיט דער האנד, זי זאל שווייגען). נא, און איך געה יעצט א היים. שוין צייט צו שלאפען. נא, ווער געהט? קיינער געהט נישט? געה איך אליין. א גוטע נאכט. איך זאג אייך, איהר זאלט זיך צוגעהן און לאזען איהם לעגען זיך שלאפען. דאס איז די בעסטע זאך. נא, א גוטע נאכט. (געהט אוועק.)

לייוויק. איך וועל שוין אויך געהן. טו דיך אויס, איי־זיק, און לעג דיך שלאפען.

איי זיק (האלט לייוויק'ס האנד). מיר איז שווער, מיר איז שווער.

לייוויק (קוקט אויף די אנדערע און דריקט מיט די אקסלען).

זעליג (צו די מיידלעך). עס ווילט זיך גאר נישט שלאפען. איך וואלט גאר אומגעגאנגען יעצט שפאציערען. א שיינע נאכט. ווער וויל?

געליע. ניין, איך וועל בעסער געהן שלאפען. א גוטע נאכט אייך. (לויפט צו זיך אין צימער.)

זעליג און סענדער (מיט פערבויגונגען). א גוטע נאכט, פריילין!

זעליג. זאל איך מיך אייך חלום'ען. (צו הינדען און סאָ־סיען.) נו, און איהר?

סאסיע (קוקט אויף הינדען, וואס וועט זי ענטפערן).

הינדע (צו סאָסיען). דו ווילסט?

סאָסיע. עפּיס שוין צו שפּעט.

הינדע. נא, וועלען מיר אויך געהן שלאָפען. א גוטע נאכט.

סענדער. מיר געהען אויך.

זעליג. דו בלייבסט, לייוויק?

לייוויק (צייגט מיט דער האַנד, אַז איזיק לאָזט איהם נישט, און דריקט מיט די אַקסלען).

סענדער, זעליג, הינדע און סאָסיע (געהען אַרויס. זיי בלייבען אין פאָרהויז, שושקען זיך און לאַכען).

ביילע (שטעהט אויף פון איהר אָרט און געהט צו צום פאַרנסטען בעט, צורוקענדיג אַהין דאָס וויעגעלע; זי דרעהט איין א ביסעל די לאָמפּ, טוט אויס די שיך, רוקט צו גישינקען צו דער וואַנד, לעגט זיך אַריין אין בעט און דעקט זיך איבער).

לייוויק. לעג דיך שלאָפען, איזיק, לעג דיך.

איזיק. מיר איז שווער, מיר איז שווער.

ביילע. ניכטער דיך אויס, וועט דיר ווערען גרינג.

איזיק. איך בין געוועזען אין גרויסען וואלד. גלייך פון ווערקשטאט בין איך געגאנגען אהין. דאָס הייסט, איך האָב נישט געוואָלט גראָד אהין. נאָר איך בין געגאנגען. איך האָב געדארפט געהן. איך האָב געמוזט געהן. געהן, געהן, געהן.

ביילע. נו, רעדט ער נישט איצטער ווי זיין משוגענער טאטע?

לייוויק. האָסט נישט בעדארפט טרינקען דעם בראנ־פען, וואָס בערע האָט דיר געגעבען.

ביילע. לייען געלד און אָנ׳שיכור׳ן זיך.

איזיק. איך וואָלט נישט געטרונקען. נאָר ער האָט מיר צוגעטראָגען צו דער נאָז, און דער ריח האָט מיר א זעץ געטאָן אין קאָפּ, צוגאנגען זיך איבער אלע גליעדער, און איך האָב געמוזט טרינקען.

בייליע. געמוזט טרינקען! טרינקען האט ער געמוזט. מען האט איהם גענויט פון קהל.

לייוויק. האסטו בעדארפט געהן א היים און לעגען זיך שלאפען.

אייזיק. איך האב געמוזט געהן. איך בין געגאנגען אי־בער די גאסען. און אזוי בין איך ארוים אין וואלד. אין די גאסען איז מיר געווען אזוי איינג; אין די גאסען האב איך גאר נישט געקאנט טראכטען. נאר אז איך בין ארוים אויף דאס פרייע פעלד, האב איך מיך דערפיהלט פריי, גרוים און ברייט. און דענסמאל איז מיר געווארען אזוי שווער אויפ'ן הארצען. שווער, שווער, שווער.

בייליע (בייז). געה שלאפען, געה, און לאז מיך אויך שלאפען.

אייזיק. דער קאפ האט אנגעהויבען קאנען טראכטען, פערשטעהסט. און איך האב דערפיהלט, און איך האב דערפיהלט! (אין פארצימער ווערט געלאכט.)

בייליע. יענע קישניען דארטין, די...

דאבע (אין פארצימער). וואס טוט זיך דא, וואס אזוינס? (די גאסטיר ווערט אויף גיך צוגעמאכט.)

הינדע (אין פארצימער). אייזיק איז געקומען....

דאבע. ווער איז דאס יעצט ארוים? (עס ווערט שטיל.)

אייזיק. איך האב מיך דערפיהלט פאר א יתום, וואס איך האב צובראכען מיין פרעס און מיין מאשינקע.

לייוויק. נו, ביזטו נישט א נאר? דו וועסט דאך קאנען...

אייזיק. און אין הארצען האט מיר גענאגט און גענאגט דאס, וואס איך קאן נישט, דאס, וואס איך קאן נישט, דאס, וואס איך קאן נישט! פערשטעהסט, איך וויל און קאן נישט. איך וויל, פערשטעהסט, און קאן נישט. און איך קאן דאך יא! פער־שטעהסט, איך וויים, אז איך קאן דאך יא! און... און... און... דו

האסט היינט געזאגט אין ווערקשטאט, אז דו זעהסט א מאל א גוט בילד, ווערט דיר אזוי אומעטיג און עס זיצט אין דיר עמיץ און ציהט און ציהט.

לייוויק. זעהסט דאך, און פון דעסטוועגן גארנישט. ציהט, ציהט ביז עם הערט אויף. מען דארף דאך זיין א מענש...

בייליע (איבערקערענדיג זיך מיט'ן געזיכט צו דער וואנד). ער איז מיר אויך א מענש.

איזיק. איך בין אן אנדער מענש. איך האב אויפגע־הויבען די הענד אין פרייעם פעלד און אנגעהויבען שרייען, שרייען, שרייען־ן־ן...

בייליע. שריי אויף די ציינער! וואס האסטו דיך צו־שריען? לאז שלאפען! וועט נאך אויפוועקען די קינדער.

איזיק. איך האב עפעס געוואלט ארויסשרייען פון מיר. פאר די אויגען זיינען מיר געשטאנען די פרעס און די פעטליצעס־מאשינע, צובראכענע, צושאטענע, צו... צו... צו.. מיין פרעס מיט מיין מאשינקע.

לייוויק. נו, נו, נו, ביזטו נישט א נאר?

איזיק. נאר דאס איז גאר נישט אקעגען דאס, וואס איך קאן נישט, דאס, וואס איך קאן נישט, דאס, וואס איך קאן נישט.

בייליע. געהט, לייוויק, א היים, וועט ער זיך אויך לעגען שלאפען.

איזיק. אז איך בין שוין ארייך אין וואלד, האב איך גע־נומען שלאגען די בוימער, בייסען זיי, רייסען זיי, געשלאגען אין זיי מיט'ן קאפ, מיט די הענד, מיט די פיס. און עס איז מיר א האר נישט לייכטער געווארען. איך האב מיך א ווארף געטאן אויף דר'ערד, געדרעהט זיך, געווארפען זיך...

לייוויק. הע!

איזיק. איך האב געריסען דאס גראז און געביסען די ערד. און דא האט זיך ארויסגעקייקעלט פון קעשענע א פאר מטבעות... (הערט אן מידער צו רעדען.) און אז איך האב דער־

זעהן דאָס געלד, האָט זיך מיר פערוואָלט טרינקען, טרינקען, טרינקען.

לייוויק. ניין, איך האָב פון דיר מעהר געהאלטען.

ביילע (כראָפּעט און רעדט עפּעס פון שלאָף).

פּיניע (הערבט זיך אויף און הערבט אָן אַרומצוגעהן איבער'ן צימער).

לייוויק. נא, יעצט וועל איך געהן און דו וועסט זיך לע־גען שלאָפען. און זיי א ביסעל מעהר מענש. מען דאַרף נישט גלייך אראָבלאָזען די נאָז.

אייזיק. דאָס טרינקען האָט מיך נישט בעפרייט. עס נאָגט און נאָגט אין מיר. איך בין אומגעגאנגען איבער די גאסען, גע... און עס נאָגט און נאָגט אין מיר. פערשטעהסט, איך האלט מיך קוים אויף די פיס און דער קאָפּ איז מיר קלאָר.

לייוויק. וועסט דיך אויסשלאָפען, וועסטו מאָרגען אַנ־דערם פיהלען.

אייזיק. דאָס קאָנסט דו דיך אויסשלאָפען. איך — (שאָקעלט מיט'ן קאָפּ.) — ניין. איך וועל מיך נישט אויסשלאָפען. מאָרגען און איבערמאָרגען און איבער־איבערמאָרגען וועט מיך נאָ־גען און עסען און פרעסען דאָס, וואָס איך קאָן נישט, דאָס, וואָס איך קאָן נישט, דאָס, וואָס איך קאָן נישט. קייטען ליעגען אויף מיינע הענד, שווערע משאות אויף מיין מח...

לייוויק. דאָס זאָג איך דאָך, אז איך האָב דיך געהאלטען פאר קליגער. דו ווייסט דאָך, ווי מיר האָט זיך געוואָלט ווערען א מאָלער. נאָר איך זאָג מיר: עט, נישט איז נישט! קאָנסט נישט אריבער, מוזטו ארונטער.

אייזיק. איך בין אן אנדער מענש, איך בין אן אנדער מענש. מיך ראטעוועט קיין בראנפען נישט, און מיך ראטעוועט קיין שלאָף נישט.

לייוויק. דאָס וועלען מיר שוין זעהן. שלאָף דיך נאָר אוים.

א י י ז י ק (שטעהט אויף, שאָקעלט זיך). זעהסט, איך האלט מיך קוים אויף די פיס, זעהסט? און אין הארצען נאָגט און נאָגט, און דער קאָפּ האָט גאָר נישט פערגעסען. עס שווינדעלט א ביסעל, אָבער ער האָט גאָר נישט פערגעסען. (מאַכט אַ פּאָר שריט נאָך לייוויקען, וואקעלט און פאלט מיט'ן קאָפּ צום שראנק.)

ב י י ל י ע (אויפגעוואכט). וואָס איז? וואָס איז? וואָס איז?

ל י י וו י ק. אייזיק איז געפאלען. איך וועל איהם אויפהעבען און ארייןלעגען אין בעט.

ב י י ל י ע (ווידער איינשלאָפענדיג). פון מיינעטוועגען מאָג ער אייביג ליעגען.

א י י ז י ק. העב מיך נישט, לייוויק, אזוי איז מיר גוט. לאָז מיך ליעגען. איך דארף נישט קיין בעט.

ל י י וו י ק (העבענדיג איהם). מען קאָן דאָך אָבער נישט אָבליעגען אזוי א גאנצע נאכט.

א י י ז י ק. איך וויל דאָ ליעגען. העב מיך נישט, לייוויק. זאָל מיר די קאלטע ערד קיהלען א ביסעל דעם הייסען קאָפּ. עס איז מיר גוט אזוי.

ל י י וו י ק. דו ביזט א משוגענער. נא, א גוטע נאכט דיר. ווער וועט צושפארען די טיר?

א י י ז י ק. מאָגסט לאָזען אָבגעשפארט. קיין גנבים וועלען צו אונז נישט קריכען.

ל י י וו י ק. טאָמער זאָל איך דיך פאָרט ארייןלעגען אין בעט?

א י י ז י ק. ניין, אזוי איז גוט, איך קיהל מיר דעם קאָפּ.

ל י י וו י ק. נא, א גוטע נאכט. (געהט אַרויס.)

א י י ז י ק. א גוטע נאכט דיר, לייוויק.

ה י נ ד ע (אין פאָרצימער). נו, וואָס, ער שלאָפט שוין?

ל י י וו י ק. וואו! ער ליעגט אויף דר'ערד.

ב י י ד ע (בעווייזען זיך אין טיר).

הינדע. פּפּע! שטעהט אויף, אײזיק!

לייוויק. אײזיק, טאָמער פאָרט...

אײזיק (ענטפערט נישט).

לייוויק (מאַכט מיט דער האַנד און געהט אַוועק).

הינדע. גוט שכור. (פערשווינדט נאָך לייוויקען.)

ביידע (בלייבען שטעהן אין פאַרצימער, רעדען א ווײלע. מען הערט הינדעס לאַכען און לייוויקס „אַ גוטע נאַכט" און די גאַסטיר צו קלאַפּען. עס ווערט שטיל).

הינדע (בעוויזט זיך נאָך אַ מאָל, קוקט אויף אײזיקען, „פּפּע־קעט" אַב און פערשווינדט. — אין צימער איז נאָך פינסטערער: דאָס גלאָז פון לאָמפּ איז שטאַרקער פערדויכערט געוואָרען. נאָר א קליינער קרײז ארום דעם טיש איז בעלויכטען, און אין דעם שיין זעהט מען נישט קלאָר דעם לאַנגזאַם ארומגעהענדיגען פּיניען).

פּיניע (ארומדרעהענדיג זיך אַ ביסעל, בלייבט שטעהן איבער אײזיקען). געשטאָרבען, טויט.

אײזיק (קרעכצט ארויס). יא, שטאַרבען, שטארבען.

פּיניע (העבט אָן ווידער ארומצוגעהן). געשטאָרבען. אַלץ. טויט. פינסטער. קאַלט. און פינסטער און קאַלט. און בעגראַ־בען. און צופוילט. און פון ווערים צועסען. און פינסטער. און קאַלט. קאַלט. (בלייבט שטעהן און גיט אַרויס מאָדנע טענ־ער, שנײדענדיגע, פּײפּענדיגע טענער, ווי אַ וואָיענדיגער הונד.)

אײזיק (האָט זיך אויפגעזעצט און אַרײנגענומען דעם קאָפּ אין די הענד. פּלוצלונג דרעהט ער זיך איבער און ציהט זיך אוים אויפ'ן בויך מיט'ן געזיכט צום שראַנק).

ביילע (לעגט זיך איבער אויף אַן אַנדער זייט און רעדט פון שלאָף). איך בין גוט אומגליקליך, גוט, גוט...

פּיניע (האָט אָב זיין וואָיען און העבט אָן ווייטער אַרומצו־געהן). פינסטער, פינסטער, פינסטער. (וואָיעט ווידער.)

אײזיק (זעצט זיך פּלוצלונג אויף מיט אַ שרעקליכען געשריי). ביילע, איך האָב אויפגעגעסען דעם מישיאַק! ביילע

אויף גיך, איך האָב אויפגעגעסען דעם מישיאק! איך האָב עס נישט געוואָלט. ביילּיע, איך וויל עס נישט. ביילּיע, אויף גיך!

ביילּיע (שפּרינגט אויף מיט שרעק). וואָס איז געשעהן? געוואלט, וואָס איז געשעהן?

אייזיק. ביילּיע, איך האָב עס נישט געוואָלט! איך האָב עס נישט געוואָלט! איך וויל עס נישט!

ביילּיע. וואָס ווילסטו נישט? געוואלט, וואָס איז געשעהן?

אייזיק (זיצענדיג אויף דער ערד, די פּיס אויסגעצויגען, דעם קאָפּ אויף די פּיס און די הענד אין די האָר). איך האָב אויפגעגעסען דעם מישיאק. איך האָב עס נישט געוואָלט. איך וויל עס ני־י־יששט!...

ביילּיע (מאַכט אַ געוואלט).

פּיניע (בלייבט שטעהן ווי בייגעריג איבער אייזיקען).

די קינדער (כאַפּען זיך אויף מיט אַ געוויין. — טירען קלאַפּען, שריט פון באָרפעסע פּיס).

אייזיק (שרייט). איך וויל עס ני־י־יששט!...

„תוכחה"

א סצענע פון א שרעקליכער צייט.

(7 יוני, 1919.)

אַ גרויסער, פינסטערער קעלער. פון ערגעץ־וואו אין דער הינטערוואַנט פאַרגנבֿעט זיך אַ שטראַל, וועלכער לאָזט וויסן, אַז דרויסן איז העלער, זוניקער טאָג, און דעקט־אויף סילועטן פון פאַרשיידענע פיגורן, וועלכע פילן אָן דעם קעלער. דער גרעסטער טייל פון די פיגורן ליגט צוזאַמענגעקאָרטשעט אויף ד׳ר׳ערד. מען קאָן קוים דערקענען אין זיי מענטשלעכע געשטאַלטן. עטלעכע זיצן, און דריי מענער שטייען ווי אַ סגל אַרום דעם שטראַל: צוויי אָנגעשפּאַרט אָן דער וואַנט, רעכטס און לינקס פון דעם שטראַל, און איינער צופוסן פון שטראַל, די הענט צונויפגעלייגט אויף דער ברוסט, דאָס געזיכט צום שטראַל געווענדט. אויף דער ערד אין דעם ליכט פון שטראַל, צווישן די דריי שטייענדיקע מענער, זיצן איינגעלייגט און מיידעלעך און קוקן אַריין אין ביכער.

עס איז שטיל. עס פילט זיך אָן אָנגעשטרענגקייט — מען הערט זיך שאַרף צו צום דרויסן. די שטילקייט האַלט־אָן אַ לענגערע ווײַלע. דערנאָך הערט אָן דאָס געשפּרעך צווישן ליגנדיקע און זיצנדיקע. אַ געפּליסטער פון טרוקענע, אויסגעהונגערטע, פאַרחלש׳טע שטימען, מיט פּויזן צווישן ענטפער און ענטפער.

— עס איז נאָך אַלץ שטיל דרויסן.
— ווי לאַנג האַלט שוין אָן די שטילקייט ?
— צייט וויל זי וויסן ! ווייסן מיר, ווי לאַנג מיר זיינען שוין דאָ ?
— שוין אַוודאי אַ דריי־פיער שעה, אַז עס איז שטיל.
— וואָס קאָן עס זיין ?
— האָט מען זיך אויפגעהערט צו שלאָגן אָדער — ?

— עפּעס ווי מען האָט זיך צונויפגערעדט. שטיל פון אלע פיער זייטען.

דער שטעהענדיגער רעכטס פון דעם שטראל. א שיינע קריאת־שמע האָבען מיר זיך דערלייענט. פון לינקס די פּאָליאקען, פון רעכטס די אוקריינער, צוקאָפּענס די רוסען, צופוסענס די רומענער...

דער שטעהענדיגער לינקס פון דעם שטראל (איראָניש). און וואו בלייבט גאָט?

א זיצענדיגער. ווען מען וואָלט זיך פריער ארומגעקוקט נאָך גאָט, וואָלט אפשר אנדערש געוועזען.

דער שטעהענדיגער לינקס. ווי אנדערש, רבינקע? ווען האָט די אידען געהאָלפען זייער גוטסקייט און פרומקייט?

— די אידען זיינען שטענדיג געוועזען א שעיר לעזאזל.

— זיי וועלען דאָרטין דרויסען שלום מאכען און אלע צוזאמען ארויפלאָזען זיך אויף אונז.

— איינע גענגען די אנדערע און אלע גענגען אונז.

— מיר העלפען אין אלע מלחמות און ווערען געשלאָגען אפילו פון די, וועמען מיר העלפען.

— ווער ווייס, וואָס מיט אונז וועט זיך דאָ נאָך טאָן.

— אוי וועה! אוי וועה! (שטילער, פאַרזיכטיגער, קראַפטלאָזער טרוקענער געוויין, ווייל די טרערען האָבען זיך שוין אויסגעגאָסען.)

א זיצענדיגע פרוי. אי, רבונו של עולם, אלץ, אלץ... די פיס זאָלען זיי מיר צוברעכען, די הענד זאָלען זיי מיר אויסדרעהען, א טויט זאָלען זיי מיר מאכען, נאָר נישט דאָס, נאָר נישט דאָס...

א מאן (לעבען איהר). מיט פופצעהן יאָהר צוריק האָב איך דאָס פון דיר געהערט צום ערסטען מאָל.

די פרוי. און וויפיעל מאָל האָב איך עס דערנאָך איבער־גע'חזר'ט?

א ן א נ ד ע ר פ ר ו י. און פ א ר איהר האָבען עס אנ־דערע אידישע טעכטער, און נ אָ ך איהר מסתמא אויך. (קרעכצען.)

א ש ט ע ה ע נ ד י ג ע ר מ א ן (רעכטס ביי דער וואַנד, אונ־געזעהן דורך דער געדיכטער פינסטערניס, מיט אַ פערשטיקטער, הייזערי־גער שטימע, פול פערצווייפלונג). פאר וואָס? פאר וואָס?

א י ו נ ג ע מ י י ד ע ל ־ ש ט י מ ע (שוואך, ווי פון אונטער דער ערד). איז נישט ווי א קעלט דורכגעלאָפען?

שווייגען.

א א י נ ג ע ל ע (ביים שטראל). איך האָב געענדיגט מיין בוך. איצט וועל איך שטארק הונגעריג ווערען.

א מ י י ד ע ל ע (לעבען איהם). איך וועל זיך מיט דיר ביי־טען. וועל דיר געבען מיין בוך.

ד אָ ס א י נ ג ע ל ע. וואָס לייענסטו?

ד אָ ס מ י י ד ע ל ע. א פויליש בוך.

ד אָ ס א י נ ג ע ל ע. איך קען נישט קיין פויליש. איך וועל זיין שטארק הונגעריג.

ד אָ ס מ י י ד ע ל ע. איך וועל דיך לערנען פויליש.

ד אָ ס א י נ ג ע ל ע. אה, יא! גוט־ט־ט! איצטער וועל איך שוים נישט זיין שטארק הונגעריג. (ציהען זיך ביידע אוים פאר דעם שטראל.)

ד ע ר ש ט ע ה ע נ ד י ג ע ר ר ע כ ט ס. זעהט דאָס ביכער־פאָלק! — און א פוילישער פאָגראָמשטשיק וועט זיי צושמעטערען די קעפּ אָן א שטיין.

ד י י ו נ ג ע מ י י ד ע ל ־ ש ט י מ ע. מיר איז זעהר קאלט.

שווייגען.

ד ע ר ש ט ע ה ע נ ד י ג ע ר צ ו פ ו ס ע ן פ ו ן ש ט ר א ל. און דרויסען איז א הערליכער זומערטאָג. די זון לייכט און לאכט און ווארמט און —

א ל י ע ג ע נ ד י ג ע ר. ווייזט וואו צו שיסען.

דער שטעהענדיגער. דאָך מיר זיינען גליקליך, וואָס מיר האָבען דאָ ביי אונז כאָטש איין שטראַל.

די יונגע מיידעל־שטימע. וואָס וואָלט איך געטאָן, ווען דאָ וואָלט געוועזען ליכטיג? איך בין גאַנץ נאַקעט. וויל מיך קיינער נישט כאָטש מיט עפּעס צודעקען?

שוויינען.

— די שטילקייט איז דאכט זיך נאָך ערגער ווי די שיסעריי. אזוי האָט מען געוואַרט, א באָמבע וועט איינשלאָגען און פּארטיג. יעצט וויים מען גאָר נישט, וואו מי האלט אין דער וועלט.

— א שרעק אזא שטילקייט.

— עס דוכט זיך אוים, אז מען פּלאַנעוועט אָב עפּעס שרעקלי־כעס ארום הויז.

— זאָל גאָט אויסהיטען!

א אינגעלע.—איך וואָלט ארויסגעקראָכען און א קוק געטאָן.

זיין מאמע. ליעג, וואו דו ליעגסט!

דאָס אינגעלע. זיי וואָלטען מיך נישט דערזעהן. איך וואָלט געקראָכען ווי א וואָרים.

די מאמע. געקראָכען וואָלט ער! קאָן קוים א האנד בעוועגען.

דאָס אינגעלע. איך בין קליין, און זיי וואָלטען מיך נישט געזעהן.

די מאמע (שטרייננ). ליעג!

דאָס אינגעלע (קאפּריזנע). איך בין הונגעריג!

א פרויענשטימע (זעהר שוואך). א שטיקעלע ברויט... א שטיקעלע ברויט...

די יונגע מיידעלשטימע. איך קאָן מיין הונגער פערגעסען, אָבער נישט מיין נאַקעטקייט. כאָטש אין עפּעס איינ־וויקלען זיך.

א פיעבערקראַנקער (צושרייט זיך). איך ברען!

איך ברען! איך — (מען האַלט איהם צו דאָס מויל. — אַ שטיל כליפּען פון פרויען.)

דער אונגעזעהענער פרעגער (ווי מיט קרעכץ). פאר וואָס? פאר וואָס?

א זיצענדיגער. עס העבט זיך דער מח.

א צווייטער. ער האָט זיך שוים אויפגעהויבען. ווי א דעקעל פון א דאמפּקעסעל — פיו! — ארויף איז מיין שארבען, הויך, הויך, און נאָך איהם מיין מח. איך זעה איהם אָן דאָרטין הויך. אז איך זאָל איהם ווערען דערלאנגען, מוז איך האָבען א גרויסע לייטער. א זעהר גרויסע לייטער. ווי פון הימעל ביז צו דער ערד. דערפאר בין איך זעהר טרויעריג. איך האָב נישט אזא לייטער.

א קינד (צואווייגט זיך מיט אַ זעהר שוואכער שטימעלע). איך וויל מיין פייערלייטער.

די מאמע. ששש...

א פרוי. דאָס געהט אוים פאר הונגער און וויל צאצקעס.

די מאמע (צואווייגט זיך). ששש...

שווייגען

דער שטעהענדיגער צופּוסען פון שטראַל.

ווי דער שטראַל רופט און מאָניעט. ער מאכט אָן אַלץ פארגעסען. איך וואָלט דאכט זיך געקאָנט ארויף אויף איהם און וואָלט געגאנ־גען און געגאנגען... און עס שטעלען זיך אין מיר צונויף פרעהליכע פערזען. פאר וואָס זעה איך בלויז גרינע פעלדער דרויסען? און א פרעהליכע, ליכטיגע וועלט? און א גליקליכע שטילקייט?

— א „גליקליכע שטילקייט", יא!

— מי וואָלט דאָך געמוזט געוואָהר ווערען.

דאָס איינגעלע. איך וויל ארויסקריכען.

— מיר האָבען אַלע געדארפט ארויסקריכען, צו וואָס בעהאַל־טען זיך? צו וואָס מאטערן זיך? זאָלען זיי אונז אוים'הרג'ענען און א מעשה מיט א סוף.

— כל זמן שהנשמה בקרבי, ווילט זיך לעבען.

— לאנגזאם אויסגעהן מיט האפנונגען אויף בלייבען לעבען, אבער נישט די געוויסהייט פון טויט.

ד אַ ס א י נ ג ע ל ע. איך וואָלט געקראָכען אויפ'ן בויך. איך וואָלט אפילו דעם קאָפּ נישט אויפגעהויבען. אָט אזוי וואָלט איך געקוקט.

ד ע ר ר ב. מיר וועלען איבערוואַרטען דעם טאָג. אז עס וועט נאָך אַלץ זיין שטיל, וועט עמיצער מוזען ארויסקריכען און געוואָהר ווערען.

א מ א ן (קוים ארויסרעדענדיג). איך וועל דעם טאָג נישט איבערלעבען. מיט מיר איז אויס.

שווייגען

ד י פ ר ו י ע נ ש ט י מ ע. א שטיקעלע ברויט... א שטי־קעלע ברויט...

—באלד וועלען מיר אלע אזוי רעדען.

— וועלען אויך פארגעסען פאר הונגער, ווי מיר הייסען.

— מיר וועלען שוים פון דאנען נישט ארויס.

— וואָס עס וועלען נישט אויפעסען די לייז, וועלען אויפעסען די מייז.

— עס העבט זיך דער מח.

ד ע ר נ ע ר י ה ר ט ע ר. מיר וועלען זיך שטעלען איינער ביים אנדערן אויף די פּלייצעס און דערלאנגען דעם מח.

א פ ר ו י (זיצענדיג איבערגעבויגען איבער עטוואָס אין איהר שויס, קרעכצט ארויס אין שטיקענדיגער פערצווייפלונג). אויס!... אויס!... געשטאָרבען!... געשטאָרבען מיין קינד!... צייטעלע, אברהמלע, געשטאָרבען לייזערל... געשטאָרבען אייער ברודער...

צ ו ו י י ק י נ ד ע ר (לעבען איהר צוזאמענגעוויינען זיך מיט פער־שמאכטע שטימעלעך).

ד י פ ר ו י. געשטאָרבען. אזוי גוט איז איהם, אזוי וואויל איז איהם...

ש ט י מ ע ן. אך, רבונו של עולם!

— וואו טוט מען איהם אהין?

— ער וועט לאנג נישט זיין דער איינציגער, באלד וועלען מיר האָבען נאָך מתים.

— מי׳ט מוזען ארויסקריכען. ווי׳ט׳ען דאָ קאָנען זיין?

— מי׳ט דאָ מוזען אויסגראָבען א טיעפע גרוב.

— פאר אלעמען.

א א י נ ג ע ל ע (צואווייגט זיך). איך האָב מורא! איך וויל ארויס! (א האנד דריקט צו זיין מויל.)

ד ע ר פ ר ע ג ע ר (ווייגט ארויס). פאר וואָס? פאר וואָס?

א ז י צ ע נ ד י ג ע ר. פאר אונזער מישען זיך אין אלץ. פאר אונזער קריכען אומעטום. פאר אונזערע רעוואָלוציעס.

ד ע ר ש ט ע ה ע נ ד י ג ע ר ל י נ ק ס פ ו ן ד ע ם ש ט ר א ל. פאר אייער געלדמאכעריי. פאר אייער עקספּלואַטאציע. פאר אייער קאפיטאליזם.

ד ע ר ר ב. ווייל מען האָט גאָט פערגעסען.

א ז י צ ע נ ד י ג ע ר. פאר אונזער אָבגעזונדערטקייט. פאר אונזער אתה בחרתנו.

ד ע ר ש ט ע ה ע נ ד י ג ע ר ר ע כ ט ס פ ו ן ש ט ר א ל. פאר אייער מה יפית, פאר אייער אסימילאציע. פאר אייער ארויפדרייענגען זיך.

א פ ר ו י. איצטער ווילען זיי זיך אויסטענען. געפונען א צייט, ווען אויסצוטענען זיך, זיי וועלען זיך נאָך באלד צושרייען.

— לאָז מען בעסער גראָבען דאָס קבר׳ל.

— מיט וואָס גראָבט מען?

— איך ליעג דוכט זיך אויף א גראָבאייזען.

— ווער האָט כח צו גראָבען?

ד י פ ר ו י. איך אליין. איך אליין וועל אויסגראָבען דעם קבר, וועל אויסגראָבען פאר צווייען. ווי לאנג וועט עס מיט מיר געדויערן? הלואי, ביז איך גראָב אויס דעם קבר.

איהרע ביידע קינדער (צוואווייגען זיך ביטערליך).

די פרוי. איך וועל אויסגראָבען פאר פיערען. ווייגט נישט. איך וועל אויסגראָבען פאר פיערען. (שטעהט אויף און שלעפט זיך צו דער זייט פון דער שטימע, וועלכע האָט דערמאָנט דאָס גראָבייזען.)

די שטימע. איהר וועט מוזען אליין ארויסנעמען דאָס גראָבאייזען פון אונטער מיר, איך קאָן מיך נישט ריהרען.

די פרוי (קריגט ארויס דאָס גראָבאייזען, קעהרט זיך אום צו איהר פלאץ און העבט אָן צו גראָבען. — אין פערשיעדענע זייטען בליבען־אויף פרויען.)

די יונגע מיידעל שטימע. איך וואָלט געוואָלט די ערד אויף מיר. איך וואָלט צוגעדעקט מיט איהר מיין נאקעט־קייט.

דער אונגעזעהענער פרעגער (מיט פער־ביסענע ציינער און בייזקייט). פאר וואָס?! פאר וואָס?!

(שווייגען, מען הערט נאר דאָס גראָבען. דאָ און דאָרטין א שוואכער קרעכץ. דאָ און דאָרטין אן אויפכליפען.)

א אינגעלע. איך קאָן נישט מעהר לייענען. מיינע אויגען טוען מיר וועה.

א צווייטער. מיינע אויגען טוען מיר אויך וועה. אָבער אז עס וועט ווערען פינסטער, וועט מען גארנישט קאָנען לייענען, יעמאָלט וועט'ן ווערען זעהר שטארק הונגעריג.

א מיידעלע. אז עס'ט ווערען פינסטער, וועלען מיר זיך לעגען שלאָפען.

ערסטער אינגעלע. מען דארף זיך לעגען אויפ'ן בויך און שטארק דריקען דעם בויך, איז'ן נישט הונגעריג.

דער צווייטער. אז איך ליעג אויפ'ן בויך, לעק איך די ערד, ווערט מיר אזוי נישט גוט...

די פרויענשטימע. א שטיקעלע ברויט... א שטיקעלע ברויט...

דער פיעבערקראנקער. איך ברען!... איך ברען!... איך (א האנד לעגט זיך אויף זיין מויל) ברררן!

די יונגע מיידעלשטימע. און מיר איז קאלט, איך פריר... און ווי וועל איך ארויסקומען פון דאנען? איך בין גאנץ נאקעט.

— זי האפט נאך אז זי וועט ארויסגעהן פון דאנען.

— פון דאנען איז ניטא שום קיין ארויס.

— דער טויט געהט דא ארום... משגעת שוועבט דא ארום... קריכען אויף אונז ווי די לייז... איך וואלט שווערען, לעבען מיר ליעגט א טויטער...

—אוי וועה! אוי וועה! (געוויין.)

די גראבענדיגע פרוי. אז איך וועל פארטיג ווערען, וועל איך איבערגעבען דאס גראבאייזען.

דער פרעגער (שרייט אויף). פאר וואס?!

שטימען (פון פערשיעדענע זייטען, דערשראקען). ששששש...

איינער (נישט ווייט פון פרעגער). מיר האבען פערגעסען ווי צו שרייען. דאס איז עס. ווען רב ישמעאל כהן גדול, איינעם פון די עשרה הרוגי מלכות, האט מען אנגעהויבען אבצושינדען די הויט פון זיין געזיכט, האט ער זיך אזוי צושריען, אז א בת קול איז ארויס און האט געזאגט: „שרייסטו נאך א מאל אויף, מאך איך חרוב די גאנצע וועלט.“ אט אזוי האבען מיר געדארפט קאנען שרייען, און זאל די גאנצע וועלט חרוב ונחרב ווערען!

דער דיכטער (צופוסען פון שטראל). ניין! דרויסען איז די שיינע זון. גרויס און קיילעכדיג און ליכטיג.

דער שטעהענדיגער רעכטס. און איהר שטראל דא זאגט אונז פון א לאנד, וואוהין די אידען ווילען זיך אומקעה־רען, פון פולער פרייהייט אין דער אייגענער היים, פון זוניגער זעלבסטשטענדיגקייט, פון א לעבען אהן פערפאלגונגען, אהן פער־אכטונג, אהן פאגראמען, פון א לעבען —

דער שטעהענדיגער לינקס. — אהן הערר און

קנעכט, אָהן אויסבויטער און אויסגעבויטעטע. דער שטראל דאָ זאָגט אונז פון א נייעם טאָג און א נייער וועלט מיט א נייער געזעלשאַפט־ קייט, מיט נייע בעציהונגען צווישען מענש און מענש, צווישען פאָלק און פאָלק.

דער דיכטער. טאָ לאָמיר אָנזאָמלען דעם שטראל און ארויסרייטען אויף איהם אין דער זונינער וועלט. דאָס איז דאָך דער שטראל פון האָפנונג. דאָס איז דאָך — (א באָמבע שלאָגט איין, בעגראָבענדיג די בעהאלטענע אונטער די חורבות פון דעם איינגעפאלענעם הויז. אָבער אויבען אויף די חורבות, אין העלען ליכט פון טאָג, ליגען ארויסגעשליידערט דער דיכטער און דער פרעגער אין זייער לעצטען אָטעמצוג.)

דער דיכטער (אין ענטציקונג, שטארבענדיג). די גרויסע, שיינע, ליכטיגע זון!

דער פרעגער (מיט א בענומענעם, הימעל שפאלטענדיגען אויפגעשריי). פאר וואָס?! פאר וואָס?!